BOSSCHE BIJDRAGEN

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM 's-HERTOGENBOSCH

ONDER REDACTIE VAN

A. FRENKEN
DR. TH. GOOSSENS
H. HENS

DEEL XXIII
1956—1957

DRUKKERIJ INSTITUUT VOOR DOOFSTOMMEN, ST. MICHIELSGESTEL

INHOUD:

Van Alphen en de Religieuzen, bijzonder de Norbertijnen van Berne *door A. M. Frenken, pr.* blz. 1

Een tweetal Spaanse documenten over Eindhoven als nest van ketterij *door J. J. Poelhekke* blz. 32

Aanvullingen op Schutjes „Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch" *door A. M. Frenken, pr.* blz. 46

Acta Decanatus Eindhoviensis *door A. v. d. St.* blz. 167

De Kartuizers van Vught *door F. W. Smulders* blz. 216

Over de tienden in Veghel *door Dr. A. Meuwese* blz. 228

Inventaris van de stukken betreffende het Fraterhuis St. Gregorius te 's-Hertogenbosch, berustend in het oud archief van St. Jan Evangelist aldaar *door Dr. M. A. Nauwelaerts* blz. 239

De familie Swolffs tijdens de eerste eeuw van het bestaan der parochie Liempde *door H. Hens, pr.* blz. 245

Brieven van en aan Bossche humanisten en docenten, uitgegeven en van aantekeningen voorzien *door Dr. M. A. Nauwelaerts* blz. 263

Van Alphen en de gevorderde Eden *door A. M. Frenken, pr.* blz. 275

Registers blz. 328

BOSSCHE BIJDRAGEN

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM 's-HERTOGENBOSCH

ONDER REDACTIE VAN

A. FRENKEN
DR. TH. GOOSSENS
H. HENS

DEEL XXIII
AFLEVERING 1

JULI 1956

DRUKKERIJ INSTITUUT VOOR DOOFSTOMMEN, ST. MICHIELSGESTEL

INHOUD:

Van Alphen en de Religieuzen, bijzonder de Norbertijnen van Berne *door A. M. Frenken, pr.* blz. 1

Een tweetal Spaanse documenten over Eindhoven als nest van ketterij *door J. J. Poelhekke* blz. 32

Aanvullingen op Schutjes „Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch" *door A. M. Frenken, pr.* blz. 46
(Slot in volgende aflevering)

VOORWAARDEN:

De **„Bossche Bijdragen"** verschijnen minstens éénmaal en hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post *f* 10.—.

Telkens bij het verschijnen van de eerste aflevering van een deel zal over het bedrag van het gehele deel worden beschikt.

De intekening staat open bij de Administratie te Tilburg, Bosscheweg 339, en bij de Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit Tijdschrift te adresseren aan de Redactie-Secretaris, Dr. TH. GOOSSENS, Tilburg, Bosscheweg 339, Postgirorekening n. 50174.

Van Alphen en de Religieuzen, bijzonder de Norbertijnen van Berne

door

A. M. FRENKEN, pr.

Ten gevolge van de plakkaten tegen de kloosterlingen bestond in het Bossche vicariaat al sinds lang geen enkel klooster meer, toen Van Alphen in 1790 aan het bestuur kwam. De eerste kloosterlingen kwamen er weer in 1796, een klein groepje van uit Diest verjaagde Augustinessen, die zich dan vestigden te Eersel en vijf jaren later te Sint Oedenrode. Enige Franciscanessen (Penitenten-Recollectinen), die uit Weert verdreven waren, kozen zich in 1797 een verblijf te Oirschot. Later kwamen er nog enkele nieuwe vrouwenconventen bij: de Bossche kapelaan J. A. Heeren stichtte in 1820 een congregatie van liefdezusters in de Choorstraat te 's-Hertogenbosch; het Gezelschap van Jezus, Maria, Jozef (gesticht te Amersfoort in 1822 door M. Wolff S.J.), vestigde een afdeling in 1826 te Engelen [1]) en nog een in 1830 te Zevenbergen. Overigens werd tijdens het bestuur van Van Alphen in heel het Bossche vicariaat, voor zover ons bekend, geen enkel klooster gevonden. [2])

Wel werden verschillende parochies van het vicariaat bediend door religieuzen, vooral Norbertijnerkanunniken, alias Witheren,

[1]) In datzelfde dorp betrokken in 1827 drie begijnen uit Hoogstraten een liefdehuis; uit dit drietal ontstond in 1832 de bekende congregatie der Tilburgse liefdezusters (stichting van pastoor J. Zwijsen).

[2]) In *het toenmalig Bossche vicariaat*, want in het gebied van *het tegenwoordig bisdom* 's Bosch waren nog een tiental oude kloosters overgebleven: de twee conventen der Kruisheren te St. Agatha en Uden, het Carmelietenklooster te Boxmeer, dat der Franciscanen te Megen, der Capucijnen te Velp en de vijf vrouwenkloosters te Boxmeer, Deursen, Haren, Megen en Uden. Deze waren echter buiten het vicariaat 's Bosch gelegen, evenals ook het betrekkelijk jonge convent der Broeders van het huis Padua te Boekel.

afkomstig uit de abdijen in België, ook nog nadat deze op het einde der 18e en in het begin der 19e eeuw waren opgeheven. Zo werden er acht parochies bediend door de Norbertijnen van Berne, nl. Vlijmen, Berlicum, Heeswijk, Lithoijen, Bokhoven, Engelen, Hedikhuizen en Oud-Heusden.

Tussen de Bernerheren en Van Alphen ontstonden soms min of meer ernstige moeilijkheden, welke zich ten laatste, omstreeks 1823, ontwikkelden tot openlijke strijd en oorzaak werden, dat de religieuzen in het algemeen, en die van Berne in het bijzonder, de Bossche vicarius er van beschuldigden, de religieuze orden niet welgezind te zijn.

Deze beschuldiging deed hem pijn. Herhaaldelijk verdedigde hij er zich tegen, zoals in een schrijven aan de prior Th. A. Beels, pastoor te Vlijmen, waarin hij o.a. uiteenzet, hoe bedoelde moeilijkheden ontstaan waren. Hij schrijft [3]) :

Het is bekend, hoe dat verscheiden religieusen, de Minderbroeders vooral, hier in ons bisdom, in verscheiden parochiën, in het heimelijke in particuliere huizen, in herbergen zelfs, met schandaal en verergenisse zonder jurisdictie van de Vicarii van ons bisdom, de eenige Ordinarii alhier, zonder weet en zelfs tegen den wil der pastoren, quorum interest, lange jaren zijn komen bicht horen, en dat almede tegen de wetten dezer Landen. Nog van onder mijn voorzaat heeft de R.C. Gemeente van Bakel voor die Paters moeten betalen eene som van 3000 guldens boeten. [4])

De Heer vicarius Litsenburg, [5]) over deze ongehoorde stoutheid geindigneert, beklaagt zich bitter hierover bij den nuntius —— ik vermeen Molenarie [6] —, vermenende dat zij jurisdictie

---

[3]) Brief van 18 Aug. 1826; deze brief ligt met verschillende andere bescheiden, die wij hier benutten, in een dossier over het geschil tussen van Alphen en Berne, berustend in Arch. bisd. 's Bosch.

[4]) Het geval te Bakel had zich voorgedaan in 1769—'70; de boeten beliepen 2800 gl., de proceskosten 800 gl. en de kerk moest er bijna een half jaar lang gesloten blijven; Schutjes III 184; Hezenmans, *'s-Hertogenbosch van 1629 tot 1798* p. 397, '98.

[5]) Vicarius 1745—1756.

[6]) Carolus Molinari, nuntius te Brussel 1755—1763.

bekwamen bij de nuntiature. De nuntius excuseert zich en betuigt, dat hij nooit eenige jurisdictie heeft gegeven aan eenige religieusen voor ons bisdom, dat hij niet wist, van wie zij die hadden, ten waar zij die te Romen hadden weten te verkrijgen, hetgeene men alsdan tragte te doen geloven. Mijne voorzaten beweenden bitter dit kwaad, maar uit eerbied voor Romen en vrees der oneenigheden zweegen, welk hun exempel ik veele jaren om dezelve redenen heb gevolgt.

Daar deze ongehoorde handelwijze zo direkt strijdig ware aan alle kerkelijke wetten, heb ik bij mij nooit getwijfelt, of dusdanige macht moet bij ob- en subreptie zijn bekomen, waarom ik dan ook altoos in stilte heb getragt te komen agter de source, waaruit dusdanige geusurpeerde jurisdictie mogte voortkomen, hetgeen mij eindelijk is gelukt, wanneer eene origineele admissie om in ons bisdom bicht te horen, komende uit de nuntiature, mij is ter hand gestelt.

Hierover heb ik mij volgens mijne plicht bij de nuntiature doen horen en door eene ampele en bondige memorie bewesen het illegale en onwettige van deze handelwijze, waardoor de wetten onzer Kerk zo schandelijk met de voeten getrappelt wierden en de H.H. Sacramenten bloot gestelt aan nulliteit, daar ik en *ik alleen* de wettige Ordinarius ben van ons bisdom.

Hierop heb ik al spoedig van de nuntiature tot antwoord ontvangen, dat men naukeurig had nagezien de aanstellingen en de machten, zo van den nuntius als van den vicaris van het bisdom van 's Bosch ; dat het consteerde dat wij beide van de Congregatie de Propaganda Fide onmiddelijk afhingen en onmiddelijk onder haar stonden ; dat men recht doende alreets aan de Paters Provinciaal had verboden van nog Paters in ons bisdom te zenden zonder mijne approbatie en jurisdictie. En daar er onder de Paters ook al eenige gevonden wierden, [7]) welke op eene eenvoudige missie der nuntiature *voor de Missiën van Holland* zich dierven verstouten in ons bisdom te komen bicht hooren, al of ons bisdom onder de Missie van Holland behoorde, antwoorde men mij, dat men aan die niet alleen verboden had hier nog te

[7]) O.a. een Pater Dominicaan.

komen bicht hooren, maar ook had ingetrokken alle jurisdictie, welke zij voor de Missie van Holland wettig bekomen hadden.

Ziet hier mijn in deze gehouden gedrag, hetgeen mij onze Kerk, de zaligheid der gelovigen, aan mijne zorg toevertrouwt, en mijne conscientie imperieus geboden, gejustificeert. En het is dit mijn gedrag hetgeene het begin en den oorspronk is geweest van de injurieuze verdenkingen en ligtvaardige oordelen, welke men tegen mij zoo vermeten heeft opgevat en nog voortgezet worden. En dat tegen den eersten bedienaar van geheel het bisdom. Was ik zo eenen ontgetrouwen bedienaar, waarom heeft men zich tegen mij niet verzet op eene legale wijze bij mijnen *competenten rechter,* [8]) wiens gezag, zooals bekent is, ik altoos geëerbiedigt heb en uit al mijn vermogen verdedigt ?

Ook had hij eens moeilijkheden gehad met een Norbertijn van Tongerlo, met name Isfridus Thijs, nadat deze in 1789 onder vicaris Aarts als kapelaan van Mierlo zijn ontslag had gekregen.

Wat de religieuzen van Berne aanging, wilde hij hun diensten, „in vorige tijden" aan het bisdom bewezen, „geerne met dankbaarheid herkennen". Jaren lang had hij met hen onder wederzijdse hoogachting en in goede verstandhouding geleefd, niettegenstaande hij sommiger gedrag of handelwijze wel eens had moeten afkeuren. [9]) Dan echter rees het eigenlijk geschil tussen hem en die van Berne, een geschil, dat over niets minder ging dan „de wettige existentie" ener abdij van Berne.

* * *

Tot goed begrip van het geschil en de argumentatie beider partijen volge een beknopt overzicht van enige voorname feiten

---

[8]) De Paus.

[9]) O.a. van Petrus Beckers (de latere prelaat), toen deze nog kapelaan te Berlicum was (1783—1793) en dwaasheden ondernam „met het oprichten van een klooster, met het maken van kweezels en andere singuliere gekheden". Tevergeefs had hij hem aangemaand, dergelijke ondernemingen te staken. Zijn toenmalige abt moest er bij te pas komen, om hem van „zijne gekke concepten", zijn „fanatismus in den volstreksten zin" en van „zijn bijgeloof, uitlegging der dromen etc." te doen afzien. „Van toen af aan (aldus Van Alpen) had de man het hoofd reeds in den mijter."

uit de geschiedenis der Bernerkanunniken.

Na de verwoesting van hun abdij te Berne bij Heusden in de jaren 1572 en 1579 verbleven abt en religieuzen, de parochieheren uitgezonderd, te 's-Hertogenbosch, totdat zij daar ten gevolge van de inname der stad door het Staatse leger in 1629 verdreven werden. De dan volgende retorsie-jaren brachten zij door, somtijds te Berne in een gedeelte der oude abdij, dat nog overeind was gebleven, maar meestentijds in hun huis te Heeswijk (gehucht Bernheeze), een z.g. speel- of buitenhuis, dat van ouds tot pastorie van de Heeswijkse parochieherder diende. [10])

Na de vrede van Munster in 1648 werden al hun goederen te Heeswijk aangeslagen, ook het speelhuis, dat hun evenwel door de Staten van Holland in gebruik werd gelaten. De inwonende religieuzen moesten zich echter onthouden van alle openbare godsdienstoefening en het huis mocht in geen geval als klooster worden ingericht. Omdat hun verblijf aldaar dus feitelijk doelloos werd, vestigden zij zich al spoedig daarop in het stadje Vilvoorde in België.

Gedurende bijna anderhalve eeuw bleven de prelaten te Vilvoorde elkander vrij-regelmatig opvolgen, niettegenstaande het gering aantal religieuzen. De meesten immers waren steeds in het Bossche bisdom of vicariaat gebleven om er als pastoor of kapelaan hun parochies te blijven bedienen.

Vele jaren lang moesten zij dat doen in het geheim, daar aan alle priesters, papen en monniken het verblijf in de generaliteitslanden verboden was. De pastoors van Heeswijk hielden zich meestentijds op te Bedaf onder Uden in het land van Ravenstein, om vandaar uit de parochianen van Heeswijk en een paar andere omliggende parochies te bedienen. Niet lang na de inval der Fransen van 1672, toen de katholieken iets meer vrijheid gelaten werd, betrok de toenmalige pastoor weer de oude pastorie, het speelhuis te Heeswijk, al bleef de bediening der parochie hem feitelijk nog altijd verboden.

Eerst bij resolutie der Staten-Generaal van 19 Juli 1730 werd aan wereldlijke priesters, hier te lande geboren, toegestaan pries-

[10]) Dit huis bestaat nog; 't is het oudste gedeelte der tegenwoordige abdij.

terlijke functies te verrichten, op voorwaarde dat hun door de Raad van State daartoe akte van admissie zou zijn verleend en zij schriftelijk verklaren zouden niets te zullen doen of laten doen ten nadele van Staat of regering en geen bevelen te zullen gehoorzamen, strijdig met die der landsregering. Kloosterlingen bleven dus ook toen nog uitgesloten, doch bij nadere resolutie van 12 Maart 1731 maakten Hoogmogenden een uitzondering voor de religieuse priesters der abdijen van Postel, Averbode, St. Bernardsabdij, Tongerlo en Berne, die de parochies, welke zij bedienden, mochten blijven bedienen, mits zij de bepalingen onderhielden, welke voor de seculiere priesters golden. [11])

Intussen hadden de Staten van Holland op 7 en 13 Maart 1724 al hun goederen te Heeswijk publiek doen verkopen. Het speelhuis met de daarbij behorende grond lieten zij echter ook toen ten gebruike der abdij, en wel tegen betaling van een jaarlijkse erfpacht van 150 gl. Voor een som van 7200 gl. werd deze erfpacht 19 Dec. 1786 door de abdij afgekocht.

Tegen het einde der 18e eeuw werd het convent te Vilvoorde, evenals alle andere Belgische kloosters, door het Frans bewind gesupprimeerd. Alsdan keerden de Berners weer terug naar het huis te Heeswijk, dat zij bijna anderhalve eeuw vroeger verlaten hadden. [12])

* * *

In Heeswijk teruggekeerd, gingen zij met hun toenmalige prelaat Jacobus Grevers een allerzorgelijkste toekomst in. Immers ook hier te lande beleefde men tegen het einde der 18e eeuw een tijd van aanhoudende politieke woelingen, omwentelingen, onrust en onzekerheid. Toen genoemde abt in 1799 stierf, ging

[11]) Tot uitvoering van beide resolutiën liet de regering naamlijsten drukken van de dienstdoende „priesters en capellaanen" in de Meierij met vermelding van hun standplaatsen (aparte lijsten voor elk van de vier kwartieren en voor de stad 's-Hertogenbosch met haar vrijdom). Ter invulling van jaar en dag der gedane aanstellingen had elke lijst twee kolommen, de een ter invulling van aanstellingen gedaan vóór de resolutiën van 19 Juli 1730 en 12 Maart 1731, de andere voor de daarna gedane aanstellingen. Enkele van die lijsten zijn bewaard in arch sem. Haaren, coll. 3.

[12]) Het „geestelijk genootschap" had toen 16 en in 1806 nog 12 leden, nl. 8 pastoors, 3 kapelaans en 1 subdiaken ; *Berneboek* p. 110, B.B. I 265.

men dan ook niet dadelijk tot een nieuwe abtsverkiezing over, maar belastte men de prior A. van Geel, pastoor te Vlijmen, met het voorlopig bestuur. [13])

De abtsverkiezing had eerst plaats op 10 Jan. 1805 en de reeds vermelde Petrus Beckers, toen pastoor van Hedikhuizen, werd de uitverkorene. Men had voor de verkiezing de bemiddeling van de internuntius Ciamberlani verkregen en deze had gezorgd voor het nodig Indult van Rome (d.d. 7 Febr. 1804). [14]) Alles was geschied in stilte, geheel buiten Van Alphen om. Hetgeen hem ten hoogste verwonderde, niet omdat men hem als een „peregrinus in Israël" had behandeld, terwijl hij toch „als Ordinarius op de eerste plaats gekend moest worden", doch omdat hij van mening was, dat de Berners niet bevoegd waren om een abt te kiezen, daar zij geen abdij meer hadden.

De inhoud der stukken, welke tussen hen en Rome gewisseld waren, was hem onbekend. In de gewone conversatie wilde hij Beckers daarom wel, vreedzaam met hem badinerend, [15]) als abt of prelaat betitelen, doch niet in officiële documenten. Vandaar zijn eis, dat Beckers nimmer *qua abt of prelaat* een zijner medekanunniken als pastoor of kapelaan aan hem ter institutie zou voordragen, zolang hij hem de wettigheid van zijn abbatiaat niet zou hebben aangetoond. Zo kwam het, dat Beckers hem eindelijk inzage gaf van het verzoekschrift, dat de Bernerheren naar Rome gezonden hadden, en van het daarop gevolgd Indult des Pausen.

Dat waren de stukken, die hij juist hebben moest! Hij las ze en, gelijk hij altijd had vermoed, men had Rome eenvoudig misleid, meende hij. Nu pas zou hij gaan spreken, of — gelijk hij zich zelf later uitdrukte —: „Alsdan geboden mij mijne conscientie en het vertrouwen, dat Zijn Heiligheid in mij heeft gesteld, te spreken, wilde ik Zijne Heiligheid en mijn zelven met ons Gouvernement niet compromitteren en de vrijheid en onaf-

[13]) De confiscatie der Bernergoederen te Heeswijk door het Frans bewind stond de abtsverkiezing niet in de weg, want reeds in 1799 werden die goederen uit hun confiscatie ontslagen.

[14]) K l e y n t j e n s *Brieven van Mgr. L. Ciamberlani* I 419—422.

[15]) Hij schrijft: „pacifico cum eo risu".

hankelijkheid van onze Kerk en Godsdienst (niet) voor ulieder abdij, die niet meer bestond, opofferen."

Hij begon met 8 Oct. 1806 een schrijven te richten aan de Congregatie der Propaganda. Hij had alsdan zekere faculteit aan te vragen, een goede gelegenheid, om onder verschillende andere zaken ook het geval Berne te bespreken. Hij deed dit in dezer voege :

In relatione status vicariatus nostri de anno 1804 ad n° 50 et 51 respondi : „Nullum monasterium, nullus conventus, nullum hospitium in dioecesi nostra exstat". [16]) Responsum meum verissimum est, ideoque non sine summa admiratione anno praeterito intellexi, abbatiae Bernensis religiosos aliquot per sub- et obreptionem persuasisse Suae Sanctitati, abbatiam Bernensem quà corpus ecclesiasticum adhuc in vicariatu nostro subsistere et quatale a gubernio agnosci, eoque pretextu a Sua Sanctitate obtinuisse facultatem eligendi abbatem. Nihil magis a vero alienum est. Abbatia Bernensis, uti omnia prorsus alia corpora ecclesiastica in Belgio Foederato ante 2 saecula in revolutione Hispanica suppressa sunt et exulare coacta. Bernenses, uti pleraque alia corpora ecclesiastica, in Belgium tum Austriacum confugerunt et abbates cum religiosis, non functionariis, domicilium sub protectione gubernii Austriaci habuerunt. Defuncto praelato, electioni novi prelati Cancellarius Bruxellensis semper praesedit et ex electis Imperator, qua dux Brabantiae, novum abbatem eligebat. Archyepiscopum Mechliniensem semper legitimum suum ordinarium agnoverunt et ab Eminentia Sua de Frankenberg, Embricae exulante, dimissoriales suas eorum religiosi ante paucos adhuc annos petierunt et obtinuerunt. Ante revolutionem ultimam religiosi Bernenses plerique, nunc autem omnes in vicariatu nostro morantur, non qua religiosi corpus ecclesiasticum hic constituentes, sed qua functionarii, pastores et vicepastores, eodem modo, quo aliarum suppressarum abbatiarum religiosi hic degunt.

Ut fucum faciant iis, qui rerum nostrarum gnari non sunt, copiam producunt illegalem et non authenticam, truncatam et ob id inintelligibilem, resolutionis cujusdam gubernii de anno

[16]) *B.B.* XXI 150.

1725 vel 1726, cujus resolutionis sola temporis adscriptio imprudens et a veritate alienum istorum religiosorum assertum refutat. Eo enim tempore non tantum omnia corpora ecclesiastica *proscripta* erant, uti adhuc *in praesenti* sunt, sed et *ipsa religio*, cujus exercitio sub certis conditionibus non ante annum 1730 *per conniventiam* meram tollerata fuit.

Bij deze korte mededelingen liet hij het. Wel oordeelde hij, dat het geschil door Rome behoorde beslecht te worden, maar zelf aldaar een procedure tegen de Berners in te stellen, vond hij te gevaarlijk, omdat hij bij de regering in Den Haag niet goed stond aangeschreven. De aangewezen persoon om de zaak te Rome aanhangig te maken, was de internuntius Ciamberlani. Hij wist echter, dat het juist Ciamberlani was geweest, die te Rome de gehele zaak der prelaatsverkiezing voor de Berners had klaar gemaakt; hij noemde hem daarom „den uitvoerder van dit werk". Ook wist hij, dat Ciamberlani in 1804 door de Paus voor de Bernerheren was aangesteld tot plaatsvervanger van hun Generaal. Zijn vertrouwen op Ciamberlani's medehulp in deze was dus niet groot. Toch deed hij zijn best om hem voor zich te winnen.

Heel de geschiedenis der Bernerheren sinds het einde der 16e eeuw legde hij de internuntius voor ogen, maar ten slotte was zijn conclusie, waar het vooral op aankwam, dat hun abdij te Vilvoorde krachtens de Franse wetten en het concordaat van 1801 door Staat en Kerk vernietigd was en dat hij derhalve de nieuwe z.g. prelaat en ook de rechten der vroegere abdij niet langer meer kon erkennen.

Beckers en zijn medereligieuzen beweerden, dat zij in Vilvoorde slechts een refugiehuis hadden gehad en dat hun convent of kapittel als een *corpus dispersum* altijd was blijven voortbestaan in het Bossche bisdom, nl. in hun religieuzen, die daar als pastoor kapelaan of assistent de Bernerparochies bedienden en waarvan één, een pastoor, steeds als prior was aangesteld geworden. [17])

[17]) Van Alphen repliceerde, dat zij te Vilvoorde een refugie of verblijfplaats *voor hun abdij* bekomen hadden.

Hun abdij kon dus niet krachtens het concordaat van 1801 zijn opgeheven en de door hen gedane abtsverkiezing beschouwden zij dus als volkomen wettig.

Gelijk Van Alphen had verwacht, koos Ciamberlani de partij van Beckers c.s. De Bossche vicaris had volgens hem een abdij in haar uitwendige stoffelijke vorm op het oog, doch hij zelf was van oordeel, dat men de Bernerabdij formeel naar haar intrinsiek wezen en geestelijk karakter toch inderdaad als hersteld moest beschouwen. [18])

Daar zijn tegenargumenten bij de internuntius geen ingang vonden, stelde Van Alphen hem voor, ter beslechting van het geschil een onpartijdig en deskundig scheidsgerecht in te stellen, maar dit voorstel werd niet aangenomen. Daarop diende hij bij de internuntius een memorie in, waarin hij de gehele zaak en het standpunt beider partijen nog eens van voren af uiteenzette, en verzocht hem, deze memorie naar Rome te zenden, „alwaar onze kwestie thuis hoorde", maar ook aan dit verzoek werd niet voldaan. Telkens scheepte Ciamberlani hem af met „niets beduidende, ijdele geruststellende woorden", zonder evenwel ooit zijn gedrag of handelwijze af te keuren. [19])

Over het Pauselijk Indult trad hij met de nieuw-gekozen prelaat Petrus Beckers in discussie. Hij zond hem 4 Aug. 1807 een latijns epistel van niet minder dan tien bladzijden folio om te bewijzen, dat het Indult slechts door sub- en obreptie verkregen

[18]) R.D. Vicarius sumit integrationem abbatiae in forma materiali externa, sed facta fuit in formali sua intrinseca essentia et natura rerum spiritualium (brief van Ciamberlani aan Beckers, 5 Nov. 1814) ; Kleyntjens I 55, II 394.

[19]) Omdat Beckers niet qua abt zijn religieuzen voor een pastoraat af kapelanie aan hem mocht voordragen, schreef Ciamberlani hem, dat in Holland de religieuzen vrij door hun overheid in bediening gezonden werden. Van Alphen repliceerde, dat hier geen schijn van pariteit aanwezig was, wijl de religieuzen in Holland gezonden werden door de oversten hunner orden, „welke bestonden en in erkend gebruik waren", doch dat de religieuzen, waarmede hij in zijn vicariaat te doen had, afkomstig waren van Belgische abdijen, die door het concordaat vernietigd waren. Overigens ried de internuntius Beckers aan, steeds *vriendschappelijk* met v. Alphen te onderhandelen en tot geruststelling gaf hij hem de verzekering, dat de Bossche vicaris kon-doen wat hij wilde, maar dat hij het feit van de heroprichting der abdij en de aanstelling van Beckers als abt nooit ongedaan kon maken.

was. [20]) De Bernerheren hadden het in hun verzoekschrift aan de Paus doen voorkomen, alsof ze hier te lande een abdij zouden hebben en nog wel een abdij, die als zodanig door het landsgouvernement erkend zou zijn. Dergelijke bewering achtte hij waanzinnig. Hun abdij stond te Vilvoorde in Belgisch Brabant en nergens anders en tegen het einde der 18e eeuw was deze gesupprimeerd; zo voor het een als voor het ander haalde hij uitvoerige bewijzen aan. [21]) Vooral toonde hij zich er over verontwaardigd, dat zij na verkrijging van het Indult hem daarvan niet verwittigd hadden. Had onderdanigheid aan hem als hun Ordinarius hen daartoe niet moeten verplichten, dan toch zeker humaniteit en urbaniteit, maar neen! — vervolgt hij dan — „gij hebt met mij altijd gehandeld als met een bezem, welke men gebruikt als men hem nodig heeft en die men daarna weer achter de deur zet. [22])

Met dit al bleef de eigenlijke kwestie onopgelost en gedurende enige jaren schijnt Van Alphen ze daarna te hebben laten rusten.

Niet zonder reden duchtte hij, dat de stichting ener abdij hier in Brabant de vrijheid en onafhankelijkheid van Kerk en Godsdienst in gevaar zou kunnen brengen, want uit de historie dezer landen, waarvan hij buitengewoon goed op de hoogte was, en uit eigen jarenlange ondervinding wist hij maar al te goed, dat door de Staten-Generaal het bestaan van enig mannenklooster in hun gebied onder geen beding ooit ware geduld geworden. Wel was

---

[20]) *Arch. sem. Haaren, coll. 8, nr. 124:* eigenhandige minute.

[21]) Hun provisor Abraham v. Herk had hem eens gezegd: „Ja, om staande te willen houden, dat onse abdij niet gesupprimeert is, is te gek om van te spreeken, maar men doet zo al wat om dezelve te behouden; *arch. sem. Haaren, coll. 8, nr. 123.*

[22]) „Sed non! Pro scopis me semper habuistis, quibus utimur in necessitate et (quas) post usum post portam reponimus." Gelijk hij jaren later schreef, was hij hun immers steeds ter wille geweest, zowel in het geven van dimissorialiën en dispensatie in de interstitiën, als in het verlenen van institutie bij de benoeming van hun religieuzen tot pastoor of kapelaan. Is er onder de kerkvoogden van het gehele land — zo vroeg hij — wel één, die tegenover de religieuzen in het algemeen zo inschikkelijk is als ik? Wel had hij in het begin enig bezwaar gehad tegen het verlenen van dimissorialiën aan de wijdelingen van het Bernerconvent, omdat hij twijfelde aan zijn bevoegdheid dienaangaande, doch na geruststellende verklaringen van de Internuntius en de Bisschop van Roermond was hij over dat bezwaar heen gestapt. *Arch. sem. Haaren, coll. 8, nr. 121.*

tijdens de Bataafse republiek veel veranderd, de overheersing der Gereformeerde Kerk had afgedaan, de Katholieken hadden meer vrijheid van godsdienst gekregen, onder de nieuwe bewindvoerders heerste niet meer de anti-paapse geest als van de vroegere Hoogmogenden, maar altijd bleef het nog de vraag, hoe de toestand op godsdienstig gebied zich verder ontwikkelen zou. De toekomst was nog zeer onzeker en in ieder geval bleef altijd nog waar, gelijk Van Alphen schreef, „dat de erectie van eene abdij door Zijne Heiligheid direct contrarie was aan de wetten dezer landen" en de verstandhouding tussen de Regering en de H. Stoel ten zeerste zou kunnen verslechteren. [23])

De Bataafse republiek werd in 1806 vervangen door het Koninkrijk Holland. Van de persoon des konings hadden de religieuzen in het algemeen en dus ook de Norbertijnen van Berne met hun nieuwe abt niets kwaads te duchten. Integendeel, herhaaldelijk gaf de koning blijken van zijn gunstige gezindheid opzichtens de kloosters. [24]) Hij vond dan ook goed, dat Petrus Beckers, de prelaat van Berne, 14 Mei 1809 zou gemijterd worden. De plechtigheid werd verricht door de oudbisschop van Roermond, 's konings aalmoezenier, Mgr. van Velde de Melroy, [25]) in diens huiskapel te Grave met assistentie der abten van St. Michiel (Antwerpen) en Averbode.

's Konings ministers waren de religieuzen echter heel wat minder goed gezind. [26]) Het toenmalig gouvernement was in ieder geval van oordeel, dat de buitenlandse religieuzen, die in de vicariaten van 's-Hertogenbosch en Breda verschillende parochies be-

---

[23]) Ook Ciamberlani vreesde, dat de regering een abdij als een regulier corpus met een abt aan 't hoofd niet zou dulden en al haar goederen onmiddellijk in beslag zou nemen. Daarom drong hij er bij Beckers op aan, de abtswijding (waartoe Pius VII reeds 9 Juni 1805 vergunning had verleend) voorlopig nog te blijven uitstellen. Kleyntjes II 9 v.v., 172, 173; Dr. Th. Heyman in *Brabants Jaarboek* (uitg. Prov. Gen. v. K. en W. in N.Brab. 1949) p. 133, 134.

[24]) Allard *Ant. v. Gils en de kerkel. gebeurtenissen v. z. tijd* p. 153, Kleyntjens II 285, 296.

[25]) Hij was door de Paus in 1804 tot protector der Bernerkanunniken aangesteld; *Brabants Jaarboek 1949* p. 132.

[26]) De religieuzen van Berne hadden in de eerste tijd een beschermer in de minister van Justitie en politie J. F. R. van Hooff (zie B.B. I 261—265), doch in 1807 trad deze reeds als minister af.

dienden, zeker niet begunstigd moesten worden boven de priesters-inboorlingen.[27]) Zowel aan Van Alphen als aan A. van Dongen, de vicarius van Breda, zond het gouvernement dienaangaand een waarschuwend schrijven. In een memorie,[28]) waarvan de eigenlijke auteur zo goed als zeker Van Alphen was, gaven beide vicarissen daarop antwoord. Zij beginnen met te zeggen, dat menigvuldige pastorieën in genoemde vicariaten van ouds werden bediend door religieuzen uit Belgische abdijen, ook tijdens de regering der Staten-Generaal. Wel waren toen „de vreemde geestelijken" van alle kerkelijke ambten in dit departement (Brabant) uitgesloten, doch de hier bedoelde abdijen kregen van de Hoogmogenden speciale permissie om er in bediening te blijven.[29]) De hier werkzame religieuzen zijn dan ook niet te beschouwen als vreemdelingen, maar „als ingelijft in Staed en Kerck". 't Zal zeker niet 's Konings intentie zijn, deze geestelijken na zovele jaren dienst weg te zenden; vele gemeenten zouden dan van hun herders beroofd worden, daar er geen inboorlingen te vinden zouden zijn, die hen zouden kunnen vervangen.

In het verder gedeelte der memorie wordt gezegd, dat bedoelde religieuzen „geene de minste preferentie" genieten en dat zij bij voorkeur beroepen worden tot die gemeenten, welke zij sedert eeuwen bediend hebben, waarvoor „veele redenen van billijkheid militeren", immers:

1° Dat de dusdanige geestelijken, welke in voorschreven vicariaten nog aanwesig sijn en in functie, aengenamer sijn dan andere aan die gemeentens, dewelke zedert zoveele eeuwen door de geestelijken der gesupprimeerde abdijen sijn bdiend geworden.
2° Omdat in voorgemelde vicariaten de pastoren en capellanen te samen moeten wonen, leven en de gemeentens bestieren; waarom dan ook de huyselijke harmonie en goede verstandhoudinge tussen pastoren en capellanen, welke soveel invloed heeft op de eendragt der gemeentenaren, vereyscht, dat die van hetzelve eerteyts order soveel mogelijk bij malkaer ge-

[27]) Het gouvernement doelde op het feit, dat vele religieuzen competentiën genoten, welke de seculiere priesters misten.
[28]) In duplo aanwezig in *Coll. IV* (schrift van v. Alphen).
[29]) Bij de reeds vermelde resolutie d.d. 12 Maart 1731.

plaatst en wit en swart met malkaar niet vermengt worden. Waar bijkomt :

3° Dat voorschreven geestelijken, schoon derzelver abdijen gesupprimeert sijn, evenwel soveel mogelijk in hun privé den Regel moeten onderhouden van hunne professie, so wegens het ceremonieele van den godsdienst, als de gebeden en vastendaegen van het order, waertoe sij behoorden, hetgeene weder eene nieuwe reden is om dezelve so lang sij aenwesig sijn en gevoegelijk kan geschieden, bij malkaer te plaatsen.

4° Dat om de hier voorgemelde redenen in 't Keyserrijck van Vranckrijk, vooral in 't voormalig Belgien, door de Bisschoppen de geordende geestelijken soveel mogelijk bij malkaer geplaetst worden, en wel bij preferentie in die gemeentens, welke altoos voorheen door de geestelijken van die orders sijn bediend geworden.

5° Dat almede om dezelve redenen geenen inboorling van voorgemelde vicariaten immer of ooyt uyt dien hoofden den minsten schijn van ontevredenheyd heeft gegeven, welke ontevredenheyd alsdan eerst en alsdan ook zeker zoude geboren worden van den kant der gemeentens en gemeentenaeren, wanneer dese zouden sien en ondervinden, dat door de kerckoversten zouden voorbijgegaen worden of agtergestelt de functionaire geestelijken dier abdijen, van en door dewelke sij soveele eeuwen in 't kerkelijke sijn bediend en bestierd geworden ; waerom dan ook de meergemelde kerkoversten vermeenen bij deselfs gedrag de goede order, de rust en vreede der gemeentens en het welsijn van Staed en Kerk beoogt te hebben.

Deze memorie toont wel duidelijk aan — het zij hier terloops opgemerkt — dat Van Alphen niets had tegen de religieuzen als zodanig, maar hen verdedigde en beschermde.

Nog een ander bewijs der minder goede gezindheid van het gouvernement onder koning Lodewijk opzichtens de religieuzen is het feit, dat door de minister van eredienst en binnenlandse zaken aan de bekende consulerende commissie o.a. navolgende vraagstukken ter beraadslaging werden voorgelegd [30] :

1° Daar het behoort, dat voortaan alle dienstdoende geestelijken inboorlingen of genaturaliseerden zijn, en niet convenieert,

[30] Allard p. 381.

dat voor het vervolg standplaatsen door geordende geestelijken worden vervuld, zoude door de commissie moeten overwogen worden, op welke wijze zal moeten worden gehandeld ten aanzien van de geordende geestelijken, welke hier en daar nog pastorijen hebben, en hoe in de vervulling dier standplaatsen door andere geestelijken bij vacaturen zal kunnen worden voorzien.

2° Welke voor Kerk en Staat meest voordeelige arrangementen zouden raadzaam zijn ten aanzien der nog subsisteerende kloosters?

Tot vijandelijke maatregelen tegen de regulieren en kloosters is het onder de regering van Koning Lodewijk evenwel niet gekomen. Wel onder keizer Napoleon, door wiens decreet van 3 Jan. 1812 het tiental kloosters, die in het tegenwoordig bisdom van 's Bosch (zie blz. 1 noot 2) nog waren overgebleven, gesupprimeerd werden. Alleen congregaties voor onderwijs en ziekenverpleging zonder eeuwige geloften, zouden in de toekomst nog toegelaten worden. [31])

Na de val van Napoleon keerden de kloosterlingen weer in de opgeheven conventen terug in de hoop er hun communiteitsleven weer rustig te kunnen blijven voortzetten, doch bij besluit van Koning Willem I van 2 Sept. 1814 werd hun suppressie gehandhaafd. De aanwezige leden mochten hun conventen blijven bewonen, maar geen novicen meer aannemen en zouden dus moeten uitsterven. [32])

In 1816 overwoog het gouvernement maatregelen om de weinige kloosters, welke toen nog in het koninkrijk der beide Nederlanden bestonden, te vernietigen, uitgezonderd de vrouwencongregaties voor onderwijs en ziekenverpleging met tijdelijke geloften, die onder zekere voorwaarden mochten blijven. [33]) Ook wilde het een onderzoek instellen, of er in het Bossche vicariaat pastoors waren, afkomstig uit de in België gesupprimeerde

[31]) De Broeders van het huis Padua te Boekel, de Franciscanessen te Oirschot en de Augustinessen te St. Oedenrode mochten waarschijnlijk op titel van onderwijscongregaties blijven voortbestaan.

[32]) Ongeveer gelijke maatregelen nam de regering van Willem I tegen de religieuzen, die in België nog waren overgebleven; vgl. Terlinden *Guillaume I et l'Eglise Catholique en Belgique* I 473, 476, noot 3.

[33]) Terlinden I 473—476.

abdijen, bij wie jeugdige novicen inwoonden om daar hun noviciaat te houden en vervolgens geprofest te worden.

Inderdaad had Rome in 1802 aan de Norbertijnen van Tongerlo verlof gegeven om hun novicen op een hunner pastorieën te plaatsen en ze na één jaar noviciaat te doen professen. [34]) De Bernernovicen hielden hun noviciaat in het klooster der Kruisheren te Uden. [35]) Toen dit na de suppressie van dat klooster in 1812 en 1814 onmogelijk was geworden, stond Rome toe, dat ook de novicen van Berne hun noviciaat op de pastorieën zouden houden. [36]) Blijkbaar was een en ander het gouvernement ter ore gekomen, vandaar bovenbedoeld onderzoek.

Dienaangaande ontving Van Alphen in October 1816 een z.g. „confidentieel" schrijven van de Protestantse gouverneur van Noord-Brabant, de heer C. G. Hultman, [37]) dat hij als volgt beantwoordde [38]) :

Ter voldoeninge aan de aenschrijvinge van UHEG. van den 25 October, waermede UHEG. mij heeft gelieven te vereeren, heb ik d'eer UHEG. te informeren,

Dat onder het gouvernement van de voormalige Hoogmogende, nadat onse religie in de uytoefeninge van ons godsdienst bij oogluykinge was toegelaeten, in dese onse provincie geene dan inboorlingen van desen Staed tot eenige geestelijke posten of bedieningen wierden toegelaeten ; en dat verder uytgesloten waeren alle moniken en religieusen, ook inboorlingen van desen Staet.

Hiervan waeren bij speciael besluit van de voormalige Hoogmogende uytgenomen eenige abdijen en geestelijke corporatiën, in de suydelijke provinciën eerteyts gelegen, [39]) alle welke bij vacature presenteerden een subject, ook buyten desen Staet geboren, tot die pastorijen, welke eerteyts in hunne corporatiën waeren ingelijft en van hun beseten.

Van dusdanige religieusen bevinden er zig nog al veelen binnen

---

[34]) W. v. Spilbeeck, *De abdij van Tongerloo* (188) p. 618.
[35]) Reeds omstreeks 1800 had Rome daartoe „pro triennio" verlof gegeven.
[36]) *Berneboek* p. 62, 63.
[37]) De gouverneur zond dit schrijven naar aanleiding van een door hem ontvangen aanschrijving van baron Goubau, directeur-generaal van de Kath. Eredienst.
[38]) Concept in *Coll. II* (eigenhandig).
[39]) Resolutie der Hoogmogenden van 122 Maart 1731, zie hiervoren p. 6.

ons bisdom in functie ; dan daar dezelven zedert veele jaeren op eene wettige wyse en conform aen de wetten deser landen in functie sijn gekomen, worden dezelve beschout als tot dese landen en ons bisdom behorende en ik vermeene ook niet, dat het op dese of dusdanige is, dat ziet de aenschryvinge van den Heer Directeur Generaal.

Ik heb altoos getracht en het is mij tot nog toe geluckt, de vacante plaetsen door mijne eygen subjecten zoveel mogelijk te voorsien. Evenwel zoude het in dese tijden konnen gebeuren, dat ik mij in de noodsakelijkheyd zoude bevinden, om van elders den eenen of anderen geestelijken te moeten inroepen, hetzij eenen wereldsen priester, of eenen van die oude religieusen. En in soortgelijk geval —— van mijne aenstellinge kennisse gevende aen het Gouvernement —— zoude ik niet vermeenen hierdoor te misdoen, nog aen de wetten deser landen, nog aen d'intentie van het Gouvernement, te min daer wij tans alle tot hetzelve rijck behoren.

Om nu direct te beantwoorden UHEG. vraege, *of er zedert eenigen teyd zodanige geestelijken, uyt andere dan de noordelijke provinciën komende, in sommige pastorijen van mijn districkt zig hebben gevestigt,* kan ik UHEG. stellig versekeren van *Neen.* Zedert 10, mogelijk zedert meerdere jaeren sijn er uyt Belgien of die streeken geene geestelijken meer in ons bisdom gekomen of aengenomen.

Wat de kloosters aenbetreft en geestelijke corporatien, dese sijn alle van over 2 eeuwen vernietigt door geheel ons bisdom [40]) en bevinden zig nog in dienzelven staet van vernietiginge, zodat er zedert dien teyd geene kloosters of geestelijke corporatiën zig meer bevinden binnen de uytgestrecktheyd van ons bisdom.

Dat de abdijen en andere geestelijke corporatiën, onlangs in de zuydelijke provinciën vernietigt, kort na hunne vernietinge van 't Opperhooft onser Kerke permissie zouden bekomen hebben, om voor eenigen teyd in stilte novices aen te nemen en te professiën, wanneer men zig nog konde vleyen met eenige hope, dat de zaeken van Europa tot hunnen vorigen staet zouden wederkeren, om langs dien weg die geestelijke gestichten, waar het mogelijk geweest, in bestaan en wesen te houden, — zulks kan wel wesen. Ik vermeene echter, dat die abdijen en geestelijke gestichten, welke wel eerteyts bij ons eenige van hunne geestelijken in functiën hadden, [41]) van dese permissie, indien zij

---

[40]) Het toen bestaande vicariaat.
[41]) In enkele parochies der seculiere geestelijkheid.

dezelve gehad hebben, geen gebruyk gemaakt hebben, immers niet bij ons. [42])

UHEG. versoekt mij te *verbieden* aen dusdanige pastoors, [43]) om eenige jongelingen bij hun aen te nemen en te professiën, waerop ik voor UHEG. met allen eerbied moet bekennen, dat ik vermeene geene bevoegdheyd te hebben om aen dusdanige pastoors eene dusdanige permissie te geven, nog ook bevoegd te sijn, aen dezelve zulks stellig te verbieden, indien zij dusdanige permissie van elders mogten hebben. Ik sal intussen mij desaengaende informeren en indien er dusdanige mogten gevonden worden, kan UHEG. versekert wesen, dat ik van mijnen kant niets sal nalaeten, om zulks te doen ophouden en om voor te komen alle gevolgen, welke zo voor 't Gouvernement als voor ons onaengenaem zouden konnen wesen.

Vermeenende hierdoor voldaen te hebben etc.

Ten gevolge van deze correspondentie werd het geschil tussen Van Alphen en de Bernerheren weer even opgeroepen. De vicaris deelde het schrijven van de gouverneur mede aan prelaat Beckers „als een bewijs, hoe dat het Gouvernement over de gesupprimeerde abdijen en kloosters dagt". Hij verzocht hem „van zich te wagten van nog novicen op die wijze aan te nemen" en voegde er bij, dat hij het bestaan van een Bernerabdij hier in zijn vicariaat in zijn relaties met het Gouvernement zou blijven negeren, zolang hem niet vertoond zouden worden „wettige bewijzen van de kant van het Gouvernement, dat door hetzelve eene legale existentie van gemelde abdij hier bij ons wierd erkend". Hij wenste zich immers niet met het gouvernement te comprimitteren. [44])

Zo bleef hij dus eisen, dat de prelaat niet qualitate qua zijn religieuzen voor enige parochiebediening aan hem zou presenteren. En nolens volens bleef Beckers aan die eis voldoen, daarbij echter de verwachting uitsprekend, dat zijn jus presentandi zo doende in niets zou worden te kort gedaan.

---

[42]) Met „ons" bedoelt hij blijkbaar de seculiere clerus van het vicariaat; de novicen van die abdijen werden dus *niet op pastorieën der wereldgeestelijken* aangenomen of geprofest.

[43]) T.w. de reguliere pastoors, afkomstig van de gesupprimeerde abdijen, die hier hun eigen parochies bedienden.

[44]) Schrijven van 12 Jan. 1824 aan de Gouverneur der Provincie.

De maatregelen, welke het gouvernement, zoals gezegd, in 1816 tegen de kloosters beraamde, begon het in 1817 ten uitvoer te brengen. [45]) Het vicariaat van Van Alphen werd er evenwel niet in erge mate door getroffen. De twee hiervoren vermelde conventen te Oirschot en St. Oedenrode mochten, omdat het onderwijsgevende vrouwenconventen waren, in stand blijven, al werd hun het voortbestaan door allerlei regeringsvoorschriften zeer bemoeilijkt. [46]) Andere kloosters waren er niet, tenzij... onze Bernerabdij te Heeswijk, die echter nog altijd uit- en inwendig veel meer op een dorpspastorie, dan op een klooster, laat staan abdij, geleek. Haar schijnt het gouvernement, om welke reden dan ook, geen moeilijkheden te hebben in de weg gelegd.

De moeilijkheden tussen de abdij en Van Alphen bleven inmiddels voortduren. Nadat Petrus Beckers 14 Febr. 1823 was overleden, werd een nieuwe poging gedaan om het oude geschil tot oplossing te brengen. De vicarius kwam toen te onderhandelen met de prior Th. A. Beels, pastoor te Vlijmen, en twee zijner mede-religieuzen, die tot regenten der abdij gekozen waren. Hij hield hun voor, dat hij onder zijn jurisdictie ook religieuze functionarissen had van orden, welke niet gesupprimeerd waren, en nooit was het in zijn gedachten gekomen, om hen maar enigszins te bemoeilijken. Ook die van Berne moesten dus niet denken aan enige afgekeerdheid van zijn kant, verzekerde hij. Maar nauwelijks waren de onderhandelingen weer op de cardo quaestionis gekomen, het al dan niet wettig bestaan ener abdij van Berne, of ze liepen direct weer mis. Onder al de vorige gouvernementen — zo beweerden Beels c.s. — hadden zij hier „eene legale existentie" gehad, verdere bewijzen hadden zij niet nodig.

[45]) Vgl. Terlinden I 473—475.

[46]) Het schijnt, dat men deze vrouwencongregaties ook niet als eigenlijke kloosters beschouwde (zie het pamflet uit 1821 van J. H. Sassen in F. de Kock, *Katholieke Herdrukken* II 171). De zusters te Oirschot en ook die der congregatie in de Choorstraat te 's Bosch (gesticht in 1820) droegen tijdens de regering van Willem I geen religieus habijt, maar eenvoudige, uniforme burgerkleding (*Katholiek Nederland* II 242, 243, III 91). De seminarie-regent Smits beschouwde de Oirschotse zusters (in 1832) als „tertiariae, quae vota simplicia habent et conservatorium inhabitant, in quo collegialiter vivunt."

Ten laatste sommeerden zij de vicaris een catechorisch antwoord te geven op de vraag, of hij hun abdij, privilegiën en rechten van presentatie al of niet zou erkennen. Van Alphen antwoordde: Zodra gij mij legale bewijzen zult tonen, „van wegens het Gouvernement", dat uw abdij als een geestelijke corporatie alhier een wettige en door het Gouvernement erkende existentie heeft, van dat moment af zal ik „met zeer veel genoegen" de abdij van Berne met alle rechten en privilegiën erkennen, maar bij gebreke van die bewijzen meen ik, dat de wetten dezer landen mij zulk een erkenning niet toelaten. [47])

Beels c.s. wendden zich dan tot het gouvernement, of althans tot de bekende P. G. van Ghert, die gaarne bereid was schriftelijk te verklaren, dat de Bossche vicaris het jus praesentationis van Berne gerust kon erkennen en niet behoefde te vrezen, dat Kerk of Godsdienst daarvan enige nadelige gevolgen zouden ondervinden van de kant van het gouvernement. Nu kwam de vraag, of de vicaris in zulke eventuele verklaring van Van Ghert zou willen berusten. Zijn antwoord was: Neen, hij kon daarmede geen genoegen nemen. Dan volgde een tweede vraag: Of hij in een Besluit van de koning zou berusten? Overwegende, dat hij „zeer met het gouvernement gebrouilleert was" en de zaak volgens Van Ghert heel zeker door de koning zou doorgezet worden, meende hij, dat de voorzichtigheid hem gebood te antwoorden, zich niet tegen een eventueel Besluit van Zijne Majesteit te zullen verzetten. [48])

Prior Beels en zijn mede-regent Nic. Hoogers, pastoor te Berlicum, dienden daarop bij Koning Willem I navolgend rekest in:

Aan Sijne Majesteyt den Koning.

Geven reverentelijk te kennen Theodorus Arnoldus Beels, R.C. pastoor te Vlijmen, en Nicolaus Hoogers, pastoor te Berlicum, provincie Noord-Braband, gecommitteerdens uit de geestelijken,

---

47) Schrijven van 12 Jan. 1824 aan de Gouverneur der Provincie.

48) Daar het volgens Van Alphen ging over een zuiver kerkelijke aangelegenheid, achtte hij het uitlokken van een Koninklijk Besluit bedroevend, wijl door de hiërarchie der Kerk verboden, maar zich „lijdelijk passive" aan zulk een besluit te onderwerpen, dat eiste volgens hem de voorzichtigheid; *Schrijven van 18 Aug. 1826 aan Beels.*

behoorende tot de voormalige abdij van Berne, gelegen onder Heeswijk, provincie voorschreven,

Dat de geestelijken van welgemelde abdij ten allen tijden zijn geconsidereert als wereldsche priesters en geensints als kloosterlingen of geordenden en als sodanig steeds door het bestuur dezer landen sijn geadmitteert en getollereert, blijkens o.a. bij resolutie van Hun Edele Grootmoegende de Staten van Holland en West-Vriesland van den 19 Maart 1733,

Dat dezelve geestelijken mede als zoodanigen steeds hebben gehad de vrije inwoning en het onbelemmert gebruik van zekere huizing, aan gemelde abdij behoort hebbende, genaamt het speelhuis, gelegen onder den dorpe van Heeswijk, provincie Noord-Baband, waartoe zij authorizatie en consent bekomen hebben bij opvolgende resolutiën van gecommitteerde Raden van Holland en West-Vriesland, o.a. van den 23 Jan. 1653, 23 April 1655, 15 en 16 Febr. 1677, 29 April 1688, 23 Maart 1696, 15 April 1692, 22 Nov. 1708, 27 April 1712, ten dezen geannexeert,

Dat de Prelaat van welgemelde abdij onder de regering van Koning Lodewijk en met diens speciaal verlof door den Bisschop van Ruremunde in de stad Grave is gemytert geworden.

Dat de welgemelde geestelijken al mede van oudsher hebben bezeten en uitgeoeffent het jus praesentationis over acht pastorijen, welke onder welgemelde abdij hadden behoort, met namen Vlijmen, Berlicum, Heeswijk, Lithoyen, Bokhoven, Engelen, Hedikhuyzen en Oud-Heusden, alle in voorschreven provincie gelegen, in welk recht zij, zoowel als derzelver successeuren, tot op den tegenwoordigen tijd toe, door de Bestuuren dezer landen zijn gemaintineert en onverlet gelaten.

Dat eventwel tans de HoogEerw. Heer Vicaris-Generaal van het bisdom van 's Bosch meent te moeten difficulteeren in de bij voornoemde geestelijken, in voege voorschreven, door zooveele tijden heen bezeten rechten en prerogativen.

Waarom supplianten het zoowel van hunne plicht oordeelen als van belang hebben geacht, Uwe Majesteit hiermede bekent te maken en Hoogstdezelve eerbiedig te verzoeken, dat het Uwe Majesteit moge behagen, de geestelijken van de abdij van Berne te willen tollereeren, evenals zij door voormalige Bestuuren getollereert zijn, en daarvan aan hun te verleenen dispositie in forma.

Hetwelck doende etc.

De regering zond het rekest met de daartoe behorende bijlagen aan de gouverneur der provincie, die het op 22 Dec. 1823 door-

zond aan Van Alphen ten fine van dezes „consideratiën en advies". De zakelijke inhoud van het schrijven, dat Van Alphen de gouverneur daarop 12 Jan. 1824 deed toekomen, is ons uit het voorgaande al grotendeels bekend.

Toch verdienen enkele passages nog onze aandacht. Hij erkent als waarheid, dat de reguliere pastoors en kapelanen der Belgische abdijen sinds de resolutie der Staten-Generaal van 12 Maart 1731 hier te lande getollereerd werden, t.w. als functionarissen van *buitenlandse* abdijen. Edoch abdijen zelf werden er niet geduld. Die bleven door 's Lands wetten steeds verboden. Aangaande de in het rekest aangehaalde resolutiën van gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland merkt hij op, dat de Generaliteitslanden altoos onder het opperbestuur van het college der Hoogmogenden stonden en dat de gecommitteerden der provincie Holland daar geen jurisdictie hadden. Bovendien bevatten die resolutiën niets anders dan „uitgaven van het goed te Heeswijk, en dat aan particuliere religieusen voor één of meerdere jaren", zodat ze niets ter zake afdoen. Trouwens, uit die resolutiën blijkt, dat voormelde Heren Gecommitteerden de abdij, waarmede zij contracteerden, als een buitenlands geestelijk corpus beschouwden. Zo niet, dan was het niet nodig geweest, dat ten jare 1724, toen de abdij tegen betaling ener jaarlijkse som van 150 gl. haar huis te Heeswijk in erfpacht ontving, al haar religieuzen, hier te lande in functie en woonachtig, zich voor de betaling van die 150 gl. borgstelden. Van een abdij te Heeswijk heeft niemand ooit gehoord! De provisor der abdij, met de Franse commissaris te Vilvoorde (bij de suppressie van hun convent aldaar) onderhandelende, had het bestaan ener Heeswijkse abdij uitgevonden. Diezelfde provisor trachtte destijds een verklaring van de magistraat van 's-Hertogenbosch te bekomen, dat het huis te Heeswijk ten alle tijde door de Heren der abdij van Berne bewoond was, doch de magistraat, hoewel deze de Heren van Berne zeer genegen was, wilde alleen maar verklaren, dat het huis te Heeswijk ten alle tijde bewoond was door Heren (de Heeswijkse pastoors), niet door de Heren van Berne.

Dan gaat hij verder :

Niet min is het bezijden de waarheid, dat de supplianten in hun rekwest voorgeven, „dat de geestelijken van de abdij van Berne ten allen tijden zijn geconsidereert als wereldsche priesters en geensints als kloosterlingen of geordenden en als dusdanige door het Bestuur dezer landen zijn geadmitteerd en getolereert". Juist heeft het contrarie plaats. Allé die van Berne, evenals van alle andere abdijen, zijn ten allen tijden aan de vicarii gepresenteert als geprofeste religieuzen door de prelaten, alle door de vicarii geinstitueert als religieuzen: „Dilecto nobis in Christo N.N., abbatiae N. *religosio*". Deze institutiën van de vicarii moesten in originali geannexeert en vertoont worden bij het rekwest, hetgeen men òf bij den Raad van Staten, òf bij de Heeren gecommitteerde Staten der provincie Holland moest indienen, om tot de uitoeffening zijner functiën toegelaten te worden.[49]) Zij zijn dus ten allen tijden als religieuzen en kloosterlingen gepresenteerd, als dusdanige geinstitueert, als dusdanige van het gouvernement geadmitteert.

Iets verder deelt hij mede, hoe hij na het schrijven van de Gouverneur der provincie in 1816 den Prelaat gewaarschuwd heeft in zake het aannemen van novicen en hij eindigt zijn „considératiën" aldus:

Dat ik in allen gevallen met die religieusen van Berne, eertijds geprofest, maar niet gepromoveert of in functie, zal handelen, zooals ik altoos gehandelt heb met de religieusen van alle andere gesupprimeerde abdijen en ik het voor mijne plicht zal houden die Heeren te promoveeren tot de vacante pastorijen van hunne abdij. Dat wat aangaat diegeenen, welke zij, niettegenstaande mijne waarschuwingen, hebben kunnen goedvinden als novicen aan te nemen en te professen, ik dezelve voor geene religieusen van Berne zal erkennen, maar beschouwen als wereldsche priesters, als welkdanig zij zich aan Zijne Majesteit voordragen en (ik) voor dezelven als zoodanige zal zorgen.

Ziet hier, H.E. Gestrenge Heer, den staat van ons verschil na(ar) waarheid voorgedragen. Zal het aan Zijne Majesteit, onzen

---

[49]) Dit alles was waar en hij had er nog kunnen bijvoegen, dat de religieuzen der Belgische abdijen ook in hun admissiebrieven *der Raden van State* religieus der abdij N.N.", of wel „kanunnik" geheten werden. Blijkbaar was het hem toen echter nog onbekend, dat in de admissiebrieven, welke *de Staten van Holland* aan de religieuzen van Berne verleenden, deze ingevolge Hun Ed. Gr. Mog. resolutie van 19 Maart 1733 werden „geconsidereert te sijn wereldsche priesters".

geerbiedigden Koning, behagen, de legale existentie der abdij van Berne te verklaren, zal mij zeer aangenaam zijn en nog aangenamer, indien, in dit geval, Zijne Majesteit gelieve te permitteeren en te injungeeren, dat gemelde Heeren eene abdij opbouwen, om in dezelve een geestelijk leven te leyden en opgekweekt te kunnen worden tot waardige dienaars van onze Kerk en Religie.

Hierop volgde het Koninklijk Besluit, gedagtekend te Brussel 23 Jan. 1825:

Wij, Willem, bij de gratie Gods koning der Nederlanden enz. hebben goedgevonden en verstaan, de geestelijken, behoorende tot de voormalige abdij van Bern, gelegen onder Heeswijk in de provincie Noord-Braband, voorloopig te handhaven op gelijken voet, als zij door de vorige Besturen dezer landen zijn gehandhaafd, zullende zij diensvolgens voorloopig het jus praesentationis over de acht ten deze bedoelde en hiervoren opgenoemde pastorijen kunnen uitoefenen.

De Berners juichten. Zelfs waren er onder hen, die in gesprekken en brieven „rondbazuinden" (het woord is van Van Alphen), dat de Koning hun abdij schitterend in haar rechten had hersteld, dat het vicariaat overwonnen was en dat het met hunne verdrukking wel voortaan uit zou zijn. Dergelijke buitensporigheden deden Van Alphen aan prior Beels schrijven: „Ook veronderstelt, dat ik groot ongelijk had gehad, zoude alsdan het fatsoen van een eerlijk man, ik laat staan van religieusen, zoude de eerbiedigheid voor uwen wettigen overste in het kerkelijke, voor *uwen ordinarius*, die zoo hier als elders het geluk heeft van te mogen jouisseren van een goede reputatie, zouden de omstandigheden der ongelukkige tijden, zoude dit alles, om van de religie niet te spreken, Ulieden niet hebben moeten wederhouden van mij op zo een lage wijze te traduceren?"

Wat het Koninklijk Besluit betrof, was hij van mening, dat de Berners daarin slechts op de oude voet gehandhaafd werden; wel vond hij daarin hun erkenning als geestelijken der *voormalige* abdij, doch geen woord over de *„tegenwoordige existentie"* dier abdij, geen woord over het aannemen of professen van novicen.

Voorlopig werden zij echter gehandhaafd in hun recht van presentatie en om die reden erkende hij volmondig, dat het besluit hun „favorabel" was.

Het verdient aandacht, dat het Koninklijk Besluit gegeven werd juist op het tijdstip, dat de regering van plan was, niet alleen om de klein seminaries te sluiten, maar ook om de religieuzen, die over het gehele land in de parochies en staties werkzaam waren, uit te drijven. [50]) Vreemd, dat juist in die tijd de Koning aangaande de Bernerreligieuzen een besluit nam, dat in ieder geval gunstig voor hen was. Werd hij daartoe gedreven door zekere pieteit jegens zijn illustere voorvaderen, die de abdij Berne eertijds in hun bijzondere bescherming namen? [51]) 't Is mogelijk. Zeker echter is, dat 's Konings ministers (vooral Baron Goubau) door de Berners in casu voor te staan, Van Alphen wilden treffen, die zij kenden als een der grootste tegenstanders van hun anti-kerkelijke politiek. Niet alleen Van Alphen zelf, maar ook de Berners waren daarvan overtuigd. De pastoor van Berlicum, N. Hoogers, regent van Berne, verklaarde ronduit aan Van Alphen: „Indien UHEerw. zoozeer vóór ons als tegen ons waart geweest, zouden wij zijn afgeleidt" en iets later aan een der Schijndelse kapelaans: „Indien wij in deze zaak te doen hadden gehad met den vicarius van Breda [52]) of die van Grave, [53]) hadden wij zeker de bons gekregen."

Spoedig zou blijken, dat de Berners inderdaad wat al te hoog met het Koninklijk Besluit „boven hun abdij hadden gezwaaid". [54]) Toen zij immers op 24 Mei 1825 hun medekanunnik J. Klijn als pastoor van Heeswijk presenteerden, maakte Van Alphen in de institutie-brief met geen enkel woord gewag noch van de door hen gedane presentatie, noch van Klijns kwaliteit als religieus, maar hij stelde hem aan als wereldlijk priester.

Aanstonds maakten Beels en Hoogers, die de presentatie ge-

50) De vrees voor opschudding en rustverstoring heeft haar ten slotte van die uitdrijving weerhouden; A l b e r s *Geschiedenis v. h. Herstel der Hiërarchie in de Nederlanden* I 75—86.
51) Zie *B.B.* XVII 48, noot 1.
52) A. v. Dongen.
53) G. Hermans.
54) Uitdrukking van v. Alpen.

daan hadden, hierover bij de vicaris hun beklag, doch zijn antwoord was, dat hem dit zeer verwonderde, want „ik heb den Heer Kleyn en Ul. beschouwt en behandelt als wereldsche priesters en geenszins als kloosterlingen of geordenden, omdat gijl. als dusdanigen u, in Ulieder rekwest aan Zijne Majesteit, mij hebt voorgedragen". Op dezelfde manier als de heer Klijn, zou hij voortaan ook alle andere religieuzen van Berne institueren. [55])

Beels c.s. zonden hem daarop navolgend protest :

Hoogwaardigsten Heer.

Het heeft ons diep bedroefd te moeten ontwaaren, dat UH. Eerw., zig zelven zoo weinig gelijk blijvende, na ons bij herhaling te hebben verklaard, dat UHE. ons zegt van voorstellinge of praesentatie tot de vacante pastorijen zoude eerbiedigen, wanneer wij UHE. zouden hebben doen blijken, dat het wettig bestaan onser abtdije bij het gouvernement erkend was, thans nadat wij daarvan aan UHE. een onwedersprekelijk bewijs hebben aangeboden, niet alleen de gegeven betuigingen en verzekeringen niet gestand doet, maar zelfs ons regt formeel miskent en als het ware met de voeten treedt. Het moet ons en alle vrienden der religieusen ten hoogsten grieven, dat UHE., alleen gehoor gevende aan de onberedeneerde, mogelijk overdreven, gevoelens, de aangenomen en gevestigde order van zaaken omtrent onze abtdye omverre stoot, waaruit oneenigheden en tweespalt tusschen de bedienaaren van denzelven godsdienst voortvloeyen en de regelmatige aankwekeninge en wettig bevordering van jonge geestelijken bij ons, met zeer gering bezwaar der familie, in den weg staat, maar zelfs dat UHE. opentlijk met het gouvernement, dat ons aanwezen op de uitdrukkelijkste wijze erkent, in tweestrijd treede.

Dog dit laaten wij aan UHE. over. Wij voor ons sullen het

---

[55]) Bij deze gelegenheid zette hij zijn geschil met Berne nog eens, voor de zoveelste keer, uiteen. O.a. schreef hij : „Het is dan Heeswijk, dat men eindelijk heeft uitgevonden om aldaar de abdij te doen voorkoomen als van altoos geëxisteerd te hebben, daar er niet een eenig mensch is, hier of elders, die van deze ingebeelde abdij ooit heeft hooren spreken ; eene abdij, welke de pastoor van Heeswijk, tot prelaat verkozen wordende, teffens uit kragt van 's Lands wetten moest verlaten ; eene abdij, in welke noch prelaat, noch religieusen gezamentlijk mogten woonen, in dewelke dezelven, noch in het publiek, noch in het heimelijke, eenige geestelijke functiën mogten uitoefenen, tenzij op de zwaarste geldboeten, wanneer zij geatrapeerd wierden." De pastoor van Heeswijk, die hier wordt bedoeld, was Jacobus de Jode, die in 1694 tot prelaat werd benoemd ; Schutjes I 297, IV 94.

voorbeeld, door UHE. aan ons gegeven, niet navolgen, maar sterk door ons regt en de geregtigheyd onser zaak, UHE.'s miskenninge met lijdzaamheyd verduren en, hoezeer wij allen grond vermenen te hebben om onze regten door eene geregelde actie en demarche tegen UHE. te doen gelden, zoo hebben wij na rijp beraad en ernstige overweginge besloten om voor eerst van dit middel geen gebruik te maaken, ten einde de vijanden van onzen H. Godsdienst in deze moeylijke tijden, waarin de eenheid onzer kerk en de eensgezindheyd der geestelijken voornamentlijk moet uitblinken, [56]) gene stof tot lasteren en gene verergernisse te geven.

Maar getrouw willende blijven aan de hooge verpligtingen, welke onsen stand en bediening ons opleggen, en niet kunnende gedogen, dat bij later tijd uit ons stilzwijgen eene berustinge in UHE.'s ondernemingen tegen de wettige regten onzer abtdije zoude konnen worden afgeleid, zoo verklaren wij bij deze op de nadrukkelijkste en formeelste wijze te protesteeren tegen alle aanmatigingen van gezag en miskenningen onzer regten, welke UHE. vermeent u te kunnen en mogen veroorloven; ons voorbehoudende, om ons daartegen later in meer geschikte tijden te voorzien, als te rade.

Wij zijn met de diepste eerbied zeer onderdaniglijk

UHE. dw. dienaaren

T. A. Beels, prior der abtdije van Berne,
mede namens het regentschap der voorn. abtdij.

Gegeven te Vlijmen
den 10en Dec. 1825.

Gelijk wij reeds mededeelden, had Rome verlof gegeven, dat de novicen van Berne hun noviciaat hielden op de pastorieën. Hiertoe was de pastorie op de Haarsteeg in de parochie Hedikhuizen uitgekozen. [57]) Hadden de jonge Berners hun noviciaat aldaar voleindigd en waren ze daarna geprofest, dan gingen ze theologie studeren in het seminarie te Groot-Linden. [58]) Wijl de studie daar wel wat te wensen overliet, verzocht Beels 2 Juni 1826 aan de Bossche vicaris, om de „jonge Heeren" van Berne naar het seminarie Herlaer te mogen zenden. Ook dit werd geweigerd.

[56]) Het klein seminarie te St. Michiels-Gestel was al op last der regering gesloten, de strijd om het collegium philosophicum was in volle gang.

[57]) Vermoedelijk omdat de prelaat P. Beckers, pastoor van Hedikhuizen, deze pastorie bewoonde (tot aan zijn dood in 1823).

[58]) Dit seminarie diende voor de districten Cuyk, Nijmegen en Druten, die van het opgeheven bisdom Roermond waren overgebleven.

Het schrijven van het gouvernement van het jaar 1816 over het aannemen van novicen was nog in niets herroepen en de vicaris wilde zich ter zake niet met het gouvernement compromitteren.

Sommigen zullen in die weigering een reden te méér gevonden hebben om hem achter zijn rug te verwijten, dat hij een vijand en verdrukker der religieuzen was. Dit verwijt griefde de toen 78-jarige man zo diep en werd als zo beledigend door hem aangevoeld, dat hij om wille van zijn goede naam op 18 Aug. 1826 een nieuw schrijven aan Beels richtte, ten einde zijn handelwijze tegenover Berne nog eens te rechtvaardigen en de prior zijn bezwaar nog eens mede te delen. Eerwaarde Heer Pastoor, — zo begon hij —

Daar ik zedert veele jaren heb moeten hooren en ondervinden, dat ik bij de religieuzen in het algemeen, en bij ulieden in het bijzonder, onder verdenking lig, alsof ik tegen de religieuse orders was ingenomen, hunne wettige rechten en privilegiën zoude miskennen, hetgeene een openbare calumnie is, ten hoogste injurieus voor mij en mijne reputatie, zo vinde ik mij verplicht mij bij onze nakomelingen van dezen blaam te zuiveren.

In aanmerking van onze reets geavanceerde jaren, [59]) zal onze loopbaan welhaast ten einde wezen. Alvorens gezamentlijk voor den Rechterstoel van God te verschijnen, zal ik tot mijne justificatie voor UEW. openleggen mijn gedrag met opzicht van de religieuzen in het algemeen en verder de vrijheid neemen van aan te stippen de bezwaren, waarover ik vermeen mij vooral opzigtens ulieder abdij te konnen en te moeten beklagen. Ik zal dit doen met een christelijke liefde en in dat vertrouwen, dat UEW. op dezelve wijze met mij zal handelen en aanstippen de bezwaren, die UEW. zal vernemen tegen mij te hebben.

De argumentatie, welke dan volgde, kunnen wij als genoegzaam bekend voorbij gaan, want ook nu week hij geen duimbreed af van het standpunt, dat hij altijd had ingenomen. Alleen citeren wij nog wat hij aan het einde van zijn betoog schreef: „Geenen haat of nijd heeft mijne pen bestiert, alleen mijne conscientie, christelijke liefde en plicht. Vermeent UEW. billijke klachten te hebben tegen mij, handel, bid ik, op dezelve wijze

[59]) Beels was toen 57 jaren oud.

met mij, zoals ik met ulieden handel. Heb ik ongelijk, ik zal mijne schuld bekennen. De kwestie is van al te groot belang, welhaast *liber scriptus proferetur, in quo totum continetur, unde mundus judicetur.* Alsdan zal voor geheel de wereld ten blakken komen" enz.

In zijn antwoord van 15 September d.a.v. handhaaft ook Beels zijn standpunt. Wat hem het meest bedroeft, zo schrijft hij, is „dat ik mij in mijne hoedanigheyd als Prior tegen UHEW., die mijnen overste als pastor is, moet verzetten, want als pastor hebbe ik altijd een groot eerbied, genegentheyd en achtinge gehad en hebbe die nog". Hij eindigt: „Niets hebben wij in alle onse zaaken voor gehad, als alleenlijk om het geringe overblijfsel van religieusen in ons abtdijcken te bewaaren, en wij betrouwen, dat dit van onsen Oppersten Rechter in den laatsten dag alzoo in en na waarheyd zal bevonden en geoordeelt worden".

In September 1828 zag Beels zich weer genoodzaakt een zijner religieuzen aan Van Alphen voor te dragen, t.w. Jos. Beckers als pastoor van Bokhoven. Ook nu maakte de vicaris in de admissiebrief geen melding van enig recht van presentatie, noch van Beckers' kwaliteit als religieus. In een brief van 1 Oct. 1828 gaf Beels hem daarover zijn teleurstelling te kennen. De vicaris antwoordde wederom, dat hem dit zeer verwonderde, „daar gijl. in uw fameus request aan Zijne Majesteit u zelven niet als religieusen, maar als wereldsche priesters doet voorkomen. Kunt gijl. mij kwalijk nemen, dat ik ulieden evenals alle wereldschen zende?" En wat het jus presentationis betrof, bleef hij er bij, dat de abdij van Berne wettig door het concordaat gesupprimeerd was en dat dientengevolge ook haar vroeger presentatierecht, evenals elk ander harer oude rechten, gesupprimeerd was. Wel zou hij de Heren van Berne institueren, als dezen hem werden voorgedragen, „maar ulieder regt daartoe zal ik nooit erkennen".

Nog op 4 Dec. 1829 herhaalde Beels zijn hiervoren vermeld protest van 10 Dec. 1825.

Van Alphen stierf, maar het langdurig geschil was nog steeds niet opgelost. Naar het schijnt, maakte Beels kort na Van Alphen's dood de zaak aanhangig in Rome. Datzelfde deed ook

Van Alphen's opvolger, Henricus Den Dubbelden. Ter doorzending naar Rome legde hij 15 Sept. 1831 aan Franciscus Capaccini, internuntius te 's Gravenhage, de vraag voor, welke Van Alphen zichzelf zo dikwijls gesteld had en destijds tevergeefs aan Ciamberlani had voorgelegd: „An in hac patria adhuc subsistat abbatia Bernensis, gaudeatque adhuc privilegio novitios ad professionem solemnem admittendi et ad ordines dimittendi, item jure praesentandi ad parochias etc." Het rescriptum der Congregatie de Propaganda Fide, d.d. 28 Aug. 1832, gericht aan prior Beels, luidde: „Nihil esse innovandum et canonici abbatiae Bernensis spiritualibus juribus et privilegibus, quibus hactenus gavisi sunt, gaudere pergant et hodiernus Prior ejusdem abbatiae praesit caeteris canonicis tamquam Regens, donec Sacra Congregatio aliter decreverit."

Hierna schijnt Den Dubbelden de abdij van Berne en hare vroegere rechten voortaan ten volle erkend te hebben. Beels schreef hem in een brief van 5 Nov. 1832: „Jucundius nihil erit nobis, quam ut obsequio esse possemus vicariatui et nihil adeo desideramus, nisi ut pax, concordia et amicitia —— quondam laesae —— de die in diem magis magisque accrescant in majorem Dei gloriam, in mutuam nostram salutem et aedificationem fidelium."

Het geschil had voor altijd afgedaan, tenzij Van Alphen, die een man was van zijn woord, gestand zou doen hetgeen hij eens schreef aan Beels c.s., dat hij met hen nog eens zou twisten... in het dal van Josaphat.

In afwachting daarvan mogen wij niet alleen Berne, dat in de ruim acht eeuwen van zijn bestaan zoveel goeds stichtte, maar ook het Bossche bisdom, ja zelfs geheel Katholiek Nederland gelukkig prijzen, dat het geschil, alvast in hoc saeculo, zo gunstig voor de abdij beëindigd werd.

Doch al moge Van Alphen in zijn strijd tegen de abdij tot op zekere hoogte ongelijk gehad hebben, toch kan men niet anders dan respect hebben voor de eerlijkheid en de gewetensernst, waarmede hij ook die strijd gestreden heeft. En het eert zijn tegenstanders, de Berners dier dagen, dat ook zij, hoe hoog het geschil

soms liep, hem altijd bleven hoogachten, gelijk Beels getuigde, om zijn heldhaftig geloof en zijn overige uitstekende deugden en eigenschappen („heroïca vestra fide caeterisque vestris virtutibus praecellentibus et eminentibus qualitatibus").

Een tweetal Spaanse documenten over Eindhoven als nest van ketterij

door

J. J. POELHEKKE

Voor wie zich ook maar enigermate vertrouwd heeft gemaakt met de Noordbrabantse geschiedenis in de eerste jaren van de opstand tegen Spanje is het allerminst een geheim dat te dien tijde het discrete stadje Eindhoven als een haard van ketterij gold in het Brabantse land. Nog vrij onlangs publiceerde Pastoor Frenken [1]) een tweetal documenten uit het Brusselse Rijksarchief over Eindhovens kerkelijke tribulatiën in het jaar 1567; hoe de toestand acht jaar later nog aanzienlijk was verergerd vinden wij met alle gewenste duidelijkheid toegelicht in Houbens *Geschiedenis*, waar met name een in extenso afgedrukt schrijven [2]) van de Bossche bisschop Metsius aan de landvoogd Requesens ons in kleuren en geuren de jammerlijke toestand opdist waarin de bisschop de parochianen van Sinte Catharina had aangetroffen bij een visitatie in de maand Maart 1575.

Niet zo zeer als nieuwe onthulling dan wel ter aanvulling van het reeds bekende mogen dan ook dienen de beide hieronder volgende documenten welke wij ontlenen aan het *Archivo General* te Simancas [3]) : een brief van Requesens aan Philips II van 17 Aug. 1575 en een Spaans résumé van een kennelijk als bijlage opgezonden Latijns verslag dat Metsius bij de landvoogd had uitgebracht over een nader — en ditmaal meer krachtdadig —

---

[1]) In *Land van mijn Hart* (Feestbundel voor Mgr. Goossens, Tilburg 1952).
[2]) Dl. I, blz. 157 vlg.
[3]) Sectie *Estado*, resp. *Legajo* 562 en 564.

pastoraal bezoek aan Eindhoven in de maand Juli van hetzelfde jaar. Het is de visitatie, verricht in gezelschap van de beide „raden van Brabant" Désiré van 't Sestich en Jan Hovelmans [4]), welke Houben ter sprake brengt op blz. 161 van zijn Eerste Deel, zodat het ons niet kan verbazen in het hier weergegeven résumé ettelijke punten tegen te komen die Metsius — steeds nog volgens Houben — bij schrijven van 20 Augustus de landvoogd (nog eens nader?) op het hart blijkt te hebben gedrukt.

De opmerking die zich ons bij de bestudering van deze stukken in de allereerste plaats opdringt, betreft het simpele feit van hun aanwezigheid te Simancas. Immers, dat de religieuze tribulatiën in deze landen in de volste zin van het woord een *Leitmotiv* vormden in de correspondentie tussen Philips II en zijn verre landvoogden, is een algemeen bekend feit, maar niettemin treffen wij slechts uiterst zelden de locale toestanden in een bepaalde stad of streek als onderwerp van dergelijke hoge staatsmissiven aan. Het feit dat de dreigende desolatie van de Eindhovense gemeente zo nadrukkelijk aan de koning zelf werd voorgelegd wijst er dus op dat zij zelfs in deze zo getourmenteerde tijden als een tamelijk extreem geval werd beschouwd.

Deze indruk vindt trouwens zijn bevestiging in de omstandigheid dat het hier een bisschoppelijke visitatie betreft, welke plaats had minder dan vier maanden na de voorafgaande, die waarbij Metsius zo klagelijk had geconstateerd dat het bisschoppelijk wapen der excommunicatie hoegenaamd geen indruk meer maakt, zodat nu de wereldlijke arm zijn macht maar eens moet laten voelen. Wij lezen dan ook met belangstelling hoe Requesens, naar hij aan de koning laat weten, ditmaal de bisschop „zeer heeft moeten aansporen" tot het hernieuwde bezoek aan wat hij zo kennelijk als de zwartste schapen van zijn kudde beschouwde, maar meer nog wordt onze aandacht getrokken door wat de landvoogd meent te moeten rapporteren over de inschakeling van de wereldlijke macht, waartoe hij zijn toevlucht heeft

[4]) De beide namen bij Houben op.cit. In de hier volgende documenten wordt alleen van 't Sestich met name genoemd. Over hem zie de *Biographie Nationale Belge*.

moeten nemen, dus de reeds vermelde afvaardiging nevens de bisschop van de beide „commissarissen" van 't Sestich en Hovelmans. Het blijkt namelijk dat deze heren, hoewel zorgvuldig gekozen uit de meest vertrouwden van de Raad van Brabant, allerminst aan de verwachtingen hebben beantwoord. Tal van lieden werden blijkbaar zonder goede gronden door hen „verontschuldigd". Het gevolg was dan ook dat Metsius ten zeerste klaagde over hun gebrek aan medewerking, hetgeen wij trouwens in diens eigen verslag nog nader toegelicht vinden met de verzekering dat, terwijl hij maar liefst dertig personen in Eindhoven zelf plus nog 26 in de omliggende dorpen aan de wereldlijke arm had willen overleveren, er als gevolg van allerlei treuzelarij in de beraadslagingen — in het hedendaagse spraakgebruik zouden wij het wellicht sabotage noemen — slechts zegge en schrijve twee daadwerkelijk werden gepakt, zij het dan dat nog een achttal van de ontsnapten achteraf „gereconcilieerd" werd.

Opmerkelijk is wat Requesens van zijn kant aan de koning schrijft naar aanleiding van het onbevredigend optreden der beide commissarissen; een opmerking namelijk, die niet alleen verre uitreikt boven het locale belang van de aangelegenheid in kwestie, maar die zelfs de kern beroert van de onzalige verwarring waaraan het begrippenpaar „katholiek" en „vaderlander" zo vele eeuwen lang in onze Nederlandse geschiedenis gelaboreerd heeft. Hovelmans en van 't Sestich, die hier zo jammerlijk verstek hadden laten gaan, waren dus gekozen uit de meest betrouwbare elementen in de Raad van Brabant, maar de koning vergete niet dat hij bijna geen Nederlandse staatsdienaars heeft, hoe goed katholiek zij dan ook mogen zijn, die er niet de voorkeur aan geven ketterse praktijken zoveel mogelijk te verdoezelen „aangezien zij van mening zijn dat, als er veel ontdekt worden, de Spanjaarden daarin aanleiding zullen vinden langer in het land te blijven om ze tegen te gaan".

Typerend voor de toestanden in het Bossche diocees is Requesens' nadere inlichting hoe het komt dat de beraamde drastische maatregelen in en om Eindhoven zo'n povere uitwerking hebben gehad, te weten de omstandigheid dat voor wie vluchten wil een

paar uur gaans voldoende zijn om het Ravenstijns gebied van de Hertog van Cleve te bereiken, waar men als ketter verzekerd kan zijn van een goede ontvangst. Hoe pijnlijk en precair de betrekkingen waren van de eerste Bossche bisschoppen met de hier genoemde zonderlinge staatkundige enclave in hun diocees, is voor ons thans geen nieuws meer en evenmin kan het ons verbazen dat Requesens de koning aanraadt er de hertog — Willem IV van Gulik-Cleve [5]) — nog maar eens met nadruk op te wijzen dat Ravenstein en onderhorigheden ten slotte een leen zijn van de Brabantse hertogelijkheid, waarin geen ketterse liefhebberijen mogen worden geduld. Wij kunnen echter moeilijk nalaten de modaliteiten te savoureren van de vermaning zoals deze volgens Requesens aan de hertog moet worden toegediend. De koning moet namelijk zijn tevredenheid betuigen over de ijver waarmee de Gulik-Clevenaar de belangen van de godsdienst in zijn landje behartigt, met dien verstande dat, als dit niet opgaat voor geheel het hertogelijk gebied, de schuld hieraan kennelijk is gelegen bij „enkele van zijn ministers". Aldus de Spaanse landvoogd te Brussel anno 1575, een tijdsgewricht waarin het motief ons waarlijk niet geheel en al onbekend voorkomt! Als ware het voor de *petite histoire* dan wel tot geestelijke lafenis van het genus der genealogen laat Requesens er dan — en zelfs in cijferschrift — nog de nadere wenk op volgen dat het Rijnoever-potentaatje met name dient te worden geprezen om de ijver waarmee hij zijn twee nog ongehuwde dochters — net zulke geheide ketters als hun wel reeds aan de man gebrachte zusters — probeert terug te voeren tot de ware schaapsstal. De hier nog aan toegevoegde vermelding van een verhoopt verblijf van de beide hertogelijke jongedames aan het Beierse Hof doet onwillekeurig de gedachten uitgaan naar mogelijke matrimoniale plannen en lokazen.

Requesens vervolgt zijn relaas met de mededeling dat Berlaymont, optredend als curator voor Philips Willem, inmiddels Jean

---

[5]) Zie over hem het artikel van Prof. Rogier *Over Karakter en Omvang van de Nederlandse Emigratie in de Zestiende Eeuw* in *Historisch Tijdschrift* 16de Jaargang (1937) ; hier met name noot 54 op blz. 360.

du Boys — hier ten tonele gevoerd als Baptista de Bues — heeft aangesteld tot drossaart van Eindhoven, en dat hij, de landvoogd zelf, de justitiele bevoegdheden van deze functionaris heeft uitgestrekt tot de omliggende dorpen, een punt waarop, althans voorzover het Gestel, Strijp en Stratum betreft, ook Laurens Mets met nadruk blijkt te hebben aangedrongen en waarvan, terloops gezegd, de redelijkheid ons onbetwistbaar lijkt. Wij noteren het dan ook slechts om ons nog eens duidelijk in herinnering te roepen hoe simpel het tot dusverre was geweest de gerechtelijke hoogheid te ontlopen van het Eindhoven dat hier onze aandacht geboeid houdt. Requesens' royale behartiging van Duboys' financiele belangen noteren wij eveneens slechts vluchtig als indice hoe althans deze functionaris blijkbaar wel het Spaanse vertrouwen genoot.

Het slot van 's landvoogden brief handelt uitsluitend over de kerkelijke toestanden te Antwerpen. In zijn eerlijke „terloopsheid" is de passage wellicht typerend voor de wijze waarop het wereldlijke Spaanse bewind zelfs de meest onmiskenbaar kerkelijke zaken geheel vanzelfsprekend tot zijn competentie rekende; wat er ons verder, en met name, in frappeert, is dat zelfs de zo gerenommeerd volijverige Sonnius hier door Requesens van lauwheid wordt beticht.

Het is echter niet met de thans aan de Schelde residerende grondlegger van de Bossche zetel dat wij ons hier bezig houden, maar met nummer twee in de waardige reeks, Laurens Mets. Begrijpelijkerwijze voegt inmiddels diens eigen verslag van de nadere visitatie in Juli weinig nieuws toe aan het — meer elegisch gestelde — van vier maanden vroeger, terwijl wij immers ook al ettelijke punten bij Houben vermeld vonden als zijnde ontleend aan een advies dat hij vrijwel te zelfder tijd tot de landvoogd richtte. Opmerkelijk is inmiddels dat wij, althans in het Spaanse résumé dat wij hier ter beschikking hebben, geen enkele expliciete verwijzing vinden naar die voorafgaande Eindhovense visitatie van medio Maart, al wordt er wel even aan herinnerd dat een dergelijk bezoek aan de stad pas weer mogelijk was geworden — meer bepaaldelijk voor het eerst sinds 1571 — sedert deze bezet

was met Spaanse troepen onder Antonio de Avalos. Voordien drongen namelijk „geuzen en ketters" op klaarlichte dag de veste binnen voor het houden van rooftochten, waarbij niet alleen buit werd gemaakt, maar ook mensen opgelicht. De aanwezigheid van dit Spaanse garnizoen moeten wij bij de lectuur van het hieronder volgende voortdurend indachtig zijn, een verrijking van het gezichtveld waardoor overigens het ontrolde tafereel zeer zeker niets aan verwonderlijkheid inboet.

Metsius dan roept allereerst in herinnering hoe bij het fameuze „pardon" van 1570 meer dan duizend personen uit Eindhoven en omgeving waren inbegrepen, terwijl hij zelf bij zijn eerste optreden ter plaatse — dus in 1571 — er nog eens ruim tweehonderd met de Kerk verzoend had. Met dat al is hij thans tot de sombere conclusie gekomen dat nauwelijks nog de helft van de Eindhovenaren katholiek is, terwijl hij verder nog ondekt heeft dat er niet slechts de drie soorten ketters huizen die hij reeds in Maart had opgesomd, te weten „Anabaptisten, Calvinisten en Confessionisten", maar daarenboven nog dezulken als de meningen aanhangen „van Arius en van de Grieken".

Dat de goede bisschop althans het optreden van de nieuwe drossaart, Jean du Boys een winstpunt acht — maar het is wel gewenst dat de man dan ook in Eindhoven zelf verblijf houdt — zagen wij reeds hierboven; over een andere, plaatselijke, functionaris echter is hij aanmerkelijk minder goed te spreken, te weten over de schout Philip Berwouts die namelijk — en hoe typerend lijkt het geval voor tal van soortgelijke mindere goden in tal van soortgelijke arme landstadjes! — er een gewoonte van heeft gemaakt „gelijkelijk, zonder enig onderscheid met ketters zowel als katholieken te zitten drinken". Kennelijk een twijfelend twijfelgeval, deze al dan niet goede schout! Hieronder zullen wij nog een ernstige grief tegen hem vermeld vinden, maar elders heet het bijvoorbeeld weer dat hij „twaalf vrijbuiters" heeft bestraft en daarvoor zelf met de hand aan het zwaard door een van de raddraaiers is bedreigd, of, weer even verder, dat hij een aantal „geuzen" heeft gevangen gezet.

Deze laatste bijzonderheden ontlenen wij aan een soort „bij-

lage" die in zekere zin boeiender is dan Metsius' eigen officiele rapport. Zij is meer in het bijzonder gewijd aan „de vrijbuiters in de buurt van Eindhoven" en, naar de bisschop zelf mededeelt, de pennevrucht van een leek die bij de diverse getuigenverhoren aanwezig was en die wij in het opschrift van zijn relaas vinden aangeduid als „notaris van de visitatie". Wat dit tamelijk sombere relaas ons in de eerste plaats in herinnering roept, is het artikel over „Baanstrooperij in de Meierij" van de hand van pastoor Frenken, verschenen in *Taxandria* van 1929. Weliswaar betreft het daar meer in het bijzonder de omgeving van Helmond, maar het patroon is onmiskenbaar precies hetzelfde. Ook hier een opsomming van incidenten die elk op zich misschien niet heel belangrijk zijn, maar die te samen genomen ons een levendig tafereel voor ogen toveren van hoe er in die dagen op het platteland van Brabant werd huisgehouden: roofoverval bij de nonnen van Dommelen; de pastoors van Aalst en Riethoven geweldddadig van hun bed gelicht; een nummertje beeldenstorm in het klooster te Hagen; de burgemeester van Geldrop gewond toen hij een stel rabauwen achterna zat, die een van zijn gemeentenaren gevankelijk meevoerden, enz. enz. Opvallend is dat, al gaat het dan blijkbaar in de regel wel samen, deze Spaanse documenten steevast onderscheid maken tussen de qualiteiten „geus" en *salteador*, door ons hier vertaald als „vrijbuiter".

Uit de brief van Requesens aan de koning vernamen wij reeds dat „commissaris" van 't Sestich tijdens zijn optreden te Eindhoven het zo pover bevonden aantal van twee gevangenen had gemaakt; het hier besproken notarieel verslag deelt ons terloops ook mede wie deze beide heren waren, te weten een zekere Hendrik de Vries en Gerard de Leydecker, van wie hier dan ook een wel verre van stichtelijke doopceel wordt gelicht. Hetzelfde geldt in nog hogere mate voor de beruchte Jonker Jan Plancke [6]) die inmiddels te Antwerpen gevangen gezet is. Dit drietal, evenals een zekere ook reeds in genoemde stad verzekerd bewaarde Thomas Damen, moet maar eens goed op de pijnbank gelegd

[6]) Aldus de naam bij Houben op.cit. Dl. I, blz. 161, waar trouwens ook Hendrik de Vries als raddraaier genoemd wordt.

worden, met de nadere, voor belanghebbenden nogal omineuze opwekking dat, om te zorgen dat het grondig gebeurt, behalve van 't Sestich zelf ook „de een of andere vooraanstaande Spanjaard" tot bijwoning van de procedure moet worden aangezocht.

Ten besluite ontlenen wij aan dit rapport nog de bijzonderheid dat in het jaar 1572 „met Sint Michiels" de lijfarts van de Prins van Oranje, Theodoricus Vandendaele, naar Eindhoven is gekomen, waar hij aan het stadsbestuur, tot dat doel bijeengeroepen door de verdachte schout Berwouts, een voorstel deed tot toelating van prinselijk garnizoen. Berwouts en een aantal andere notabelen — waaronder weer Jan Plancke — pleegden een paar dagen lang op familaire wijze omgang met de rebelse gast en toen deze enkele dagen later nog eens terugkwam en op klaarlichte dag de stadsontvanger Valentijn Duboys ontvoerde, was er niemand die een vinger uitstak.

Thans volgen hier de twee besproken documenten in de oorspronkelijke tekst:

I. *Requesens aan Philips II, Antwerpen 17 Aug. 1575.*

S.C.R.Md. [7])

Algunas vezes he scripto a V.Md. las diligencias que hago para que se castigue, y ponga remedio en las cosas de la Religion destos Payses como en las que van mas, y en las que mas difficultad tienen, mayormente en este tiempo que la guerra y otros trabajos lo confunde todo, y para que V.Md. entienda parte de lo que passa embio con esta copia de una relacion en latin que me hizo el obispo de Bolduc de una visita que a instancia, y persuasion mia, a que fue menester espollèalle harto, hizo en la villa de Indoven, que es en medio de Bravante, donde tuve noticia que avia muy pocos vezinos que no fueren hereges, y con aver embiado tambien a esto dos consejeros de Bravante *de los tenidos por mejores, y occupadose en ello algunos meses no ha servido sino de desculpar a muchos que no[d]evieran y el Obispo se quexa que ha sido muy mal assistido dellos y es cierto que ay muy pocos ministros del pays por muy catholicos que sean que no huelguen de encubrir estas cosas, paresciendoles que el descu-*

[7]) „Sacra Catholica Real Magestad", het gebruikelijke opschrift voor brieven aan de Koning.

brirse muchas ha de ser causa que esten mas tiempo aca los Españoles para el remedio dellas, y por mano de los ministros de guerra [8]) se han prendido estos dias, y hecho justicia de algunos de los foraxidos de Indoven, y una de las causas de no podella hazer de mas es estar a menos de dos leguas de aquella villa tierras del Duque de Cleves donde se van, y son bien acogidos, y quexoseme assi mismo el dicho Obispo de Bolduc que en Rebestein, y en otros casales de sus Diocesis, que son del dicho Duque, pero estan en Bravante, y quanto aquello es vassallo de V.Md., no le dexavan hazer visita [9]), ni exercitar ninguna juridicion ecclesiastica, ni los curas y otros clerigos de aquella tierra, que diz que son todos hereges, le obedecian, ni avian querido venir nunca a las congregaciones, sino dalles [10]), aunque los avia llamado. Yo he scripto al Duque por el remedio destas cosas, pero convendra mucho que V.Md. se lo mande escrivir con mucho calor, diziendole lo que V.Md. esta satisfecho de su buen zelo en lo de la Religion, mas que algunos de sus ministros deven tener la culpa de que no se remedie esta en todo su estado pero que en el de Bravante, donde esta Rebestein, no ha de çufrir V.Md. que se dexe de hazer. Y aunque (como he dicho) esta tierra es subdita de Bravante, y a mi me han hecho relacion de scripturas por donde esta claro, no se ha usado dello de muchos años a esta parte, por elrespecto que al Duque se ha tenido, y con esta occasion le podria V.Md. assimismo alabar *lo que el procura reduzir a nuestra fee las dos hijas que tiene por casar que son tan grandes hereges como las casadas y persuadirle que passe adelante en lo que el ha mostrado dessear de embiarlas a casa del Duque de Baviera,* y lo que en esto passa verra V.Md. por la copia de unos capitulos de carta que yo escriví los dias passados al conde de Montagudo.

A Baptista de Bues ha hecho el conde de Barlaymont, como curador del conde de Bura, Drosart de Indoven y por loarse el dicho Obispo de Bolduc que el le ayuda muy bien en lo de la Religion le he dado comission para que pueda hazer justicia en otros villages de V.Md. que estan por allí cerca, donde tambien avia mucho daño, y dichole que mientras residiere en este officio, y hiziere lo que deve en la persecucion de los hereges me contentaré que le corran los ochenta florines al mes, de que V.Md. le

---

[8]) Deze passage, evenals de volgende hier gecursiveerde, in cijferschrift met opgeloste tekst in de marge.

[9]) Hierbij in de marge in het handschrift van Philips II: „Sobre esto escribe en frances". De anacolouth *sic.*

[10]) Aldus, tussen komma's, in de tekst; kennelijk foutief voor *sinodales.*

hizo merced, residiendo cabe mi persona, y el dessea que V.Md. se le dé de pinsion aca, y que esta sea de mil florines, que es quarenta al año mas de los que agora goza en el exercitto. Y V. Md. ganará en ello, pues Barleimont, con cuya parienta ha casado el dicho Baptista de Bues, buscará donde se le paguen, y aunque la guerra se acabasse no le ha de quitar V.Md. este entretenimiento, pues en la cedula que del truxo se dize que se le da hasta que se le haga otra merced, y con esta se podrá resumir.

Por la copia de algunos capitulos de una carta que scriví pocos dias ha a mi hermano verá V.Md. lo que en esta villa he tratado sobre el crescer las perrochias, y sobre que aya sermones, de todas lenquas, y que se enseñe en la flamenca la doctrina Christiana a la gente moça en diversos monesterios de frayles, y monjas y la difficultad que en ello ay por la tibieza del Obispo, y aun de los frayles, y aunque yo spero que me embiarán de Roma los recaudos que he pedido, con los quales procuraré que se ponga en execucion convendrá que V.Md. mande escrivir sobre ello al Obispo, y al Cabildo desta yglesia [11]), y assi mismo a los Abbades de San Miguel y de Petrepost, y tambien a los generales de las ordenes mendicantes que se hallan agora en Roma, y que sea con la instancia, y brevedad que la materia lo requiere. Guarde Nuestro Senor por muy largos años la muy Real Persona de Vuestra Magestad y sus Reynos prosperos como la christiandad lo ha menester, y los vassallos y criados de V.M. desseamos. De Anvers a 17 de Agosto 1575,

de V.Mgd hechura vasallo y criado que sus muy rreales pies y manos besa

Don Luis de Requesens

II. *Spaans résumé van een latijns verslag van Laurentius Metsius over de bisschoppelijke visitatie te Eindhoven in de maand Juli 1575 met als bijlage enkele punten uit het hiermede gepaard gaande „notariele" getuigenverhoor.*

Suma de una relaçion que embió el Obispo de Bolduch al Comendador mayor sobre çierta visita que hizo en la villa de Eyndhoven y su comarca por le mes de Julio.

---

11) Philips II in de marge: „Tambien sobre esto escribe en frances. Acordadmelo para [que] se escriba.

Refiere el estado antigo de Eyndoven, y dize el año 1570 en que fue promovido a su yglesia quando se propuso el perdon general de parte de su Santidad y de su Magestad fueron admitidos al dicho perdon mas de mill personas en Eyndhoven y su comarca.

Que el año siguiente visitó a Eyndhoven y reconcilió mas de dozientos que no se havian confessado ni comulgado, y les dexó hechas estas ordenaçiones que despues se han guardado muy mal.

Que despues deste tiempo no se pudo entrar en la dicha villa seguramente hasta que fue el capitan don Antonio de Avalos porque a media dia entravan en ella los Gus y hereges y robavan y cautivavan. Pero el dicho Obispo exortava con sus visitas a los Justiçias del pueblo tuviessen cargo en el buen govierno.

Que en esta visita de agora por las informaçiones halló que apenas es catholica la mitad del pueblo, y que no solo ay tres generos de hereges (que son calvinistas, anabaptistas, y confessionarios) pero tambien de las opiniones de Arrio, y de los Griegos.

Que tambien halló que algunos de los Magistrados y offiçiales del pueblo son sospechosos en la fee por tratar y favoresçer mas a los hereges que a los Catholicos, y hallarse a las çeremonias hereticas.

Que trató con los otros Comissarios, que le dió el Comendador mayor por allegados que con auxilio del braço seglar se prendiessen treynta personas en Eyndhoven, y xxvj en su comarca, que havia quatro años, que por sospecha de heregia havian sido descomulgados, y agravados, y tanto se tardó en consultas, que no prendieron sino dos, aunque despues vinieron ocho a venia y fueron reconçiliados.

Que porque algunos havian divulgado que el Clero fue causa de los dichos daños, porque en las primeras rebueltas que huvo el Dean [12]) y un Canonigo escandalizaron el pueblo con oyr çiertos sermones de hereges, advierte que ya los tales fueron castigados por el y su predeçessor, y el Dean y canonigo fueron privados de sus benefiçios, y sus bienes applicados al demanio de su Magestad.

Que de la persona del sculteto Phylippe Berwouts halló ser publica fama, que es mas remisso de lo que conviene para tal cargo, y amigo de beber tanto con los hereges, como con los catholicos sin differençia ninguna.

Que en lo que toca a los salteadores de la tierra de Eyndhoven

---

[12]) Goyart van den Berge (de Monte). Zie o.a. Houben op.cit. Dl. I, 140 vlg.

por no ser esso de su offiiço, se remite a la relaiçon del Comissario Tsestich, y a lo que dará en escripto un lego que se halló allí con el Obispo a las deposiçiones de los testigos.

Y en conclusion dize conviene mucho para el bien de la religion de aquella comarca, que el Drosart que es muy catholico, y muy leal vasallo de su Magestad resida personalmente ally y tenga consigo alguna compañia fiel para tener mas auctoridad en su offiiço.

Que al mismo Drosart se lo de poder para perseguir, y prender los hereges y Rebeldes en los tres pueblos vezinos a Eyndhoven que son Gestel, Stratum, y Strip, a los quales los dichos acuden huyendo de Eyndhoven.

Y que se envie otro Sculteto, y se renueven los Magistrados, y no sean admitidos a los dichos Offiçios, sin ser approbados del Obispo por catholicos.

Y que se guarden muy bien los placartes de su Magestad, y las ordinaçiones hechas por el Obispo y publicadas para la extirpaiçon de las dichas heregias.

De los salteadores de la comarca de Eyndhoven, que consta por la deposiçion de testigos y relaçion del Notario de la visita.

De Joan Plane persona noble de Eyndhoven, que agora esta preso en Anvers consta que en las primeras rebueltas del año 1566 oya sermones de hereges, y hizo baptizar un hijo suyo a la forma heretica, sin haverle hecho hasta agora repetir las çeremonias catholicas. Que no usó del perdon general ya dos vezes conçedido. Que fue uno de los ocho, que derribaron los altares e ymagenes en el Monasterio de Haga que es en Eyndhoven. Que con amenazas hizo que el Prior del dicho Monasterio le alargasse perdon, como lo alcançó de Madama de Parma con una falsa relaçion. Que estuvo con los Rebeldes en Weerdt quando combatian el castillo. Que dixo en las primeras rebueltas a un sacerdote que haria un rosario de testiculos de clerigos, y los haria ahorcar, y que era bien quebrar las imagnenes, y assi el dicho clerigo se huvo de componer con el dicho Plane. Y que es muy poderoso entre los salteadores, y se valen los que son robados de su interçession para con ellos. Que se halló con los

salteadores quando robaron çiertos dineros a las Monjas de Domelen.

De Gerardo de Leydecker vezino de Eyndhoven, al qual prendió el Consejero Tsestich, consta que es tenido por reçeptador de los Gus y salteadores, y por hombre que partiçipa en sus robos y que siendo castigados por el Sculteto doze salteadores, el dicho Gerardo quiso vengar el castigo, llamando al Sculteto ladron y echando contra el mano al espada, y otra vez lo amenazó, si no soltava unos Guses que tenia presos. Que una noche que los Guses prendieron a un cura de Rythoven, oyo dezirles el dicho cura entre sí, Donde está Gerardo de Leydecker, que paresçia devia estar alli çerca.

De Henrrique de Vriese vezino de Woençelen, que tambien fue preso por el Comissario Tsestich, consta ser salteador y Gus, que era guia de los salteadores quando captivaron al cura de Aelst. Que hirió al Burgomestre de Geldrop una vez que el dicho Burgomestre perseguia a los salteadores que se llevaron uno captivo.

Assi que conviene que a los dichos tres y a Thomas Damen que esta preso en Anvers, se les dé tormento, que descubriran mucho. Y para que vaya deveras, assista con el Comissario Tsestich algun español principal, y que el dicho examen se haga en Anvers, y no en Eyndhoven.

Consta tambien que para S. Miguel del año 1572 vino a Eyndhoven Theodorico Vandendaele medico del Prinçipe Dorange y propuso a los Magistrados llamados para ello por el Sculteto, que rçibiessen el presidio del Prinçipe Dorange, con el qual medico hablaron familiarmente y bebieron dos o tres dias el dicho Sculteto, que se llama Phelippe Berwouts, y Juan Vanberghe scabinis, Juan Planete, Juan yndestene, y otros de Eyndhoven.

Que el dicho medico bolvió de allí a tres dias a Eyndhoven y de dia claro se llevó preso a Valentin Du Boys Reçeptor de Eyndhoven dissimulando todos.

Que Arnoldo de Hoymacker, y su hermano Simon mataron havia treze meses a dos cavalleros en un meson de Eyndhoven.

Que yendo a maytines un canonigo de Eyndhoven le prendieron los salteadores, y se libró dellos.

Que un cavallero español fue robado y muerto havrá dos años en Menfort junto a Woençel.

Que ay publica fama que muchos mesoneros de Eyndhoven recogen y llevan de comer a los salteadores, y nombran los mesoneros por sus nombres.

Y que en el pueblo de Woençel ay çiertas personas conosçidas que favoresçen y recogen a los Guses y salteadores.

Y lo mesmo en Stryp, Stratem, y Ghestel pueblos vezinos a Eyndhoven.

Supplica al cabo el dicho Denunçiante se guarde secreto en no publicarse su nombre del.

Aanvullingen op Schutjes „Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch"

door

A. M. FRENKEN, pr.

Bij onze archiefstudie vonden wij in de loop der jaren velerlei bijzonderheden aangaande personen of zaken, welke voor verscheiden plaatsen van het bisdom 's-Hertogenbosch onder kerkelijk opzicht van min of meer belang zijn en daarom dienstig zijn om bovengenoemd werk van pastoor Schutjes op tal van punten aan te vullen.

Zoals blijken zal, hebben wij vele van deze bijzonderheden gevonden in de registers van het schepenprotokol der stad Helmond, die berusten in het Rijksarchief van Noordbrabant te 's Bosch. [1]) Wij vestigen hier de aandacht op, omdat de plaatselijke schepenprotokollen, naar wij menen, slechts zelden voor het opsporen van kerkhistorische bijzonderheden geraadpleegd worden. Toch zou, even goed als in het protokol van Helmond, ook in de schepenprotokollen van andere gemeenten vermoedelijk nog heel wat van betekenis voor de plaatselijke kerkgeschiedenis te vinden zijn.

Wij zullen onze aantekeningen in alfabetische volgorde rangschikken naar de namen der parochiën, welke zij betreffen. De jaartallen of datums, welke zonder meer zijn aangegeven, wijzen de tijdstippen aan, waarop wij de vermelde personen in dienst, of de vermelde zaken „in esse" hebben aangetroffen. [2])

[1]) Wij zullen dit Helmonds protokol citeren als *Prot. Helm.*

[2]) Wat wij mededelen aangaande de Protestantse vruchtgebruikers van beneficiën, werd ontleend aan nr. 225b der Handschriftenverzameling in het Prov. Genootsch. v. K. en W. in N.Brab. te 's Bosch.

AARLE

Kerk : altaar van St. Joannes, 8 Juni 1440 (Prot. Helm. nr. 219) ; beelden (waarschijnlijk te verstaan altaren met beelden) van Maria, Anna en Maria Magdalena, 1495 (notarieel protokol van Gerardus Hospitis, oud-arch. v. Helmond nr. 427 in rijksarch. 's Bosch) ; St. Anna-altaar 27 Augustus 1585 (Schepenprot. van Lieshout 1584—'88 in gemeente-arch. aldaar).

Pastoors : Nicolaus de Liemd, vicarius perpetuus, [3]) waarschijnlijk in 1416 (een door hem ondertekend briefje in Prot. Helm. nr. 215).

Gerardus Hospitis, vicarius perpetuus en notaris, 22 Juni 1495 ; een gedeelte van zijn notariëel protokol, lopend over de jaren 1490—'97, berust in het Rijksarchief te 's Bosch (Oud-arch. v. Helmond nr. 427).

Gerard Wagemans, vicaris te Aarle-Beek, waarschijnlijk in 1496 (Prot. Helm. nr. 227).

Jan Alardts, pastoor van Aarle 7 Juli 1600 (Register v. rentebrieven der kapel v. Aarle in Algem. Rijksarch., Staten-Gen., Peelland W. nr. 7, No 30).

Joannes Janssen Mathijssen, alias Joannes Stanssen, pastoor 1619—1635 [4]) (Rekenboek van de Capelle van Aerle Ao 1619—1635 in Algem. Rijksarch., Staten-Gen., Peelland W. nr. 7, No 31).

Servatius Verbaerschot, afkomstig van Helmond, pastoor 1640.

Andreas Swinkels, pastoor 1659.

Vruchtgebruikers (Protestantse beneficianten) : omstreeks 1690 van het beneficie op het L.Vrouwe-altaar Antony Vermeer, van het St. Anna-altaar Johan van Goldsteyn.

Tiende : Op 21 Juli 1778 had ten verzoeke van de erfgenamen van Baron van Leefdael, de erfgenamen van advocaat Suyskens en de heer Hendrik van Beugen, alsmede de advocaat N. N. van Niel, als curator in de nalatenschap van wijlen de Heer Willem

---

[3]) Het kapittel van Eindhoven bezat het patronaat der kerk van Aarle ; de pastoor aldaar fungeerde als de vicarius van dat kapittel.

[4]) Van af 1628 noemt hij zich meestal Joannes Stanssen.

van Straalen, de publieke verpachting plaats van een klamp tienden, genaamd de Hillenklamp, gelegen onder het dorp Aarle-Rixtel, bestaande in alle tiendplichtige gewassen, alsook van de smaltienden, bestaande in lammeren, varkens, bijen enz. Een inwoner van Aarle (Peter van Vlerken) werd pachter voor *f* 244 (Rijksarch. 's Bosch, rechterl. arch. v. Stiphout nr. 72).

Pastorie. Danker de Kempenaer, rentmeester der geestelijke goederen in het kwartier van Peelland, verkoopt 30 Aug. 1796 een akker, Den Bruul genaamd en gelegen onder Aarle, groot 4 lopensen, 21 roeden, 9 voet, toebehorende aan de pastorie van Aarle, voor 172 gl. aan Gerrit Verschuuren.

Lieve-Vrouwe-Broederschap : Catharina, dochter van wijlen Michaël van den Goer, weduwe van Henrick Tempeler te Aarle, legateert 11 Mei 1493 „fraternitati seu ymagini Beate Marie Virginis in dicta ecclesia de Aerle ad suum ornatum meliorem tabbardum suum foderatum, statim post mortem ejusdem testatricis habendum et assequendum" (vermeld notarieel protokol van Gerardus Hospitis).

Bedevaart : 't Was waarschijnlijk omstreeks 1480, dat aan een ingezetene van Helmond, die een zwangere vrouw aldaar mishandeld had, bij zoenakte werd opgelegd o.a. een bedevaart te doen naar Onze Lieve Vrouw te Aarle (Prot. Helm. nr. 222 laatste blz.). [5])

---

[5]) In *Helmond in het Verleden* I blz. 248 e.v. hebben wij verscheidene Helmondse Schepenakten medegedeeld, waarin tal van oude bedevaartsoorden vermeld worden. Bedoelde Schepenakten zijn akten of brieven van zoen of remissie, waarbij de misdadigers tot boete voor hun misdaad het houden van één of meer bedevaarten werd opgelegd. Deze bedevaarten moesten binnen een bepaalde tijd gehouden worden en de boetende pelgrims moesten uit de plaatsen hunner bedevaarten een schriftelijk bewijs medebrengen, dat zij het aangewezen pelgrimsoord werkelijk bezocht hadden. Behalve de t.a.p. door ons vermelde bedevaartsplaatsen, schijnt ook Einsiedeln (kluizenarij), geschreven Yenzedel, Yensell, Eysell, Esell enz. (zie J. A. Fr. Kronenburg, *Maria's Heerlijkheid in Nederland* IV blz. 161 e.v.) in de Meierij van 'sBosch welbekend geweest te zijn. In een Latijns testament van 29 Aug. 1427 zegt de testateur, een ingezetene van Helmond, met name Nicolaas de Pelser, ziek zijnde, gehouden te zijn één bedevaart te doen naar de H. Maria der Kluizenarij, geheten „Ter Esel" (ad Beate Marie Heremite, dicte Ter Esel) en hij bestemt daarom een beurs met een zekere som gelds, waarmede die bedevaart behoort gedaan te worden (Gemeente-archief van Helmond, Inventaris-Ouwerling nr. 1369).

Kapel van O.L.Vrouw in 't Sand : Beneficianten waren Mr. Jan Cornelissen alias Jan Melis 1619—'23, Mr. Hendrik Jansen, die behalve priester-beneficiant ook schoolmeester en koster was, 1619—,27, [6]) Mr. Hendrik Cocx 1619—'34, Peter Wouters van Beth 1623—'34, Willem Lenards alias Schenkens 1623—'25, Mr. Pauwels Conincx 1627—'35 en Mr. Thomas Coenen 1630—'35.[7])

Kapelmeesters : Joost Joosten Reynders en Adam Arts 1601—'02 (Protokol v. Helmond nr. 244), Joost Reynders en Gerard Dircx 1618—'19, Gerard Dircx en Jacob Petersen van Cauwenberch 1619—'21, deze laatste en de gemeentesecretaris Mr. Henricus Verbeeck 16221—'22, Henricus Verbeeck en Jan Willemsen 1622—'37 (vermeld Rekenboek).

Kapel- en kerk-visitatie : 19 Juli 1627 gaf Mr. H. Verbeeck als kapelmeester aan de pastoor van Aarle 2 gl. om daarmede de Heer van Rixtel gedeeltelijk te betalen wegens „die verteringe by myn Eerwste Heer den Bisschop ende sijne dienaren aldaar verteert in 't visiteren van de capelle ende kercke alhyer" (Rekenboek).

ALEM

De abdij van St. Truiden bezat van ouds het patronaatsrecht en de tienden van Alem. Joannes van Geldrop, die er in 1630 tot pastoor was aangesteld, ontving van de abt jaarlijks uit de tienden 250 gl. Tijdens de retorsie in 1636 vluchtte de pastoor naar het dichtbij gelegen vrije Bokhoven, van waaruit hij zijn parochie van tijt tot tijd kon bezoeken. Over de jaren 1635—1638 werden hem de 250 gl. uitbetaald door Udo Adriaansz., secretaris van Alem. Op order van de Raad van State werd deze deswege te 's Bosch in gijzeling gezet. Hubertus van Suetendaal, abt van St. Truiden, verzocht bij rekest aan genoemde Raad, dat de pastoor kosteloos

[6]) Hij werd als schoolmeester-koster opgevolgd door Mr. Jan, die geen priester was.

[7]) Bij de ondertekening der kapelrekening op 26 April 1623 vonden de auditeuren en kapelmeesters raadzaam, dat van af St. Jan eerstkomend priesters, die in Aarle woonachtig waren, boven anderen als beneficianten zouden geprefereerd worden en dat hun gerecommandeerd zou worden op de Zon- en Heiligdagen in de parochiekerk catechismus te doen „voor de jonckheyt ende andere gemeynte".

uit zijn gijzeling zou ontslagen worden. Conform het advies van Florentius Schuyl, rentmeester van de aangeslagen kerkelijke goederen, besliste de Raad van State bij resolutie van 28 Nov. 1639, dat de abt de jaarlijkse 250 gl. van af het jaar der aanstelling van genoemde pastoor, en ook in de toekomst, aan rentmeester Schuyl betalen moest. *Arch. bisd. 's Bosch,* doss. *Alem.*

ASTEN

Altaren : van St. Catharina en Barbara 1536; St. Achten (Agatha) 1536 (Prot. Helm. nr. 230 fo. 169v) ; St. Joris 1541 (id. nr. 232 fo 12v) ; St. Andries, Cornelis en Barbara 15 Jan. 1554 (id. nr. 235) ; St. Andries en St. Peter 23 Aug. 1567 (id. nr. 237). Aan het altaar der H.H. Andreas, Petrus en Paulus en Joannes Baptist maakt de priester Dirk Roelens, die het altaar gefundeerd had, op 8 Aug. 1573, toen het nog niet geconsacreerd was, twee erfrenten, elk van 3 Rijnsgulden ; de collateurs van het altaar waren de H. Geestmeesters van Asten (id. nr. 239 fo 40v).

Personaat : Johannes del Rio, deken te Antwerpen, was in 1616 de persona van Asten en Lierop (Arch. Bisd. „Variae Visitationes").

Geestelijken : Goyaert, vicaris te Asten en Lierop, 1496 waarschijnlijk (Prot. Helm. nr. 227) ; Dirk Roelens (priester te Milheeze) rector van het St. Andriesaltaar 1574—'80 (id. nr. 239, 240) ; Gerardus van Brey, rector van het St. Andriesaltaar 1612—'33 ; Theod. Scheutjens, kapelaan benoemd door F. A. de Wijs, vic.-apost. ad interim, in 1831, welke benoeming de enige is geweest, die de Wijs tijdens zijn interim, 1 Mei—5 Juni, gedaan heeft (aantekening van G. J. Coovels, geb. te Helmond 1807, in een exemplaar van het Kath. Meijerijsch Memorieboek).

Gilde : van O.L.Vrouw in de kerk van Asten 30 April 1568 (Prot. Helm. nr. 237).

BAKEL

Kerk en kerkhof : Bij een gevecht tussen soldaten uit het garnizoen van 's Bosch en dat van Grave 3 Juni 1625 werd het kerkhof onteerd. Een tijd later staken Staatse troepen de kerk

in brand ; zie Bijlage I A en B.

Altaren : van O.L.Vrouw 1499 (id. nr. 227 fo 360v) ; St. Jan Bapt. 1531 (id. nr. 230 fo 80r) ; het H. Kruis 6 Juni 1587 (id. nr. 241).

Geestelijken : Theodoricus de Ghimmenich (Gymnich), pastoor van Bakel en Deurne, 1345 (Dr. R. Post, *Supplieken gericht aan de Pausen Clem. VI, Innoc. VI en Urb. V* blz. 92).

Jan Wouters van Helmond, vicaris te Bakel en Deurne, 14 Febr. 1426 (Prot. Helm. nr. 216).

Paus Alexander VI benoemt 17 Febr. 1498 drie executeurs om Wilhelmus van Enkenvoort te voorzien met de parochiekerken van Bakel en Deurne, opengevallen door de dood van Henricus van Bussel (Dr. G. Brom, *Archivalia in Italië* I No 1827).

Benedictus van Heersel, rector van het nieuwe St. Jan-Baptist-altaar in 1531, wiens voorganger was geweest Goyard van Amstel (Prot. Helm. nr. 230 fo 80r).

Vruchtgebruikers : van het St. Antonius- en St. Jan-altaar omstreeks 1690 Johan van Goldsteyn ; dezelfde ook van het St. Catharina-altaar.

Pastorie : Jan Michiels van Achel, vorster te Bakel, verkoopt 20 Aug. 1650 een lopense land van 50 roeden, gelegen achter den Mugheuvel, waarop de pastorie van Bakel staat, voor 85 gl. aan Johan Pieterson, rentmeester der geestelijke goederen in het Kwartier van Peelland, ten behoeve der Staten-Generaal.

BALGOY

Pastoor : mr. Robrecht Hoornkens 15 Dec. 1606 (Prot. Helm. nr. 246).

BEEK EN DONK

Pastoors van Beek : Gerrit van Eycke 1398—1436 (id. nr. 214 en 218) ; Thomas de Campo omstreeks 1450 [8]) ; Jan van den

---

8) Deze pastoor wordt bij Schutjes III 204 geplaatst in 1401, wijl hij als getuige optreedt in „het merkwaardig testament" van de Beekse priester Jan van Beek. Volgens de copie, waarop Schutjes zich beroept, is dat testament gemaakt in 1401, indictie 13, onder Paus Nicolaas V, doch dat jaartal klopt

Berge 1485 (id. nr. 226 fo 33r) ; Arnoldus Greve 26 Sept. 1623 (huwelijkstregister van Nuenen) ; mr. Gerard Michielsen 12 Nov. 1642, verblijvend waarschijnlijk in Gemert, waar hij alsdan aan Jan Diercx procuratie geeft tot verkoop van goederen onder Beek (Prot. Helm., akte van 16 Nov. 1642) ; Wilhelmus Beeckmans 4 Jan. 1778 (doopregister van Nuenen).

Rectoren : Gerardus van den Laer, rector van het Lieve-Vrouwe-altaar in de kerk te Beek, vermaakt bij testament van 26 Juni 1491 aan de toekomstige rectoren van dat altaar een huis met hof, door hem gewoond en gelegen te Beek (vermeld nota riëel protokol van Gerardus Hospitis). Mr. Jan Janssen, rector van een altaar in de kerk te Beek 30 Juni 1595 (Prot. Helm. nr. 242).

Vruchtgebruikers : van het L.Vrouwe-altaar in Beek omstreeks 1690 Antony Vermeer; van het St. Wouters-altaar in Beek omstreeks 1700 Jan en Wouter van Harten.

Kerktoren : In 1672 viel de toren in de kerk. [9])

Schuurkerk : De Raad van State beslist 31 Jan. 1731, dat de pastoor Jan Baptista Martens alléén te Beek, volgens de permissie aan hem verleend, zal mogen dienst doen en dat de kerk te Donk als niet bekend gesloten gehouden of alsnog gesloten zal worden.

Rekest der Schepenen van Beek en Donk d.d. 3 Aug. 1739 aan de rentmeester der geestelijke goederen om de kerkschuur van de Donk weder te mogen openen (stukken in 't bezit van de familie Martens te Lieshout). [10])

Gilde van St. Anthonis : Reynder soen wilner Reynder's Beckers en Henric Jans soen van Luyten, rectoren en dekenen

---

noch met het indictiecijfer, noch met de regeringstijd van genoemde Paus. Bovendien behelst het testament legaten aan het klooster op de Hage bij Eindhoven, dat eerst in 1419, en aan het huis van Maria Magdalena te 's Bosch (convent op de Windmolenberg), dat nog later gesticht werd. De copiist moet dus het origineel verkeerd gelezen hebben en het testament zal niet in 1401, maar in 1450 gemaakt zijn. Wij zullen bedoelde copie mededelen in Bijlage II.

[9]) Rentmeestersrekening van J. Donder, betreffende Hooidonk over 1680, in *Handschr.-Verz. v. h. Prov. Gen. v .K. en W. in N.Br. nr. 224.*

[10]) Vgl. *B.B.* XXI 59.

van het St. Anthonisgilde in de kerk van Beek, 1490 (Prot. Helm. nr. 225 fo 45r).

BERGEIK

Roeloff Back, priester, 1544 (id. nr. 234 fo 3v).

BEST

Kerknaasting :

De Bossche advocaat mr. Corn. van Boxtel schreef uit 's Bosch 18 Mei 1795 aan de vicarius apostolicus Ant. van Alphen : „Het Superieur Committé alhier had aan den Pastoor van Best toegestaan de Dienst in de grote kerk te doen en effective heeft hij Saterdag daarin dienst gedaan. Maar gisteren morgen is er een brief gekomen van de generaal Sauviack, [11]) die immediaat aan hem versonden is, met verbod van daarin geen dienst te doen. En nu hoor ik, dat niettemin het Superieur college aan de Pastoor order gesonden heeft om evenwel voort te gaan, niettegenstaande de order van de generaal" (Arch. bisd. 's Bosch, origineel).

BLADEL

De St. Petruskerk van Bladel stond onder het patronaat van het St. Petruskapittel van Oirschot, zeker reeds in 1219; waarschijnlijk was de Oirschotse kanunnik Walterus toen pastoor te Bladel (facsim. ener oorkonde van dat jaar in W e l v a a r t s, *Gesch. v. Bladel en Netersel*, bij blz. 154).

1483 Aug. 23. Na gerechtelijke uitspraak van de aartsdiaken van Kempenland staat mr. Jacobus Richardi in medicinis doctor, die door Gerardus van Eyck, abt van Floreffe, tot pastoor van Bladel was benoemd, zijn recht op het pastoraat af aan de clericus Joannes van der Meyen, die er door het kapittel van Oirschot tot pastoor benoemd was en nu als zodanig door de aartsdiaken wordt aangesteld (Rijksarch. 's Bosch, Kapittel v. Oirsch., I 166 nr. 20). Hij was er nog pastoor in 1532 (*Tax.* jg. 26 p. 201).

---

11) Deze Franse generaal was door Pichegru tot militair bevelhebber over de stad 's Bosch aangesteld.

BOXTEL

Kapittel : Jan van Heersel, kanunnik 1534 (Prot. Helm. nr. 230 fo 137v) ; Paulus van Merevoort, afkomstig van Helmond, kanunnik te Boxtel en beneficiant te Megen, 1651.

Vicarius : Petrus Becx, afkomstig van Helmond, 30 Aug. 1689.

Lekenpatronaat : ingevolge lastgeving van Baron Goubau, directeur-generaal van de Kath. Eredienst, vraagt de gouverneur van Noord-Brabant, bij schrijven van 26 April 1819, aan de vic. apost. Ant. van Alphen, of er in het vicariaat van 's Bosch gemeenten zijn, waar het collatie- of presentatie-recht tot het begeven van pastorieën en beneficiën door de Koning of particuliere Heren wordt uitgeoefend. [12]) Hierop antwoordt Van Alphen : Het recht van patronaatschap (hier te lande) kwam na de vrede van Munster (1648) van zelf te vervallen. [13]) Alleen de Baron van Boxtel heeft dat recht in 1765 van de toenmalige vic. apost. Andreas Aarts afgeperst bij de aanstelling van N. F. du Messie tot pastoor van Boxtel [14]) (Arch. bisd. 's Bosch, coll. *Antonius v. Alphen, doss. IV*).

H. Bloed-Wonder : In het verslag der kapittelvisitatie, gehouden door bisschop Nic. van Zoes 3 Juli 1615, leest men onder de verklaringen, afgelegd door de 69-jarige kanunnik Petrus Bresserus : „Dicit se etiam habere reliquias Sanguinis Domini de consensu Dominorum de Capitulo, sed non omnes sciunt locum, in quo conserventur, aliquibus tamen communicavit..." Onder de verklaringen van de 53-jarige kanunnik Wilhelmus Buerden :

---

[12]) Goubau wilde het lekenpatronaat handhaven, zie Terlinden *Guillaume I et l'Eglise Cath. en Belgique* I 274, 287, 313.

[13]) Verschillende katholieke juristen waren van datzelfde gevoelen, anderen echter van een tegenovergestelde mening.

[14]) Hierop laat v. Alphen nog volgen : Wel zijn er nog oude godsdienstige Kath. familiën, die vóór de Spaanse revolutie (de opstand tegen Spanje in de 16e eeuw) hier en daar pastorieën fundeerden en mild doteerden en gedurende de vervolging onze religie beschermden en door hun giften en aalmoezen ondersteunden en dit tot op de dag van heden nog blijven doen. Zijn voorgangers en ook hij (v. Alphen) zelf stemden uit dankbare erkentelijkheid opzichtens zulke Heren er in toe, om „zolang hun weldaden niet ophouden" ter plaatse een pastoor aan te stellen, die, mits de nodige bekwaamheden hebbende, door die Heren was voorgedragen.

„Dicit etiam, reliquias non circumferri (in Processione), nisi adjuncto Venerabili Sacramento." (Arch. Bisd. coll. *Visitationes*).

Bedevaart : De Vrouwe van Helmond, Anna Maria v. Reuschenberg, gehuwd met Alexander v. Cortenbach, gaf in 1637 twee gulden aan Jenneken Evert Maessen voor dezer bedevaart naar Boxtel (Huisarch. v. Helmond, cijns- en gruitrekening 1633—'37).

Klarissenklooster : De goederen van dit klooster werden na de vrede van Munster door het Land aangeslagen, maar op verzoek der zusters bij resolutie der Staten-Generaal van 3 Febr. 1650 uit „de annotatie" ontslagen. De Staten-Generaal vergunden alsdan, ondere zekere voorwaarden, dat de zusters tot haar dood in het klooster zouden mogen blijven. De kloostergoederen zouden zij onder het beheer laten van een hunner rentmeesters van de Geestelijke Goederen in de Meierij, maar uit de inkomsten daarvan zouden zij de zusters „haer alimentatie" geven. In diezelfde resolutie namen de Staten-Generaal er genoegen mede, dat de zusters zeker huis te 's Bosch hadden verkocht, maar moesten „de obligatie van de cooppenninghen" hebben; zie Bijlage III.

BREUGEL

Altaren : het St. Anna-altaar 8 Juni 1534 en 7 Oct. 1656 Gemeente-arch. v. Nuenen, charter nr. 3, Prot. v. Nuenen nr. 31 fo 126 r).

Pastoors : Nicolaus Vossius vice-pastoor in 1626, pastoor 18 April 1634 en 25 Maart 1636, overleed vóór het einde van 1637 [15]) (Prot. Helm. nr. 259, akte van 2 Jan. 1627, Prot. Nuenen nr. 29 fo 20v, 41v).

BUDEL

Peter Verheyden, pastoor 31 Mei 1602 (Prot. Helm. nr. 244).

In een schrijven van 28 Juni 1720 aan de pauselijke nuntius Santini zet Govarts, vic.-apost. van het vicariaat, de redenen

[15]) Een der twee executeurs „van 't sterffhuys" was Thomas Pauli, kapelaan te Son.

uiteen, waarom (volgens zijn mening) het patronaatsrecht van het Lieve-Vrouwe-Kapittel te Aken over de kerk van Budel al sinds lang vervallen is (arch. sem. Haaren coll. 3, nr. 388).

DEURNE

Processie : Het was gebruikelijk, dat ruiters te paard deelnamen aan de Sacramentsprocessie. Bij de kerkvisitatie in 1620 noteert de deken Thomas Stricken, dat hij hoopt dit misbruik door tussenkomst van de Heer van Deurne te kunnen afschaffen (arch. bisd., *visitationes*).

Altaren : Het Lieve-Vrouwe-altaar in 1499 (Prot. Helm. nr. 227 fo 344r).

Priesters : Jan zoon van Willem Hogarts van der Heeze, priester, belast met een Mis in de kerk van Deurne, „daer men St. Anthonisbeelt eert", 1506 (id. nr. 228 blz. 305, 06).

Dirk Ors, priester, 1544 (id. nr. 233 fo 22v).

Anthonis Roymans, kapelaan 1610 (id. nr. 250, akte van 12 Nov. 1612).

Vruchtgebruikers omstreeks 1690 : van het St. Catharina-altaar Bernard Croon ; van het St. Joris- en Barbara-altaar Johannes Aalstius ; van de fundatie des Heren Govert van Doerne op het L. Vrouwe-altaar Gerard Seyljarts ; van de Veldheuvelse kapel Bernard Croon ; van het H. Kruis-altaar Gerard Seyljarts.

DOMMELEN

Kloosterlingen van St. Agnetendaal : Martina Beckers, procuratrix 1550 (Prot. Helm. nr. 235) ; Maria Meyss, procuratrix 9 Maart 1556 (id. nr. 236) ; Maria Jennes, procuratrix 18 Sept. 1593 ; Heilken Stappers, religieuse 1593, discrete 1611 (kloosterarch. te Deursen, copieën van rentebrieven) ; Antonisken Jans, procuratrix 1601—'11 (id.) ; Catharina Keters moeder, Maria Lenarts ondermoeder, Catharina Cruypers (sic !), Agnes Jans en Elisabeth Colen, allen 13 Juni 1611, de drie laatsten als discreten (id.) ; Maria Janssen procuratrix 1619—'36 ; Anneke Wagemans procuratrix 1638, '58—'61 ; Anthonisken Driessen Reynders, religieuse 1649 ; Andriesken Gijsberts, procuratrix 1650—'58, Marike

Wagemans, procuratrix 1660; Maria van Hijnsbergh, mater 1660—'72.

Paters van St. Agnetendaal : Adriaan Hanegraf in 1535 (Kloosterarch. te Deursen, copieën van rentebrieven) ; Nicolaas Pompen in 1550 (Prot. Helm. nr. 235) ; Anthonis Vlemmincx 1589—1609.

DE DONK (Beek en Donk)

Een charter, dat bewaard wordt in het parochiearchief van De Donk, [16]) bevat een Bosch Schepen-vidimus d.d. 21 Juni 1631 ener akte van 6 Mei 1422, waarbij de voormalige St. Leonarduskapel (gewoonlijk de St. Lenards- of Leendertskapel genoemd) gesticht werd door Gosewijn Model van de Donk in 1422. [17]) Zij werd toegewijd aan de H. Maagd en Moeder Gods Maria, de H. Martelaren Leonardus en Rumoldus en de Belijders Antonius en Eligius. [18]) De uitoefening van het patronaatsrecht zou toebehoren de eerste keer aan Gosewijn Model en vervolgens ten eeuwige dage aan de eigenaar van een akker onder Veghel op Zijtaart, genaamd de Mosterdakker, welke toen aan Gosewijn Model toebehoorde. De tijdelijke rector der kapel was gehouden, daarin elke week twee Missen te celebreren of te doen celebreren, terwijl hij bij verzuim daarvan verplicht zou zijn, voor elke niet-gecelebreerde Mis aan de eigenaar des akkers een halve oude grote te geven of de waarde daarvan, te besteden ten bate der armen.

Vermelde fundatie-akte is uitgegeven door wijlen L. v. Miert S.J. in *Taxandria* jg. 15 blz. 171 e.v. [19])

---

[16]) Het werd ongeveer een halve eeuw geleden daaraan ten geschenke gegeven door de eigenares van de na te vermelden Mosterdakker.

[17]) Een Gosewinus Model van de Donk was in 1422 schepen van 's Bosch. Het cijnsboek van Peelland, dat in 1381 vernieuwd werd, vermeldt een Gosewinus Model als zoon van Heer Thomas, de scholaster van St. Oedenrode in de tweede helft der 14e eeuw. *Huisarch. v. Helmond* nr. 126 fo 3.

[18]) Later, vermoedelijk van den beginne af, werd zij meer bijzonder de St. Leonarduskapel geheten ; aldus heet zij o.a. in een schepenakte van 4 Jan. 1606. *Prot. Helm.* nr. 246.

[19]) Op enkele plaatsen is het stuk daar onjuist weergegeven.
Blz. 174 r. 11 v. b. moet zijn : de novo fundanda et consecranda.
Blz. 174 r. 7 v. o. moet zijn : dictus Bennecken.
Blz. 175 r. 11 en 12 v. o. moet zijn : quidam Johannes denominatus Lu, filius

De twee transfixbrieven, wier inhoud mede in het vidimus is opgenomen, zullen wij mededelen in Bijlage IV.

Als bezitters van het patronaat of collatoren der kapel worden in later tijd vermeld: Lambertus zoon van wijlen de apotheker Hendrik Franssen de Bije (waarschijnlijk te 's Bosch) in 1608, de apotheker mr. Lambertus de Bije (zoon van mr. Hendrik) in 1616—20 [20]) en Adriaan Hendrik Adriaans, wonend te Veghel, in 1651. [21])

Rectoren van het kapel-beneficie zijn geweest:

Mr. Petrus van Santfoort, kanunnik der Lieve-Vrouwekerk te Antwerpen, die 5 Nov. 1607 afstand deed. [22])

Hij werd opgevolgd door Gijsbertus zoon van Cornelius van wijlen Jan Jacobs „in den vergulden Rijder" (in equite deaurato), die nog jongeling zijnde, 30 Jan. 1608 als rector zijn institutie kreeg. Op 't laatst van zijn leven was Heer Johannes Eyndhouts zijn deservitor. Na de dood van mr. Gijsbertus Cornelii de Rijder werd op 13 Juni 1616 de clericus mr. Lambertus de Bije (zoon van bovengenoemde apotheker mr. Lambertus de Bije) als rector geinstitueerd. Deze schijnt opgevolgd te zijn door zijn broeder Henricus, die 25 Mei 1620 als rector afstand deed en werd opgevolgd door Petrus zoon van Rodolph Michaëlis, student en clericus te St. Oedenrode, wiens institutie geschiedde 17 Juni 1620. [23]) De laatste rector der kapel was Heer Goyard (Godefridus) van Santfoort, die als zodanig op 25 Juni 1648 vermeld wordt. [24])

---

legitimus Johannis Lu, commorantis in Rosmalen, tenet de presenti et colit.
Blz. 176 r. 9 v. b. moet zijn: predictam capellam.
Blz. 176 r. 10 v. b. moet zijn: cui seu quibus.
Blz. 176 r. 15 v. o. moet zijn: Et si hujusmodi rector.
Blz. 176 r. 4 v. o. moet zijn: stipulantis et recipientis.
Blz. 176 r. 2 v. o. moet zijn: seu interesse poterit in futurum.
Blz. 177 r. 8 v. b. moet zijn: Godefridi dicti Berwouts.
Blz. 177 r. 12 v. b. moet zijn: Petro dicto Boemans.
Blz. 177 r. 14 en 15 v. b. moet zijn: Et ego Rutgerus de Erpe aliàs de Lieshout.

20) Arch. Bisd. *Institutiones* fo 16, 98, 120.

21) *Gemeente-arch. v. Baarle-Nassau.*

22) Zie over hem P. J. Goetschalckx, *Geschiedenis der Kanunniken van O.L.V. Kapittel te Antwerpen* p. 115, 116.

23) Arch. Bisd., *Institutiones* en *Variae Visitationes.*

24) Hij verbleef toentertijd in Brussel. Hij en bovengenoemde rector mr.

In datzelfde jaar werden de goederen der St. Leendertskapel door de Staten-Generaal aangeslagen. Van toen af moest hun jaarlijkse opbrengst voor $^2/_3$ gedeelte toegekend worden aan personen van de Hervormde godsdienst. Een lid der familie Haestricht (later procureur) schijnt de eerste dezer vruchtgebruikers geweest te zijn. Na hem werd het beneficie genoten door Joost van der Vleuten, oudste zoon van Adriaan van der Vleuten, landmeter in de Meierij van 's Bosch en gemeentesecretaris van Alphen, Baarle en Chaam. [25]) Abraham van der Vleuten, een broer van Joost, wordt in de jaren 1671—'74 als vruchtgebruiker vermeld. [26]) Nog latere vruchtgebruikers zijn geweest: van 1680 tot omstreeks 1690 Antonie Molemakers, zoon van de secretaris van St. Oedenrode Gerard Stanssen Molemakers [27]); in 1772—'91 Gerard zoon van Benjamin de Jong. In die tijd bedroeg de opbrengst van het beneficie (voor $^2/_3$ gedeelte) 62 gl. 7 st. 6 penningen. Sinds 1800 bleef het beneficie vacant. [28])

Door de eigenaars van de Mosterdakker werd op 18 Aug. 1826 Joannes Vervoort, pastoor te Zeelst, met het beneficie begeven,

---

Petrus van Santfoort waren zonen van Dirk Mathijsen van Santfoort en Maria Coeverincx te St. Oedenrode.

[25]) De collator Adriaan Hendrik Adriaans (comparerend voor de Bossche notaris Wijnand Schuyl, griffier van de tolkamer en domeinen der Stad en Meierij van 'sBosch) begaf het beneficie aan Joost v. d. Vleuten voor 9 jaren; 1 Juli 1651 keurden de Staten-Generaal deze collatie goed. Joost v. d. Vl. was in 1660 student bij Matheus Kraepen, ecclesiastes (predikant) in Baarle. De vader Adriaan v. d. Vleuten voerde een langdurig geschil met Izaak Battem, rentmeester der z.g. geestelijke goederen in Peelland, omdat deze de beneficie-inkomsten niet ten volle aan zijn zoon Joost v. d. Vl. wilde uitbetalen. Battem's weduwe, Eringardina Sloot, beweerde (in 1670) o.a., dat het beneficie van af 1660 door Udo Melchior Verweij begeven was aan Jacob Willem Prouning, zoon van Jacop Prouning, schout van Peelland, en van haar dochter Catharina Battem *(Gemeente-arch. v. Baarle-Nassau)*.

[26]) In die tijd kreeg vader Adriaan v. d. Vl. geschil met de rentmeester Johan Donder, omdat deze te weinig aan Abraham uitbetaalde. Donder beweerde o.a., dat het beneficie in de jaren 1672 en '73, toen de Fransen in Beek lagen, niets had opgebracht en dat Abraham in militaire dienst was, terwijl het beneficie toch moest dienen „omme daerop te studeren" *(Gemeente-arch. v. Baarle-Nassau)*.

[27]) *Prov. Gen. v. K. en W. in N.Br., handschr-verz. nr. 225b*; mr. A. Mommers, *Invent. v. h. Oud en Nieuw Arch. der Gem. St. Oedenrode nr. 160.*

[28]) Bescheiden betreffende het kapel-beneficie in *Parochie-arch. v. De Donk*, waaraan ook de nog volgende aantekeningen ontleend zijn.

waarop 16 Mei 1827 de bekrachtiging volgde van de Administrateur van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (Ministerie van Binnenlandse Zaken).[29])

Na de dood van genoemde pastoor werd op 4 Dec. 1867 het beneficie door de eigenaars van de Mosterdakker begeven aan H. Schouten, kapelaan te Beek, welke begeving 24 Febr. 1868 door de Minister van Binnenlandse Zaken bekrachtigd werd. De inkomsten bedroegen alsdan jaarlijks, evenals nog vele jaren later, *f* 33,19, zijnde drie procent van het $^2/_3$ gedeelte der opbrengsten van door de Staat verkochte vaste goederen en afgeloste grondrenten.

Ook in latere tijd bleven de eigenaars van de Mosterdakker[30]) hun collatierecht geregeld uitoefenen en werd hun begeving telkens door het Ministerie van Binnenlandse Zaken bekrachtigd.[31])

Het beneficie werd verder bezeten van af het jaar 1877 door A. H. van Brussel, kapelaan te Beek, later pastoor te Dommelen, en van af 1906 door de opeenvolgende pastoors van De Donk.

Door Mgr. Zwijsen werd 10 Sept. 1877 het aantal H. Missen bepaald, welke jaarlijks voor het genot van het beneficie moeten gelezen worden. In zoverre is het beneficie dus weer tot zijn oorspronkelijke bestemming teruggebracht.

DUIZEL

Uit een oorkonde van het jaar 1031 blijkt, dat Hezelo, bisschop van Toul (episcopus Tullensis) zijn allodium „apud Duselam, villam Taxandrie"[32]) aan het kapittel van St. Bartholomeus te Luik schonk.[33]) Deze Hezelo, ook Herman geheten, was bisschop

---

[29]) Waarschijnlijk hadden de eigenaars van de akker hun collatierecht ook voordien blijven uitoefenen.

[30]) De akker op Zijtaart onder Veghel is gelegen in Sectie E. nr. 430, 454 en 455.

[31]) In de ministeriele brieven heet het telkens, dat het beneficie gevestigd is op de St. Leonarduskapel te Beek- en Donk, „waarvan geen titel bekend is en die ook niet bij koninklijk besluit erkend is".

[32]) Een *villa* was een domein (een dorp, zou men mogen zeggen), omvattend bouwhoeven, landerijen, bosschen, wateren, ook dikwijls één of meer molens, en van af de tijd dat het christendom alom gevestigd was, ook een kerk.

[33]) Daris, *Notices sur les Eglises du Diocèse de Liège* VI 178, 179 en Miraeus, *Opera dipl.* II 809. Daris dacht, dat bedoeld allodium gelegen

van Toul van af 1019 tot in het jaar van zijn dood 1026. Hij was afkomstig uit een adellijk Keuls geslacht en ontving zijn opleiding aan de school van St. Gereon te Keulen en daarna aan de beroemde school van bisschop Notker van Luik. [34])

Genoemd kapittel van St. Bartholomeus te Luik verkocht het bos te Duizel in 1226 aan de abdij van Herkenrode. [35])

DEN DUNGEN

Pastoor : mr. Wijnand Claessen, vermeld in de H. Geestrekening van Helmond, lopend over de jaren 1611—13. [36])

Klooster Eikendonk : Jenneke Daniels, moeder 22 Sept. 1582 (Prot. Helm. nr. 240).

EERDE

De Raad van Brabant geeft 23 April 1615 bevel tot executie van het vonnis, gewezen op 8 Jan. 1615 tussen Jan Hendricx en Herman Ariens, kapelmeesters der St. Antoniuskapel te St. Oedenrode ter ene, en Heer Hendrick Huybrechts, priester en rector dier kapel, ter andere zijde (op verzoek der vermelde kapelmeesters).

EINDHOVEN

Geestelijkheid : Johannes van Acht, priester en kapelaan in 1493 (Kloosterarch. Deursen nr. 23) ; Thomas Aertssen van der Ameyden, clericus en koster in 1619 (arch. bisd. 's Bosch, coll. Nuenen).

Schutjes III 559, 560 stelt de dood van pastoor-deken Ant. Colen in 1658. Dit is onjuist. Colen werd omstreeks 1656 wegens uitoefening van zijn geestelijk ambt gevangen genomen. Hij werd voor een grote som gelds vrijgekocht, maar moest bij zijn invrij-

---

zou zijn te Meeuwen bij Bree ; Miraeus heeft *Nezelo* in plaats van *Hezelo* en spreekt van diens „allodium de *Duselon*".

[34]) B. Morret, *Stand und Herkunft der Bischöfe von Metz, Toul und Verdun im Mittelalter* (Düsseldorf 1911) p. 61.

[35]) Daris a.w. VI 204.

[36]) In 1618 werd Wijnand Claessen (Winandus Nicolai) pastoor te St. Oedenrode.

heidstelling onmiddellijk het land uit. Hij begaf zich 28 Sept. 1658 naar Diest, keerde volgend jaar naar Eindhoven terug en stierf in Juni 1662 (Houben, Gesch. v. Eindh. II 61, 62, 131). Onder hem en onder Joannes van Boxmeer, die hem in Juli 1662 opvolgde, kwamen verscheiden paters Franciscanen uit Weert en elders in Eindhoven en omliggende parochiën op bediening. In 1675, toen tal van jonge seculiere priesters zaten uit te kijken om ergens in practijk te kunnen komen, richtte de genoemde J. van Boxmeer, pastoor-deken, met nog 22 andere pastoors een verzoekschrift aan de Provinciaal der Franciscanen, om al zijn paters, die toen in de parochies der seculiere priesters werkzaam waren, naar hun klooster terug te roepen. Zie bijlage V.

Kapittel : Aert Michiels, zoon van Peter en Hillegond Stoppelmans te Helmond, [37]) was (na zijn kost „zuerlich gewonnen" te hebben in Luik, daarna in Kamerijk) priester te Roermond in 1481, kanunnik van St. Marie te Maeseyck in 1485, werd in 1487 door Frederik van Egmond, heer van Cranendonk, tot kanunnik van St. Catharina te Eindhoven aangesteld (in plaats van Robertus Lobry, die afstand deed), was dat nog in 1493 en overleed vóór 13 Juli 1498 (Prot. Helm. nr. 224 blz. 296, Kloosterarch. te Deursen nr. 14, 17, 23, 25).

Claus van der Poerten, deken 1516 (Prot. Helm. nr. 229 fo 74r).

Godefridus Schinvelt ruilt in 1542 zijn kanunnikaat te Cortessem met Jan Cocx, kanunnik te Eindhoven, en met Jan van Amelrode, rector van het L.Vrouwe-altaar in de kerk van Vliermaal; Schinvelt wordt alsdan rector van genoemd altaar te Vliermaal, Cocx en van Amelrode krijgen het kanunnikaat te Cortessem en Schinvelt en van Amelrode het kanunnikaat te Eindhoven (Staatsarch. Hasselt, akten van het Kapittel van Cortessem 1503—'73 fo 20v, 21r).

Joost Thonis Wouters, kanunnik 13 April 1553 (Prot. Helm. nr. 235).

---

[37]) Hij was waarschijnlijk dezelfde als Arnoldus Michaëlis van Dyck, die een groot aandeel had in de stichting van het klooster St. Annaburg te Rosmalen, zie *Bossche Bijdragen* IV 258, '59.

Sebastianus Loeffs, vicarius en kanunnik te Eindhoven, van wiens testament Heer Marcus van Bossche [38]) 25 Juni 1580 als executeur wordt vermeld (id. nr. 240).

Servatius Verbaerschot uit Helmond, kanunnik te Eindhoven en slotkapelaan te Helmond, 1622 (id. nr. 254 fo 1v).

Michiel van Merevoort, kanunnik te Eindhoven en pastoor te Stratum, 21 Febr. 1626 en 4 Juli 1633 (id. nr. 258, 265).

Beneficiegoederen : Al de goederen van kerk en kapittel te Eindhoven werden midden 17e eeuw door de Staten voor het rijk aangeslagen. Tot deze „geestelijke goederen" behoorden o.a. de beneficiegoederen, waarvan de jaarlijkse opbrengst voor $^2/_3$ part door de Staten werd toebedeeld aan personen van de Protestantse godsdienst, z.g. „*beneficianten*" en „*kanunniken*". In 1784 bedroeg $^2/_3$ van de opbrengst der Eindhovense beneficiegoederen 2907 gl. 12 st. Navolgende acht Protestanten hadden toen in hun kwaliteit van „kanunnik" hun aandeel daarin : De heer Lijnden „deken", de heer Weyns „vicaris", de heer Rees „cantor", C. van Verschuur, J. Lynden van de Park, M. G. A. Sweers de Landas, Fr. v. Diepenbroek en G. A. van Riel, die toen overleden was (handschrift van W. F. Hermans, Charterboek en geschiedk. bescheiden der gemeente Eindhoven).

Katechismus : Georgius Johannis, sinds 1585 kanunnik te Eindhoven, getuigt bij de visitatie van het kapittel op 23 Juli 1615, dat het katechizatie-officie (officium catechistae), in het voorafgaand jaar door Walterus Museus, kanunnik van St. Maternus te Luik, te Eindhoven gesticht, goed wordt vervuld (arch. bisd. 's B., coll. *Visitationes*).

ERP

Priesters : mr. Marcus Votier, priester en persoon (pastoor) in 1588 en 1589 ; in laatstgenoemd jaar voerde hij een proces tegen de dienstdoende pastoor van Erp (Prot. Helm. nr. 241) ; Jacob Peter Smits, pastoor 1637 (Schepenrol Helm. nr. 19) ; Dirk Jansen Verzantvoort, kapelaan of onderpastoor 1632—'33 (Prot. Helm. nr. 264, 265).

[38]) De Eindhovense kanunnik Marcus Sylvanus, Schutjes III 567.

Kerk : Door mr. Hendrik de Kempenaer, rentmeester der geestelijke goederen in het Kwartier van Peelland, worden 30 Nov. 1735 te zijne kantore te 's Bosch aanbesteed de nodige reparatiën en enige vernieuwingen aan de kerk te Erp.

Volksgebruik : Blijkens het verslag der kerkvisitatie van 1619 bestond, behalve het eisen van „donsgeld", nog een erger misbruik, dat nl. de Erpse jongelui bij het kiezen van een bruid van buiten hun dorp deze moesten vrijkopen. Zij moesten daarvoor 15 gl. betalen, maar voor een bruid uit St. Oedenrode 20 gl. (arch. bisd. *visitationes*).

GELDROP

Henricus Verhagen, kapelaan 23 Nov. 1624 (kerkregister v. Gerwen).

GEMERT

Priesters : Aert Thomaes 18 Mei 1606 (Prot. Helm. nr. 246) ; Joachim Coolen 29 Aug. 1664 (id. nr. 273).

Kapel van Handel : mr. Herman, priester-beneficiant van O.L.Vrouwe-altaar te Handel 18 Nov. 1638 (Schepenrol Helm. nr. 19).

GESTEL EN BLAERTHEM

Pastoors : Gerrit Gerrits Celen zoon, afkomstig van Helmond, persoon (pastoor) te Blaerthem 11 Juni 1452 (Prot. Helm. nr. 223) ; Henrick van Asperen, pastoor te Blaerthem 5 Jan. 1602 (Prot. Nuenen nr. 18 fo 56v).

Na de dood van pastoor Nic. Sichmans midden-november 1729 stelde Gisb. van der Asdonck, pastoor van Oirschot en deken van Hilvarenbeek, die door de nuntius Spinelli toen reeds met het bestuur van het vicariaat moet zijn belast, Simon van de Wijdeven aan tot deservitor van de twee schuurkerken te Gestel en Blaerthem. De bewoonster van het kasteel te Blaerthem, barones van Dongelberghe, [39]) zich beroepend op het patronaats-

[39]) Catharina Maria van Eyck, weduwe van Henri Albert Barthold van Dongelberghe. *Tax.* XXI 138.

recht, deed een poging om in de schuurkerk van Blaerthem een eigen, afzonderlijke pastoor te verkrijgen. Van Asdonck was echter van oordeel, dat het patronaatsrecht vervallen was, en handhaafde bij schrijven van 23 nov. 1729 S. van de Wijdeven als deservitor zowel van Blaerthem als van Gestel. *(Arch. bisd. 's Bosch, doss. Gestel en Blaerthem).*

Blaerthem-St. Severinus : Bij open brieven van 4 Juli 1460 stelt Hertog Philips van Bourgondië mr. Walter Gheylaert, gezegd Loenys, kanunnik van St. Gudule te Brussel, en Jan Gheylaert (basterdzoon van Jan Gheylaert) priester, broer van Walter, eveneens gezegd Loenys, in het bezit van twee lenen : het Hof op Boerdonk in de parochie Aerle-Beek [40]) en de hoeve Ten Hasenbosch in het dorp Blaerthem-St. Severinus. [41])

Blaerthem-St. Lambertus : in een stuk van 12 Sept. 1450 is sprake van het leen, genaamd Melysgoed te Blaerthem-St. Lambertus. [42])

HAREN BIJ MEGEN

Christianus van Hauthem, pastoor 1631 en '32.

HEEZE

Pastoor : Heer Willem in 1427 en Heer Michiel in 1609 (Rijksarch. 's Bosch, Civ. Rol. v. Stiphout nr. 1 fo 54r).

Kapellen : De St. Jobskapel nabij „den Vryessen acker" werd

---

[40]) Dit goed was in 1449 door de Hertog in leen gegeven aan Rutger van Erp van Lieshout. Dr. Meuwese, *Erp.* p. 138.

[41]) Aan beiden kwam een jaarrente uit genoemde goederen toe. De eigenaar Rutger van Erp van Lieshout had die goederen tot onderpand van die verschuldigde rente gegeven. Willem, de zoon van Rutger v. Erp v. Lieshout, werd 22 April 1462 door bovengenoemde Hertog in het bezit van de hoeve Ten Hasenbosch gesteld. Elders staat deze hoeve vermeld als liggende onder Strijp ; zij zal gestaan hebben ongeveer ter plaatse, waar de grenzen der parochies Gestel-Blaerthem, Strijp en Zeelst elkaar raken, d.i. ongeveer ter plaatse, waar de voormalige kapel van St. Severinus (onder de parochie Zeelst) gestaan moet hebben. Zie L. Galesloot, *Inventaire des Archives de la Cour Féodale de Brabant I blz. 171, 179, 233.*

[42]) Galesloot I blz. 143. Een pouillé van 1400 vermeldt de kerk van Blaerthem-St. Lambertus, maar de pastoor wordt niet genoemd ; wel staat daar ingeschreven een te Rode residerend rector van Blaerthem-St. Severinus (waarschijnlijk de rector der kapel van St. Severinus). *Anal. pour servir à l'Hist. Ecclésiast. de Belg.* dl. 32 (1906) p. 311.

ook de St. Jacobskapel geheten blijkens akte van 24 Maart 1628 (Prot. Helm. nr. 261).[43] Als rector der St. Joriskapel te Emmerik wordt vermeld mr. Marcelis Goossens van Varssel 2 Febr. 1659 (id. nr. 271).[44]

School : Nicolaas Bocx, schoolmeester in 1663 en '64 (Prot. Nuenen nr. 20 fo 256r, 273v).

HELMOND

Dekenaat : 10 Juli 1636 werd Gerard Verdonk door Bisschop Ophovius tot deken van het district Helmond aangesteld. De aanstellingsakte, waaruit men de rechten en plichten der toenmalige landdekens in het Bossche bisdom leert kennen, volgt in Bijlage VI.

Relieken op de kapel van het kasteel. Hierover schreven wij in Helmond in het Verleden I 183, '84. Het waren relieken van het Thebaans legioen, van Cassius en gezellen en van de Elfduizend maagden. Zij waren afkomstig van het Augustinessenklooster Engelendaal te Bonn. Het attest van 14 Oct. 1588 betreffende de herkomst van de relieken volgt in Bijlage VII.

HERPEN

Priesters : mr. Jan Berckers, pastoor te Herpen-Schayk 1624—'27 (Prot. Helm. nr. 262).

mr. Jan Mengel(a)ers, afkomstig van Helmond, kapelaan te Herpen 19 Juli 1646 (id. nr. 270).

's-HERTOGENBOSCH

Incorporatie der kerk van Orthen en der Bossche St. Jan bij het Bossche kapittel, 17 Juli 1412.

Toen men te 's Bosch in het eerste kwart der 14e eeuw met

---

43) De St. Jobskapel stond tussen Heeze en Leende in het gehucht Ginderover en werd door de Hervormden in 1654 gesloopt; Schutjes IV 102; D. de Jong O.C.R. *Kronijk van Heeze* p. 17.

44) De St. Joris- of Georgiuskapel te Emmerik in de buurt van het kasteel werd in later tijd gewoonlijk de St. Anthoniuskapel geheten en dient thans als kerkgebouw der Hervormden; een afbeelding ervan (naar een tekening van H. Verhees van 1790) geeft D. de Jong a.w. blz. 144.

de opbouw der huidige St. Janskerk was klaar gekomen, althans voorlopig, bleef deze afhankelijk van en geunieerd met de oude Orthense moederkerk, zodat beide kerken een en dezelfde pastoor bleven houden. Nadat in 1366 aan de St. Jan een collegiaal kapittel was verbonden geworden, kwam de pastoorsjurisdictie over beide kerken in handen van het kapittel, dat het geunieerd pastoraat doorgaans schijnt toebedeeld te hebben aan een persona personatus en de pastoorsdienst in de St. Jan liet waarnemen door een rector en in de kerk van Orthen door een vicarius. Een der personen van beide kerken was kardinaal Henricus Minutulus, bisschop van Sabina en aartsbisschop van Napels. Toen deze in of kort vóór 1412 te Rome aan de Pauselijke curie was overleden, verzocht het kapittel aan Paus Joannes XXIII, om de prebenden der beide kerken bij de mensa van het kapittel te mogen inlijven. Het eerste gedeelte der bulle, waarin het verzoek door de Paus werd ingewilligd, werd uitgegeven door J. van Oudenhoven, *Beschrijvinghe der Stadt v. 's-Hertogenbossche* (ed. 1670) p. 98, 99, Miraeus *Opera Diplom. et Hist.* I 451, 452 en Foppens, *Hist. Episc. Sylvaed.* p. 137. Het tweede gedeelte kan men vinden in *Miraei Dipl. Belg. nova coll.*, ed. Foppens, III 175, 176. Een afschrift der bulle berust in het archief v. h. Seminarie te Haaren, coll. 1, nr. 115. De bulle is gedateerd: „Datum apud S. Petrum XV kal. Julii Pontificatus nostri anno tertio", d.i. niet 22 Juli 1413, gelijk Henricus v. d. Leemputte schreef (Schutjes IV 780), en evenmin 17 Juli 1413, gelijk Oudenhoven, Miraeus en anderen na hen schreven of hen naschreven, maar 17 Juni 1412; het derde jaar pausschap van Joannes XXII liep van Mei 1412 tot Mei 1413.

Kerk van St. Jan : Claus van der Poerten, kanunnik 3 Juli 1481.

Rectoren van St. Laurentiusaltaar : Lucas Steynssen 1577—'84, Claes zoon van mr. Cornelis Otten 1584—'87, Aert van Empel 1621.

Aert Goert Jansen van Aken beneficiant 15 Oct. 1614 (Prot. Helm. nr. 251).

De St. Janskerk bezat in 1650 een hoeve te Strijp, gehucht

onder Aarle en Stiphout (Rijksarch. 's Bosch, Prot. Stiphout nr. 23 fo 38r).

Klooster der Predikheren : Godefridus van Vucht, prior in 1453 ; broeder Geert, zoon van wijlen Willem Hendricx te Helmond, priester-religieus in 1547 (Arch. v. het voormalig klooster Baseldonk, thans in Rijksarch. 's Bosch ; Prot. Helm. nr. 235 fo 18r).

Klooster der Minderbroeders : Johannes dictus Snavel, gardiaan in 1453 (evenvermeld arch. v. Baseldonk).

Klooster Baseldonk : zie Schutjes IV 391 e.v., *Analectes pour servir à l'Hist. Eccl. de Belgique* XII 204 e.v., *Taxandria* II 252, 287 e.v., XII 148 e.v., v. d. Elsen-Hoevenaars, *Analecta Gijsb. Coeverincx* II 396 e.v. Een geschil tussen dit klooster en het algemeen Kapittel der Orde over de tijd van aftreden van de kloosterprior werd in 1431 van weerszijde aan een scheidsgerecht onderworpen, zie Bijlage VIII.

Uit een charter van 21 Juli 1598, waarbij Philips II aan het klooster octrooi verleende tot het beleggen van 8000 gl., blijkt, dat er toen „behalve haere boeden" 17 conventualen waren en dat het klooster toen een hoeve te Tilburg bezat (arch. v. Baseldonk, thans in Rijksarch. 's Bosch).

Kloosterlingen : Wilhelmus Herinc en Goeswinus filius quondam Johannis dicti Beerntssoen in 1455 [45] ; Henricus Boertken in 1524 [46] ; Joest Bernaertssen supprior en Henrick Anthonissen kelwerdere (cellerarius of keldermeester) in 1560 ; broeder Jan Eelkens in 1624—'25 (arch. v. Baseldonk en Paroch.-arch. Nuenen, kerkrekening).

Klooster der Kruisheren : Broeder Jan Bern prior [47] en Broeder Gijsbrecht Tolinck procurator in 1498 (Prot. Helm. nr. 227 fo 320r) ; Willem Joosten, procurator in het bamisjaar 1619—'20 ; Antonius van den Nieuwenhuise, procurator te 's Bosch 1629 en (na het vertrek der Kruisheren naar Uden) procurator

[45] In *Taxandria* IX 80 staat *Hernic* in plaats van *Herinc* en *Johannis die Beerntssoen* in plaats van *Johannis dicti Beerntssoen*.
[46] *Taxandria* IX 82 heeft *Boextken*.
[47] Schutjes IV 431 noemt Joannes Beni in plaats van Jan Bern als prior in die tijd.

te Uden 1639—'49 ; Joannes Aertssen, prior te Uden 1650, '51.

Klooster der Zusters van Orten : Beelken dochter van Peter Ruth Scheutkens begijn in 1622 (Gem.-arch. Nuenen, charter nr. 11) ; Jenneke Gerits Verhallen en Catharina Gerits Verhallen, religieusen in 1637 (Prot. Helm. nr. 267 blz. 716) ; Mariken Joost Peters van Brussel (waarschijnlijk van Helmond), religieuze in 1645 (id. nr. 277 fo 248v).

Klooster op den Windmolenberg : Anneke Aerts Geritssen in het klooster van den „Wijmelenberch" 25 April 1608 (Prot. Nuenen nr. 18 fo 193v).

Begijnhof : Anneke Thoenis 9 Mei 1598 (id. nr. 17 fo 103r).

Groot Gasthuis : Jan van Heel, vermeld in 1515 als eertijds geweest zijnde meester en rector van het Groot Gasthuis (Prot. Helm. nr. 229 fo 66r) ; Broeder Adriaen Gerits 26 Nov. 1501 en mr. Peter van Os, meester en rector 14 Mei 1552 (Rijksarch. 's Bosch, Civ. Processtukken v. Nuenen).

H. Geesttafel : deze had op verscheiden plaatsen in de Meierij hoeven liggen, o.a. te Stiphout de hoeve „den Ooiversnest" (Gemeentearch. Stiphout, kerkrekening 1672—1741) en te Veghel de hoeve „Davelaer" (Gemeentearch. Nuenen F 8).

Seminarie : Franciscus van Gestel (officiaal des bisdoms) schrijft 3 Oct. 1615 uit 's Bosch aan bisschop Zoesius, toen te Brussel, o.a. : „Pater Fratrum statim post discessum Rev. Patis Vestrae Domino Secretario (Joanni Bardoul) registrum proventuum, Domino vero Licentatio (waarschijnlijk Henricus van den Leemputte) claves Seminarii tradidit, qui ab illo tempore non desiit omnem adhibere operam et curam in edium purgatione ac necessaria collapsorum restauratione. Certe omnia fere maxima indigent reparatione, sed illam differemus in adventum Rev. Patis Vestrae" [48]) (Arch. Bisd. 's Bosch, coll. Hooidonk).

Het gesticht der Bonifanten : Ewoud Hendrik Storm van 's Gravesande, ontvanger-generaal der beurzen en beneficiën-adstudia in de Meierij van 's Bosch, transporteert bij akte van 27 Juli 1748 de Zandhoeve te St. Oedenrode, toebehoord hebbende

---

[48]) Vgl. Schutjes II 184, v. d. Elsen-Hoevenaars, *Analecta Gijsb. Coeverincx* II 133.

aan de Bonifanten, [49]) op Anthony Houbraken te Nederwetten, die haar voor 2200 gl. gekocht had (akten in het bezit der Dames Coovels te Helmond).

Kerkelijk gebruik : Tengevolge van de langdurige onderdrukking van de openbare katholieke godsdienstoefeningen bestond te 's Bosch nog in het midden der 18e eeuw het gebruik om vrouwen na haar bevalling de bekende liturgische zegen te geven niet in de kerk, maar aan huis. Daar sinds 1730 de uitoefening van de katholieke godsdienst in de Meierij van 's Bosch was toegelaten, zij het ook „onder conniventie", werd bedoeld gebruik door de vicarius Martinus van Litsenborgh afgeschaft bij schrijven aan de deken van 's Bosch d.d. Hilvarenbeek 31 Jan. 1754 ; zie Bijlage IX.

HILVARENBEEK

Kanunnik : Jordanus, filius naturalis quondam Domini Henrici de Herzel, canonici Bekensis, 1391.

Statie : Pastoor G. van Griensven bericht 26 April 1623 aan mag. Henricus van Hegelsom S.Th.Bacc., dat de Mechelse Carmelieten daar sinds mensenheugenis tweemaal per jaar, op Passiezondag en de 1e zondag na Allerheiligen statie kwamen houden, maar sinds hij pastoor was, alleen op Passie-zondag (arch. bisd., coll. *Visitationes*).

Kerksluiting. In 1750 liet het R.K. kerkbestuur (pastoor M. van Litsenborgh met twee kerkmeesters) het rieten dak van het kerkehuis aan de binnenkant beplanken. De hoogschout der Stad en Meierij van 's Bosch verbood met dat afplanken voort te gaan en informeerde, of men daartoe permissie van de Hoogmogenden had. Pastoor van Litsenborgh gaf hem schriftelijk antwoord : Steeds had hij grote zorg gehad, dat er aan het kerkehuis van buiten niets vernieuwd of veranderd werd, wijl dit in strijd was met de plakkaten, maar zulke beplanking aan de binnenkant, welke zo nodig was „omne te praevenieeren, dat diegeene dewelke binnen de voorschreeven kerkeschuur hunnen godsdienst qua-

[49]) Zie Schutjes IV 225, waar blijkt, dat de hoeve in het gehucht Vressel lag.

men verrigten, door het vuyl, stoff off nat van het voorsz. rieten dak afvallende, niet souden worden geincommodeert, alsmede om voor te komen alle ongelukken van brand, welke bij het ontsteeken van ligt soude kunnen werden gecauseert", had hij niet verboden geacht. Hij kreeg geen antwoord en denkend, dat dit een stilzwijgende goedkeuring betekende, liet hij het onderbroken werk weer voortzetten. Waarop de Hoogschout door een deurwaarder van de Raad van Brabant 20 Jan. 1752 het kerkehuis deed sluiten en verzegelen. Verscheiden rechtsgeleerden en hoogmogende heren werden met de zaak gemoeid en het ene rekest volgde op het ander. Doch zonder succes voor het kerkbestuur, want bij resolutie van 3 Juli 1752 gelastten Hun Hoogmogenden „het houten verwulfsel af te breken" en een week later machtigden zij de Hoogschout, om zolang deze resolutie niet zou worden uitgevoerd, het kerkehuis gesloten te houden. In de daarop volgende maand mocht het eindelijk geopend worden. Otto Juijn, stadhouder van de Hoogschout, pretendeerde een som van 400 gl. „wegens het sluyten en ontsluyten". Wat de opening aan z.g. „vereringen" gekost zal hebben, is niet te schatten. [50]) (Arch. bisd. coll. *Hilvarenbeek*).

HOOGELOON

Brief van 18 Juli 1592, waarbij Clemens Crabeels de priester van het Bossche bisdom Franciscus Wilhelmi Ottonis aanstelt tot deservitor der geunieerde en van elkaar afhankelijke kerken van Hoogeloon en Hapert, en wel tot aan het eerstvolgend geboortefeest van St. Jan Baptist 1593. Tevens geeft hij hem verlof om op Zon- en feestdagen in de ene parochie de vroegmis en in

---

[50]) Tijdens de vele onderhandelingen over bovenstaand geval werd het zegel, dat de deurwaarder op de kerkpoort had gehangen, afgebroken ; als dader verdacht men de zoon van de predikant, en pastoor v. Litsenborgh vreesde, dat dit voor hem en zijn parochie nog kwade gevolgen zou hebben. Nog over iets anders maakte hij zich bezorgd. Door het hard dichtklappen van de sacristiedeur waren een 20 stuks stenen een weinig uit hun voegen geraakt en de metselaar had ze zo „preter propter" op hun oude plaats weer met kalk ingezet. De pastoor maakte bezwaar, of ook daarmede niet „gepecceerd" zou zijn tegen de plakkaten. De Hoogmogenden hadden er *ook toen nog* de schrik wel in.

de andere de hoogmis te doen (Oorspr. in par. arch. Hoogeloon).

Broederschap : De prior der Bossche Dominicanen te Mechelen, Anselmus Stalins, geeft 6 Mei 1670 aan Henricus Roosmaele O.P. volmacht om in Hoogeloon de broederschap van de H. Rozenkrans op te richten (Oorspr. in par.-arch. Hoogeloon).

HOOGEMIERDE

Bij de kerkvisitatie van 20 Juni 1617 noteert Matheus Langhecrutius, deken van Hilvarenbeek : Habuerunt, ut dicunt, reliquias S. Odradae, at modo habent capsulam vacuam, quam nihilominus in processionibus circumferunt. [51])

Hoc etiam notatu dignum : Cernitur in media ecclesia tumulus quidam lapideus ad instar tumulorum terreorum, quos cernere licet in coemiteriis, quando jam mortui sepulti sunt et terra coöperti. Rogati a me incolae, cur supra commune pavimentum ecclesiae hic tumulus lapideus elevatus esset, an forsitan quispiam sub eo sepultus ? Respondit quidam ex senioribus, se audivisse a parentibus suis hoc ideo factum, ne in tali loco quispiam posset sedere, quia quicumque in tali loco sedebat, patiebatur morbum caducum (arch. bisd., *visitationes*).

ST. HUBERT

Ghijs Rutten en Herman Gerarts, kapelmeesters van de kapel zu Mullem „St. Huybertscappel" en Lenard Willems, ingezetene van Helmond, beloven voor Schepenen van Helmond 26 Nov. 1603, alsdan over een jaar te betalen aan mr. Henrick van der Burch 31 gl. 10 st., procederende van een gegoten klokske, wegende 139 ponden (Prot. Helm. nr. 245).

---

[51]) Een graaf van Duras had in de 11e eeuw het stoffelijk overschot van St. Odradis uit Balen naar Alem doen overbrengen (zie Ons Geestelijk Erf, dl. 30, 1956 p. 205 v.v.). Een van zijn opvolgers in zijn rechten te Alem, Dirk van Altena, was blijkens acten van 1212 te Hogemierde gegoed (Notice Historique sur l'ancienne abbaye d'Averboden, 1849, p. 37). Zo is wel verklaarbaar, dat de kerk van Hogemierde door toedoen van een der heren van Altena in het bezit van een St. Odradisreliek gekomen was. Later schijnt zij de reliek kwijt geraakt te zijn, volgens bovenstaand getuigenis van 20 Juni 1617. Enkele weken later, 9 Aug. 1617, bezorgde de bisschop Nic. van Zoes aan de kerk van Hogemierde een nieuwe reliek van St. Odradis. Schutjes III 85, IV 631 ; Acta Sanctorum II 1894 p. 59, 60.

LAGEMIERDE

Alexander van Bocholt, pastoor in Lagemierde en kanunnik der Abdij van Floreffe, neemt bij akte van Schepenen van Helmond d.d. 20 Dec. 1635 (dus tijdens de retorsie), uit kracht van procuratie, hem door vermelde abdij gegeven 15 Sept. 1635, voor diezelfde abdij 2000 gl. op bij Jhr. Michiel van Eyck, zoon van Jhr. Gerard (id. nr. 267 blz. 593 e.v.) [52])

LEDACKER

Peter Theuwes, Gerard Wouters, Reyn Gerarts, kapelmeesters der St. Catherinen-kapel op het Leecker in het Land van Cuyk, en Lenard Willems, ingezetene van Helmond, beloven voor Schepenen van Helmond 26 Nov. 1603, alsdan over een jaar te betalen aan mr. Henrick van der Borch, klokkengieter, 48 gl., procederende van een klokske, wegende 196 ponden (id. nr. 245).

LEENDE

Pastoraat : De Norbertinessenproostdij Keizersbos (nabij Neer) in het oude graafschap Horn bezat het patronaat over de kerk van Leende. Het kerkbestuur en de dorpsregenten gaan 4 Juli 1595 met Keizersbos een overeenkomst aan aangaande de voorwaarden, waaronder Heer Roeland Wijn de parochie zal bedienen, zie Bijlage X.

Kapelaan : Raes Coenssen, wonende te Geldrop, voert in 1654 een proces tegen Joannes Pieterson, rentmeester der geestelijke goederen in het kwartier van Peelland, over zekere aangeslagen penningen, toekomende aan Goort Willems van Sterksel, gewezen kapelaan van Leende, [53]) en berustende onder genoemde rentmeester (Rol v. Helm. nr. 37).

Vruchtgebruiker : van het L.Vrouwe-altaar en van de Strijper-kapel omstreeks 1690 Andries de Jongh.

Voornaam inboorling : mr. Guilliam Maes, doctor en profes-

---

[52]) Volgens Schutjes IV 673 moest genoemde pastoor tijdens de retorsie de vlucht nemen.

[53]) 7 Dec. 1655 wordt hij als overleden vermeld.

sor in de beide rechten aan de Universiteit van Leuven 19 Nov. 1643 (Prot. Helm. nr. 269).

Doopregisters : Pastoor H. Hurkmans verklaart schriftelijk op 30 Juli 1701 en wederom op 5 Aug. d.a.v. (alsdan op zegel) aan iemand, die hem blijkbaar om een doopbewijs had gevraagd, dat ongeveer vijf maanden geleden zijn huis „bestolen" werd en dat hij sindsdien de doopregisters der parochie gemist heeft (correspondentie van Hurkmans in Arch. bisd. 's Bosch).

Schuurkerk en pastoorswoning : De Roomse schuurkerk met daaraan gelegen hof, groot ongeveer 22½ roeden, stond in 1777 ten name van Johannes Potters en het huis, bewoond door de pastoor, ten name van Wouter Thijssens. Op een verzoek van pastoor en kerkmeesters om de schuurkerk (het strooie dak enz.) te mogen repareren en om deze en ook de pastoorswoning te mogen laten transporteren op de Roomse Gemeente van Leende, staan de Hoogmogenden bij resolutie van 2 Sept. 1777 toe, dat de gevraagde reparatiën zo goed als geheel mogen aangebracht worden en dat de Roomse Gemeente de schuurkerk en pastoorswoning in koop mag overnemen (arch. Par. Leende).

LIEROP

Kerk : Een van de oudste der uit Brabants verleden nog overgebleven charters betreft de parochiekerk van Lierop. Wij bedoelen een oorkonde van de bisschop van Luik Henricus van Leyen (Henri de Leez) uit het jaar 1155, die bewaard wordt in het abdijarchief van Postel. Welvaarts heeft in 1883 het stuk uitgegeven in Tijdschr. voor Noordbrab. Gesch. Taal- en Letterk. jg. 1 kol. 14, 15 met een facsimile tegenover kol. 77, 78. De tekst der oorkonde heeft hij daar vrij-nauwkeurig weergegeven, [54] maar de omschrijving van de inhoud is er niet juist en erg onvolledig.

De bisschop oorkondt, dat de vrije man (liber homo) Gerardus de Werd de halve kerk en de helft der tiende, die hij in de villa

[54] in plaats van „paci servientium *do*" (3e regel) moet gelezen worden „paci servientium *Deo* of *Domino*"; het tweemaal voorkomende *sollepniter* moet *sollempniter* zijn en „testes *hic*" (op het einde) moet zijn „testes *hii*".

Lierop had [55]), met alle bijhorigheden der halve kerk en tiend heeft afgestaan aan de kerk (abdij) van Floreffe en die afstand in een generale synode opnieuw heeft bevestigd ; — en dat Godefridus de Orbec aan diezelfde kerk van Floreffe plechtig medeovergegeven heeft (sollempniter contradidit [56])) drie mansi vrij goed, die hij in de villa Lierop bezat, maar een vierde deel van één dezer drie mansi ligt in de villa Stipdonk [57]) (gehucht onder Lierop).

G. de Werd was dus tot in 1155 de eigenaar van de halve kerk van Lierop, waaruit men mag besluiten, dat het geen vrije, maar een domaniale kerk was.

Altaar : het St. Lenardsaltaar 30 Maart 1438 (Prot. Helm. nr. 218). St. Leonardus van Noblac werd in ons Brabants gewest algemeen gevierd ; zijn vierdag op 6 November was er zelfs een verplichte feestdag ; in Lierop had hij dus ook een altaar.

Vicarius : mr. Jan Martens wordt 1 Maart 1639 als vicarius vermeld en 8 Oct. d.a.v. als „cappelaen geweest hebbende" (id. nr. 268).

Vruchtgebruiker : van het „klein koorken" omstreeks 1690 Mathias Soghnius.

Kapel te He(e)rsel : Henricus van der Meer, rector in 1490 (zie Mierlo). Mr. Jan Loyen voerde als rector der kapel in 1597 een proces tegen Jan Hansen van Someren (Rol v. Helm. nr. 9) ; waarschijnlijk werd het kapelbeneficie in die tijd niet bediend en was genoemde Mr. Loyen (een leek en notaris te Helmond) slechts met het beheer der inkomsten belast ; op 19 Juni 1608 was hij geen „rector" meer.

LIESHOUT

Kerk : Ida, weduwe van Corstiaen van Roeyecker, maakte bij testament van 30 Maart 1588 aan de kerk (die 4 Juli 1587 door

[55]) Een villa bestond in een agglomeratie van meerdere mansi, waarin veelal, maar niet altijd ook een kerk stond. Een mansus was een complex van landerijen (in Brabant in de regel ongeveer 12 bunder groot), waarop gewoonlijk één, soms twee hoeven (curtes) stonden.

[56]) van *contradere* = mede overgeven.

[57]) Het charter heeft *Stilpot* ; in de Luikse kanselarij was men natuurlijk niet al te best bekend met de plaatsen in Peelland.

Staats krijgsvolk onder Philip von Hohenlohe was in brand gestoken) 25 Karolusgulden, „indyen sy tymmeren" (Gem.-arch. v. Lieshout, Prot. 1584—'88).

Het St. Barbara-altaar 12 Mei 1588 (id.).

Jan Pauwels kapelaan en Jaspar Gerits priester en koster 2 Oct. 1586 (id.) ; de laatste (Gaspardus Gerardi) wordt nog als kapelaan vermeld 29 Mei 1619 (doopregister van Gerwen).

Henrick Janssen, rector van het L.Vrouwe-altaar in 1630 (Gem.-arch. Nuenen F. 8).

De St. Anthoniskapel : Zij wordt vermeld in 1528 (Prot. Helm. nr. 230 fo 36v) ; Herbert Lamberts maakt bij testament van 3 Febr. 1586 aan de kapelmeesters Peter Huyben en Lambert van Duynhoven 10 Karolusgulden en 5 schapen om in genoemde kapel een wekelijkse Mis te laten doen en 's Zondags daarin een jaar lang voor hem te laten bidden (vermeld Prot. v. Lieshout).

Spijnden. De abdij van Floreffe was volgens vonnis van de Raad van Brabant van 2 April 1594 wegens haar goederen in de heerlijkheid Lieshout verplicht, om aldaar elke week naar oude gewoonte vier spijnden te houden, t.w. drie voor de armen van Lieshout en één des Vrijdags voor alle armen, „daer omme Goidts wille comende, indifferentelyck soe wel van binnen als buyten der voors. heerlicheyt, yegelycken mensch daechs een pont broots". De abdij verzette zich tegen deze verplichting, totdat het geschil bij accoord van 10 Mei 1635 werd bijgelegd. In plaats van de wekelijkse spijnden zou de abdij aan de armen van Lieshout jaarlijks 27 mud rogge uitreiken, waarvan 1 mud gebakken zou worden tot brood voor de armen, en bovendien een som betalen van 115 gl. eens. Dit accoord werd goedgekeurd door Ophovius te Geldrop 4 Juli 1635 en door de Raad van Brabant 12 Oct. d.a.v. [58]) Tengevolge van dit accoord rezen nu ook geschillen tussen de abdij en de omliggende dorpen.

Ter beslechting van het geschil met de ingezetenen van Nuenen, Gerwen en Nederwetten committeerde de abdij Carolus Furnaulx, pastoor te Saulthour, en Alexander van Bocholt, pas-

---

[58]) Arch. Bisd. *coll. Lieshout* ; vgl. Schutjes IV 711.

toor te Lagemierde, terwijl van wege de drie genoemde dorpen gecommitteerd werden Folcoldus van Riel, pastoor te Nuenen, en Florentius van Eyck, heer der drie dorpen. De gecommitteerden beiderzijds kwamen 10 Dec. 1635 overeen, dat de abdij van Floreffe binnen 5 of 6 weken 800 gl. zou betalen ten behoeve der armen van vermelde dorpen en dat de dorpen de abdij ten eeuwige dage van de gepretendeerde aalmoezen zou ontlasten. Acht dagen later werd de gehele som betaald en quootsgewijze aldus verdeeld: aan de H. Geesttafel van Gerwen 200 gl., aan die van Nuenen 500 gl. en aan die van Nederwetten 100 gl. (Prot. Nuenen nr. 29 fo 43v).

Blijkens akte van 17 Jan. 1648 werd door de H. Geestmeesters van Stiphout 250 gl. van de prelaat van Floreffe ontvangen „tot redemptie der spijnde, die voor den arme plach te wesen tot Lieshout" (Rijksarch. 's Bosch, Prot. Stiphout nr. 23 fo 15v).

LIESSEL

Kapel: rectoren waren Herman van Stipdonk omstreeks midden 15e eeuw, Willem van Brey 1592—1622, Henricus van Brey 1627—'34, Edmundus Berckers 1638—'43; laatstgenoemden werden soms kapelaan en soms ook pastoor geheten.

Omstreeks 1690 was Frederik Bronckhorst vruchtgebruiker van het kapel-beneficie. [59])

Door het Departement van Bataafs Brabant werd het kapelbeneficie in 1804 geconfereerd aan de pastoor van Liessel; sedert 1810 werd het hem niet voldaan, maar in 1822 werd het hem door het landsgouvernement weer toegekend en ook uitbetaald over de 8 verlopen jaren 1814—'21; het bedroeg toen jaarlijks 56 gl. (Arch. Bisd. 's Bosch, collecties betreffende Ant. v. Alphen, III, doss. IV).

LITH

Nicolaas de Leeuw, schout der heerlijkheid Lith, had aan de

[59]) De H. Geesttafel van Helmond was oudtijds aan dit beneficie een jaarlijkse rente schuldig van 38 st. uit haar hoeve op Bergelen te Asten aan de watermolen.

Raad van State te kennen gegeven, dat het Gemeene Land, onder de administratie van de rentmeester, de Heer van Deurne, te Lith had liggen enige overblijfselen van een oud,vervallen kapelleken, bestaande in wat oude stukken van muren; hij had gevraagd, deze met de grondslag te mogen kopen voor ene som, te schatten door onpartijdige metselaars. Zijn verzoek werd 18 Nov. 1706 ingewilligd.

MAARHEEZE

Jan van den Berg, pastoerssoen van Maarheeze, 20 Mei 1438 (Prot. Helm. nr. 218).

MAREN

Gielis van Erp, pastoor, 1531 en '48 (id. nr. 230 fo 85v, nr. 235, testament van Jan van Nuenhem).

Hiacynthus van de Ven, Rooms werelds priester, geboren te Son, zijn zending van de Vicaris van het z.g. Bisdom van 's Bosch bekomen hebbend als pastoor van Maren en Kessel, vermits het overlijden van Gerardus van Hurwen, wordt op zijn verzoek aan de Raad van State om in die kwaliteit erkend te worden, bij resolutie van die Raad d.d. 29 Juni 1763 alleen als pastoor van Maren geadmitteerd, daar te Kessel geen Roomse kerk is en overzulks geen Roomse priesters aldaar voordien geadmitteerd geweest zijn of hebben kunnen worden geadmitteerd (Arch. Bisdom coll. *Gerwen*, vgl. *B.B.* XXI 83).

ST. MICHIELS-GESTEL

De pastorie moet rijke inkomsten gehad hebben uit de pastorale tienden, vóórdat deze bij de vrede van Munster in 1648 door het land werden aangeslagen. In de tien jaren 1774—1783 brachten zij aan het land zuiver, na aftrek van alle lasten, nog een som van 17409 gl. 6 st. op, dus door elkaar gerekend per jaar ruim 1740 gl. De apostolische vicaris Antonius van Alphen, die deze cijfers (in 1807) noteerde, voegde er bij, dat de pastoors sinds de Munsterse vrede uit bedoelde tienden nooit meer iets getrokken hadden (Arch. bisd. 's Bosch).

MIDDELBEERS

Tienden : 1360 Juni 28. De aartsdiaken van Kempenland Reginaldus de filiis Ursi bevestigt het kapittel van Oirschot in zijn recht op de grote en smalle tienden der parochiekerk van Middelbeers, maar de presbyter annalis, dien het kapittel gewoon is jaarlijks te deputeren om er de goddelijke dienst te verrichten (de pastoor), moet er zijn competent loon of portie uit ontvangen. Zie bijlage XI. (Rijksarch. 's Bosch, Kapittel Oirsch., charters I 166 nr. 2).

Kerkdienst : Godefridus van der Aa, priester der kerk te Esch, heeft bij testament een erfrente van 7 rijnsgulden gelegateerd tot fundatie van een vroegmis op zondagen in de kerk van Middelbeers. 4 Mei 1504 vragen de kerkmeesters daarom aan het kapittel van Oirschot om een priester te mogen huren. Het kapittel staat dit toe en regelt met goedvinden van Hilarius Oculi (Ogen), rector (pastoor) der kerk, de dienst der gefundeerde Mis ; zij zal geschieden aan het hoogaltaar, doch een behoorlijke tijd vóór de Hoogmis, want zij mag niet ten nadele van de rector strekken. Op de vier hoofdfeesten [60]) en bij huwelijk en begrafenis zal de Mis niet aan het hoogaltaar geschieden (tenzij met verlof van de rector), maar aan een ander altaar, en wel onder de Hoogmis, doch eerst dan te beginnen, als de „oblatio populi" in de Hoogmis voorbij is. Ook mag de aan te stellen priester zich niet met het bestuur der kerk bemoeien, tenzij met verlof van de rector. Op 30 April 1505 stond het kapittel aan de kerkmeesters toe, dat op hun kosten ook op andere dagen van de week een Mis mocht geschieden (Als boven I 166 nr. 27).

Pastoors : Bij indult van 26 Maart 1478 stelt Paus Sixtus IV Henricus Ducis (Hertogs) van Eersel aan tot pastoor der parochie Middel- en Westelbeers, welke vaceert bij dode van Philippus van Gheldrop, zie bijlage XII. Dr. Antonius de Grassis, aartspriester en kanunnik der kerk van Bologna en „sacri palatii apostolici causarum auditor", brengt bovenvermeld indult ter

---

[60]) Pasen, Pinksteren, Allerheiligen en Kerstmis.

executie bij notariële acte (notaris Johannes Pistoris), d.d. Rome 28 April 1478 (Als boven I 166 nr. 19). [61])

Het kapittel van Oirschot benoemt 10 Maart 1515 Johannes zoon van Marcelius Scooffs tot pastoor en kent hem voor zijn competentie negen mud graan uit de tienden toe (novem modiorum bladorum). Vier dagen later wordt hij ingeleid door de priester Johannes van Herzel, notaris van het kapittel (als boven I 166 nr. 34).

Bij akte, verleden voor notaris Godefridus Vos 9 Febr. 1552, wordt door Johannes van Varick, clericus en residerend kanunnik van Oirschot, die alsdan de beurt heeft om namens het kapittel een nieuwe pastoor te presenteren, [62]) de priester en kapittelnotaris Godefridus Stephani als pastoor van Middelbeers voorgedragen (als boven I 166 nr. 34).

Jan Oudart, oud-pastoor van Middelbeers, geeft bij schepenbrieven der dingbank van Beers 13 Maart 1652 zijn rechten in de goederen, nagelaten door Barbara van Cortenbach, over aan Johan Oudart, Heer van Rixtel (Prot. Helm. nr. 271, akte 22 Maart 1652).

MIERLO

Kerk : Blijkens het testament van Hendrik Dickbier, Heer van Mierlo, d.d. 19 Juni 1410 (Cartularium der Heerlijkheid Mierlo fo 48 e.v.) moest de kerk toen opgebouwd worden. Daarin toch komt voor : „Insuper legavit ecclesie de Mierle ad suam fabricam octuaginta saccos calcis sive cementi, dandos de calce, per ipsum testatorem empta apud Wissem. Item legavit predicte ecclesie suum tabardum una cum pellicio foderatum cum pellibus fuwinis [63]) ad finem, quod provisores ipsius ecclesie vendent dictum tabardum cum pellicio, precium exinde veniens dabunt

---

[61]) Het charter bevat zowel het pauselijk indult als de zeer omslachtige notariële executieakte. Het indult beslaat nog geen derde gedeelte van het gehele stuk.

[62]) Bij het vaceren van een van het kapittel afhankelijk pastoraat had elke kanunnik zijn weekbeurt om namens het kapittel iemand als pastoor voor te dragen.

[63]) Waarschijnlijk fluwijnenvellen.

pro lapidibus ad fabricam dicte ecclesie construendam". [64])

Altaren : Het St. Nicolaasaltaar in 1388 en het St. Agatha-altaar in 1393, beide in de kerk van Mierlo (vermeld Cartularium fo 29r en 27v). [65]) Henricus van der Meer, rector der kapel in Hersel (onder Lierop) en Wilhelmus van der Meer, rector der kapel Bte Mariae in Ommel, kennen 26 Nov. 1490 uit de inkomsten hunner kapellen en altaren een jaarrente van 6 Rijnsgulden toe aan Johannes Brunonis, kanunnik te Deventer en rector van het altaar der H. Maria, Lucia en Andreas in de kerk van Mierlo (het hiervoren vermeld notarieel protokol van Gerardus Hospitis).

Het H. Kruisaltaar in de kerk van Mierlo 29 Aug. 1613 (Prot. Helm. nr. 250).

Pastoor : Nicolaus van Vorst, „die persoen van Mierle" in 1407 (Arch. Bisd., stukken betreffende de episcopale tienden van Mierlo).

Priesters : Jan Peters 1526 (Prot. Helm. nr. 230 fo 13v) ; Henrick Sprengers 1574—'90 ; Henrick Jonckers 1586—1613 ; Henrick Hubers van den Eynde 1595 ; Aert de Groet, kapelaan 1598—1607 ; Henricus van den Eynde (waarschijnlijk dezelfde als Henrick Hubers van den Eynde) 1608—'13 ; Pauwels Aertssen van Hoeck 1613—'33. [66])

Kapellen : De kapel op 't Broek wordt nog vermeld 12 Jan. 1629 (id. nr. 261) en de St. Lambrechtskapel op 't Hout reeds in 1479 (id. nr. 224 blz. 101). Van deze of wel van de St. Agatha-kapel, die eveneens op 't Hout stond, wordt in 1525 gezegd, dat de naburen er een Dinsdagse Mis lieten doen ; de kapelmeesters waren toen waarschijnlijk Jan Verculen en Willem Dirk Rietvoertssoen (id. nr. 230 fo 9r).

[64]) Aan de rector der kapel op 't Hout (supra Lignum) maakte hij 1 mud rogge jaarlijks.

[65]) Aan het St. Nicolaasaltaar behoorde nog in 1730 een hooibeemd het z.g. Papenbeemdeke, groot 1½ zille, gelegen op De Bennendungen onder Helmond. De beemd was aangeslagen door het Gemene Land, dat haar verpachtte.

[66]) Henrick Sprengers en de vier laatstgenoemde priesters ontvingen een jaarlijkse rente van 14 gl. van de stad Helmond voor een eerste wekelijkse Mis op Vrijdag in de kerk van Mierlo. Laatstgenoemde was in 1629 rector van het St. Agatha-altaar in de kerk van Mierlo.

Rectoren van het Apostelhuis : Heer Claes, vermeld in een rentmeestersrekening (Huisarch. v. Helmond), lopend over 1560—'63, was vermoedelijk dezelfde als Nicolaes Pauwelssoen van Glabbeeck, 1573—1603, [67]) die na zijn dood werd opgevolgd door mr. Jan van Kessel 1604—'10; Dionis Dioniss' van Roy 1610; mr. Jan Janssen van Houbraecken 1611—'24; mr. Christoffel van Balen 1624 en '25; mr. Willem Stappart in 1625, totdat hij in 1632 naar Antwerpen vertrok [68]); Simon van Merevoort, afkomstig van Helmond, in 1632 tot aan zijn dood 14 Dec. 1644. Na hem is waarschijnlijk geen rector meer aangesteld en werden de inkomsten van het beneficie beheerd door Dirk Jacobs van den Mortel tot 1650.

Rentmeesters van het Apostelhuis : Van af het midden der 17e eeuw stond het Apostelhuis onder het beheer van een rentmeester; de eerste was Gooswijn van Weesel, die het Apostelhuis bewoonde en door de Staten-Generaal belast was met het rentmeesterschap over alle armgoederen in Peelland. Verder worden als rentmeesters van het Apostelhuis nog vermeld Peter van Deutecum 1663—'69, Zacharias van Deutecum 1680—'82, Gijsbert van Deutecum 1685—'89 en D. J. Rombouts te Nuenen in 1795.

Vruchtgebruikers omstreeks 1690 : van het St. Agatha-altaar Willem Verhorst; van het altaar van St. Georgius en Sebastianus Johan Wolfsen; van het altaar van St. Nicolaas en ook van dat der H. Drievuldigheid Roelof Ceppelfox; van de kapel op 't Broek Johan Wolfsen; van de kapel op 't Hout (vermoedelijk die van St. Lambertus) Willem Verhorst; van de kapel op 't Hout (vermoedelijk die van St. Agatha) en tevens van het St. Agatha- en van het St. Jansaltaar in die kapel de predikant Gosewinus Verhorst; van het beneficie in het Apostelhuis en van het St. Lucasaltaar (waarschijnlijk in 't Apostelhuis)

[67]) Hij kocht in 1575 ten behoeve van de Eerw. Heer Willem Lombarts van Eynckenvoert, aartsdiaken van Famenne in het Bisdom Luik, een stuk land, gelegen in De Gijseldonk op 't Hout onder Mierlo (Prot. Helm. nr. 239 fo 130r).

[68]) Voordien was hij pastoor in Orten geweest. Hij kwam 24 Nov. 1631 uit Antwerpen naar Bisschop Ophovius te Geldrop met de klacht, dat hij in Antwerpen belasterd werd (B.B. XV 260, 261).

Roelof Ceppelfox; van de kapel op het Huis te Mierlo en van het Lieve-Vrouwe-altaar in die kapel, alsook van de Keldermanscijns Willem van Wintelroy.

NETERSEL

1553 Oct. 11. Alardus Arnoldi, wonend te Vught, rector (pastoor) der kerk van Bladel (en als zodanig collator der kapel te Netersel), voert een geding tegen de inwoners van Netersel, die hun kapel van de parochiekerk te Bladel willen afscheiden. Het kapittel van Oirschot, patroon en collator der kerk van Bladel, ratificeert hetgeen Alardus in deze doen zal, die daarom belooft het kapittel vrij te houden van alle kosten en schade. (Rijksarch. 's Bosch, kapitt. v. Oirsch., I 166 nr. 41). [69])

NIJMEGEN

Een los perkamenten blad, lang 35½ cm, breed 24½ cm, blijkbaar gesneden uit een boek, dat aan de St. Jacobs-Broederschap van Nijmegen toebehoorde, [70]) bevat op de voorzijde enkele aantekeningen, waaruit blijkt, dat aan het St. Jacobsaltaar der St. Stefanuskerk, hetwelk door de Calvinisten verwoest was, 26 Maart (oude stijl 16 Maart) 1585 de eerste steen werd gelegd en dat het 9 Sept. 1586 door Guilelmus Lindanus, Bisschop van Roermond, gewijd werd; zie Bijlage XIII A.

Op de achterzijde van datzelfde blad staat een liturgisch gebedsformulier, dat gebruikt werd tot het zegenen van wijn op het feest van St. Jan Evangelist; zie Bijlage XIII B.

Het blad werd indertijd door wijlen pater Desiderius O.Cap. gevonden op een pastoriezolder in de buurt van Nijmegen, v.g. *B.B.* VI 45, 47.

ST. OEDENRODE

Pastoors : De pastoor Godefridus de Pulser schrijft aan bisschop Nic. van Zoes 27 Febr. 1616, dat de schout (Jhr. Marcus

[69]) Alardus Arnoldi v. Lierop wordt als pastoor v. Bladel vermeld 1550—'62; *Tax.* jg. 26 p. 201.

[70]) Blijkens de aantekening: „Dit boeck hoert Synt Jacops bruderscap toe, tot Nymeghen".

van Gerven) in geen geval wil dulden, dat hij zijn canonicaat te St. Oedenrode tegelijk met zijn pastoraat aldaar zal blijven behouden en dat genoemde schout en diens subsituut (Jhr. Eimbert van Oetelaer) alles doen om de Helmondenaar mr. Cornelius Becx tot pastoor te krijgen [71]) (Arch. Bisd. coll. Hooidonk). Pastoor de Pulser werd in 1618 vervangen door Winandus Nicolai (Wijnand Claessen van den Bosch).

Priesters : Joannes Judoci Schijndelius (Schutjes V 315) en Bernardus Sanders Rodanus Ste Odae hebben hun verblijf in Gemert 4 Juli 1647 (Trouwreg. v. Nuenen).

Altaren : Willem zoon van wijlen Jan Thomassen te St. Oedenrode verkoopt 3 Dec. 1616 aan Dierck van Kessel ten behoeve van het St. Anthonisaltaar in de parochiekerk van Eerschot een jaarlijkse cijns van 6 Carolusgulden, te betalen te 's Bosch en te gelden uit een akker, genaamd de Locht, gelegen te St. Oedenrode onder Houthem (waarop een jaarlijkse pacht van 6 zester rogge, verschuldigd aan het Seminarium des Bisdoms, gevestigd is), welke cijns van 6 Carolusgulden losbaar zal zijn met 100 Carolusgulden (Bossche Schepenakte, behorend tot het archief van het voormalig Bossche klooster Baseldonk, in Rijksarch. 's Bosch).

Nicolaes Niclaessen, lakenkoper te 's Bosch, als gemachtigde van Jan Arien Wouters en Antonius zoon van Marten Anthonissen, dekenen van het St. Antonisaltaar der parochiekerk te Eerschot, transporteert 18 Mei 1620 de hierboven vermelde cijns (van 6 Carolusgulden) op Jan Henricxsen van Nuenen alias van Bruessel ten behoeve van een jaarlijks anniversarium van de Eerw. Heer en Broeder Cornelis Huesdens van Oisterwijck, prior van het convent „de Hemelsche Poerte" genaamd Baseldonk, jaarlijks te celebreren op 15 Januari. Dit jaargetijde moet geschieden in de kerk van genoemd convent „met eene votive devotiemisse van den Soeten Naem Jhesus met vollen dienst aen den

---

[71]) Genoemde Eimbert van Oetelaar was gehuwd met Anneken, zuster van mr. Cornelius Becx. Deze was een zoon van Jan Becx en Elisabeth dochter van mr. Joost van den Berch te Helmond (Prot. Helm. nr. 250, akte 18 Juni 1613). Uit een akte van 25 Febr. 1615 (id. nr. 251) blijkt, dat mr. Cornelis Becx toen wachtte op een beneficie of kanunnikdij.

altaer, cum dalmaticis et debita solemnitate, in welcke devotiemisse deselve Heere prior begeert voor de tweede collecte voor alle syne levende vrienden gesongen te worden „Deus qui charitatis dona" ende voor de dordde collecte „Deus cui proprium misereri semper et parcere" voor syne afflyvige siele, syne gestorven ouders, vader ende moeder, broederen ende susteren ende alle goede vrienden in den Heere gestorven zielen refrigerie, verlossinge, goede ruste ende eeuwige salicheyt." (Bossche schepenakte als boven).

Als rector van het St. Jorisaltaar komt Dirk Janssen van Santvoord voor op 22 Dec. 1640 (Prot. Helm. nr. 269).

Vruchtgebruikers omstreeks 1690 : van het St. Nicolaasaltaar Joannes Aalstius; van het St. Lambertusaltaar Robbertus Gordon; van het St. Martensaltaar Abraham Bosch; van het Laarskoorken en van het Lieve-Vrouwe-altaar, „ de oude straat" geheten, [72]) Jacob Willem Proeningh; [73]) van het St. Huibertsaltaar Simon de Ras.

Patronaatsrecht : Na de inval der Fransen in 1672 rezen er tussen de Abdij van Postel en het Bestuur van het Vicariaat van 's Bosch geschillen over het patronaatsrecht in sommige parochiën van genoemd vicariaat, nl. over de vraag, of in die parochiën een seculiere priester dan wel een reguliere kanunnik der Abdij van Postel als pastoor behoorde aangesteld te worden. [74])

---

[72]) Dit beneficie was verbonden aan het altaar van O.L.Vrouw en van de H. Walterus; zie Coppens III: 1 blz. 127.

[73]) Volgens een akte van 21 Juli 1668 bezat hij ook een van de twee of méér beneficiën, waarvan het begevingsrecht toebehoorde aan de eigenaar van „den adelycken huyse, hoeve ende bouwhuysen" onder St. Oedenrode ter plaatse „ten Houte", welk goed afkomstig was van de schout van Peelland, Jor Hugo van Berckel, en in evenvermelde akte door Jor Michiel van Eyck te Overbrugge onder Aarle-Rixtel en diens vrouw Maria van Boxmeer wordt overgedragen op Walraaf baron van Arckel, heer van Ammerzoden. Bedoeld beneficie was vele jaren genoten door Jor Jan Bruno van Oetelaar, die het (omstreeks 1650) afstond aan de rentmeester der Geestelijke Goederen in Peelland, Izaak Battem, ten behoeve van diens neefken Jacob Willem Proeningh (Handschriftenverzameling v. h. Prov. Gen. v. K. en W. in N.Br. nr. 454a). Dit beneficie was hetzelfde als dat van „het Cofferen", vermeld bij Coppens III: 1 blz. 127.

[74]) Zie daarover het Verslag van den Vicarius Judocus Houbraken over den Staat van het Bisdom 's-Hertogenbosch in 1677 in *Taxandria* jg. 23 blz. 221, 222.

Ook in de parochie van St. Oedenrode schijnt toen een dergelijk geschil ontstaan te zijn. Voor Roeland van den Hurck en Jan van Heeswijck, schepenen van St. Oedenrode, compareerden immers op 16 Sept. 1675 Gerrit Stanssen Molemakers, diens huisvrouw Geertruid van Schoonhoven en Handrick Kemps, die onder ede verklaarden, dat zij op zondag 25 Augustus onder meer ander gezelschap in de herberg van Jan Kemps aldaar waren en dat ook de Heer Boxmeer, pastoor-deken van Eindhoven, aldaar vertoefde. Daar werd verteld, dat Joannes Slegers, pastoor van St. Oedenrode, overleden was en dat de St. Oedenrodenaars gaarne Adriaan van den Kerckhoff, religieus der Abdij van Postel (afkomstig van St. Oedenrode) tot pastoor zouden hebben. [75]) De Deken van Eindhoven zeide daarop: „Gij en behoeft niet te dencken, dat gij Kerckhoff ofte enige Heere van Postel sult crijgen." Men repliceerde, dat men vóór de aanstelling van pastoor Slegers reeds veel moeite gedaan had om A. van den Kerckhoff als pastoor te krijgen, doch dat dezes aanstelling alstoen tengevolge van een abuis niet had plaats gehad. „Soo sullen wij hem nu crijgen ende anders egeene, want wij hem selffs moeten betaelen ende dienvolgende sulcx niet en can werden geweijgert", aldus beweerde men. De Deken hernam echter: „Soo sullen wij die van Roij laeten sterven als honden!" En toen een der aanwezigen daarop tot de Deken zeide, „dat hij hem wel behoeffde te schaemen, soo een Heer sijnde, sulken impertinente redenen te spreken", herhaalde de deken zijn woorden nog. Hij werd echter in het ongelijk gesteld, want het pastoraat werd aan A. v. d. Kerckhoff gegeven.

Kapittel en kapittelkerk: De kerk en de goederen van het kapittel werden na het midden der 17e eeuw door de Staten-Generaal in beslag genomen. De kanoniksdijen werden vergeven aan protestante „kanunniken". Abraham Tempelaers, stadhouder van de hoogschout van 's Bosch over het kwartier Kempenland, was zo begerig naar een roomse kluif, dat hij niet tot zolang wilde wachten. Reeds op 6 Febr. 1642 verscheen hij, vergezeld van 40 ruiters, in de kapittelkerk om als kanunnik „possessie te

[75]) Hij was de zoon van mr. Jan v. d. Kerckhoff en Isabella v. Rijsbosch.

nemen" van de kanoniksdij van Jan Hermans, gewezen kapitteldeken van 's Bosch en kanunnik van St. Oedenrode, die 19 Maart 1640 te Leuven overleden was (Handschr. v. A. C. Brock, *Beschr. der Vrijh. St. Odenrode* I 13). De Zuid-Nederlandse regering zal wel gezorgd hebben, dat de kluif den stadhouder niet in handen viel.

Na het midden der 17e eeuw gaven de Staten-Generaal de dekenij aan de „deken" Jhr. Johan van Reede, heer van Renswoude; de kanoniksdij, welke de kanunnik Sebastiaan Smits had bezeten, werd na diens dood in 1651 toebedeeld aan de heer Asman Appollonis (Brock a.w. I 13). Het rentmeesterschap over het kapittel werd in 1669 toegekend aan de koetsier van de raadsheer Pieterson. Als vruchtgebruiker der „scholasterye" wordt omstreeks 1690 Henr. Casparides genoemd.

Door mr. Hendrik de Kempenaer, rentmeester der geestelijke goederen in het Kwartier van Peelland, werden 5 Sept. 1753 te zijne kantore in de Choorstraat te 's Bosch publiek aanbesteed de nodige reparatiën en enige vernieuwingen aan de St. Oeda- of Kapittelkerk te St. Oedenrode en aan enkele kapellen elders,[76]) mitsgaders het jaarlijks onderhoud dier kerken en kapellen voor de tijd van 6 jaren.

OERLE

Na de inval der Fransen in 1672 voorzagen de katholieken van Oerle zich van twee schuurkerken, een op Kerk-Oerle, de tweede op Zand-Oerle, die beide door de pastoor der parochie bediend werden. Volgens een resolutie der Hoogmogenden van 19 Juli 1730 moest van elke kerk in de Meierij van 's Bosch, waarin één priester was geadmitteerd, 50 gl. voor recognitie worden betaald (voor een kerk met een tweede priester of kapelaan 75 gl.).[77]) Vandaar dat Johan van Proyen, waarnemende het kantoor van Lycklama à Nyeholt, rentmeester der geestelijke goederen in Kempenland, aan Arnoldus van Heumen, de toenmalige pastoor

[76]) De kapellen op Ginderdoor (Lieshout), te Ommel, Vlierden, Liessel en Milheeze.

[77]) A. Frenken, *Helmond in het Verleden* II 154, 160.

van Oerle, liet weten, dat te zijne kantore wegens recognitie der twee schuurkerken aldaar 100 gl. betaald moesten worden. Het verzoek van pastoor en ingezetenen om de twee schuurkerken maar voor één kerk te mogen rekenen, omdat ze slechts door één priester bediend werden, werd door de Hoogmogenden 30 Jan. 1732 afgewezen.

Een paar jaren later deed zich een andere moeilijkheid voor. Omdat genoemde pastoor twee kerkhuizen bediende en dat van Zand-Oerle niet aan de Raad van State had opgegeven, legden de fiscaal van Brabant en de hoogschout van Stad en Meierij 's Bosch hem een boete van 600 gl. op. Dientengevolge werd de kerkdienst op Zand-Oerle gestaakt en enkel het deurwaarders-exploit betaald, de boete van 600 gl. echter niet. Bij rekest gaven de pastoor en ingezetenen aan Hoogmogenden te kennen, dat zij de boete niet betaald hadden, „sig niet konnende verbeelden in eenigen deele gepecceert te hebben", omdat beide kerken door een en dezelfde priester bediend werden, en spraken de hoop uit, dat zij zowel om deze reden als „vermits de onmagt en armoede der ingesetenen" deswege „niet verder souden werden aangesproken". Hierop werd een tijd lang niets meer vernomen, totdat de fiscaal en hoogschout op 11 April 1736 van Heumen verboden om in Oerle of elders onder het territoir der Hoogmogenden priesterlijke dienst te doen, zolang de 600 gl. niet betaald zouden zijn (Parochie-arch. Oerle). Wat wij verder nog over de zaak vernemen, betreft alleen de sluiting der kerkschuur op Zand-Oerle in datzelfde jaar 1736 en haar opening in 1741, zie Bijlage XIV A en B.

OIRSCHOT

L.Vrouwe-kapel : 1480 Maart 10. Deken en kapittel verklaren, dat de oude gewoonte, om de kerkdienst te doen verrichten door jaarlijks te huren vicarissen, nog al duur voor hen uitkomt, daar een niet-residerend kanunnik slechts 8 mud rogge van zijn inkomsten aan zijn vicaris afstaat, terwijl het kapittel 15 mud aan dien vicaris heeft te betalen. Tot verlichting hunner lasten verzochten zij de H. Stoel, om de L.Vrouwe-kapel, wel buiten

hun kerk maar toch ter hunne collatie en dispositie staande, voor altijd in hun capitulaire mensa te mogen incorporeren. Buiten verwachting had Paus Sixtus IV dat in 1476 toegestaan. Nu regelen zij voor een deel de dienst in de kapel en verordenen, dat zij met hun kapittelpersoneel de jaarlijkse processies (van uit de parochiekerk) naar de Lieve Vrouwe-kapel zullen houden en dat zij het personeel dan enige vergoeding zullen geven uit de kapittelinkomsten (Rijksarch. 's Bosch, Kapittel Oirsch., regestenlijst „Kapel v. O.L.Vrouw").

In de kapittelstatuten van 1472 wordt al gezegd, dat het van oûds gebruikelijk was, dat de processie van uit de parochiekerk naar de L.Vrouwe-kapel trok. Uit de akte van 1463, waarbij de L.Vrouwe-Broederschap te Oirschot werd opgericht, [78]) blijkt dat de leden dezer broederschap op processiedagen (t.w. op de hoogfeesten der L.Vrouw en op het wijdingsfeest der kapel) het om te dragen Mariabeeld reeds een dag te voren uit de L.Vrouwekapel [79]) naar de parochiekerk brachten. [80])

Kerkopbouw : De oudst-bekende parochiekerk van St. Petrus te Oirschot brandde in 1462 af. „Na deze ramp — zo schreef Schutjes in 1876 [81]) — begon men de huidige kerk te bouwen, waaraan in 1472 nog gewerkt werd." Kort na 1500 waren — misschien ten gevolge van een nieuwe ramp — nog grote herstelwerken noodzakelijk. Een stuk van 1 Oct. 1509 bewijst het. De gemeentenaren verklaren daarin, dat de deken en het kapittel hen reeds twee- of driemaal door den parochiaan (pastoor) na het sermoen liet vermanen om met het kapittel samen te overleggen, hoe men de kerk het best zou kunnen repareren. Zij erkennen : „het werck is seer costelycken ende noch ongedaen" en in geval het van de winter zo zal blijven staan, zal het grote schade lijden. Zij weten, dat de kerk arm is en ternauwernood de miswijn kan bekostigen en dat de ingezetenen — hoewel de

[78]) H. v. Alfen heeft de akte gepubliceerd in *B.B.* V 129v.v.
[79]) niet uit het afgelegen kapelletje van O.L.Vrouw-ter-Eik, zoals H. v. Alfen weifelachtig vermoedde.
[80]) Een akte van 29 April 1494 noemt de kanunnik Jan Robillart fabriekmeester (kapelmeester) der L.Vrouwe-kapel (Rijksarch. 's Bosch Kapittel Oirsch. I 166 nr. 24).
[81]) Schutjes V 350.

laatste 25 jaren zeer verarmd tengevolge van allerlei oorlogslasten — de laatste 5 of 6 jaren toch meer dan 1500 gl. voor de kerk opbrachten, behalve de gedane vrachten om stenen en leien aan te voeren. Doch opdat de kerkdiensten gevoegelijk kunnen doorgaan, zijn ze nu aldus overeen gekomen: Wijl de armen, die evenveel plaatsen in de kerk innemen als de rijken, niets bijdragen, zal de H. Geesttafel aan de kerk een jaarlijks voorschot van 10 gl. geven, of wel ineens een som van 500 gl.; datzelfde zullen ook het gasthuis en de gemeentenaren doen; zodra de kerk „in redelycke reparatie" zal zijn, zullen deze gelden door de kerkmeesters uit de kerkgoederen gekweten worden (Rijksarch. 's Bosch, Kapittel Oirsch. I 166 nr. 31). Kort te voren (22 Sept. 1509) hadden Willem van den Bogart, deken en cureit (pastoor), mr. Daniël van Herzel en Johan Robillart, het kapittel representerende, toegestaan, dat alle offeranden van geld, was, vlas, wol, rogge enz., welke dagelijks werden geofferd „op Sinte Peterstafel voir dat heylige cruys inder kisten dairvoir staende, inden stocke ende ock op die vijf daigen op die tafel int midden vander kercken voirs., alsdan gedect zynde aengaende den aflaet vanden Stoel van Romen, derselver kercken verleent" [82]) en op alle andere gewone dagen, door de kerkmeesters voortaan zouden geind worden, tot zolang de kerk gerepareerd en alle voor de kerk opgenomen gelden afgelost zouden zijn, „behoudelijk dat die fabryckmeesters ende gemeyn naegebueren egeen nyewicheyt in prejuditie der curen (= pastoraat) en sullen attempteeren" (als boven I 166, nr. 30).

Na de stormramp van 1558 (zie Schutjes V 350) ging het met de kerkopbouw al evenmin voorspoedig, want 15 jaren nadien dienen de schepenen, kerkmeesters en H. Geestmeesters bij de Raad van Brabant een suppliek in, waarin zij zeggen, dat het kapittel en de overige tiendheffers nalatig blijven in het repareren der kerk, waarvan door het vallen van de toren „den beuk metter

---

[82]) De Paus had hoogstwaarschijnlijk een aflaat verleend aan allen, die onder bepaalde voorwaarden de restauratie der kerk hielpen voltooien. Gelijk bekend, verleenden de Pausen meermalen aflaten om kostbare kerkgebouwen tot stand te kunnen brengen.

cappe van den choor" was ingestort. [83]) Kapittel en tiendenaars worden daarom 10 Dec. 1573 gedagvaard om voor genoemde Raad te verschijnen (als boven I 166 nr. 46).

Koorbanken : Bij de herbouwing der kerk na de ramp van 1462 werden ook nieuwe koorbanken aangeschaft. In de tweede wereldoorlog, op 2 October 1944, zijn deze, helaas, totaal vernietigd. Gelukkig, dat men hun meesterlijke makelij nog kan kennen uit het mooie boek van M. Coppens en P. Concordius O.Cap. „De Koorbanken van Oirschot", een product van Brabantse kunst, evenals de koorbanken zelf.

Ze werden vervaardigd door de Eindhovenaar Jan Borchman in 1508—1510. In bijlage XV vindt men de voorwaarden, waaronder hij in Juli 1508 het werk aannam. Het eikenhout werd door het kapittel te Riethoven gekocht en gedeeltelijk ook te Bergeik ; het wagenschot, dat in Dordrecht gekocht werd, werd over Den Bosch naar Oirschot vervoerd. Op 13 Oct. 1508 erkent mr. Jan 90 rijnsgulden van het kapittel ontvangen te hebben voor het maken van het gestoelte ; op 8 Febr. 1511 geeft hij kwitantie van zijn loon, dat hem nog in verschillende termijnen over de jaren 1509 en 1510 tot een gezamenlijk bedrag van 300 rijnsgulden was uitbetaald. Het kapittel verlangde, dat ook de kapelaans, die aan de kapittelkerk verbonden waren, zouden bijdragen in de kosten. De priesters en kapelaans Giselbertus (van) Gestel, Henricus (van) Esch, Joh. Reinen, Franco Haest, Henricus Vos, Wilh. Petersschem, Lambertus Ambrosii, Jacobus Back en Joh. (van) Hersel beloofden 7 Dec. 1510, dat zij binnen 10 jaar een vierde van de kosten zullen betalen, onder voorwaarde dat de buiten-beneficianten daarin mede zullen contribueren. De kapelaans bleven echter nalatig. Daarom gebood het kapittel 8 Oct. 1513 aan de ouderen onder hen, binnen 10 dagen het verschuldigde in handen van den rentmeester (van het kapittel) te voldoen op pene van hun capitulaire bescherming te verliezen, het

---

[83]) De ingezetenen zullen ook toen wel geklaagd hebben over de oorlogslasten ; in 1542 had Maarten van Rossum het dorp in brand gezet en het jaar daarop had dezelfde veldheer de ingezetenen gebrandschat op liefst 7000 gl. mr. J. Pape, *De Levensgeschiedenis van Maarten van Rossum* (1847) p. 64, 80,. Schutjes V 348.

habijt niet te mogen dragen, het koor niet te mogen betreden en de vruchten van hun beneficiën te verbeuren (Rijksarch. 's Bosch, Kapittel v. Oirsch. D 139 fo 60v, 66r, 67r, 77r, 78, 79).

Relikwieën. Henrick Marten Buckincx, schepen, Goeyart Peters Verhoeven, gezworene, Dirk de Hoppenbrouwer, raadsman, Jan in 't Ekerschot en Gerken, huisvrouw van genoemde Dirk de Hoppenbrouwer, allen ouden van dagen en ingezetenen der vrijheid van Oirschot, leggen 31 Juli 1615 de notariële verklaring af, dat de „casse vervult met reliquien offt gebeenten der heyligen", welke lange tijd op het oxaal der parochiekerk gestaan heeft, 54 of 55 jaren geleden in de solemnele processie werd omgedragen (Arch. Bisd., *doss. Oirschot*).

Broederschap van de Rozenkrans : Deze werd opgericht door Petrus Berzius O.P., prior te 's Bosch, en 24 Mei 1617 goedgekeurd en bevestigd door Petrus Woestinius, prior provinciaal der Predikheren (Rijksarch. 's Bosch, kapit. Oirsch. regestenlijst).

Pastoors : Heer Jan Leysen zoen wordt in een Oirschots charter van 31 Mei 1359 (Rijksarch. 's Bosch, kapittel v. Oirsch., I 167 A 11a) geheten „die paep", met welke benaming de pastoor van Oirschot bedoeld kan zijn.

Robrecht Janssen van Os, pastoor te Oirschot, was aldaar in 1587 door Staatse ruiterij gevangen genomen, mishandeld en naar Geertruidenberg gevoerd. Zijn zuster Aleidis, die bij hem inwoonde, spaarde geen moeite om zijn bevrijding te bewerken. In Febr. 1588 zat hij nog in de gevangenis, maar waarschijnlijk werd hij kort daarna vrijgelaten. Zijn gevangenschap werd omstandig beschreven door J. Hezemans in het tijdschrift *De Wachter* I 257vv. De pastoor had indertijd *f* 200 geleend aan het kapittel van Oirschot. Aleid dochter van Jan van Calcar (dezelfde als bovengenoemde Aleidis ?) en Jan Robertssen van Os ontvingen van mr. Herman van Heumen als rentmeester van het kapittel 28 Dec. 1587 deze *f* 200 „tot relaxatie" van de pastoor (kwitantie in Arch. Bisd. *doss. Oirschot*).

Pastoor Petrus Christophori Vladeracus, oud-leraar van het Bosch latijns college, had omstreeks 1616 van bisschop Nic. van

Zoes opdracht gekregen, om enkele eiken te gaan inspecteren, die stonden op ruim een uur afstand van de Oirschotse kerk op een hoeve van de abdij Postel en wellicht zouden te gebruiken zijn voor de heroprichting van het seminarie. Om aan zijn opdracht te voldoen, nam de pastoor enkele in timmerwerk of architectuur bedreven vaklui (quosdam rei lignariae aut architecturae non imperitos) met zich mede en deed daarna verslag aan de bisschop. Tevens schreef hij over een van zijn voornaamste parochianen, die bekend stond als concubinarius en dat in Oirschot het lasterpraatje liep, als zou de bisschop voor het Hof van Brabant gezegd hebben, dat in Oirschot bijna niets dan ketters wonen. [84]) Tot troost houdt hij hem het woord voor ogen van Alexander de Grote: „Der koningen is het het goede te doen en het kwade te aanhoren", maar episcopaal en apostolisch is het — zo meent de pastoor — te steunen op het getuigenis van een goed geweten (Arch. Bisd. *doss. Oirschot*).

Einde van het kapittel: De vrede van Munster van 1648 betekende de vernietiging van het kapitel en de inbeslagname van de kapittelgoederen door de Staten-Generaal. Bij resolutie van 13 Febr. 1649 bepaalden dezen, dat voortaan als kanunniken moesten aangesteld worden „*personae habiles*, dat is van de gereformeerde religie". En bij resolutie van 28 Aug. 1649, dat van de kapittelinkomsten na aftrek der lasten een derde zou dienen tot saliëring van predikanten en schoolmeesters, terwijl de rest aan de toekomstige (gereformeerde) kanunniken zou toegekend worden. Doch aan de toenmalige (katholieke) kanunniken, die nog hier te lande verbleven, zou hun beneficie tot hun dood toe uitbetaald worden, maar aan die in het buitenland waren, slechts een derde deel; de andere twee derde delen zouden aan de pre-

84) De deken van Hilvarenbeek, Matheus Langhecrutius, stelde omstreeks datzelfde jaar 1616 een lijstje op van de ketters, die toen in de 24 parochies van het dekenaat Hilvarenbeek bekend waren. De enige „haeretici in Oirschot", die daarop voorkomen, zijn Anna Gerardts en haar broer Dirk. Volgens datzelfde lijstje bedroeg het aantal ketters in de overige parochies van het dekenaat: in Arendonk 7, in Moergestel 2, in Reusel 1 (die althans suspect van ketterij was en die daar alleen in de winter woonde en in de zomer naar Holland trok), in Tilburg 8, die daar van elders waren komen wonen, en 2 geboren Tilburgenaars, met name Den Helssen daelder en Meester Adam (arch. Bisd. *doss. Hilvarenbeek*).

senten toegevoegd worden (Rijksarch. 's Bosch, Kapit. Oirschot., register KL 140).

Kerksluiting. Het *Katholijk Meyerijsch Memorieboek* blz. 453 vermeldt ten jare 1741 de sluiting der schuurkerk. Dat de katholieke bevolking het niet liet ontbreken aan pogingen om de gesloten kerk weer vrij te krijgen, blijkt uit de acte in bijlage XVI.

OISTERWIJK

In opvolging van Ign. van Dooren, als pastoor van Oisterwijk 7 Mei 1761 overleden, wordt door Louis Ernest baron van Leefdael, abt van St. Geertruide te Leuven, 1 Juni 1761 Nic. Franc. du Messie, geb. te 's Bosch, aan de Raad van State ter admissie voorgedragen. (Arch. bisd., acte in dossier met stukken over vicarius van Alphen en de competentiën).

OLLAND

In het gehucht Houthem stond een z.g. Heilige Eik, oudtijds (reeds in 1340) bekend als „de Houdeyck", die omstreeks 1750 gerooid werd (mr. Mommers, *St. Oedenrode van oude Tijden tot Heden* blz. 7). Een akte van 8 April 1609 spreekt van een erfenis, vroeger toebehoord hebbende aan Huybrecht Lambrechtssen van Tardwyck, gelegen te St. Oedenrode en geheten „die Heilich Eyck" (Prot. Nuenen nr. 18 fo 221r).

OMMEL

Kapel van O.L.Vrouw : Wilhelmus van der Meer, rector, 1490 (zie *Mierlo*).

Kapel van O.L.Vrouw en Klooster Mariën-Schoot : Bij akte van 30 April 1568 verkoopt Frans Joosten van Helmond aan de priester Heer Dirk een jaarrente van 3 Rijnsgulden, hem ter tochte en na zijn dood aan het convent van Ommel, onder voorwaarde, dat na de dood van genoemde Heer Dirk elke Woensdag een Mis gecelebreerd zal worden ter ere van Onze Lieve Vrouw van Zeven Weeën (Prot. Helm. nr. 237 fo 64r). Genoemde Heer Dirk was allerwaarschijnlijkst Dirk Roelens, ook Dirk van Milheeze geheeten, de stichter en rector van het St.

Andriesaltaar in de kerk van Asten (zie *Asten*). Daar nu de latere rector van dit altaar, met name Gerardus van Bree, tevens het klooster van Ommel bediende, achten wij het waarschijnlijk, dat ook Dirk Roelens zulks deed.

Mr. Jan Loyen (leek en notaris, reeds vermeld, zie *Lierop*) voert als „rector" der kapel te Ommel in 1602 een proces tegen Peter Slaets (Schepenrol Helm. nr. 12) ; op 1 Maart 1618 was hij geen „rector" meer.

Mr. Dirk Geverts van den Zeylberch, pater te Ommel, wordt voor het eerst vermeld in 1607, voor het laatst 11 Jan. 1619 (Prot. Helm. nr. 252).

Mathijs Janssen, „in zijn leven pastoor te Ommel", akte 20 Mei 1645 (id. nr. 269).

Mr. Jacobus van den Boomen, S. Theol. Bacch., pater-confessor van het convent van Ommel, als zodanig vernoemd 1636—'55, als priester 20 Nov. 1660.

Reinerus van der Putten, rector in Ommel en deken van het dekenaat Helmond 1726.

Nadat het klooster met zijn goederen in 1706 door het land was aangeslagen, moest een jaarrente van 50 gl., welke de stad Helmond wegens een geleend kapitaal van 1000 gl. van ouds aan het convent schuldig was, voortaan betaald worden aan het kantoor der geestelijke goederen in het kwartier van Peelland.

OVERLOON

Bij een getuigenverhoor voor schepenen van Vierlingsbeek, Maashees en Holthees over de limietscheiding van het Land van Cuyck, 24 Nov. 1545, treedt o.a. op Heer Floris van de Laer, pastoor te Overloon.

RIXTEL

Verhouding tussen Rixtel en Helmond. [85]) De Norbertijner abdij van Floreffe (bij Namen), gesticht in 1121, kreeg tussen 1155 en 1179 (vermoedelijk van Didradis van Rixtel) een

[85]) Wat wij in *B.B.* IV 203v.v., X 74v.v 201 geschreven hebben, wordt hier en daar gecorrigeerd ; vgl. verder *Taxandria* jg. 36, p. 57v.v., 309, 310.

derde gedeelte der kerk en tiende van Rixtel en waarschijnlijk ongeveer tegelijkertijd, zeker niet lang daarna, het volle bezit daarvan. Of de kerk van Rixtel nog vroegere bezitters heeft gehad en wie dat waren, is onbekend. Zij was de moederkerk van die van Helmond, maar de tijd van het ontstaan der kerk van Helmond is al evenzeer onbekend. Zeker is, dat zij in 1276 onder het patronaat der abdij van Floreffe stond, evenals de moederkerk te Rixtel. In een rekwest van 12 April 1678 ziet men de abt van Floreffe bij de Staten-Generaal nog een poging doen om zijn eeuwenoud recht te handhaven, en wel in zijn kwaliteit van „vrijgrontheer van Lieshout ende uyt dien hoofde patroon der kercke van Helmont". Het patronaatsrecht over de Helmondse kerk stamde dus uit de grondheerlijkheid van Lieshout, zoals deze in de 12e eeuw aan de abdij van Floreffe gekomen was, al weten wij niet hoe of van wie. Hieruit mag men besluiten, dat de kerk van Helmond (of wel de moederkerk van Rixtel) gesticht is op grond („ex fundo" volgens de gebruikelijke latijnse term) van de (latere) heerlijkheid Lieshout, hetgeen ook reeds lang vóór de 12e eeuw, toen Lieshout nog niet aan Floreffe behoorde, geschied kan zijn. [86])

Omdat Helmond de dochterkerk van Rixtel was, zal de parochie Helmond aanvankelijk als een zelfstandige parochie naast de moederparochie bestaan hebben, elk onder een eigen pastoor, maar reeds vóór 1300 werden beide kerken geunieerd en tot in de 17e eeuw zijn zij geunieerd gebleven. [87]) Ook tijdens hun unie hadden Rixtel en Helmond elk een eigen afzonderlijke parochie met eigen rechtsgebied en zelfstandig kerkelijk bestuur, doch

---

[86]) Zekere Stephanus schonk (waarschijnlijk in de tweede helft der 12e eeuw) een hoeve (curtis) te Helmond aan Floreffe. Onbegrijpelijk, dat wijlen pastoor Juten daaruit de geheel ongegronde conclusie trok, dat de abt van Floreffe (of de pastoor van Rixtel) op dat goed van Stephanus de kerk van Helmond zou gebouwd hebben. Meer waarschijnlijk is het, dat die hoeve tot pastorie werd ingericht. De Helmondse pastorie was immers een „domus dotalis", dat aan Floreffe gelegateerd was geworden. In 1179 werd Floreffe door de paus in haar bezit van de „curtis de Helmont" bevestigd, maar in latere tijden wordt nooit of nergens meer gesproken van een hoeve, die Floreffe onder Helmond zou bezeten hebben. Zie *Tax.* jg. 36 p. 57v.v. en p. 310; *B.B.* VIII 89, X 92.

[87]) Van beide kerken wordt herhaaldelijk gezegd: „quarum una dependet

beide onder een en dezelfde pastoor. [88]) Vóór de unie zal iedere pastoor in zijn eigen parochie gewoond hebben, maar na de unie, toen beide parochies samen slechts één pastoor hadden, kan deze misschien nog enige tijd in Rixtel gewoond hebben, doch later woonde hij steeds in Helmond. Een priester, die eveneens in Helmond woonde en hem daar in de zielzorg ter zijde stond, stelde hij toen tegen een jaarhuur als zijn vicaris in Rixtel aan. In 1586 vroegen de inwoners van Rixtel aan bisschop Clemens Crabeels beide parochies te scheiden, hun kerk in haar vroegere staat als parochiekerk (met eigen pastoor) te herstellen en er een priester aan te stellen, die ter plaatse persoonlijk zou resideren. De bisschop maakte op 11 Augustus van genoemd jaar het verzoek aan het belanghebbend publiek bekend, [89]) doch er werd slechts in zoverre gevolg aan gegeven, dat de priester, die als deservitor of vicaris van de pastoor te Helmond voortaan Rixtel bediende, niet meer te Helmond, maar te Rixtel woonde. In het tijdperk der schuurkerken (volgend op de jaren 1648—'72, jaren van schier algehele kerkelijke desorganisatie in de Bossche Meierij) begon men Rixtel te beschouwen als horende onder de parochie Aarle.

Kerkreparatie. Bij akte van 13 Aug. 1436 draagt Louis — natuurlijke zoon van Heer Gerrit van Eycke, persoen (pastoor) te Beek — een jaarlijkse erfpacht van 6 lopen rogge op aan Jan Anskens en Jan Huben, kerkmeesters der kerk van Rixtel, „tot behoeff der voirschr. kerke als tot haren geluycht ende timmeringe" (Prot. Helm. nr. 218).

Beneficie der slotkapel : In een akte van 27 Jan. 1527 wordt

ex altera". Juten ontkende, dat met die woorden de onderlinge verhouding van moeder en dochter zou aangeduid worden, want — zo schreef hij — „in 1300 wordt de onderlinge verhouding met andere woorden uitgedrukt: que pro una habentur". Alsof beide uitdrukkingen elkaar enigszins zouden dekken, doch dat doen ze volstrekt niet. Stonden beide kerken primitief alleen tot elkaar in de verhouding moeder—dochter, bij hun uniëring kwamen ze nog in een geheel andere, een geheel nieuwe onderlinge verhouding tot elkaar te staan.

88) Zo waren b.v. ook de kerken van Gerwen en Nuenen lange tijd onder één pastoor verenigd en had elk van beide toch een eigen parochieel rechtsgebied, een eigen afzonderlijke parochie. Dergelijke uniëringen zullen geschied zijn, omdat er voor twee pastoors geen behoorlijk bestaan bleek te zijn.

89) *Noordbrab. Almanak* 1890 p. 265v.v.

gewag gemaakt van een erf, gelegen te Rixtel en toebehorende „den beneficien" op het Huis van Rixtel (id. nr. 230 fo 29v).

Priesters : Gielis Dreycorts, priester, maakte 14 Aug. 1586 zijn testament en zegt daarin, te willen begraven worden in de kerk van Rixtel (id. nr. 241 fo 120).

Jan van Eyndhouts, priester te Rixtel, 1592.

Mr. Hendrik Cocx, wonende te Rixtel, rector van het altaar der H. Drievuldigheid in de kerk aldaar, 1612—'38 (id. nr. 250 en 268 blz. 110), rector van het St. Margrietenaltaar in diezelfde kerk 1629 (id. nr. 261), kapelaan en vicarius te Rixtel 1635 (id. nr. 268 blz. 100 e.v.) ; [90]) in het bamisjaar 1642—'43 verbleef hij (vermoedelijk wegens de priestervervolging) te Gemert; op 4 Sept. 1661 werd hij te Rixtel door de Bossche „papenvanger" Martinus Ackerdijk gevangen genomen. [91])

Broederschap : Een akte van 23 juni 1612 vermeldt als dekenen van St. Margrieta-Broederschap Joest Ceelen en Willem Jansen van Duynhoven (id. nr. 250).

ROSMALEN

Pastoor : Dirk Brouwers (van Helmond), 10 Jan. en 13 Oct. 1634 (id. nr. 266 en 267 blz. 42). [92])

Marienwater : Gertrudis van Nulant abdis en Gerard van Rossem conventuaal en confessarius der abdij in 1447 (Rijksarch. 's Bosch, Kapittel Oirschot, regestenlijst). [93])

Frater Johannes van Tricht „procurator conventus Beatarum Mariae virg. et Brigitte vidue", acte 28 Juli 1498 (kloosterarch. Deursen nr. 25bis).

St. Annaburg : Geertruid van Wijck wordt nog op 21 Mei 1596 vermeld als mater van St. Annenburg, toen te 's-Hertogenbosch (Kloosterarch. Deursen, copieën van rentebrieven).

---

[90]) In datzelfde jaar 1635 was Thomas Ariaens (wellicht een geestelijke) koster te Rixtel.

[91]) Op 18 Juli 1628 was Hendrik Cocx ongeveer 44 jaren oud ; hij werd dus op ongeveer 77-jarige leeftijd gevangen genomen.

[92]) Een mr. Dirck Brouwers, zoon van de Helmondse notaris Adriaen Brouwers, stierf als pastoor van Straelen omstreeks 1635.

[93]) Volgens *Tax.* jg. 30 p. 199 voerde Gertr. v. Nulant slechts de titel van mater en was haar opvolgster Heilwig Oyvers de eerste geconsacreerde abdis.

SCHIJNDEL

Coppens III : 2 blz. 297 schrijft, dat de kerk van Schijndel die van Dinther tot moeder had en daarvan in 1331 gescheiden werd. Schutjes V 635 spreekt dit laatste terecht tegen, maar ontkent zonder enige afdoende reden, dat de kerk van Dinther de moederkerk van die van Schijndel was. De stukken van 23 April en 10 Mei 1331, welke hij als bijlage VII heeft medegedeeld, zijn o.i. aldus te interpreteren :

In het stuk van 10 Mei 1331 deelt Gerlacus, de investiet (de dienstdoende pastoor) van Schijndel, [94]) aan Reinaldus de filiis Ursi, aartsdiaken van Kempenland, mede dat hij in zijn kerk van Schijndel een eeuwigdurende vicarie wil stichten. Hij draagt de priester Leonius van Erp de eerste keer als vicarius perpetuus (plaatsvervangend pastoor, vicecureit) aan de aartsdiaken voor, en verzoekt om goedkeuring.

Op 23 April 1331 had Henricus van Amstel, de investiet van Dinther (de persona, pastor primitivus), [95]) die het patronaatsrecht over de kerk van Schijndel bezat(en waarschijnlijk ook over die van Dinther), tot stichting der vicarie, waarvan de collatie aan Gerlacus, de investiet van Schijndel, en aan diens opvolgers zou toekomen, zijn toestemming gegeven en den Bisschop van Luik verzocht de stichting te willen bekrachtigen.

De enig juiste verklaring van deze stukken lijkt ons deze, dat Gerlacus in 1331 het pastoraat van Schijndel veranderde in een personaat.

SOMEREN

Kerk : het altaar van St. Breyt (Brigitta) 18 Mei 1591 (Prot. Helm. nr. 242).

Kapellen : een kapel „aen den gemeynen boom" 14 Juni 1603,

---

[94]) Wel werd de persona of pastor primitivus algemeen de investiet geheten, maar in parochies, waar geen personaat bestond, werd ook de pastoor aldus genoemd.

[95]) De dienstdoende pastoor van Dinther was toen Godefridus, die op 15 Aug. 1331 de admissiebrief van L. van Erp als pastoor van Schijndel afkondigde. Schutjes III 458.

en een kapel „aen de Schoot" 31 Jan. 1626 (id. nr. 245 en 258).

Geestelijken : Willem van Hersel, priester en persoon (pastor primitivus) te Someren, vermeld in een schepenbrief van Mierlo 17 Nov. 1400 (Vidimus van 3 Febr. 1598 in Prot. Helm. nr. 244) ; nr. Jacob van den Eynde, pastoor te Someren 20 Sept. 1564 (id. nr. 236) ; Dirck Brans priester 1611 en '12 ; Franciscus Berckvennius, pastoor 15 Juni 1617 (Prot. Nuenen nr. 27 fo 78r).

Vruchtgebruikers omstreeks 1690 : van het L.Vrouwe-altaar Hermannus Cremer ; van het H. Kruisaltaar in het Kesselskoorken Christophorus Mollerus.

Patronaatsrecht : Ter aanvulling van hetgeen geschreven werd door Schutjes V blz. 665 en door Welvaarts *Zomeren* blz. 28 e.v. over de moeilijkheden, welke de pastoor Macarius van Heessel of Heessels ondervond tengevolge van de strijd om het patronaatsrecht te Someren, het volgende :

In een Latijnse brief, gericht aan Gilbertus Vinck, pastoor te Helmond, schreef M. van Heessel van uit Someren „ex fovea Leonum" op 26 Sept. 1695, dat de pastoor van Erp (Lambertus van den Bogaert) in Someren was geweest en de Schepenen van Someren bij zich ontboden en hun alsdan verzocht had om het kerkehuis (commune oratorium) open te stellen voor beide deservitoren. De schepenen hadden geantwoord, dat zij liever een nieuw bedehuis wilden bouwen, dan bij hem (Macarius van Heessel) ter misse gaan. Toen de pastoor van Erp hun daarop zeide, dat het bedehuis dan gesloten zou worden, hernamen sommige der schepenen woedend, dat ze nog liever naar de kerk der ketters gingen, dan naar de preek en de mis van Macarius. [96])

De advocaat A. Molemakers en de procureur C. van der Sande begaven zich 18 Nov. 1695 naar de waarnemende Kwartierschout van Peelland, Jacob Boor, te Veghel en vertoonden hem een certificatie van de heer Idelet, waaruit bleek, dat het kerkehuis te Someren door de Magistraat aldaar was opengesteld

[96]) „Interea non desero officium meum, pane tribulationis et aqua angustiae sustentatus", aldus de briefschrijver, die zijn schrijven sluit met de woorden : „Hisce subscribor in tribulationibus vivens tanquam salamander in igne" (De brief berust in het archief der Abdij van Postel).

voor iedereen, dus ook voor Heessels. Hierop gaf Boor verlof, dat Heessels zijn geestelijke functiën in het kerkehuis zou uitoefenen, als het waar was, dat de Magistraat van Someren niet meer resisteerde. Toen echter op 20 Nov. d.a.v. aan Heessels verboden werd om in het kerkehuis dienst te doen, gingen genoemde advocaat en procureur andermaal naar Jacob Boor, die zeide, dat dat verbod niet door hem, maar blijkbaar door de Magistraat van Someren gegeven was, en dat hij nu verder geen verlof kon geven, dat Heessels in het kerkehuis dienst zou doen, wijl hij (Boor) niet met de Magistraat in onmin wilde geraken.

Op 27 Nov. d.a.v. werd Heessels door de vorster van Mierlo, Jan van Gelkercken, en door de vorster en de ondervorster van Someren uit de schuurkerk (het kerkehuis) geleid; zij beletten hem daar dienst te doen; genoemde vorster van Mierlo was daartoe door die van Someren 's nachts per paard van uit Mierlo gehaald.

Victor van Beughem, protonotarius apostolicus, verklaart in een schrijven, d.d. Gemert 28 Mei 1696, ter rekwisitie van de Abt van Postel meermalen de Hoofdschout der Meierij en de Kwartierschout van Peelland en hun plaatswaarnemers gesproken te hebben, om de toelating van Heessels te verkrijgen. Zij allen hadden geantwoord, dat zij niets hadden tegen Heessels; alleen de Kwartierschout en diens plaatsvervanger hadden gezegd, dat zij aan enige katholieke schepenen van Someren hun woord gegeven hadden, slechts een seculier priester te zullen toelaten; de plaatsvervangende Kwartierschout had bovendien de raad gegeven, dat pastoor Heessels Someren verlaten zou, opdat hem niets ergers van de kant der opgezweepte en woedende boeren overkomen zou, gelijk dan ook geschiedde, daar Heessels des nachts (van 14 op 15 April 1696) groot geweld werd aangedaan,[97]) waaromtrent de Hoofdschout der Meierij een onderzoek was begonnen om de schuldigen te straffen.

SON

Kerkelijke tienden : Het Kapittel van Cortessem (de pa-

[97]) Welvaarts *Zomeren* blz. 36, 37.

troon der kerk van Son), Heer Joannes Back te 's Bosch ridder („miles") en de familie van Brouheze bezitten in de 15e eeuw te Son een tiend, ieder voor een derde deel. Het een derde omvat deze vier delen : Wolfswinkel, het voorste vierdel, het middelste vierdel en de Heeze; het tweede derde deel omvat die Espe en den Aenscoet ; het laatste derde : den Royacker, dat Venne, die Vloet, den Penacker, dat Heyentiendeken en die Kamenayen. Heeft het Kapittel het een jaar het eerste derde deel, dan hebben Heer Jan Back en die van Brouheze het tweede en derde deel. Het tweede jaar heeft het Kapittel het tweede deel en J. Back en die van Brouheze hebben dan het eerste en derde deel. Het daarop volgend jaar heeft het Kapittel het laatste derde deel en hebben J. Back en die van Brouheze het eerste en tweede deel (Staatsarch. Hasselt, Kapittel van Cortessem nr. 21, zijnde een register van goederen en inkomsten van het Kapittel, vernieuwd in 1499, fo 48r).

Later vinden wij alleen vermeld (bovengenoemd laatste derde deel) : die Roeyacker, dat Ven, die Vloet, Penacker, Heyertyendt en Kemenaën. Omstreeks 1557 brachten deze samen 84 mud op, waarvan $^2/_3$ rogge en $^1/_3$ haver (akten v. h. Kapittel 1503—'73 fo 89r) ; twee eeuwen later was hun opbrengst *f* 940 (rekening v. d. rentmeester der geestelijke goederen in Peelland over het jaar 1758 in het Prov. Gen. v. K. en W. in N.Br., Hs-verz. No. 225a).

Kerkrestauratie : Door Henrick Peterssen van Wuestenborch, „rentmeester des convents, eertyts de Bogarden genoemt ende nu bij incorporatie genoemt het susterenconvent van St. Annenborch, gelegen in 's-Hartogenbosch in de Verwerstrate", wordt voor Bossche Schepenen 12 Juni 1598 namens genoemd convent met verlof van Bisschop Masius het aandeel in de smaltienden van het dorp Son, aan dat convent toebehorende, opgedragen aan Arnd Diricxssen van Doirn, schepen, en Joost van Alphen, kerkmeester te Son, „tot behoeff der bouwinge, onderhoudt, restauratie ende reparatie der prochiekerke des dorps van Sonne" (Akte in Parochie-arch. v. Son).

Pastoors : Arnoldus Renerus vermeld in 1400 en Wilhelmus

de Campo in 1443 (J. Daris, *Notices Hist. sur les Eglises du Dioc. de Liège* X p. 130).

Op 26 Oct. 1563 wordt aan de Aartsdiaken van Kempenland door het Kapittel van Cortessem gepresenteerd de priester Jordanus Rutgeri om deze te institueren als rector (pastoor) der parochiekerk of eeuwigdurende vicarie van St. Petrus in Son in plaats van Gaspar Vranken, die overleden was (akten v. h. Kapittel 1503—'73 fo 127). De nieuwe pastoor betaalde de jura en deed zijn eed aan het Kapittel 15 Jan. 1564 (zie bijlage XVII). In een akte van 9 Juni 1583 wordt hij genoemd Joerd Ruitergen (Prot. Helm. nr. 240).

Na zijn dood werd door het Kapittel op 3 Juli 1596 aan de Aartsdiaken van 's-Hertogenbosch tot rector der kerk van Son voorgedragen de subdiaken mr. Mathias Gerardi Valx van Breugel (akten v. h. Kapittel 1594—1614 fo 15 en 16).

Voornaam inboorling : In het gehucht Bokt lag (omstreeks 1600) goed, dat eertijds van Heymeryck van den Velde was [98]) (Gem.-arch. Nuenen F. 8).

STERKSEL

In 1172 verkoopt Herbertus, heer van Heeze, zijn allodium, genaamd Sterksel, aan de abdij van Averbode ; zie bijlage XVIII.

Hertog Hendrik I van Brabant bevestigt 20 Mei 1220 het godshuis van Averbode in het bezit van het Hof van Sterksel, maar behoudt zich de voogdij (advocatia) voor ; *Notice hist. sur l'ancienne abbaye d'Averboden* p. 102, Krom en Sassen, *Oork. betr. Helmond* nr. V. Vermoedelijk bezat de abdij van Averbode de lage en middelbare heerlijkheid van Sterksel, zie bijlage XIX.

STIPHOUT

Kerk en H. Sacraments-mirakel : Willem Aerts en Goyart Celen, kerkmeesters van Stiphout, verkopen 23 Sept. 1504 aan Jan Beck te Helmond een halve beemd onder Helmond om met de kooppenningen „die ciborye [99]) in der voerschr. kercke, daer

---

[98]) Zie over hem *N. Nederl. Biogr. Wdb. IX.*
[99]) D.i. de remonstrans.

men dat Eerwerdige Heilige Sacrament in setten ende dragen sal, mede te vergulden ende stofferen" (Prot. Helm. nr. 228 blz. 212).

Hadewich en Hillegond, gezusteren en wettige dochters van wijlen Willem Aerts te Stiphout, vermaken in haar testament, d.d. 1 Juni 1538, o.a. 10 Rijnsgulden aan de kerkmeesters van Stiphout, welke dezen „sullen mogen bekeren totter kercken oft des Heiligen Sacraments monstrancie". (id. nr. 230, los stuk). Het H. Sacramentsaltaar in de kerk van Stiphout wordt vermeld 20 Juni 1512 en het St. Thonis-(Antonius-)altaar 28 April 1574 (id. nr. 229 en 239).

In 1535 werd aan een ingezetene van Helmond, die een doodslag had begaan, bij zoenakte opgelegd o.a. een bedevaart te doen naar Stiphout „voer 't Heylich Sacrament". [100])

Aangaande de opbouw der kerk, nadat zij met de dorpshuizen op 4 Juli 1587 door Staatse troepen onder bevel van Graaf Philip van Hohenlohe was afgestookt, vonden wij het navolgende:

Op 24 Sept. 1587 ontving Jan van Roy, pastoor van Stiphout, van de Bisschop verlof om zekere renten te verkopen of te laten kwijten, ten einde daarmede de verbrande kerk te repareren; bedoelde verkoop had plaats op 3 Oct. d.a.v. Krachtens datzelfde verlof verkochten genoemde Pastoor en de kerkmeesters Pauwels Udens van Gerwen en Willem Jan Goerts op 25 Juni 1588 een stuk beemd op Bennendonck, genaamd „Swaertpoel" onder Helmond, en op 20 Maart 1589 een stuk akkerland onder Stiphout (id. nr. 241).

Blijkbaar werd de verbrande kerk voorlopig slechts in zoverre gerepareerd, dat de kerkelijke diensten daarin konden gebeuren, maar werd zij nog niet voor goed opgebouwd; diezelfde Jan van Roy, pastoor van Stiphout, verhuurde immers op 17 Dec. 1601 een akker onder voorwaarde, dat men na zijn dood de akker zou mogen verkopen; wat hij dan méér dan 200 gl. zou opbrengen, zou door zijn neef Denys van Roij besteed worden tot de kerk van Stiphout, „in geval diesellefte kerck wederom opgetymmert

[100]) A. Frenken, *Helmond in het Verleden* I 257.

wordt"; zou dit niet geschieden, dan zou Heer Denys bedoeld surplus uitdelen aan de meest behoeftigen van Heer Jan's vrinden (id. nr. 244). [101])

De reparatie van de toren werd door de dorpsregenten in 1772 aanbesteed voor 325 gl. (Rijksarch. 's Bosch, Stiphoutse Processtukken nr. 15, x 3).

Ingevolge de resolutie der Edelmogenden van 22 Nov. 1773 werd het onderhoud van het koor der kerk, dat de Hervormden gebruikten voor hun godsdienstoefeningen, in 1776 door de dorpsregenten als kerkprovisoren gedurende zes jaren aanbesteed voor jaarlijks 20 gl. (Parochie-arch., kerkregister aangelegd in 1767).

Hagelkruis : Evenals op vele andere plaatsen, stond ook in Stiphout een z.g. hagelkruis; het wordt vermeld in een akte van 4 Juni 1626 (Rijksarch. 's Bosch, Prot. Stiphout nr. 22 fo. 13r).

Pastorie : Een huis (waarschijnlijk de oude pastorie), staande aan de Linde en toebehorend aan de parochiale kerk, werd door de dorpsregenten als kerkprovisoren in 1694—1705 verhuurd voor 18 gl., in 1706—'09 voor 22 gl., in 1710—'40 voor 24 gl.; het werd bewoond door pastoor Joannes Melis; zijn opvolger Lambertus Colen bewoonde het nog in 1740 (Gemeentearch. Stiphout, kerkrekeningen 1672—1741).

In November 1768 lieten drossaard en schepenen als provisoren der parochiale kerk het huis, dat toen bewoond werd door pastoor P. N. Deelen, publiek verkopen. De koper, Andries Verberne, verklaarde de koop gedaan te hebben ten behoeve van de Roomse gemeente (Parochie-arch., kerkregister aangelegd in 1767).

Communicanten- en communiegeld : In de 18e eeuw ont-

---

[101]) 't Was waarschijnlijk op dezelfde 4 Juli 1587 en door dezelfde Staatse troepen, dat ook de kerk van Gerwen, welke de moederkerk van die van Stiphout was, werd in brand gestoken. En daar het gebruikelijk was, dat het archief der dochterkerken in de moederkerk bewaard werd, zullen de oudste en voornaamste kerkelijke archiefstukken van Stiphout wel in die brand der kerk van Gerwen zijn te niet gegaan, evenals die der kerk van Nuenen, welke insgelijks een filiaalkerk van die van Gerwen was; vgl. A. Frenken, *Memoriaal der dorpen en parochies Gerwen, Nuenen en Nederwetten* ('s Bosch, 1948) p. 24, noot 70 en p. 30.

ving de pastoor van iedere communicant jaarlijks 14 st. communicantengeld [102]) en als communiegeld van ieder, die communiceerde met Pasen 4 duiten, op andere communiedagen 2 duiten (Parochie-arch., aantekening v. past. Olifiers).

Pastoors : In een akte van 2 Juni 1444 komt voor Reinbout Henrixsoen van den Berge „als wittich man ende momber Kathelijnen sijns wijfs, natuerlyke dochter wilen Heren Henrix van der Heiden 's Persoens van Stiphout was" (Prot. Helm. nr. 220).

Heer Nicolaas in 1468 (Huisarch. Helm. nr. 335 fo 155r).

Henric van Aerle in 1525 (Prot. Helm. nr. 230 fo 9v).

Na hem wordt als rector (pastoor) der parochiekerk of quarta capella van Stiphout vermeld mr. Gabriel van Vlierden, die zijn rectoraat ruilde met Egidius Pauli tegen het rectoraat der eeuwigdurende kapelanie van het St. Catharina-altaar der parochiekerk van Alkmaar. Deze ruil werd 1 Juni 1546 door het Kapittel van Cortessem, dat in Stiphout het patronaat bezat, goedgekeurd. Tevens gaf dit Kapittel aan Egidius Pauli admissie als rector der kerk van Stiphout (Akten v. h. Kapittel 1503—'73 fo 23r).

Genoemde Gielis Pauwels, afkomstig van Helmond, komt voor als residerend pastoor in het bamisjaar 1548—'49.

Bij akte van 21 Aug. 1552 presenteert het Kapittel van Cortessem aan de aartsdiaken van Kempenland voor de parochiekerk van Stiphout, vacant bij dode van Egidius Pauli van Helmond, als rector Heer Marcus Moreau, clericus van het bisdom Langres („Lingonensis dioc."), uit kracht van zekere brieven, hem verleend 26 Sept. 1539 door Keizer Karel V. Diezelfde dag verleende het Kapittel hem zijn akte van admissie (Akten v. h. Kapittel 1503—'73 fo 62).

Marcus Moreau, kanunnik der collegiale kerk van St. Pieter te Namen en rector der St. Trudokerk in Stiphout, ruilt bij akte van 16 Sept. 1552 zijn rectoraat van Stiphout met mr. Godefridus

---

[102]) De dorpsregenten kwamen 15 Febr. 1717 met de deken van het district (A. de Laure, pastoor van Nuenen) overeen, dat indien het communicantengeld gezamenlijk minder dan 150 gl. zou bedragen, zij het tekort (uit de gemeentekas) zouden bijleggen.

Vervoert tegen diens rectoraat der kapelanie van St. Maria en Leonardus in de parochiekerk van St. Hubertus te Luik. Vijf dagen daarna presenteert het Kapittel van Cortessem Godefridus Vervoert als rector der kerk van Stiphout aan de aartsdiaken van Kempenland ter institutie. Ook verleent het Kapittel hem alsdan zijn admissie (Akten v. h. Kapittel 1503—'73 fo 62v—65).

Mr. Godefridus Vervoert, rector der parochiekerk of quarta capella te Stiphout, ruilt bij akte van 18 Juni 1560 met Heer Henricus à Fleru, U. J. B., tegen diens rectoraat van het St. Nicolaasaltaar in de nieuwe kapel der parochiekerk St. Nicolai-ad-Transitum (St. Nicolas-au-Trez, ter Schrede) te Luik; deze wordt daarom bij diezelfde akte door het Kapittel gepresenteerd aan de aartsdiaken (als boven fo 100).

In 1566, een der laatste tien dagen van Mei of volgens de nieuwe stijl een der eerste tien dagen van Juni („mense Maii stilo Leodiensis") ruilt mr. Henricus van Fleru, U. J. L., het rectoraat van Stiphout tegen het rectoraat van het Lieve-Vrouwe-altaar te Son, waarvan Joannes van Roy rector is. Joannes van Roy wordt daarom door het Kapittel van Cortessem als pastoor van Stiphout gepresenteerd aan de deken van het Concilie van Woensel en betaalt aan het Kapittel „pro juribus" 8 Philips-daalders (als boven fo 141).

Genoemde Jan van Roy senior stierf als pastoor van Stiphout in 1609. Als zijn opvolger werd door het Kapittel van Cortessem 14 Oct. 1609 benoemd en aan de Bisschop van 's Bosch voorgedragen de clericus Arnold van den Hove, zoon van Arnoldus van den Hove te Eindhoven (die rentmeester van genoemd Kapittel was). Nadat deze afstand had gedaan, werd door het Kapittel bij akte van 27 Jan. 1610 Hendrik Gabrielis, zoon van Gabriel van Berchem, tot pastoor benoemd (Akten v. h. Kapittel 1594—1614 blz. 107, 108).

Hendrik Gabriels van Berchem [103]) wordt nog als pastoor van Stiphout vermeld in 1647; hij stierf in of vóór 1651 (Rijksarch. 's Bosch, Civ. Rol. v. Stiphout nr. 3).

[103]) Schutjes V 687 noemt hem Henricus Joannes Gabriels van Berchem.

Antonius Laurentii Wijbos [104]) werd 3 Juni 1636 deservitor.

Henricus Remigii van der Sanden, pastoor te Stiphout 14 April 1696 (Doopregister v. Nuenen).

Priesters : Henrick Coffermans was omstreeks 1580—'90 rector van het H. Kruisaltaar; Bernard Matheeuws(en) was daarvan rector in 1610 (Civ. Rol. v. Stiphout nr. 1 fo 15r, 16v, 20v).

De priester Dionisius Dionisii van Roy komt omstreeks 1601 voor als rector in de kerk van Stiphout en stierf in 1617 als rector van het H. Sacramentsaltaar. [105]) Uit zijn testament, dat hij maakte voor Schepenen van Helmond 10 Oct. 1616, blijkt, dat de gewezen pastoor van Stiphout Jan van Roij zijn oom was; hij bepaalde o.a., dat een zerk van 50 gl. gekocht moest worden, waarop dit grafschrift zou gebeiteld worden : „Hier leet begraeven Heer Jan van Roy, priester ende pastoir tot Stiphout in sijnder tijt, ende Heer Dionisius Dionisii van Roy priester, neef des voirgenoempdes Pastoirs" (Prot. Helm. nr. 249 fo 45).

Na de dood van Dionisius van Roy werd door Henricus Hovelmans, drossaard van Cranendonk en bezitter van het patronaat van het H. Sacramentsaltaar, als rector van dat altaar 2 Juni 1617 voorgedragen de priester Michaël van Merevoort, die drie dagen daarna zijn institutie kreeg (arch. Bisd. *Institutiones* fo 30).

In het begin van 1623 bezat heer Jan Eyndhouts een beneficie in de parochiekerk, waarvan de Missen echter noch door hem zelf, noch door een ander priester geëxonereerd werden; daarom liet Bisschop Nic. van Zoes de goederen van dat beneficie arresteren, „ut ex fructibus ejusdem Misse, hactenus non celebrate, recuperentur". De Bisschop gaf 10 Juli van datzelfde jaar zijn placet „ut ministeria et officia Missarum ecclesie de Stiphout peragantur ad tempus per Patres Dominicanos, habitantes in

104) Schutjes V 687 noemt hem Antonius Lamberti Wijbos.

105) In 1610 komt hij voor als rector van het Apostelhuis te Mierlo. Een andere Dionisius van Roy werd na afstand van Gerardus Jacobs geinstitueerd als rector van het St. Anna-altaar te Aarle 11 April 1596 (arch. bisd. *Institutiones* fo 23); deze stierf vóór 7 Dec. 1604. (W. Sengers, *Het Lieve Vrouwke van Aarle* p. 78). In 1593 was een Dionisius van Roy matricularius en beneficiant in de kerk van Rixtel.

missione Helmondana [106]) (Arch. Bisd. *Dispositiones*).

Vruchtgebruiker van het H. Sacramentsaltaar omstreeks 1690 Antony Vermeer.

STRATUM

De eerste bekende pastoor der zelfstandige parochie Stratum was de Eindhovense kanunnik Michaël van Merevoort, die bij de kerkvisitatie van 23 Juli 1615 verklaarde, „ecclesiam de Straeten ab annis 100 separatam esse ab ecclesia de Woencel" (Arch. bisd. 's B., coll. *Visitationes*). [107])

Omdat de grenzen van Eindhoven sinds in 1583 op last van Parma de stadswallen geslecht waren, onkenbaar waren geworden, werden zij in Mei 1611 opnieuw vastgesteld. Alsdan verklaren ouden van dagen, dat de inwoners van Stratum langs de singelwal naar de Woenselse kerk konden gaan, die eertijds hun parochiekerk was (handschrift W. F. Hermans, *Charterboek en geschiedk. bescheiden der gemeente Eindhoven*).

STRIJP

Tienden : Het kapittel van Cortessem, dat hier het patronaatsrecht bezat, genoot er ook de kerkelijke tienden, doch op het einde der 15e eeuw en later slechts voor een derde gedeelte. De twee andere derde deelen werden toen genoten door de Reguliere kanunniken „op die Haghe" te Woensel. Deze tienden waren verdeeld in drieën : de kerktiend, de royackertiend en de loetiend. Had het kapittel dit jaar de kerktiend, dan hadden de Reguliere kanunniken de royacker- en de loe-tiend ; het jaar daarop had het kapittel de royackertiend en hadden de Reguliere kanunniken de kerktiend en de loetiend ; het derde jaar ontving het kapittel de loetiend en het klooster te Woensel de kerktiend en de royackertiend (Staatsarch. Hasselt, Kapittel v. Cortessem nr. 21 fo 48v, nr. 15 fo 50v).

---

106) Vgl. A. Frenken, *Helmond in het Verleden* II 233v.v.

107) Die 100 jaren zal men niet te strict moeten nemen, maar de veronderstelling van Schutjes (V 692), dat de kerk van Stratum pas in 't begin der 17e eeuw van de moederkerk Woensel zou gescheiden zijn, is in elk geval met bovenstaande verklaring in strijd.

In 1555 bestond er een geschil over de tienden te Strijp. Het kapittel van Cortessem en broeder Joest van den Eynde, procurator van bovengenoemd klooster, sloten 1 Juni van dat jaar een overeenkomst om op gezamenlijke kosten — het kapittel voor $^1/_3$, het klooster voor $^2/_3$ — hun beider recht op de tienden te achtervolgen. Het kapittel benoemde diezelfde dag tot procurator in het geschil zijn rentmeester Anthonis Anthonis Mathijszoen te Eindhoven (Akten v. h. Kapittel 1529—'73 fo 26v, 27v, 28r). [108])

Pastoors : Jan Dorkens, vermeld in 1400 (J. Daris a.w. X 130).

Adrianus — waarschijnlijk Adrianus Michaëlis — wordt als pastoor van Strijp vermeld 11 Oct. 1554 ; het kapittel van Cortessem voert alsdan een proces tegen hem (Akten v. h. Kapittel 1503—'73 fo 76r).

Adrianus Michaëlis, investitus der St. Trudokerk te Srijp, verzoekt zijn pastoraat te mogen ruilen met Petrus Henrici Philippi, wat hem bij akte van 31 Juli 1560 door het kapittel van Cortessem geweigerd wordt, omdat hij bij zijn eerste admissie als pastoor van Strijp beloofd had, van deze kerk nooit van zijn leven afstand te zullen doen (als boven fo 102).

Na de dood van de pastoor van Strijp Adrianus Michaëlis verschijnt 29 April 1567 in het kapittel van Cortessem Petrus Henrici Philippi, investitus van Strijp, die het pastoraat aldaar door ruil verkregen had en zijn admissiebrief van het Aartsdiakonaat van Kempenland toont. Niettegenstaande het protest van de kapitteldeken, die blijkbaar tegen zijn aanstelling is, ontvangt hij toch van het kapittel zijn admissie. Hij betaalt 8 gl. „pro juribus" en belooft de overige 6 gl. later te zullen voldoen. Diezelfde dag legt hij voor de kanunniken in afwezigheid van de deken ten huize van kanunnik Joannes Cocx (die in 1563 als vice-deken van het kapittel voorkomt) de navolgende eed af :

Ego dominus Petrus juro super pectus meum sacerdotale, me

---

108) Omstreeks 1557 schijnt het kapittel uit de Strijpse tienden niets meer ontvangen te hebben dan 28 mud rogge uit den royacker (akten 1503—'73 fo 89v).

hereditates, jura et omnia bona dicte mee ecclesie de Strijp pro posse meo observare et si que injuste perdita et alienata fuerint recuperare. Item juro, me nunquam contra meos dominos Decanum et Capitulum de Corterschem conspirationes facturum seu fieri procuraturum. Item juro, me infra triennium copiam auctenticam omnium bonorum dicti mei beneficii seu ecclesie dominis Decano et Capitulo dicto de Corterschem missurum et reliqua omnia observaturum. Item juro, me nunquam dictam ecclesiam resignaturum seu permutaturum sine consensu dictorum meorum (dominorum) Decani et Capituli. Ita me Deus juvat et hec Sancta Evangelica dicta (Akten v. h. Kapittel 1503—'73 fo 144v, 145r).

Jan Janssen van der Beeck (Joannes de Torrente), na pastoor geweest te zijn in Nuenen, werd, waarschijnlijk in 1585, pastoor in Strijp en stierf in 1603 (A. Frenken *Memoriaal der dorpen en Parochies Gerwen, Nuenen en Nederwetten* blz. 158).[109])

Na zijn dood werd door het kapittel van Cortessem 24 Maart 1603 de priester Gerardus Dierix tot rector van Strijp benoemd en aan de Aartsdiaken van 's Bosch voorgedragen (Akten v. h. Kapittel 1594—1614 blz. 58).

Nadat Gerard Dierix afstand had gedaan, werd 14 Sept. 1606 de priester Michaël Merevortius tot zijn opvolger door meergenoemd kapittel benoemd en aan de aartsdiaken van 's Bosch voorgedragen (als boven blz. 71).

H. Kruisaltaar : Nadat Bartholomeus Verasdonck als rector van dit altaar afstand had gedaan, wordt op 28 April 1597 door de pastoor van Strijp, Joannes de Torrente, de clericus Henricus filius Leonardi Theodorici als rector voorgedragen (Arch. Bisd. *Institutiones* fo 132).

TILBURG

De fiscaal van Brabant dreigde in 1792 de kerk te sluiten naar aanleiding van de bekering van een minderjarig Protestants

---

[109]) Schutjes V 698 noemt als pastoor van Strijp in 1598 Joannes van den Dick, wat moet zijn Joannes van der Beeck ; Joannes van den Dick was pastoor te Veldhoven.

meisje, dat zich naar Turnhout begeven had om er katholiek te worden. De pauselijke nuntius zond hierover een schrijven aan de vicaris apostolicus Ant. v. Alphen, wiens antwoord wij in Bijlage XX zullen mededelen. [110])

TONGERLO

Abdij : Gerrit Celen te Helmond schenkt aan het godshuis van Tongerlo 12 Aug. 1444 een erfpacht van 3 mudden rogge, omdat zijn zoon Joest Gerrit Celen aldaar aangenomen was om conventuaal-broeder te worden (Prot. Helm. nr. 220).

In het contract van goederenscheiding tussen de abdij van Tongerlo en het Bossche bisdom, d.d. 27 Jan. 1590, was bepaald, dat in de parochies, waarvan de tienden aan het bisdom zouden overgaan, de abdij het jus pastorale zou behouden, t.w. „die nominatie van de pastoirs, collatie van beneficien in deselve kercken *met die novalia* ende andere gerichticheden dyen aenclevende".[111]) Over de novalia rees in 1618 tussen bisschop Zoesius en abt Stalpaerts een geschil, dat bij transactie van 29 Aug. 1623 werd opgelost ; zie Bijlage XXI.

VEGHEL

Van het L.Vrouwe-altaar was Peter Stanssen de vruchtgebruiker omstreeks 1690 en Bernardus Bushof van de St. Antoniuskapel.

VELDHOVEN

Jac. F. van Lieshoudt, deken van Eindhoven, schrijft 13 April 1616 aan bisschop Nic. Zoesius, dat de ketterse inwoners der parochie Veldhoven zo stout zijn geworden, dat zij hun kinderen

---

[110]) Tegelijkertijd dreigde de fiscaal ook met kerksluiting te Gastel wegens de bekering ener Protestantse weduwe. De bisschop van Antwerpen F. C. Nelis, die met dit geval bemoeid was, schreef aan de landdeken van Bergen-op-Zoom, dat hij niet de minste reden tot die bedreiging gegeven had en niet twijfelde, of v. Alphen zou ditzelfde kunnen getuigen ten aanzien van het geval te Tilburg, „kennende de bedaertheyd van den Heer Vicaris Apostelijk van 's Bosch" (Arch. Bisd., coll. *Het Apostolisch Vicariaat onder van Alphen*).

[111]) Foppens, *Hist. Episcop. Silvaeduc.* p. 77.

BOSSCHE BIJDRAGEN

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM 's-HERTOGENBOSCH

ONDER REDACTIE VAN

A. FRENKEN
DR. TH. GOOSSENS
H. HENS

DEEL XXIII
AFLEVERING 2
DECEMBER 1956

DRUKKERIJ INSTITUUT VOOR DOOFSTOMMEN, ST. MICHIELSGESTEL

INHOUD:

Aanvullingen op Schutjes „Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch" *door A. M. Frenken, pr.*
(Vervolg van de vorige aflevering) blz. 113

Acta Decanatus Eindhoviensis *door A. v. d. St.* blz. 167

De Kartuizers van Vught *door F. W. Smulders* blz. 216

VOORWAARDEN:

De **„Bossche Bijdragen"** verschijnen minstens éénmaal en hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post *f* 10.—.

Telkens bij het verschijnen van de eerste aflevering van een deel zal over het bedrag van het gehele deel worden beschikt.

De intekening staat open bij de Administratie te 's-Hertogenbosch, Gheert van Woustraat 2, en bij de Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit Tijdschrift te adresseren aan de Redactie-Secretaris, Dr. TH. GOOSSENS, 's-Hertogenbosch, Gheert van Woustraat 2, Postgirorekening n. 50174.

naar elders brengen om ze door de ketters te laten dopen en dat zij, volgens hun uitlatingen, ook ketterse conventikelen zullen gaan houden. *Arch. bisd. 's Bosch, doss. Veldhoven A. K. 11—6.*

VLIERDEN

Matheus Andries Nanssen, priester te Vlierden 24 April 1514 (Prot. Helm. nr. 229, losse akte).

Kapel : In het gehucht Bruheze (Brouheze, Bruhuys), nu Brouwhuis geheten, deels onder Vlierden en deels onder Bakel gelegen, stond een St. Catharina-Kapel (Schutjes III blz. 180). [112]) Blijkens de notulen der gerechtszitting van Schepenen van Helmond op 19 Sept. 1652 werd alsdan een proces gevoerd door Otto de Visscher, oud-schout van Deurne, als gemachtigde van de Graaf van Huyn Baron totter Horst, arrestant en aanlegger, over „seeckere beslaegene ende gearresteerde alimentatie ende penningen", berustende onder Johannes Pieterson, rentmeester der geestelijke goederen in het Kwartier van Peelland, en toekomende aan Heer Henrick Geverts „als rector van de Capelle op Brouhuyse", geintimeerde (Schepenrol Helm. nr. 34).

Vermeldenswaard is nog, dat in een akte van 24 Juli 1551 gesproken wordt van zeker erf, gelegen op Bruhuys „ter plaetsen geheyten Het Cloester" (Prot. Helm. nr. 235). Waarschijnlijk behoorde dit erf tot een hoeve van het klooster Binderen te Helmond.

VUGHT

Karthuizerklooster : (1577) Martii die 1a sevitum est per incendiarios factiosos Buscoducensis in innocentes D. et F. aedes et aedem Carthusianorum in Vucht. Domine fac finem haeresi ! (Doopboek van St. Jacob te 's Bosch in Rijksarch. te 's Bosch). [113])

[112]) In 1400 was Gerardus Venatoris ('s Jegers) rector van deze kapel en Wilhelmus Luce (Lucassen) was zijn plaatsvervanger. *Anal. pour servir à l'hist. ecclésiast. de la Belg.*, dl. 32 (1906) p. 311.

[113]) Het klooster werd geheel in as gelegd, niet door de Staatse legermacht, zoals Schutjes V 858, '59 schrijft, maar door het Bossche garnizoen (be-

WAALRE

Cess of interdict : Op plaatsen, waar een zwaar vergrijp tegen kerk of kerkelijke bedienaren had plaats gehad, konden bisschoppen of synoden een „cessum" of „cessatio a divinis officiis", in de landstaal een „cess" of „cesse", verordenen. Zulk een cess was eigenlijk geen kerkelijke straf of censuur, maar een maatregel van noodweer, welke ten doel had het publiek een heilzame afschrik voor het gepleegde feit in te boezemen en de schuldigen tot inkeer te brengen. Toch had een cess veel overeenkomst met een kerkelijk interdict, want ook bij een cess werd de openbare uitoefening van de godsdienst grotendeel verboden. [114]) Vandaar dat men beide termen „cess" en „interdict" soms als synoniem vindt gebruikt. Zo is in 1535 sprake van een cess of interdict, dat Erardus van der Marck, bisschop van Luik, over de geunïeerde parochiekerken van Waalre en Valkenswaard had gelegd. In die tijd vond zulk een maatregel blijkbaar ook bij minder zware vergrijpen toepassing, want genoemde bisschop had beide kerken onder cess of interdict gelegd, omdat zij hem het cathedraticum niet hadden betaald. [115]) Bij acte van 18 Dec. 1535 werd de cess door hem „om zekere redenen" (vermoedelijk met het oog op de toen komende kerkelijke feestdagen) geschorst tot en met Lichtmis (2 Febr. 1536), zie bijlage XXII.

WAALWIJK

Klooster Nazareth : De mater Elisabeth Coenen zond aan de pastoor van Nuenen 22 Mei 1608 een briefje, waarin zij verklaart, „hoe dat by ons gewest zijn Hanrick Theunis ende Hans Willems

---

staande uit Hoogduitsers in dienst van Spanje), opdat de Staatsen zich niet in het klooster zouden kunnen verschansen, als zij Den Bosch zouden belegeren. Vgl. *B.B.* XVI 155.

[114]) Vgl. *Van Onzen Tijd* jg. XX blz. 154 v.v., waar gezegd wordt, dat prof. G. Kurth zulk een cess „la grève liturgique" noemde.

[115]) Het cathedraticum was een belasting, die de parochiekerken al naar gelang hun rang (ecclesia integra, media, quarta capella) te betalen hadden aan de bisschop als hulde aan de bisschopszetel (cathedra). In het bisdom Luik moest het cathedraticum om de vier jaren, nl. in elk schrikkeljaar, betaald worden en wel op 2 Februari (daags vóór S. Blasius).

van den 24 Mert totten 22 Mey ender haer Paeslyck Hoochtijt hier gehouden" (Arch. Gem. Nuenen F 7).

WINTELRE

Cessatio a divinis : Wintelre is wel ten alle tijde een der rustigste parochies van ons Kempenland geweest. Toch was in 1342 ook over Wintelre een „cess" (cessatio a divinis) gelegd. Het is niet duidelijk, wie deze oplegde ; waarschijnlijk de bisschop van Luik (of diens officiaal), misschien echter het kapittel van Oirschot. Krachtens zeker gewoonterecht kon een cess immers ook worden opgelegd door de collegiale kapittelkerken aan plaatsen of parochies, welke van die kerken afhankelijk waren. [116] De kerk van Wintelre stond tegelijk met de kapel van Vessem onder het patronaat van de collegiale kerk van Oirschot, was van het kapittel van Oirschot afhankelijk. Dit kapittel had dus zorg te dragen voor de parochiedienst te Wintelre en moest de pastoor aldaar uit de tienden onder Wintelre een behoorlijke portio canonica toekennen. Daarover nu bestond in 1342 geschil tussen het kapitel en Godefridus van Audenhoven, die tot omstreeks die tijd pastoor van Wintelre was geweest. Dit geschil gaf aanleiding tot een „cessatio a divinis" in de parochie. G. van Audenhoven beweerde, dat het kapittel een hem toekomend deel der tienden hem afhandig had gemaakt en in het proces, dat volgde, stelde de officiaal van Luik het kapittel in het ongelijk, zodat de pastoor de opgelegde cess dientengevolge niet onderhield. Het kapittel ging echter in beroep bij de Apostolische Stoel, die de zaak in handen stelde van de twee Utrechtse kapitteldekens der Maria- en St. Janskerk en de officiaal van Utrecht. De deken der Mariakerk stelde, mede uit naam van zijn beide mede-gedeputeerden, het kapittel in het gelijk en verklaarde, dat de cess door de pastoor ten onrechte slecht onderhouden en verijdeld was ; zie bijlage XXIII.

Blijkbaar was het geding hiermede nog niet beslecht, want Johannes Gerardi tonsoris (in de mond des volks waarschijnlijk

---

116) *Van Onzen Tijd* jg. XX blz. 154v.v.

Jan Gerards Sceerre geheten), „presbyter officians ecclesiam de Oerscot" (vermoedelijk de pastoor van Oirschot), schrijft op 17 Maart 1343 [117]) aan Reinaldus de filiis Ursi, aartsdiaken van Kempenland, daags te voren, zondag 16 Maart, krachtens het van hem ontvangen bevel zich naar de kerken van Oirschot en Wintelre begeven te hebben en daar onder de H. Missen bekend gemaakt te hebben, dat deken en kapittel van Oirschot aan hun vicaris te Wintelre (de pastoor) als competentie voor de rector der vicarie (de pastoor) jaarlijks uit de tienden der parochie Oirschot (ook de tienden onder Wintelre behoorden aan het kapittel van Oirschot) toegewezen hebben 8 mud rogge en 4 mud gerst, benevens 6 ponden gelds, „necnon oblationes, panes et omnia testamenta, [118]) anniversaria, visitationes infirmorum et confessiones, apud Wintelre et Vessem provenientes et proventuros", in de hoop dat de rectoren van Wintelre ten alle tijde met de hun toegekende portie tevreden zullen blijven (Rijksarch. 's Bosch, kapit. Oirsch., I 166, supplem. nr. 1).

Ruim een eeuw later lag ook Jacob die Brouwer, pastoor der geunieerde kerken (ook kapellen geheten) van Vessem en Wintelre, 1443—1463, [119]) in geschil met het Oirschots kapittel, vermoedelijk eveneens over zijn inkomsten. Hertog Philips van Bourgondie gaf dienaangaande 21 Maart 1458 aan zijn Brabantse schouten een bevelschrift van deze inhoud: Op de klacht van het kapittel dat Jacob die Brouwer, vicaris (pastoor) der beide genoemde kapellen, hoewel hij weten kan, dat de kerk van Oirschot „by onsen vorderen" (voorvaderen) gefundeerd en gedoteerd is en in die fundatie ook die twee kapellen begrepen zijn, het kapittel toch elders dan ten Hove „voer Ons, fundateurs", zou willen dagen, geeft de Hertog zijn Brabantse schouten last om genoemde vicaris, indien hij zulks zou doen, aan te tasten en voor de Raad van Brabant te brengen (Rijksarch. 's Bosch, kapit. v. Oirsch., I 166 nr. 17).

---

117) feria 2a post Oculi, waaruit blijkt, dat de pastoor niet de Paasstijl volgde.

118) Waarschijnlijk het loon voor het opstellen van testamenten.

119) *Tax.* jg. 29, blz. 60.

WOENSEL

Concilie : Alexander, decanus de Woencele, 1172 (Cartularium der heerlijkheid Mierlo fo 1r).

Jan van Neynssel, deken van Woensel, 1358 (idem fo 23r).

Theodoricus Dommelanus, vicedecanus christianitatis Woencellensis, 1493 (kloosterarch. Deursen nr. 23).

Klooster op die Hage : Broeder Henrick van Halen, prior, en broeder Henrick Bollen, „die men heit Vleminck", in 1506 (Prot. Helm. nr. 228 blz. 332) ; Willem Dickbier, prior in 1532 (Cartularium der heerlijkheid Mierlo fo 72r) ; de prior Ant. van Rode, de supprior Henrick van Woensel, broeder Andries, consiliarius, en de andere broeders verlenen in 1555 procuratie aan hun medebroeder Joost van den Eynde [120]) (Staatsarch. Hasselt, Akten v. h. Kapittel v. Cortessem 1529—'73 fo 27r) ; broeder Willem Andriessen, procurator in 1599; Jochem van Hemert, prior van het convent, eertijds te Woensel, nu te 's Bosch, 1 Juni 1606 (Prot. Nuenen nr. 18 fo 147r) ; Anthonius Gast, regulier kanunnik in 1645.

ZALTBOMMEL

Klooster der Reguliere Kanunniken van St. Augustinus : Goert van Nijmegen prior ; Herman Reynertss supprior ; Gerard van den Lair senior, Anthonis van Gemonden, Johan van Mulicum, Wilhelm van Boextell en Johan Francken, allen geprofeste conventualen van het convent der Regulieren binnen de stad Zaltbommel, geven met consent van de „gemeyne conventualen desselfs convents" en met volkomen consent van Johan van Bailen, „Overste Prior der Regulier Oirden des Generails Capittels van Windesem", aan Jacob, zoon van wijlen Marcelis Laurenss, machtiging om een erfpacht van 4 mudden rogge — alle jaren te betalen op St. Andries en te leveren uit het goed „ter Doeseldonck" onder Helmond, welke erfpacht Wouter zoon van wijlen Henrick Wouterss gekocht had van Marcellis van der

120) De procuratieakte is gedateerd „ultimo die Maii stilo Leodiensi" (nieuwe stijl 10 juni).

Doeseldonck — over te dragen op Claes Janssen de Quade van Ravensteyn. Akte van 18 Dec. 1548 (Oorspronkelijk stuk in Gemeente-archief Helmond).

ZEELAND

Jan Martens, rector der kapel omstreeks 1590; [121]) Peter Brouw(eler?) en Jan van Eckart, pastoors te Zeeland 1607—'09; Johan van Gemert, pastoor 1644—'61.

ZEELST

Het patronaat der kapel van St. Severinus te Zeelst en de collatie van het kapelbeneficie behoorden sinds 1468 aan de regenten van het Bossche H. Geesthuis, ook Geefhuis genaamd. Aan het beneficie der kapel behoorde zekere tiende onder Zeelst. De laatste rector van het beneficie was de Bossche plebaan Robertus Sweers. Na diens dood werd het in 1646 door de toenmalige protestantse regenten van het H. Geesthuis geconfereerd aan Thielman Gerardus Thielmans (van Breugel), predikant te Rosmalen, op voorwaarde dat hij zijn theologische studie zou voltooien. Ook nadat de kapel en haar goederen enkele jaren later door de Staten-Generaal waren aangeslagen, bleef Ds. Thielmans het beneficie genieten. In 1695 werd het door de regenten van het Geefhuis toegekend aan diens zoon Gerardus van Breugel en toen deze als predikant van Moergestel in 1736 was overleden, aan Gerard van Bronckhorst. Volgens overeenkomst van 21 Oct. 1658 moest voor elke 100 gl., die aan reparatie of vernieuwing van de kerk van Zeelst werden uitgegeven, 20 gl. uit de opbrengst der kapelgoederen worden bijgedragen. Zo moesten voor de reparatie der genoemde kerk, in 1739 door François van de Weyer aangenomen voor 1200 gl., door de tiendheffers van Zeelst te betalen, 240 gl. uit de kapelinkomsten worden bijgedragen. De laatste protestant, waaraan het kapelbeneficie in 1792 werd toegekend, was Geswinus Jacobus van Nouhuis. Toen het H. Geesthuis in

[121]) Huisarch. v. Helmond, rentmeestersrekening 1 Oct. 1589—1 Oct. 1591. De Heren van Helmond waren aan de rector der kapel een jaarlijkse pacht van 6 mud rogge (later 30 gl.) schuldig. De rector wordt soms pastoor, soms kapelaan geheten.

de Franse tijd werd gesupprimeerd, werden zijn fondsen onder het beheer gesteld van de Administratieve Commissie der Bossche Godshuizen, die in 1815 door een College van Regenten over de Armen en Godshuizen vervangen werd. In 1838 heeft dit college het kapelbeneficie aan Joannes Vervoort, pastoor van Zeelst, toegekend (f 221, 94). Sindsdien is het beneficie aan de pastoors van Zeelst gebleven (Parochie-arch. Zeelst, gedocumenteerd schrijven van de beheerder van het oud-archief der Godshuizen, d.d. 11 Dec. 1953; Schutjes V 1001, 1002). De kapel was in 1823 tot een woning omgebouwd (Arch. bisd., doss. *Zeelst*).

AANHANGSEL

Verder vonden wij een grote menigte geestelijke personen, buiten het gebied van het tegenwoordig bisdom 's Bosch werkzaam, doch uit dat gebied afkomstig. Enigen van hen volgen in onderstaand lijstje, dat enigszins zou kunnen dienen tot staving van de stelling, dat het noordelijk deel van het oude hertogdom Brabant oudtijds meer georienteerd was op het zuiden dan op het noorden.

ACHEL

St. Catharina-klooster: Jan van Elbeeck, pater en biechtvader, en Elisabeth dochter van Marcelis van den Bossche, conventualin, 1537; Jan van Ellinck, pater en biechtvader, 10 April 1557; Mr. Frans Verdonschot, pater en biechtvader 25 Oct. 1628 en 7 Sept. 1629 (Prot. Helm. nr. 230 fo 181v, nr. 236, 260, 261).

ANTWERPEN

Mr. Art Willems, kanunnik, 13 Juli 1619 (id. nr. 248).

Mr. Jan Brans, afkomstig van Someren, kapelaan te Antwerpen 21 Febr. 1610 [122]) (id. nr. 253).

---

[122]) Zijn broer Mr. Mathijs Brans was alsdan pastoor te Lowe in het land van Ieten (waarschijnlijk Zoutleeuw aan de rivier de Gete).

BEEK (in Limburg)

Mr. Aerdt, pastoor te Beek over de Maas, 11 Juli 1632 (arch. bisd. 's Bosch, coll. *Nuenen*).

BEVEREN (in Oost-Vlaanderen)

Mr. Jan Symons van den Eynde, S. Th. Bac., pastoor aldaar 18 Juni 1613 (Prot. Helm. nr. 250).

BREDA

Hendricxken, dochter van Frans Boogaerts te Helmond, religieuse in St. Catharinadaal 3 Aug. 1632 (id. nr. 264).

BREE

Dionisius Verhaetert, pastoor en rentmeester van Jhr. Marcelis van Palland, 24 Jan. 1591 (id. nr. 242).

BRUSSEL

Thomas Aijen, priester en kanunnik van St. Pieter, afkomstig van Helmond, maakt 13 Aug. 1510 zijn testament.

DIEPENBEEK

Willem van Stipdonk, persoon (pastoor) in 1430 (id. nr. 217).

DIEST

Van Marcelis van den Boegerd wordt 1 Maart 1503 gezegd, dat hij in zijn leven priester was te Diest.

FLOREFFE

Abdij der Norbertijnen: Blijkens acte van 17 April 1420 had heer Claes, priester, zoon van Jan die Kremer van Gemert en Kathelijn, van zijn broer 40 en van zijn zwager 12 kronen geleend „in hulpe van sinen cost ende professie", gedaan in het klooster van Floreffe. Hij kwam waarschijnlijk uit Gemert en leefde nog in 1428 (id. nr. 215, 216). Een acte van 6 Juli 1624 vermeldt frater Michaël van Hetsroy S. Th. B., die afkomstig was van

Helmond.[123]) Ook waren van Helmond afkomstig de fraters Cleophas Keghels en Ambrosius van Duinhoven, die een acte van 15 Sept. 1635 mede ondertekenden[124]) (id. nr. 267, blz. 593v.v.).

GRAMMENE

Mr. Philippus de Bruyn, S. Th. B., pastoor te Grammene in het bisdom Gent, 16 Aug. 1642; waarschijnlijk van Someren afkomstig (id. nr. 269).

GRIMBERGEN

Mr. Laureyns Keysart (ook Keysers geschreven), priester en S. Th. B., was 12 Januari 1618 leesmeester in het klooster te Grimbergen (id. nr. 252).

HAMME (in Oost-Vlaanderen)

Godefridus Sanders, wereldlijk priester, geboren te Helmond, sterft in 1819 in de St. Annaparochie te Hamme.

HERKENRODE (te Kuringen bij Hasselt)

Abdij van Bernardinessen: Elisabeth van Polluyn, dochter van wijlen Jhr. Adam en Sophia, geprofeste religieuse te Herkenrode, 19 Maart 1588 (id. nr. 241).

Jhr. Hugo van Berckel, schout van Peelland, belooft 1 Maart 1589, te zullen betalen aan Anna van der Blockerijen, abdis des convents van Herkenrode, 300 rijnsgulden ten tijde, dat zijn wettige dochters Catharina en Elisabeth aldaar haar professie zullen gedaan hebben, waarmede de lijfrente, welke de abdis eisende is op genoemde Catharina en Elisabeth, gekweten zal zijn; ook belooft hij, voor de bruiloft bij gelegenheid der professie van

---

123) De acte vermeldt verder Joannes abt, Henricus Laurentius prior, Aegidius Taxillis supprior, J. Brunius lector en de fraters Martinus le Bourguignon en Carolus Meerbayx.

124) De verdere ondertekenaars waren: Joannes abt, Carolus Severi prior, Laurentius Hubo supprior, Carolus Andree circator en de fraters Jacobus du Crocq, Theodoricus de Ponte, Ludovicus Matterni, Leonardus Jacque, Michaël de Gose, Martinus Dupaix en Petrus Gabrielis.

beide juffers 200 rijnsgulden en 1 aam wijn te zullen betalen, of wel naar eigen verkiezing in plaats daarvan de bruiloft geheel op zich te nemen (id. nr. 241 fo 233v).

MAASTRICHT

Mr. Jan Becx, afkomstig van Helmond, pater in het college der Jezuieten te Maastricht 1594, overleden te Maastricht 1609 (vgl. F. v. H o e c k S.J., *Schets van de Geschiedenis der Jezuieten in Nederland*, p. 205, 206).

NEERHAREN (in Belgisch Limburg aan de Maas)

Dirk Celen (afkomstig van Helmond) pastoor 15 Oct. 1530 (Prot. Helm. nr. 229, losse akte).

ROERMOND

Katherijn van Tefelen (waarschijnlijk afkomstig van Helmond), begijn „opten witten Beghijnhoff" in 1480 (id. nr. 224 blz. 167).

VENRAY

Door Maria Sijpkens, mater van het convent Bethlehem te Oostrum onder het kerspel van Roy, werd 14 Dec. 1645 voor 400 gl. als religieuse aangenomen Willemine Joosten van Langdonck (id. nr. 270, akte 15 Juni 1649).

VISÉ

Jan van Helmond, zoon van wijlen Dirk van Helmond (bastaard van een der van Berlaers, heren van Helmond), subdiaken, kanunnik te Visé (Weset) en kapelaan in de kerk van Luik, wordt op 24 Maart 1487 vermeld als overleden (id. nr. 226 fo 78v).

VREMDE (bij Antwerpen)

Marcus Houtlox, pastoor aldaar, maakt zijn testament 27 Juni 1583 (Prot. Nuenen nr. 18 fo 261r).

WALEM (bij Mechelen)

Geertruid, natuurlijke dochter van wijlen Walraven van Helmond (bastaardzoon van een der van Berlaers, heren van Helmond), conventuaal van het godshuis „Rosendael" in 1485 en '93 (Prot. Helm. nr. 226 fo 27v, nr. 227 fo 125r).

WEERT

Het klooster „O.L.Vrouwe-Wijngaard" der Reguliere Kanunnikessen van St. Augustinus: als „voertijts" rector des kloosters geweest te zijn, wordt Aert van der Aa vermeld op 15 Nov. 1482 (id. nr. 225 fo 17r); Willem Keteler (waarschijnlijk afkomstig van Helmond of Stiphout) als rector in 1476 en '79 (id. nr. 224 blz. 102); de reguliere kanunnik Gaudentius van Lommel als rector op 3 Nov. 1668 (id. nr. 274). Als geprofeste zuster van datzelfde klooster wordt vermeld Jutten dochter van wijlen Willem Mostels (te Helmond) in 1479 (id. nr. 224 blz. 102) en als priorin Catharina Bongaerts op 3 Nov. 1668 (id. nr. 274).

ZOETENDAAL

Henric wilen Hermans van Eyndhouts (wonende te Helmond en gehuwd met Margriet Jans dochter van Appels) had een natuurlijke zoon Adriaan, die 26 Juni 1425 „canonick van Zoetendael" was [125]) (id. nr. 216 fo 101v).

BIJLAGEN

I A

1625 Juni 4. Joannes Henrici Verhoeven, vicarius in Bakel, verzoekt aan Bisschop Zoesius om het kerkhof te Bakel, dat door een soldatengevecht onteerd is, te doen reconcilieren.

---

[125]) Klooster van Reg. kanunniken van St. Augustinus te Maldegem (in de noord-westhoek der prov. Oost-Vlaanderen), gesticht in 1228, opgeheven in 1584; Miraeus *Opera Dipl.* III 88, 252.

Salve Plurimum Reverendissime Domine,

Quandoquidem, Reverendissime Domine, tertio Junii hujus mensis et anni hujus acciderit per concurrentiam quorumdam peditum, partim Silvaeducensium, partim Graviensium, insignis quaedam concertatio atque pugna et illa in nostro coemiterio de Bakel et quidem sic, ut quidam ex Sylvaeducensibus sit in nostro coemiterio graviter laesus et globulo per tibiam trajectus et ibidem sanguinem effuderit copiose; deinde etiam, ut de quodam dicitur, licet non tam certo, quod vulnus laetale acceperit in coemiterio, ex quo subito mortuus fuit, cadens ad partem profanam per murum de coemiterio; ex quibus duobus licet colligere, quod nostrum coemiterium de Bakel sit violatum, ita ut in eo sepelire neminem audeamus, nisi prius Tuam Paternitatem humiliter rogemus et consulamus. Quocirca per harum latorem suppliciter ego et aeditui petimus, ut dignetur Paternitas Tua assignare Decano, aut si malit alteri presbytero, si minus ipsa Tua Paternitas possit facere has vices, et quidem si placet cito, quia ex nunc sepelimus in templo, ne contra Statuta Diocesana videamus facere aut ea infringere atque in violato coemiterio sepelire, ut nostrum coemiterium in Domino reconcilietur.

Hisce valebit in Domino, qui diu tantum Patrem conservare velit sanum. Hoc 4° Junii 1625 raptim ex Bakel.

Filius tuus obedientissimus
Johannes Henrici Verhoeven, vicarius in Bakel, licet multum indignus.

Arch. Bisd., coll. Bakel, oorspr.

B

Enige tijd later raadpleegt diezelfde vicarius Bisschop Ophovius aangaande een kerkbrand te Bakel, door Staatse troepen veroorzaakt.

Revmo Do ac Patri in Christo, Do Michaeli Ophovio, Episc. Buscod.

Exponitur pro parte Di ac Mag. Johannis Verhoeven, vicarii in Bakell, et magistrorum fabricae ecclesiae ibidem, quod cum ecclesia cum toto fere pago combusta sit a Guesiis aut hereticis, simul et combustum et violatum altare summum cum duobus aliis inferioribus, simul et tabula summi altaris exusta et non restituta, quamvis altare summum cum reliquis reconciliatum

sit a Revmo piae memoriae Vestrae Paternitatis Revmae predecessore Nicolao Zoezio, similiter et calix aliquo modo fractus et scissus cum maxime scissa patena Revmo Do praesentatur, ut placeat Revmum Dum indicare aptum ad celebrandum aut non. Si judicet Revmus Dus aptum, pastor aut vicarius ecclesiae Bakelensis contentatur; sin minus supplicat cum suae fabricae magistris, quam potest humillime, quatenus Revma Paternitas Vestra dignetur personam ejus pastoris suaeque fabricae magistrorum agere apud generosum Dum Commendatorem [126]) pro paupere, etiam pauperrima ecclesia matre aut matrice ecclesiarum de Gemert et Doorne, ut generosus Dus Commendator Gemertanus dignetur subvenire suae parochiae Bakelensi in restituenda et melioranda tabula aut ornamentum altaris summi, quam vel quod previdit vicarius vilissimo, ut loquar, pretio acquirendam aut acquirendum, similiter et in restituendo et meliorando calice presentato. Quod faciendo etc.

Daaronder als postscriptum:

Agat et judicet Revus Dus pro sua auctoritate paterna de pastoris adjuncta scedula, [127]) ut sine scandalo subditorum possit agere et pergere.

Obsecrat etiam pastor, sibi aut suis significari diem adventus Revmi Di in Gemert — ipse nuntio solvet aut mercedem dabit — ut conveniat et compareat ulterius supplicaturus.

Arch. Bisd., coll. Bakel.

II

1450, Juli 3. Testament van Jan van Beek, priester en rector van het L.Vrouwe-altaar te Beek.

In nomine Domini. Amen. Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter, quod anno a Nativitate ejusdem Domini millesimo quadringentesimo primo, [128]) indictione decima tertia, mensis Juli die tertia, hora vesperarum, Pontificatus in Christo patris ac Domini nostri Nicolai divina Providentia papae quincti anno quarto, [129]) in mei notarii publici testiumque

[126]) De commandeur van Gemert, die de grote tienden onder Bakel bezat.
[127]) Bovenstaand verzoekschriftje.
[128]) In plaats van *primo* zal *quinquagesimo* gelezen moeten worden, zie hiervoren blz. 51 noot 8.
[129]) Er staat *suo*, wat vermoedelijk *quarto* zal moeten zijn.

subscriptorum, ad infra scripta testificanda vocatorum specialiter et rogatorum, presentia propter hoc personaliter constitutus honorabilis et discretus dominus Dominus Joannes de Beke presbyter, filius quondam Lucae, Leodiensis diocesis, sana mente, ratione, intellectu et discretione vigens, sensuum suorum optime compos existens, proinde considerans et diligenter attendens naturae et complexionis suarum fragilitatem et humani status inconstantiam et labilitatem ac quod homo post ortum suae nativitatis sicut flos egreditur et conteritur et nunquam in eodem statu permanet, temporali quoque nihil morte certius nilque incertius hora mortis existat, nolens igitur prefatus Dus Joannes omnino intestatus discedere absque suarum rerum dispositione, sed divina sibi largiente gratia animae suae cupit salubriter providere saluti, de omnibus suis et singulis suis rebus sibi ab Altissimo suo Creatore super terram collatis et concessis seu in posterum conferendis suum fecit, condidit et ordinavit testamentum seu suam declaravit ultimam voluntatem per modum et formam in theutonicis verbis subsequentibus :

Item in den yersten soe wederroept hy alle testamenten, die hy in voirleden tijden mach hebben gemaeckt in eniger manieren, begerende dat sijn schout ende ongerecht goet, dat hy hebben mach, sall wedergekeert ende betaelt werden van sijnen gereetsten gueden, bevelende Godt van Hemelrijck, synre liever Moeder ende allen Heyligen sijn ziel.

Item soe beset hij der fabricken der kercken van Sinte Lambrechts tot Ludick vijftien cromstert eens te gheven.

Item soe beset hij der fabricken der kercken van Beke bij Aerle vyfentwentich schilden Philips der munten des Hertogen van Burgundien eens te gheven, met voirwaerden dat dat mauwer rogge uuyt Sbruinen hoff die armen van Beeck tot ewygen dagen behouden sullen.

Item noch beset hij (der)selver fabricken van Beecke erfflyck een vaet rogge, den persoen een vaet, den custer een halff vaet, te gelden uuyt huys ende hoffs Aerts Vogelers in gheen broeck, als twee schepenbrieven van den Bosch uuyt spreken, op Aert Vrint synen broeder gevest, welcke rog hij wael betaelt heeft. Ende daervoir sall die persoen sijn jaergetijt doen op Onzer Liever Vrouwen avont Assumptionis ende die kerck dat gelucht.

Item soe beset hy op dienselven dach, te weten op Onser Liever Vrouwen avont Assumptionis, den armen van Beeck by Aerle een mudde roggen erfflyck, te deylen ende te spijnen den armen voirs in biere ende brode, te bueren uuijt der hoeven Gerarts kynderen van Fladracken op die Donck, als schepen-

brieven van Erpe ende van den Bossch daer op gemaekt uuytwijsen.

Item soe beset hy denselven armen sees silveren cruysen, welcke meester Jans van Beke waren, sees silveren lepelen ende twee silveren schalen om een mudde roggen daermede te copen erfflyck, den selven armen te deylen ende te spijnen voir die ziel meester Jans van Beke voirs. in biere ende broede opten hijligen Pynxstavont, met voirwaerden dat Aert Vrint syn broeder off syn kijnder dat silvere werck voirs. lossen mogen met eenen mudde roggen erfflyck, denselven armen te gelden off huen anderwaer te copen in een goet onderpant.

Item beset hy denselven armen een mauwer roggen uuyt Sbruynen hoff, te deylen ende te spijnen denselven armen voirs. met eenen anderen mauwer roggen, dat Wouter van den Spijker die raijmaker gilt, op Alreheijligen avont in biere ende broede.

Item beset hy denselven armen noch uuijt Sbruynen hoff dertich schillingen, hen te deylen ende te spijnen opten selven avont in herynck.

Item noch beset hy denselven armen uuyt sijnre huysinge, geheyten Ten Nijenhove, dertich schillingen erfflyck, te gelden op Sinte Remeysdach, waermede men huen herinck sall jaerlycx copen, huen te deylen opten Kersavont, met eenen mudde roggen, dat Goyaert van der Aahorst denselven erfflyck gelaten heeft, huen te deylen als gewoenlyck is.

Item noch heeft hij beset denselven armen een mudde roggen aen Stoefkens erffgenamen ende vijfthien vaet roggen aen Goessen van den Bercken ende Heyn Baten, te deylen ende te spijnen jaerlycx denselven armen in herinck in die vasten, te weten een ton herincks.

Item beset hy den persoen van Beeck eenen Wilhelmusschilt om een dertichste te doen voir syn ziel; den custer eenen Arnoldusgulden, des sall hy syn testament schrijven inder armer boeck.

Item soe beset hy den custer van Beeck, die nu is off naemaels wesen sall, erfflyck acht vaten roggen, te bueren tot Aerle geheyten op Hovel, als schepenbrieven van Rode ende een instrument begripen die daeraff syn, waervoir hij avontclock sal luyden tot Beeck tot ewigen dagen ontrent der sonnen onderganck ende dieselve custer sal alle Missen dienen, die men tot Beke op Onser Liever Vrouwen-autaer doen sal, ende die capellaens van denselven autaer sullen dat autaer decken ende opdoen ende all haer gereschap opten autaer setten, welcke gereschap die fabrick der kercke van Beke tot ewygen dagen schuldich is te leveren, voir welcke leverancie van ornamenten, van wijn, van broede

ende van geluchte die voirs. Heer Jan hondert Peters ende twelfe betaelt heeft in hare timmeringe.

Item off die custer niet luden off dienen en wylde, dat dan die cappelaen eenen anderen setten mach om die voirs: acht vaet roggen. Item off die custer enigen dach versuymde te luden avontclock, dat hy dan voir dat versuymen denselven armen schuldich sal sijn eenen Vlemschen ende voirt alsoe dicke als hy dat versuymde.

Item beset hy den rectoir Onser Liever Vrouwen-autaer tot Beke een mudde roggen, te bueren uuyt den cleynen Heytraeck, welcke mudde roggen hem te deel gevallen is in haere deylingen als die deylbrieff dat inheefet, ende dat is dat ander mudde roggen, dat die rectoir daer geldende heeft.

Item soe beset hy noch denselven rectoir syn huysinge, gelegen tot Beke metter toebehoirt daeraen gelegen, geheyten Ten Nijenhove, welcke hy gecoft ende vercregen heeft tegen Jan persoens soen van Beke ende Jan Baten soen van Vechel, erfflyck te hebben ende des sall hy ewelyck ende erfflyck syn verbonden een Misse ter weken van Requiem te doen voir alle zielen op ten selven autaer des Sondachs, als „Lavabo" opten hogen autaer geseyt is, in welcker Missen hy drie collecten lesen sall, te weten „Inclina Domine", „Deus veniae largitor" ende „Fidelium". Ende met voirwaerden off die rectoir versumelyck were in deser Missen, dat hy dan den Heyligengeestmeesters van Beke schuldich sal sijn voir elck Misse eenen auden groten. Item off die rectoir die Misse versuymde ende niet doen en wylde, wyl Heer Jan voirs dat dan die Heyligegeestmeesters ende die kerckmeesters die Misse sullen doen doen van eenen anderen ersamen priester op een ander autaer in derselve kercke ende dan sall die rectoir gepriveert sijn van huys ende hoff, geheyten Ten Nijenhove, ende van den mudde roggen opten Heytraeck ende dan sullen 't die Heyligeestmeesters aenverden tot behoeff der armen voirs. Item off huen enige last quam van boven van enighe prelaten —— dat Godt verhueden [130]) moet —— dat die Missen opten Sondach niet gedaen en mochten werden als voirs. is, soe wyll Heer Jan, dat dat huys ende hoff voirs. ende mudde rogghen opten Heytraeck altemael ende gheheel sullen comen totten armen van Beeck.

Item wyl ende begert Heer Jan voirs., dat die voirs. rectoir selve in die voirs. huysinge wonen sal ende reyn van leven syn sal ende niet gediffameert te sijn van enighe vrouwen. Item off

---

[130]) Er staat *verbieden*.

die voirs. rectoir in den voirseyden punten versumelyck were, soe wyll Heer Jan voirs., dat hy gepriveert sall sijn als voirs. is. Item soe sal dese rectoir tot ewygen dagen schuldich sijn te gheven eenen ersamen maeltijt alle jaer, te weten des Dynsdaechs in die Paesheylige dagen, den persoen van Beeck, den outsten Heyligeestmeester, den outsten kerckmeester ende den rectoir van den leenguet tot Beeck, daer Heer Jan op geboren was; ende malck van dese viere sall die rectoir gheven op desen maeltijt een mengelen rijns wijns. Ende als die maeltijt gedaen is ende onse Heere Godt geloeft is, soe sullen sy Heer Jans testament daer over lesen in Duytsen; dat gedaen, soe bidt Heer Jan den vier voirs. om Godts wyll, dat sy die huysinge getrouwelyck wyllen oversien ende visiteren, soe wes daer in te maken mach sijn, het sij in dake, in wenden, in metselrye ende in gelasen, in graven, in tuynen off in eeniger heyningen. Dat sy daer vinden, dat sullen sy hem bescreven overgheven te maken voir Sinte Jansmisse ende en eest dan niet gemaeckt opten naeste Sint Jansmisse, soe sal hy gepriveert sijn van huys ende hoff ende van den mudde roggen opten Heytraeck, gelyck voirs. is, ende die Heyligeestmeesters van Beke sullen 't aenverden ende bueren 't totter armer behoeff ende vervullen alle saken syne leven lanck.

Item noch soe beset hy der fabriken der kercken van Beke twee silveren schalen om die menschen daer mede te monigen op die Hochtijde off als sy 's te doen mochten hebben, met voirwarden dat men die schalen altijt weder bestemmen sall op dat leenguet tot Beke, daer Heer Jan op geboren is, ende dat die schalen niet vercocht en sullen worden van den kerckmeesters, noch van den leenman des leenguets voirs, in gheenre manieren.

Item soe beset hy den vier biddende Ordenen elcken eenen postulaetsgulden ende daervoir soe sall hem elck een dertichste naelesen.

Item den cloester van Kerssendonck [131]) beset hy drie postulaetsgulden ende daervoir soe sullen sy hem drie dertichste nae doen.

Item beset hy den cloester opte Hage bij Eyndhoven drie postulaetsgulden om drie dertichste voir sijn ziel te doen; ende noch beset hy denselven cloester opte Hage vyfentwentich postulaetsgulden, eens te gheven, om haer kercke daermede te maken ende des sall sijn kelck, die tot Jans Sluwen is, op syn altaer blijven. [132])

---

131) Korsendonk bij Turnhout.

132) Wellicht had hij de kelk voordien aan het klooster op de Hage vermaakt.

Item beset hy den cloester tot Achel eenen ryder om een dertichste te doen voir sijn ziel.

Item beset hy der begijnen Grieten synder nichten van Lieshout, die ten Bossch woent, eenen ryder, omdat sy getrouwelyck voir hem bidden wyll.

Item beset hy Lijsken Wyllem Everts dochter, wonende ten Bosch in het huys van Maria Magdalene, eenen ryder.

Item beset hy Helken haerder suster, wonende tot Eyndhoven opten begijnhoff, en rijder.

Item beset hy Jan Ermgarden Tseylers soen twee mudden roggen, sijne levedach lanck te bueren uuyten sesthien mudden roggen tot Asten, die Robrecht sijn swager nu buert; den overloep in die sesthien mudden roggen, hem toebehorende, beset hy Aert Vrients syns brueders natuerlycke kynderen, niet te vercopen, maer te comen nae huenre aller doot tot Aert Vrints wyttige werlycke kynderen.

Item soe beset hy, den voirs. Heer Jan van Beke, Aerts Vrients wyttige kynderen, die in die werlycheyt sullen blijven, al alsulcken guet, als hy tot Gemert heeft, met schepenenbrieven van den Bossch erfflyck ende ewelyck te hebben ende te bezitten, met voirwarden dat sy Beelen Schossen synre suster sullen gelden ende leveren ten Bossch drie mudden roggen haere levendach lanck ende niet langer. Desgelijcx soe sullen sy gelden Luitgarden synre suster oyck drie mudden roggen haere levendach lanck, te leveren daer sy wonen sall. Item soe beset hy Lucas Schoffen synen neve sijn cleder tot sijnen lyve behorende, met voirwaerden dat hy doen sall by den rade van den vrienden. Item beset hij sijnen twee nichten Aerts Vrints kynderen, tot Milen gecloestert, twee silveren schalen, niet te vercopen, maer weder te comen nae huenre beyder doot tot haeren erffgenamen. Item alle huysraet ende andere gueden Heer Jan toebehorende, die op die hofstat Aert Vrients sijn, die leet hij op die hofstat blijven, met voirwaerden off Beelken sijn pete geclostaert worde, dat sij daeraff eerlyck uuytgeset werde. Item alle alsulcken huysraet hem toebehorende, wesende Ten Nijenhove, die beset hy der hofstat aldaer. Item beset hij alle zijn wyttige erffgenaemen eenen ouden groten erfflyck, onder huen gelyck te deylen.

Item noch beset hij den rectoir van Onser Liever Vrouwenautaer voirs. vyff pont auts, die hy tot Wetten geldende heeft. Des sall hy ende alle diegheene, die daer Misse opten autaer doen sullen, die sullen gaen ter slincker hant in den choer, daer syn auders gegraven liggen, ende lesen daer over huen eenen „Miserere mei Deus" etc., „De Profundis" metter collecten „In-

clina" ende „Fidelium". Ende alsoe dycke als hy hierin versuymelyck were, soe sall hy schuldich sijn den armen van Beke eenen auden grooten; ende die sullen die Heyligeestmeesters selve bueren uuyten vijf ponts auts gelts voirs, diewelck Heer Jan voirs. tegen Gerits kynder van Boextel gecoft heeft, gelyck brijven daerop gemaeckt inhouden.

Item guede hiernae geschreven sullen syn testament vervullen totten lesten toe. Item ynden yersten tot Someren drie mauwer roggen, een mudde aen Gerit van Roij ende een mauwer aen Wyllem den Scuver; twee mudden roggen in den eftersten Heytraeck, vier mudden roggen tot Aerle aen Wyllem van Gent, eenen auden schilt tot Heyst aen Goeyen Truyden, vijff ponts auts tot Wetten, gecoft tegen Gerits kynder [133]) van Boextel, viertenhalven auden groten aen Gerardt van den Boegaert in Neerde, sesthien mud roggen aen Aert Vrint, welcke voirs. gueden Heer Jan voirgenoemt erfflyck toebehoren, diewelcke men vercopen sall, uuytgenomen diegeene die hy in desen testament boven euwech gemaeckt ende gedisponeert heeft, om die schout ende sijnen lesten wyll des testaments geheelyck te vervullen ende te betalen.

Welck testament ende tegenwordich lest wyll voirs. Heer Jan voirs. begert dat voirtganck sall hebben in alle punten voirs. ende dogende zall sijn nae allen rechten ende gewoenten, geestelyck ende werlyck, beschreven off onbeschreven, alle argelist uuytgescheiden. Begerende, nemende ende kiesende tot executoren des testaments ende syns lesten wyllen eerbare mans: den Prior van der Hagen, [134]) die nu is ende naemaels wesen zall, meester Gerit Hoerken zijnen lieven neve, den outsten kerckmeester ende den outsten Heyligeestmeester van Beek, nu wesende ende naemaels sijn sullen. Gevende den voirs. volcomen macht, zijn voirs. guede aen te vaen ende te vercopen sonder ymants toe seggen ende dit testament getruwelyck te vervullen. Item off in desen testament yet gebrecks off onclaers weer, des sullen zy macht hebben te vercleeren ende te vervullen ende dat wyll hy dat van werde zij, off hij 't selve gedaen hadde. Item off sij alle vier niet bijeen en conden gecomen over dat sij eens versocht zijn, soe sullen die twee off drie macht hebben te doen all des die vier voirs. doen souden.

De et super quibus omnibus et singulis, ut premittitur, in teutonicis verbis scriptis prefatus Dominus Johannes de Beke testator sibi fieri (petiit) a me, notario subscripto publico, unum

133) Er staat: *Gerits Kyuik.*
134) De Prior van het klooster op de Hage bij Eindhoven.

vel plura instrumentum vel instrumenta ad opus cujuscumque indigentis.

Acta fuerunt haec ante domum Arnoldi Vrint in parochia de Beke sub anno, indictione, mense, die, hora et pontificatu quibus supra, presentibus ibidem discretis et honestis viris ac dominis Do Thoma de Campo, investito de Beke, Do Joanne de Risingen alias Bremmen de Roda, presbyteris, et Luca filio quondam Michaelis de Eijck, Leodiensis diocesis, testibus fide dignis, ad premissa testificanda vocatis specialiter et rogatis.

Onder stont: Joannes Aelberti fuit notarius.

Haec copia concordat cum suo originali, quod attestor Gerardus Michaelis, pastor ecclesiae parochialis Becanae prope Aerlen. [135])

Arch. Bisd., coll. Beek, afschr. (1e helft 17e eeuw).

III

1650 Febr. 3. De Staten-Generaal ontslaan de goederen van het Klarissenklooster te Boxtel uit de „annotatie" (de vanwege het Land gedane aanslag) op voorwaarde, dat geen nieuwe zusters meer zullen aangenomen worden.

Jovis den 3en Febr. 1650

Sijnde gehoort 't rapport van de Heeren Bronchorst ende andere Haer Hoeghmog. Gedeputeerden aechtervolgens derselver resolutie van den 26en Jan. lestleden gevisiteert ende geexamineert hebbende de requeste tenselven daghe aen Haer Hoeghmogenden gepresenteert uut den naem ende vanwegen De Arme Clarissen tot Boxtel, is naer voorgaende deliberatie ende geleth op het advies van de gemelte Heeren Haere Hoeghmog. Gedeputeerden goetgevonden ende verstaen het cloester van de supplianten te reguleren volgens d'oordre over de cloesters tot 's-Hertogenbos ende werden dyensvolgens de goederen daertoe specterende uut de annotatie ontslaegen, lastende den rentmeester Roelant van Wijdervelt te restitueren 'tgene hij heeft ontfanghen onder conditie, dat de supplianten alvorens sullen overgeven de naemen ende ouderdom van de personen, die in 't voirs. cloester sijn, sonder imant meer te mogen innemen ende voerts uutsterven, ter tijdt ende wijlen Haer Hoeghmogenden souden

[135]) Schutjes III 206 vermeldt Gerardus Michaelis als pastoor van Beek in de jaren 1595—1620.

mogen goetvinden aen deselve te gheven alimentatie; tot welcken eynde die in 't voirs. cloester sullen sijn gehouden — op pene van 't verlies van haer incomen ende alimentatie — soo dicwils eene comt aff te sterven, sulx getrouwelyck aen Haere Hoeghmogenden ende den Raedt van Staten te notificeren.

Ende wat belanckt het huys, 't welck deselve supplianten aen den conterolloer Blom tot 's Hertogenbos hebben vercoght, [136]) hoewel sulx is van onweerden, hebben Haer Hoeghmogenden nochtans uut puere gratie sigh 'tselve laeten bevallen ende toegestaen, nemende de obligatie van de cooppenninghen in plaets van dyen.

Ende wyders wordt den Raedt van Staten versoeght, oordre te stellen, dat de goederen, oock brieven, munimenten ende anderen bescheyden van des cloesters incomen worden bewaert ende niet verbrengt.

Ende sal extraeckt van desen Haer Hoegmog. Resolutie gehouden worden aen den meergenoemden rentmeester om hem daernaer te reguleren.

Was ondertekent: D. van der Nesse Vt.
Accoert metten voors. Register, in absentie van de griffier
J. Spronssen.

Prov. Gen. v. K. en W. 's Bosch, Handschr.verz. nr. 225e (extract uit reg. der resol. v. d. Staten-Gen.).

IV A

1422 Juni 28. Transfixbrief van Gerardus van Eyck, pastoor van Beek, de stichting der St. Leonarduskapel op de Donk goedkeurend.

Tenor binarum litterarum transfixarum est talis:

Gerardus de Eycke, presbyter investitus parochialis ecclesie sive quarte capelle in Beke prope Arle, Leodiensis diocesis, notum facio universis, presentes litteras inspecturisque: ego fundationem et dotationem capelle seu altaris, situati in loco dicto op die Donck in parochia de Beke prope Arle dicte diocesis, et per honestum et discretum virum Goesuinum dictum Model van der Donck, armigerum, in honorem Beatissime Virginis Marie et Sanctorum Leonardi et Rumoldi martirum, necnon Anthonii et Eligii confessorum noviter dotati, de quo seu quibus in instru-

[136]) Bedoeld is het huis, dat de Boxtelse Clarissen hadden te 's Bosch op de Papenhulst; Schutjes III blz. 361.

mento publico — superinde confecto ac manu et signo publicis Rutgeri de Erpe alias de Lieshout, presbyteris Leod. dioc., imperiali auctoritate publici et Curie Leod. notarii, subscripto et signato, et per honestum virum Dominum Godefridum de Campo, decanum Concilii Woncellensis, laudato, ratificato, approbato et confirmato, perpetuis temporibus duraturo, quibus presentes mee litterae sunt infixe — fit mentio, ac omnia et singula in eisdem ordinata, contenta et narrata, in omnibus modo et forma prout et secundum quae ordinata sunt ac continentur et narrantur, ad supplicationem prefati dotatoris ratione investiture mee parochialis ecclesie seu quarte capelle de Beke predicte laudo, ratifico et confirmo perpetuis temporibus duratura, dum tamen jus meum et mee ecclesie predicte ac uniuscujusque alterius in eadem maneat semper salvum et illesum. Datum sub sigillo meo proprio, in testimonium premissorum presentibus appenso, anno a Nativate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo secundo, mensis Junii, die vicesima octava.

B

1422 Juni 30. Transfixbrief van Godefridus de Campo, deken van het Concilie van Woensel, diezelfde stichting eveneens goedkeurend.

Tenor autem alterius hujusmodi litterarum sequitur :

Godefridus de Campo, decanus Concilii Woncellensis, Leodiensis dioc., notum facimus universis, presentes litteras inspecturisque, nos fundationem et dotationem capelle seu altaris, situati in loco dicto op die Donck in parochia de Beke prope Arle dicte dioc., et per honestum et discretum virum Goswinium dictum Model van der Donck, armigerum, in honorem Sanctissime Virginis Marie, Sanctorum Leonardi et Rumoldi martirum, necnon Anthonii et Eligii confessorum noviter dotati, de quo seu quibus in instrumento publico, superinde confecto ac manu et signo publicis Rutgeri de Erpe alias de Lieshout, presbyter Leod. dioc., imperiali auctoritate publici et Curie Leod. notarii, subscripto et signato, cui presentes nostre littere sunt infixe, fit mentio ac omnia et singula in eodem instrumento ordinata, contenta et narrata, in omnibus modo et forma prout et secundum quae inibi ordinata sunt ac continentur et narrantur, ad supplicationem humilem et requestam prefati dotatoris auctoritate nostra ordinaria jureque nostri Decanatus quartarum capellarum, quan-

tum in nobis est, laudamus, ratificamus, approbamus et tenore presentium confirmamus perpetuis temporibus duratura, dum tamen acsensus investiti dicte parochialis ecclesie seu quarte capelle de Beke ad hoc accesserit, jureque cujuslibet in omnibus salvo. Datum sub sigillo nostro, in testimonium premissorum appenso, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo secundo, mensis Junii, die ultima.

V

1675 Jan. 14. De deken van Eindhoven en 22 pastoors verzoeken de Provinciaal der Franciscanen alle paters van zijn orde, die dienst doen in parochies van seculieren, naar hun klooster terug te roepen.

Pater Reverende Provincialis.

Notum facimus Paternitati Vestrae, quod a clero, necdum proviso, tamen ad confessiones excipiendas, ad verbum Dei praedicandum ab Ordinario admisso, sit nobis exhibita supplica, qua ostendit patrimonialia et amicorum bona studiis impendisse ac modo vix honestam posse habere sustentationem et quod curae et deserviturae a religiosis vestris occupentur, uti in Omel, Geldorp, Eyndhoven, Zeelst, Geffen et Nullant et falcem in messem cleri mittere studeant.

Hinc quam humillime rogamus Paternitatem Vestram, quatenus religiosos suos, qui hic deservituras habeant, ad conventum revocare dignetur. Si vero preces nostras exaudire renuat, unanimiter resolvimus stationes et religiosorum vestrorum circuitus, quos hoc miserrimo rerum statu erga ordinem vestrum amoris causa permisimus, interdicere et istis miserum illum clerum, qui omni tempore, etiam pestis, servitium suum offert, intertinere. Quare iterum atque iterum precamur, ut petitioni nostrae, ne scandala fiant, satisfacere dignetur.

Actum Eyndhoviae 14 Jan. 1675.

Clerus episcopatus Sylvaeducensis :

Joannes Boxmeer, pastor Eyndhoviensis, ejusdem districtus decanus.

Henricus vander Cruijs, pastor Astensis et vicedecanus districtus Helmundensis.

Arnoldus de Jonge, pastor in Heese.

Antonius vanden Boomen, pastor in Lierop.

Theodorus Dingens, pastor in Weerde.

Servatius Nieuwenhoven, pastor in Baeckel.
Joannes van den Eynden, pastor Aelstensis.
Joannes ab Arlebeeck, pastor in Steensel et Knechsel.
Joannes Cremers, pastor in Beeck.
Antonius van Schipstal, deservitor in Baekel.
Joannes van Poppel, pastor in Rijthoven.
Andreas Swinckels, pastor in Stiphout et Arlen.
Henricus Swolffs, pastor in Liembde.
Walterus Vogels, pastor in Boxtel.
J. van Schijndel, pastor in Gestel St. Michaëlis.
Martinus Vaeck, past. St. Petri in Vucht.
Joannes de Bresser, past. in Esch.
H. vande Graeff, p(ast.) in Oesterw(yck).
Gerardus Schellekens, pastor in Best.
Adrianus Danckaerts, Bergheyk.
Joannes Custers, Westerhoven.
Henricus Doolvoet, pastor in Erp.

Pater Rev.

Cogor moraliter loquendo tot dominis credere, quorum hic video manum, de inordinata per vestros patres pastoratuum saecularium appetentia in grave praejudicium cleri saecularis. Dignabitur illud impedire deinceps, aut faciam quod faciendum prudentes viri judicabunt quoad stationem vestram in communitate nostra, eamque geminam, pro frumento scilicet et butyro, vel permittendam vel interdicendam. Amo vestros, nec ego praecise de iis conqueri habeo, sed magis amo clericos saeculares, confratres meos, quorum gravamini condoleo in vestros certis in coenobiis sanctiones futuros.

Joh. Wernerus Toten, pastor de Vechel sub Peellandia.

Parochie-arch. Asten, oorspr.

VI

1636, Juli 10. Gerard Verdonk wordt door bisschop Ophovius tot landdeken van het district Helmond aangesteld.

Copia. [137])

Frater Michaël Ophovius, Dei et Apostolice Sedis gratia epis-

[137]) Los stuk, liggend in een beknopt Rituale, dat door Jacobus Franssen, pastoor van Woensel, daarna pastoor en deken van Eindhoven, in 1606—'09 geschreven werd en eertijds aan het dekenaat van Eindhoven toebehoorde (thans in Arch. Bisd. 's Bosch). Met nagenoeg hetzelfde formulier was op

copus Buscoducensis, dilecto nobis in Christo venerabili Domino ac Magistro Gerardo Verdonck salutem in Domino.

Cum in excolenda et purganda vinea Domini nobis commissa pluribus cooperatoribus et administris egeamus, de tuis fide, probitate, zelo et rerum experientia plene in Domino confisi, te archipresbyterum seu decanum Concilii nostri Helmondani vel Pelandie Christianitatis facimus, constituimus et ordinamus, dantes et concedentes tibi plenariam potestatem et authoritatem mandatumque speciale per presentes, omnia et singula decreta et constitutiones Conciliorum, tam generalis Tridentini et provincialis Mechliniensis, quam diocesani Buscoducensis, quantum in te erit et ad tuum spectabit officium, ad debitam executionem deduci et observari faciendi et procurandi, contraventores autem et refractarios sub penis in iisdem contentis monendi et requirendi, necnon contra illos et quascumque alias personas, et ecclesiasticas et seculares, super ipsorum excessibus et delictis quibuscumque inquirendi et informationes, tam secretas quam publicas, capiendi ac hujusmodi excessus cum dictis informationibus sigillifero nostro perscribendi et mittendi, salvo tuo jure, quod tibi per dictum sigilliferum nostrum asservari et in Synodo Diocesana solvi curabimus; quascumque etiam ecclesias parochiales, hospitalia, cappellas, confraternitates seu gildas et scholas tui districtus juxta formam in pretactis Statutis Diocesanis expressam ac instructionem his annexam visitandi et dalerium triginta stuferorum et non amplius loco procurationis seu vectualium ab unaquaque ecclesia exigendi et recipiendi. Insuper conventus seu capitula pastoralia singulis annis semel feria 3a post festum Nativitatis B. Marie Virginis habendi et celebrandi ac in iisdem quecumque in dictis Statutis continentur et tibi mandaverimus agendi et gerendi. Ad hec in sepultura pastorum et presbyterorum ac aliorum in Sacro Ordine constitutorum, itemque nobilium et leprosorum officium funebre celebrandi atque pro pastorum quidem sex florenos, pro presbyterorum vero et aliorum in Sacris Ordinibus constitutorum sepulturis quatuor florenos preter oblationes, quoad autem sepulturam nobilium et leprosorum jura funeralia juxta laudabilem consuetudinem hactenus observatam recipiendi et exigendi. Item Sacra Olea pastoribus dicti tui districtus juxta modum in dictis Statutis expressum et non alias distribuendi et a singulis parochiis pro sumptibus, ratione eorum necessario fac-

2 Jan. 1629 een andere Gerard Verdonk, die pastoor was te Boxtel, door Ophovius tot deken van Orten, Zaltbommel, Heusden en Geertruidenberg aangesteld. Het formulier van 2 Jan. 1629 bevindt zich in Arch. Bisd. Roermond.

tis, duos cum dimidio stuferos recipiendi. Necnon libros in scholis perlegendos visitandi et approbandi ac ipsos ludimagistros examinandi et admittendi, ab iisdem professionem fidei et heresis detestationem juxta tenorem et formam statutorum provincialium Mechliniensium (recipiendi) ac registrum de illis et ludimagistris admissis conficiendi et servandi. Puerperas quoque, que ex illicito concubitu pepererunt, ad purificationem admittendi earumque nomina statim post dicto sigillifero denuntiandi. Preterea provisos de beneficiis vel officiis ecclesiasticis, postquam in iisdem instituti fuerint, in corporalem, realem et actualem possessionem in tuo decanatu ponendi et inducendi, facultate et potestate id faciendi in dicto tuo decanatu omnibus et singulis pastoribus, presbyteris, clericis et notariis seu tabellionibus adempta et interdicta, nisi ad hec a te substituantur. Litteras etiam consensus seu authorizationis super futuris matrimoniis inter desponsos diversorum decanatuum concedendi. Fructus etiam, reditus et proventus quorumcumque beneficiorum seu officiorum ecclesiasticorum et alia bona mobilia, ut domus, utensilia beneficiatorum tui decanatus ab intestato decedentium, authoritate nostra arrestandi et in arresto detinendi, ita tamen ut de illis inventarium, omni mora postposita, sub competenti mercede conscribas aut conscribi cures illudque receptori nostrorum emolumentorum intra quindecim dies ex tunc immediate sequentes transmittas. Postremo iisdem beneficiis aut officiis ecclesiasticis, rectore carentibus, laudabiliter in divinis deserviri nostris sumptibus et expensis faciendi. Necnon ecclesias et cemiteria aqua Gregoriana, a nobis petita, reconciliandi. [138]) Cetera autem superius non expressa et que Sacri Concilii Tridentini et provincialis Mechliniensis ac diocesani Buscoducensis decretis prohibita aut Episcopis tantum reservata sunt, tibi interdicimus et interdicta esse volumus. Quocirca omnibus et singulis nobis subditis mandamus et alios non subditos debita cum instantia requirimus, quatenus

---

138) In vermeld Rituale staat een Instructie van 28 april 1609, door bisschop Masius gegeven aan de dekens. Deze instructie is in haar geheel uitgegeven door v. d. Elsen-Hoevenaars, *Analecta Gysberti Coeverincx* I 309—'17, behalve de slot-nota, luidende:
Nota. Archipresbyteris non concedi facultatem ecclesias vel cemiteria benedicendi aut consecrandi, sed dumtaxat post consecrationem profanata reconciliandi, quod sine aqua benedicta —— que appellatur Gregoriana —— fieri non potest; debet autem ipsa aqua benedici ab Episcopo et ab eo in usum reconciliationis peti.
Achter bovenstaande tekst „Necnon ecclesias... reconciliandi" leest men nog in het aangehaald formulier van 2 Jan. 1629: „ornamenta quoque et vasa sacra, ad quorum benedictionem sacrum chrisma non requiritur, benedicendi".

tibi tamquam archipresbytero et decano seu commissario nostro in omnibus premissis ac ea concernentibus pareant et obediant. Presentibus ad nostram revocationem usque dumtaxat duraturis, in cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus superimponendum et imprimendum. Datum in Geldrop loco residentie nostre anno a Nativitate Domini 1636, mensis vero decimo Julii 1636.

fr. Michaël Episcopus Buscod.

VII

1588 Oct. 14. De Zusters van het klooster Engelendaal te Bonn [139]) attesteren, dat zij relieken van het Thebaans legioen, van Cassius en gezellen en van de Elfduizend maagden geschonken hebben aan de krijgsoverste Karel van Croy, prins van Chimay en graaf van Megen, uit dankbaarheid voor de weldaad, hun bij de verovering van Bonn bewezen.

Nos, Priorissa et reliquae Virgines conventus Vallis Angelorum oppidi Bonnensis, ordinis divi Augustini regulares, Coloniensis diocesis, notum facimus omnibus et singulis, praesentes literas inspecturis, quod cum anno, die et mense infrascriptis Illustrissimus et Excellentissimus Carolus Croy, princeps Cimacensis, comes in Megen et supremus in exercitu regio ante dictum oppidum Bonnense, pro quodam pietatis et devotionis affectu erga Sanctorum et Sanctarum reliquias, quibusdam obtinendis apud nos institisset, minime denegandas censuimus, cum propter singulare beneficium nobis in oppidi recuperatione collatum, cùm ut ingratitudinis notam evitaremus.

Primo igitur dedimus caput unum ex veneranda societate Legionis Thebeorum cum osse ex Sociis S. Cassii. Et aliud caput ex societate Undecim millium Virginum cum uno brachio ejusdem societatis, quod etiam constat ex scriptura, eisdem reliquiis adjuncta. Et dictae reliquiae ab immemorabili tempore in ecclesia nostra hactenus illesae conservatae ac magna cum pietate et honore frequentatae fuerunt, nosque hoc ipsum a Majoribus nostris ita accepimus.

---

139) Engelendaal, gesticht in 1002, sloot zich in de 15e eeuw bij het Kapittel van Windesheim aan. Bij de plundering van Bonn, 23 Dec. 1587, door het krijgsvolk van Maarten Schenk, werd het klooster van alle kostbaarheden beroofd en moest bovendien nog 700 gl. als losgeld betalen. Dr. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* III 208, '09.

In cujus rei testimonium praesentibus sigillum conventus nostri appendi curavimus. Datum Bonnae anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo octava, die quidem decima quarta mensis Octobris, pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri, Domini Sixti, divina Providentia Papae quinti, anno ejus tertio.

Arch. Par. S. Lambertus Helmond, oorspr. (geschreven op perkament, nog voorzien van het Bonnse kloosterzegel).

VIII

1431. Bijlegging van een geschil tussen het Bossche klooster Baseldonk en het algemeen Kapittel der Wilhelmieten over de tijd van aftreden van de Prior.

Nos fratres Judocus Sancte Marie in Hubergen [140]) Leodiensis, Provincie Francie Ordinis Heremitarum Sancti Wilhelmi Provincialis, ac Hermannus Orti Sancte Marie in Burlo Monasteriensis, [141]) Johannes de Paradyso prope Duren [142]) et Henricus in Broecke [143]) Coloniensis diocesis, monasteriorum Ordinis et Provincie predictorum priores, Capituli nostri Provincialis, nuperrime in monasterio nostro de Broecke celebrati, auctoritate vice et nomine die date presentium cum continuatione dierum sequentium convocationem in monasterio de Porta Celi prope Buscumducis Baseldonc vulgariter nuncupati Ordinis Provincie et Leodiensis diocesis predictorum celebrantes ex una, necnon prior et conventus dicti monasterii de Porta Celi partibus ex altera, — Notum facimus universis et singulis, presentes litteras visuris, lecturis seu audituris, quod nos concorditer et unanimiter, matura deliberatione prehabita, communi pace et utilitati pariterque et saluti, quantum ex alto concessum fuerit, deservire affectantes in materia questionis inter nos partes predictas mutuo mota de cassatione videlicet littere biennalis prioris pro tempore absolucionis monasterii de Porta Celi predicti et contentorum in eadem, quod nos provincialis et ceteri priores predicti antedictam convocationem celebrantes prosequi contendimus seu ejus-

---

140) Huybergen nabij Bergen-op-Zoom.
141) Dit klooster staat niet vermeld in de lijst der Wilhelmietenkloosters, voorkomend in *Analectes pour serv. à l'Hist. Eccl. de la Belgique* XXXII 47e.v.
142) Het Paradijs nabij Düren.
143) Grevenbroeck.

dem littere contentorum predictorum continuacionem, quibus nos prior et conventus de Porta Celi predicti, quia sic promisimus, gaudere affectamus. Unde simpliciter et de plano melioribus via, modo, forma et vigore, quibus id de jure aut consuetudine debuimus et potuimus, judicialiter compromisimus et presentium tenore judicialiter compromittimus in aliquos quatuor juristas graduatos venerabilis Curie Coloniensis advocatos et in eadem civitate residentes, duos videlicet a qualibet parsium dictarum nominandos et eligendos, ita videlicet quod quidquid dicti sic nominati a predictis nobis partibus et electi advocati, probabili et debita ab ipsis eisdem nobis partibus informatione recepta, concorditer per jurium allegationes sacrorumque canonum decreta determinaverint et concluserint, nos eedem partes pro nobis et nostris successoribus pariter et accessoribus in perpetuum sub penis expensorum per capituli Provincialis deputatos eidem presidentes aliosque quoscumque dicti Provincie priores et personas aut earumdem parcium nostrarum vice et nomine factarum seu fiendarum, insuper et centum florenorum renensium parti determinationi et conclusioni dictorum hujusmodi advocatorum obedire, parrere et servare volenti ab alia dictarum parcium nostrarum parte effectualiter tamquam debitum civiliter assecutum persolvendorum penisque suspensionis a divinis et excommunicationis latae sentencie ac cause et causarum mote et motarum pro aut contra aliquam dictarum partium effectualiter realis et personalis pronunc prout extunc cessionis et resignationis ratum et firmum habebimus et inviolabiliter indefectibiliterque sub penis premissis observabimus. Eruntque ex parte dicti conventus de Porta Celi certi deputati, sigillis prioris et conventus ad continuandum et premissa prosequenda muniti, dicti quoque Provincialis Capituli deputati in monasterio nostro de Broecke in proxima Vigilia Omnium Sanctorum ad pariter proficiscendum versus Coloniam nominandumque eligendos et informandos advocatos hujusmodi predictos nec aliqua quavis occasione oblata, obtenta, inventa vel invenienda, necessitatis articulo dumtaxat excluso, a Colonia recedent, antequam advocatorum determinationem et conclusionem manibus et sigillis advocatorum hujusmodi eorumdem signatas et sigillatas receperint et effectualiter obtinuerint, omnibus dolo et fraude novisque quibusvis adinventionibus in premissis et quolibet premisssorum semotis penitus et exclusis.

Forma autem sive tenor littere, de qua supra fit mentio de verbo ad verbum sequitur et est talis :

Nos prior et conventus monasterii de Porta Celi Baseldunc

nuncupati, siti prope et extra Buscumducis, Ordinis Heremitarum Sancti Wilhelmi Leodiensis diocesis, concorditer et unanimiter matura deliberatione prehabita, pro gloria Dei, conventus nostre honore et utilitate personarumque pro tempore ejusdem salute et pace statuimus et ordinavimus presentiumque tenore statuimus et ordinamus nosque ac nostros successores ac quemlibet nostrum per certi tenoris hic inferius inscripti juramentum nos obligavimus et astrinccimus, quod quicumque nostrum ad prioratum dicti nostri monasterii sive conventus modis, viis aut formis quibuslibetcumque promotus fuerit, de biennio in biennium simpliciter et de plano dicto prioratui et ejus dependenciis cedet per festucam et sigilli dicti prioratus in manus dicti monasterii conventus resignationem. Quod si, quod Deus avertat, quicumque in priorem, ut prefertur, promotus aliquo biennio elapso resignationem hujusmodi sive cessionem differre viis quibuscumque presumpserit, extunc ipsum hujusmodi pretensum priorem tamquam statuti presentis temerarium transgressorem perjurum et prophanum ac a corpore militantis ecclesie prescindendum quippe putridum [144]) membrum ab universis censendum et reputandum valvis ecclesiarum, sub conventus predicti monasterii aut alicujus alterius auctenticii sigillo infigendum, nobis ac nostris successoribus aut cuilibet nostrum licebit. Ceterum (?) nos ac nostri successores ac quilibet nostrum ab hujusmodi pretensi prioris obediencia penitus absoluti erimus ac eidem in nullo obligati ac premissis non obstantibus ad novi prioris electionem sive presentis pro tempore continuationem procedemus. Hujus modi autem cessio, renuntiatio, resignatio et novi prioris electio sive presentis pro tempore continuatio semper perpetuis in evum temporibus fient de biennio in biennium Dominica, qua in ecclesia Dei pro introitu officium misse cantari consuevit: „Misericordia Domini" etc.

Forma autem juramenti, de quo fit supra mensio, est et erit talis: Ego frater N. promitto Deo, Beate Marie Virgini, ejusdem Dei genitrici, beatis Benedicto ac Wilhelmo et omnibus Sanctis, quod si ad prioratum hujusmodi monasterii me viis, modo et forma quibuscumque promoveri contigerit, semper de biennio in biennium Dominica, qua in ecclesia Dei pro introitu misse cantari consuevit „Misericordia Domini", hora Primarum in loco capittulari dicti monasterii presentibus fratribus conventualibus, pro tempore residenciam facientibus, per festucam et sigilli prioratus dicti monasterii effectualem resignationem dicto prioratui

144) Er staat: prutridum.

eisdem omnimodis dependenciis cedere debeo ac singulos fratres ab omni obediencia in vigore prioratus debita hiis presentibus penitus absolvo, omni interiori protelatione aut excusatione quibuscumque cessantibus, renunciando pronunc prout extunc omnibus privilegiis, graciis, prerogativis, juribus, statutis, preceptis, inhibitionibus aut novis provisionibus apostolicis quibuscumque in contrarium concessis vel concedendis debitis vel edendis. Nec quidem aliquem quemcumque ad hacervum nostrum sive dicti nostri monasterii conventualitatem quovis quisito colore admittam vel amitti permittam, nisi ad premissa et quodlibet premissorum presenti medio juramento se corporaliter et expresse in conventus presencia effectualiter astrincserit et obligaverit. Sic me juvet Deus, hoc sanctum Evangelium, quod manibus meis tango, Beata Dei Genitrix Virgo, Sancti Benedictus et Wilhelmus et omnes Sancti ejus.

Ut autem hoc presens salubre, ut firmiter speramus, statutum robur obtineat firmitatis, rogavimus et per presencium tenorem rogamus Reverendum in Christo prenominatum dominum nostrum Provincialem, quatenus predictum statutum in testimonium premissorum super nos et nobiscum sui provincialatus sigillo confirmare dignetur. Et nos Provincialis provincie Francie Ordinis predicti, attendentes [145]) supra-declaratum statutum esse, militare debere pro statu et conservatione tam temporalium quam spiritualium dicti monasterii, ipsum hujusmodi salubre statutum nostri Provincialatus sigillo una cum sigillis Prioratus et conventus dicti monasterii duximus confirmandum et muniendum. Datum anno Domini millesimo quadringentesima tricesimo primo, Dominica qua in ecclesia Dei cantari consuevit pro introitu officium misse „Misericordia Domini". [146])

In quorum omnium fidem testimoniorum sigilla parcium predictarum, Provincialatus videlicet prioratuumque Orti Sancte Marie, de Paradiso, Broecke, prioratusque et conventus de Porta Celi presentibus sunt appensa.

Datum anno Domini millesimo quadringentesimo XXXI°, mensis Septembris die octava.

Insuper est concorditer condicionatum et a predictis partibus est conclusum, quod in casu quo dicti quatuor advocati non concordaverint, duo videlicet in unam et duo in aliam partes perpenderint, in tunc ipsi iidem unum nominabunt et eligent eis presidentem et ad quos duos ipse declinaverit, illi omnes pariter,

---

145) Er staat: abtendentes.
146) 15 April 1431.

ut supra est declaratum, obediemus. Datum anno, mense et die prenotatis.

Rijksarch. 's Bosch, oorspr. (arch. v. Baseldonk).

IX

1754, Jan. 31. Schrijven van de vicarius Martinus van Litsenborgh aan de Deken van 's Bosch, verbiedend het te 's Bosch bestaande gebruik om vrouwen na haar bevalling in te halen aan huis.

Amplissime Domine,

Het misbruijck van craemvrouwen in te leijden, te weten in haeren respective huijsen, tot 's Bosch, heeft mij altijt seer mishaeght. Dierhalven soo is mijnen wil en welbehaegen, als dat sulckx in het toecomende niet meer en sal gepractiseert worden in haere respective huijsen, maer alleen in haere respective kercke. En dese mijn ordinantie sal geobserveert worden van alle priesters, die zielsorge hebben in de stadt van 's Bosch. Et si quis horum sacerdotum huic meae ordinationi contravenire presumpserit, ipso facto ipsoque jure ab omni officio sit suspensus. Mandamus ulterius amplissimo Decano Buscoducensi, ut hanc ordinationem nostram cunctis sacerdotibus, quorum interest, quamprimum promulget ac notam faciat.

Datum in Hilvarenbeeck die 31 Januarii 1754.

Martinus van Litsenborgh,
Vicarius Buscod.

Arch. Bisd., oorspr.

X

1595, Juli 4. Overeenkomst van het kerk- en dorpsbestuur van Leende met de proostdij Keizersbos aangaande de voorwaarden, waaronder Heer Roeland Wijn de parochie Leende zal bedienen.

Copia copiae.

In den jaere ons Heeren duijsent vijffhondert vijff en tnegentich den vierden Julii soo sijn veraccordeert Heer Roelant Wijn met noch Frans Pompen, kerckmeester, Willem Maes, burgemeester, Johan Bluijssen, schepen, Jacob Coolen, heijligeestmeester, ende dat met consent der ingesetenen van Leende ende voor

die Eerw. Edele Catharina van der Porthe vrouwe tot Keijserbosche ende die semptliche Juffrouwen aldaer sijnde met presentie ende consent des Eerw. Heeren, Heer Joan van Coursel, proost tot Keijserbosche, ende sijn aen beijde zijden veraccordeert, dat Heer Roelant voors. loffelijck bedienen sal die pastorije ende cure des dorps Leende ende sal voor sijnen dienste jaerlijcx genijeten allen accidentalia ende vervallen der kercke tot Leende toecompeterende. Ende noch sal denselven Heere hebben ende genijeten uijt den thienden des Capittels voors. alle jaer eenentwintich mudden rogge der gerechter maete van Leende. [147])

Actum Keijserbosche als boven.

Ende was onderteeckent: Ita est, fr. Joh. Coerselius, prepositus in Keijserbosche, Catharina van der Porten, vrouwe tot Keyserbosche, Anna van Erp genaemt Warrênborgh, R. Wijn, Frans Pompen als kerckmeester, Willem Maes als borgemeester, in presentie Jacob Coolen, heilichgeestmeester, Jan Bluijssen als schepen.

Noch laeger stont: Gecollationeert dit extract uijt den originelen accordt, is daermede bevonden t' accorderen bij mij, onders. openbaeren notaris, geadmitteert in Sijne Maj. Souverainen Raede des vorstendoms Gelre, residerende binnen Ruremonde,

Quod attestor

Ende onderteeckent: G. Daemen, not. publ.

Concordiam hujus cum copia authentica collatione praevia attestor die vicesima nona mensis Martii 1686.

De Louwe, not. publ.

Arch. Par. Leende, afschr.

XI

1360 Juni 28. Reinaldus de filiis Ursi, aartsdiaken van Kempenland, bevestigt het kapittel van Oirschot in het bezit van de tienden te Middelbeers.

Universis presentes literas visuris et audituris Reynaldus de filiis Ursi, Dei gratia sancti Adrianii dyaconus cardinalis, archi-

147) Na de „reformatie" der Stad en Meierij van 's Bosch moesten deze 21 mud (toentertijd 24 mud) jaarlijks aan het Gemene Land geleverd worden; de proost van Keizersbosch was gewoon ze (door de pachter der tienden) in geld te laten uitbetalen. De rentmeester Frans van Heurn eiste echter in 1685, dat de rogge in natura zou afgeleverd worden. De proost Raphaël Puts verzette zich daartegen bij de Raad van State.

dyaconus de Campinia in ecclesia Leodiensi salutem in Christo sinceram. Juste petentium desideriis, si nichil est quod obviet, favorabiliter fore annuendum, canonice sanxciones docuerunt. Sane venerabilium virorum decani et capituli ecclesie beati Petri Oerscottensis, nostri archidyaconatus ac Leodiensis diocesis, supplicatio nobis oblata continebat, ut cum ipsi a tanto tempore, de cujus continuatione memoria hominum non habetur, ac infra citraque continue fuerunt in pacifica possessione juris vel quasi percipiendi decimam grossam et minutam ecclesie parochialis de Middelbeerze, dicte ecclesie Oerscottensis appendiciis consistentis, archidyaconatus et dyocesis predictorum, cum omnibus et singulis fructibus et redditibus, proventibus obvenientibus, juribus et emolumentis ejusdem — data tamen seu soluta ex illis competente merchede seu portione presbytero annali qui, cum ad hoc per ipsos decanum et capitulum deputatus, officiare consuevit aut officiat pro tempore in divinis — ac ad ipsos hujusmodi fructus redditus, proventus obvenientes, jura et emolumenta per longam proscriptionem prenotati temporis jura domini vel quasi spectare dinoscuntur, Nos hujusmodi possessionem jusque sibi ex premissis consitum, ac quidquid ex hiis et ob ea secutum fuerit, confirmare et approbare et nichilominus ipsis ut in dicta parochiali ecclesia annalem presbyterum pro divinis celebrandis et qui curam plebis commissae gerat designare valeant, indulgere dignaremur. Ejusmodi supplicationi tamquam juriconsone favorabiliter annuentes, quia per inquisitionem legitimam super hiis factam reperimus premissa veritate fulciri, — hinc est quod nos possessionem ac proscriptionem predictas jusque sibi ex illis quesitum et quidquid ex hiis et ob ea secutum est, quantum ad nos pertinet, auctoritate nostra in Dei nomine approbamus et confirmamus eisdem decano et capitulo, ut universos et singulos fructus redditus proventus obvenientes, jura et emolumenta dicte parochialis ecclesie deinceps colligere, hactenus etiam collectos ac imposterum collegendos, sibi lucrifacere et in suos usus applicare acque nichilominus presbyterum ydoneum annalem, qui eamdem ecclesiam in divinis mediante merchede competente officiare et curam plebis commisse gerat deputare ut asueverunt singulis annis valeant, benigniter indulgentes. Harum testimonio literarum sub sigillo nostro concessarum et datarum anno a Nativitate Domini millesimo CCC sexagesimo mensis Junii die vicesima octava.

Rijksarch. 's Bosch, kapittel Oirschot, charters I 166 nr. 2. Zegel verdwenen.

XII

1478 Maart 26. Paus Sixtus IV benoemt Henricus Hertogs (Ducis) van Eersel tot pastoor van de parochie Middel- en Westelbeers, vacant sinds de dood van Philippus van Gheldrop.

Sixtus episcopus servus servorum Dei dilectis filiis archipresbytero Bononiensi et Sancte Crucis ac Sancti Martini Leodiensium ecclesiarum decanis salutem et apostolicam benedictionem.

Vite ac morum honestas aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita, super quibus dilectus filius Henricus Ducis de Eersel, clericus Leodiensis diocesis, apud nos fidedigno commendatur testimonio, nos inducunt ut sibi reddamur ad graciam liberales. Cum itaque, sicut accepimus, perpetua vicaria parochialis ecclesie de Middelberze et Westelberze dicte diocesis, quam quondam Philippus de Gheldrop ipsius ecclesie perpetuus vicarius dum viveret obtinebat, per obitum ejusdem Philippi, qui extra Romanam Curiam diem clausit extremum, vacaverit et vacet ad presens, Nos dicto Henrico premissorum meritorum suorum intuitu specialem graciam facere volentes ac ipsum Henricum a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et penis a jure aut ab homine quavis occasione vel causa latis seu promulgatis, si quibus quomodolibet innodatus vel irretitus existit, ad effectum presentium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes et absolutum fore censentes, necnon omnia et singula beneficia ecclesiastica cum cura et sine cura, que dictus Henricus etiam ex quibusvis apostolicis dispensationibus obtinet et expectat ac in quibus et ad que jus sibi quomodolibet competit, quecumque quotcumque et qualiacumque sint, eorumque fructuum reddituum et proventuum veros annuos valores ac hujusmodi dispensationum tenores presentibus pro expressis habentes, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus quatenus vos vel duo aut unus vestrum per vos vel alium seu alios vicariam predictam, cujus fructus redditus et proventus quatuor marcharum argenti secundum communem extimationem valorem annuum, ut idem Henricus asserit, non excedunt — sive ut premittitur sive alias quovismodo aut ex alterius cujuscumque persona seu per liberam resignationem dicti Philippi vel alicujus alterius de illa extra predictam Curiam etiam coram notario publico et testibus sponte factam vacet — etiam si tanto tempore vacaverit quod ejus collatio juxta Lateranensis statuta Concilii ad Sedem Apostolicam legitime devoluta existat et super ea inter aliquos lis, cujus statum

presentibus haberi volumus pro expresso, pendeat indecisa, dummodo tempore datarum presentium non sit in ea alicui specialiter jus quesitum — cum omnibus juribus et pertinenciis suis eidem Henrico auctoritate nostra conferre et assignare curetis, inducentes eum vel procuratorem suum ejus nomine in corporalem possessionem vicarie juriumque et pertinenciarum predictorum et defendentes inductum, amoto exinde quolibet illicito detentore, ac facientes Henricum vel pro eo procuratorem predictum ad vicariam hujusmodi ut est moris admitti, sibique de illius fructibus, redditibus, proventibus juribus et obvenientibus universis integre responderi, contradictores auctoritate nostra, appellacione postposita compescendo, non obstantibus felicis recordacionis Bonifacii pape octavi, predecessoris nostri, et aliis apostolicis constitucionibus contrariis quibuscumque. Aut si aliqui super provisionibus sibi faciendi de hujusmodi vel aliis beneficiis ecclesiasticis in illis partibus speciales vel generales dicte Sedis vel legatorum ejus litteras impetrarint, etiam si per eas ad inhibicionem reservationum et decretuum vel alias quomodolibet sit processum, quibus omnibus prefatum Henricum in assecutione dicte vicarie volumus anteferri, sed nullum per hoc eis quoad assecutionem beneficiorum aliorum prejudicium generari. Seu si venerabili fratri nostro episcopo Leodiensi vel quibusvis aliis communiter vel divisim ab eadem sit Sede indultum, quod ad receptionem vel receptionem alicujus minime teneantur et ad id compelli, aut quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint, quodque de hujusmodi vel aliis beneficiis ecclesiasticis ad eorum collationem provisionem, presentationem seu quamvis aliam dispositionem conjunctim vel separatim spectantibus, nulli valeat provideri per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem et qualibet alia dicte Sedis indulgencia generali vel speciali cujuscumque tenoris existat, per quam presentibus non expressam vel totaliter non insertam effectus hujusmodi gracie impediri valeat quomodolibet vel differri et de qua cujusque toto tenore habenda sit in nostris litteris mentio specialis, Nos eum exnunc irritum decrevimus et inane, si secus super hiis a quacumque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari. [148])

[148]) De gehele slotzin lijkt ons door zijn ingewikkelde constructie niet zeer duidelijk, maar zal aldus verstaan moeten worden: Indien de bisschop van Luik of wie ook krachtens een indult of een hem verleende gunst zich tegen de aanstelling van Henricus Ducis zou willen verzetten, dat dan het effect van zulk een indult of gunst in casu door de Paus nietig wordt verklaard.

Datum Romae apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo septuagesimo octavo, septimo Kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno septimo.

Rijksarch. 's Bosch, Kap. Oirsch., I 166 nr. 19 (notariële akte, verleden voor notaris Johannes Pistoris te Rome 28 April 1478).

XIII

A. Het St. Jacobs-altaar der St. Stefanuskerk te Nijmegen.

Item Sunt Jacops altaar hefft den irsten steyn ghelacht Derick Vrindt ende Gaerdt Buys den 16 Martius anno 1585 stilo antiquo ende was het ijrste altaer, dat in Sunt Stevan kerck ghemackt ijs geweist tot Nijmmeghen offte binnen Nymmeghen nae die destruictie van die Calvinisten, vernilt ende affgeworpen geweest hebbende. [149])

Item Sunt Jacops altaer ijs wederom gheweit den 9 dach van September anno 1586, offte op Dinxdach nae onsser liever Frouwen dach Nativitas Marie, van den bisschop van Romoent, ghenoemt Guilielmus Lindanus; stilo novo.

Item dijt altaer van Sint Jacop ijs geweijet ijn dije eer Gaetz ende den apostel Sint Jacop Major, in Compustelle rustende in Galissien in Hispannien, oever ende aen wesende het ganse Capitel van Sint Steven kerck binnen Nijmmeghen ende als mesters ende provisoers van diesellive bruderschap wesende Derick Vrindt ende Gaerdt Buys. Actum den 9 September us supra.

Arch. Bisd., doss. Nijmegen.

B. Wijn-zegening op het feest van St. Jan Evangelist, zie blz. 83.

Benedictio vini in die Sancti Johannis Evangeliste in fine Missae post evangelium Sancti Johannis, scilicet „In principio" etc.

Dicitur psalmus „Dominus regit me" cum „Gloria Patri" „Kyrieleis" *semel*, „Chryste" *semel*, „Kyrie" *semel*, Pater Noster... Et ne nos...

Salvos fac fideles tuos, Deus meus, sperantes in Te et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit.

149) De woorden „*nae die destruictie*" enz. zijn onderstreept en op de margo daartegenover staat „*Nota*".

Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus. Beatus vir, qui sperat in eo. Gloria Patri. Sicut erat etc. Oremus :

Deus Pater domini nostri Jhesu Christi, cujus verbo coeli formati sunt, cui omnis creatura deservit et omnis potestas subjecta est et metuit et expavescit. Nos Te, Jhesu Christe, in adjutorem invocamus, cujus audito nomine serpens conquiescit, draco fugit, vepra silet, rana inquieta torpescit, scorpio extinguitur, regulus vincitur, squalida anguis nihil noxium operatur et adhuc fortiora animalia venenata omnia cetera noxia temperantur. Te quesumus, Omnipotens Deus, ut extinguas omnes diabolicas [150]) fraudes et omnes adversas [151]) nequitias ab humano genere et bene✠dic hunc liquorem vini per intercessionem beate Mariae et Sancti ✠ Johannis Evangeliste et omnium ✠ Sanctorum precibus, ut quicumque in honorem Sancti Johannis Evangeliste hodie ex eo gustaverint, Tu eos ob omni venenata intoxicatione custodias et bene✠dicas et ad regnum glorie Tue perducas, ubi pax est et letitia sempiterna per infinita secula. Amen.

Benedictio Dei Patris ✠ et Filii ✠ et Spiritus Sancti ✠ descendat et maneat super hanc creaturam vini. Amen.

Oremus.

Deus, qui per os beati Johannis Apostoli tui Verbi tui arcana reserasti, presta quesumus, ut quod ille nostris auribus excellenter infudit, intelligentes competenter, eruditionem capiamus. Amen. [152])

XIV A

Rekest aan de Raad van State, waarbij de inwoners van Zand-Oerle verzoeken om hun gesloten schuurkerk te mogen openen, op welk verzoek 13 Aug. 1736 afwijzend wordt beschikt.

Aan de Ed. Mog. Heeren Raden van Staaten der Vereenigde Nederlanden.

Copie.

Geven met schuldigh respect te kennen de regerende en oude Borgemeesteren, mitsgaders regerende en oude Schepenen, als-

---

150) Tussen dit en volgend woord staat een teken, dat ongeveer de vorm heeft van een lis.

151) Tussen dit en volgend woord staat het teken I.

152) Het appendix van het tegenwoordig Rituale Romanum bevat twee benedicties van wijn, welke door het volk op St. Jan in de kerk geofferd wordt. Beide formulieren hebben weinig overeenkomst met bovenstaand.

mede de collecteurs, armmeesters en de verdere geerfdens en ingesetenen, wonende in het kleyn dorpke Sant-Oirle, Meyerye van 's Bosch, quartiere van Kempelant, alle professie doende van de Roomse Religie, dat het voors. dorpke van Santoirle is gemeen en onder eene jurisdictie en dingbanke met Kerkoirle, sodanig dat onder Kerk-Oirle is staande de kercke van de Gereformeerde Gemeente, dogh wederom onder Santoirle is het ordinaris markvelt, waarin de jaarlijkse marktdagen worden gehouden; dat de ingezeetenen van die plaatzen bij genadige conniventie is toegelaten geworden om haare godsdienst te oeffenen en sigh te bedienen van een pastoor, die van alle oude tijden, ja boven menschen geheugen aff door de uytgestrektheyt deser jurisdictie tot gerieff der ingezeetenen van dien den godsdienst heeft verrigt in twee kerkschuyren, de eene staande onder Santoirle [153]) en de andere onder Kerkoirle; dat by hunne pastoir geomitteert synde om de voors. kerkschuyre onder Santoirle aan het geestelyk comptoir, [154]) in gevolge de ordres en resolutien van den Lande, op te geven en niettemin den dienst daarinne synde gecontinueert, hun Supplianten gemelte pastoor deswegens wegens het officie-fiskaal van Brabant en den hoogschout van 's Bosch is gecalangeert geworden; dat de Supplianten seer gaarne willen erkennen, dat die calange om redenen voors. met het uyterste fondament is gedaan, dogh dat sy, Supplianten, onder ootmoedige correctie sigh verbeelden, dat door soodanigen versuym sy, Supplianten, niet behoren te blijven gepriveert van die gunstige conniventie, waarvan sy tot nog toe hebben gejouisseert.

Waaromme de Supplianten sigh keeren tot UEd. Mog. ootmoediglijk versoekende, dat UEd. Mog. de Supplianten gelieven te permitteeren om hunne voors. kerkschuyre alsnog aan het geestelijk comptoir over 't quartier van Kempeland te mogen opgeven, ten eynde daarinne by genadige conniventie den dienst als van ouds soude mogen werden gedaan. Dit doende etc.

get. Jan Couwenbergh, schepen.
Francis Moonen, schepen.

Copie appoinctementen:

Zy deese gestelt in handen van den fiscaal van den Rade en Leenhove van Braband mr. Willem van Erpecum en van den hoogschout der Stad en Meyerije van 's Bosch beyde om Haar

153) Deze werd in 1807 afgebroken, toen ter zelfder plaatse een thans nog bestaand klein onogelijk kapelletje werd gebouwd.
154) Het kantoor van de rentmeester der geestelijke goederen in Kempenland.

Ed.Mo. op den inhoud te dienen van berigt. Actum den 9en July 1736.

Was geparaph. Willem van Sonsbeeck, ter ordonn. van de Raad van State
get. N. Ten Hove.

De Raad, gesien het voors. berigt, heeft na deliberatie goed gevonden en verstaan, het versoek by de requeste gedaan aff te slaan. Actum den 13 Aug. 1736.

Was geparaph. A. van der Duyn, ter ordonn. van de Raad van State
get. N. Ten Hove.

B

Verzoek der inwoners van Zand-Oerle aan de Raad van State om hun schuurkerk weer voor de Roomse dienst te mogen gebruiken, hetgeen 23 Juni 1741 wordt toegestaan.

Aan de Edele Mogende Heeren Raaden van Staate der Vereenigde Nederlanden.

Origineel.

Geeven onderdaniglijk te kennen de Roomsche ingeseetenen van Sant-Oirle, gelegen onder Kerck-Oirle, quartier van Kempeland, Meyerije van 's Bosch, dat de Roomsche priesters, in der tijd geweest zijnde, hebben gewoont tot Sant-Oirle en aldaar den Roomschen dienst in een schuur, tot den kerckdienst geapproprieert, onder de conniventie van UWEd. Mog. hebben geexerceert gehadt, zoo ook in een huys tot Kerk-Oirle tot commoditeyt der wedersijtze ingeseetenen, die verre van den anderen woonen; dat haren tegenswoordigen Roomsen priester nu eenige jaren herwarts [155]) sig metterwoon heeft begeeven tot Kerk-Oirle [156]) en aldaar den kerkdienst geoeffent in het voors kerckenhuys en niet te Santoirle, op voorgeven dat sulx niet vermogte te doen als strijdig tegens de resolutien ten opsigte van den Roomschen godsdienst in de Generaliteyt geemaneert, en oversulx niet sonder

[155]) Waarschijnlijk na de sub A vermelde resolutie van de Raad van State d.d. 13 Aug. 1736.

[156]) Pastoor A. v. Heumen bewoonde daar nog in 1766 een huis van juffr. Jacoba v. Ravensteyn, weduwe van de heer Petrus v. Beugen, wonende te Vught. Zij zal een familielid geweest zijn van pastoor Herman v. Ravensteyn, de onmiddellijke voorganger van pastoor A. v. Heumen (Parochie-arch. Oerle).

UWED. Mog. speciaale permissie vermag te geschieden; dat de Supplianten daardoor ten uytterste zijn benadeelt, aangesien dat zij genoodsaakt zijn een verre wegh met hare familie en dienstboden te moeten ter kerk gaan, daarmede niet alleen veel tijd moeten verletten en de dienstboden missen, maar ook haren landbouw en verdere huysselijke besigheden werden veragtert en niet na behoren kunnen gadeslaan, boven en behalven dat zij door zoo verre te kerk te gaan, daar de oude lieden en kinderen met karren moeten gebragt worden, verteeringen maaken en op kosten gebragt werden, waardoor veeltijds gebeurt, dat sommige ingeseetenen en dienstboden aan den drank geraken en uytblijven en dus veele kosten en dikwerf veelerlij desorders en ongereegeltheden werden veroorsaakt; 'twelk ook van dat gevolg is dat de vermogenste ingeseetenen van Sandoirle tragten van wooningen te veranderen en reeds een groot verval aan die plaats heeft toegebragt en te dugten is, dat bij vervolg Santoirle nog meer zal vervallen. Dat —— onder ootmoedige reverentie —— de Supplianten vertrouwen, dat het niet is de intentie van UEd. Mog. om de kerckenhuysen, die van outs gebruykt zijn, te verminderen en de Roomsche priesters een gemak en daarentegen de ingeseetenen zoo grooten ongemak en nadeel toe te brengen, maar dat alleenlijk d' intentie van UEd. Mog. is geweest, dat het getal der priesters niet zoude vermeerderen; dat egter den tegenswoordigen Rooms priester om vóór geallegueerde reedenen en om geen calangien van den hooftschout der Stadt en Meyerije van 's Bosch onderworpen te weesen alnog blijft wijgeren om den dienst in de kerkschuur van Sand-Oirle als van outs te doen.

Mits welke soo keeren de Supplianten hun in alle onderdanigheid tot UWEd. Mog. ootmoedelijk biddende, dat UWEd. Mog. gelieven te permitteeren, dat hunnen Rooms priester ook den dienst in de kerkschuur van Sand-Oirle als voorheen mag doen. 'Twelk doende etc.

T. P. Peijpers, hiertoe versogt. [157])

Zij deese gestelt in handen van den hoogschout der Stad en Meijerye van 's Bosch, den grave van Regteren, om Haar Ed. Mo. op den inhoud te dienen van berigt.

Actum den 9 Juny 1741.

Johan Bodel vt, ter ordonn.
van de Raad van Staate.
A. van der Hoop.

---

[157]) Hij was agent van de inwoners der Meierij te 's Hage.

De Raad gesien het voors. berigt heeft na deliberatie goedgevonden en verstaan te permitteeren, gelijk gepermitteert word mits deese, dat den Roomschen priester van het dorp Oirle den Roomschen dienst soowel in de kerkeschuur te Sant-Oirle als in die te Kerk-Oirle viceversa sal mogen doen, mits de Supplianten dese Haar Ed. Mo. permissie sullen moeten doen registreeren ten comtoire der geestelijke goederen te 's Bosch, sullende extract van dese resolutie gezonden worden aan den hoog- en -laagschout van 's Bosch om te strekken tot narigt.

Actum den 23 Juny 1741.

Ass. Banniers vt ter ordonn.
van de Raad van State
A. van der Hoop.

Deese ten mijne comptoire geregistreert. 's Bosch den 26 July 1741.

C. d(e) Back.

Arch. bisd., doss. Oerle.

XV

1508 Juli. De schrijnwerker Jan Borchman van Eindhoven bevestigt onder welke voorwaarden hij het maken der koorbanken van het kapittel van Oirschot heeft aangenomen.

> Costen gedaen bij Heren Deken ende Capittel der collegiaelder kercken van Sinte Peters tot Oirschot aengaende enen gestoelt, dat sy hebben doen macken inden hoegen choer inden jaere XVc acht in Julio.

Anno XVc octavo mensis Julii die ... [158]) willen die heren deken ende capittel van Oirschot bestaeden te macken een gestoelte in honnen choer.

Inden iersten sal men dien exemplaer nemen nae dat gestuelte van den Bossche, want tusschen die pyleerne sal staen, als ten Bosch staet, overwolft ende sal achter drie stoelen hebben ende een dobbel duer in die middelt, in alle wercke beter, properder ende netter dan ten Bosch is.

Item tot desen gestuelte sullen die Heren al dat hout leveren ende alle wageschot, dat my dan ter behoeve sal op dat werck.

Item die dit werck wercken sall, sal dat hout breken ende

---

[158]) Niet ingevuld.

saghen tot Rythoven, daer 't leet, ende die Heren van den capittel sullen alsdan voert tot Oirschot leveren op hunnen coste.

Item die Heren willen sommighe dingen verandert hebben, soe hiernae gescreven sall staen.

Item dat gestuelte sal syn op alle manieren als dat gestuelte is tot Sunte Johans ten Bosch, croetsen, [159] eynde, ingange, in alsulker manieren als ten Bosch is; voertaen sal men dair mere in maeken die twe pyleernen, die in die middelt staen, sullen gecleet syn nae advenant dien anderen stoelen accorderende, met enen blynde wercke.

Item dan ten Bosch syn drie velden, dan en sal hier nyet meer dan twe syn tusschen die pyleernen; voertaen sal men maeken een dubbel doer, die gebroeken sall syn in vieren, met enen merkel [160]) aenhangenden; dan in gewracht Sunte Peter ende Sunte Niclaes accorderende als dat behoert met synen basament onder syn voet ende boeven syn hoeft met synen tabernaculen ende boeven die duere accorderende den gestuelte.

Item dit werck willen die Heren gemaeckt hebben bynen twe jaeren ende gericht bynnen dat derde jaer, sonder argelist.

Item die dit werck sal macken, sal dat verborgen te volmaeken alsoe goet als die cedulle inhelt, beter ende nyet arger, tot meesters pryse. Ende off die meester afflivich worde, dat alsdan die borgen dat sullen doen volmaeken ende schuldich syn te doen maeken.

Item des sullen die Heren van den capittel den meester geven bynnen eender maent, als 't aengenomen is, die somme van vijfftich guldenen.

Item noch bynen enen vierdel jaers vyffendetweyntich guldenen ende over een halff jaer daernae noch vyffendetweyntich guldenen, is te samen hondert rijnsgl.

Item daer sal blyven staen hondert rijnsguldenen totter tyt toe dan dat werck is volmaeckt ende dat ander sal men betalen nae advenant dat die meester sal gewracht hebben.

Anno XVc VIII op Sunte Peter ende Pauwelsdach heeft meester Jan Borchmans, screynmaeker van Eyndoven, dit gestoelt ingeset nae inhoudt deser cedullen op driehondert rynsgl. ende heeft dat geleecht sesse rynsgl. ende XXV quarts wyns.

Item des soe sullen die Heren hom doen een huys ende enen

---

159) De zitklampen aan de onderzijden van de opklapbare zittingen der koorbanken, de z.g. misericorden?

160) Scharnier of hengsel? In Verdam Middelned. Handwoordenb. is het woord niet te vinden.

wermoeshoff, daer hy in wercken sall ende die spaenderen sal hy behouden, schaelen, eerseynden ende blocken die aen dat werck nyet en dienen.

Item off hier yemont op quaem leggen, sal moegen leeghen met enen rynsgl. ende nyet min, mer vele meer, ende sal sleger hebben van elcken rynsgl. vyff st., oft hom noch ontleeght worde ende ontslaegen.

Item dit sal open staen XV daegen lanck, dat my sal moegen leeghen ende affslaen.

Item in Octavis Petri et Pauli heeft meester Jan voirs. in presentien meester Arnts vander Ameyden ende meester Herbert van den Berge gelegt ende affgeslaegen vyffendetweyntich rynsgl. ende en dient nyet meer dan acht rynsgl. voer die Heren.

In den jaere XVc acht ipso die Augustini inder tresorie der kercke van Oirsschot in presentie Henr. Wilhelmssen vander Velde natuerlyck, ende Henricus Dirck Cortenssen vander Velde syn persoenlyck verschenen meester Daniel van Hersel, Heer Jan Robillart, Herman Cleynall ende Heer Anthonis Bruyninx, canonicken, voer hon selven ende honnen medebroeders, dat capittel (re)presenterende, ter eender ende meester Jan Borchmans ter anderen syde ende hebben malcanderen geloeft super se et bonis suis omnibus habitis et habendis dese voerscr. vorwaerden te voldoen, onderhouden ende metten wercke te volbrengen.

Sonder argelist.

Rijksarch. 's Bosch, Kapittel Oirsch. D 139 fo 78, 79r.

XVI

1742 Febr. 5. Ingezetenen van Oirschot committeren twee hunner medeburgers om bij de regeerders in Den Haag de heropening hunner gesloten schuurkerk te verkrijgen. [161])

Compareerden voor heeren Schepenen der vrij- en heerlijckheijt Oirschot de heer Philip de Cort, altans president der raden; Willem Moeschops en Willem van Overbeeck, raden; Paulus van Weert en Wouter van Overdijck, gesworens; Dirck Bressers en Anthonij van Cuijck, armmeesters; Daniel Leenders de Rooij als capiteijn van de Kerckhof; Dirck Legius, capiteijn van Stra-

[161]) Akte afkomstig van de hoeve Eeckerschot te Oirschot in arch. bisd. 's Bosch.

ten; Lowies van Someren, capiteijn van Notel; Jan van Laerhoven, capiteijn van Spoordonck; mitsgaders Leenaert van Roij, Rogier Hoevenaers en Daniel van der Vleuten, kerckmeesters van de Roomse kerck tot Oirschot; mitsgaders Floris van Es, Dieles Moeschops, Josep van Bers en Adriaen van Dooren als principale geërfdens en ingesetenen deser vrij- en heerlijckheijt Oirschot voornoempt; dewelcke ter herte genomen hebbende het algemeen belanch en welsijn van de gemeente van Oirschot, verclaerden te hebben gecommitteert en geauthoriseert, gelijck (sij) comitteeren en authoriseeren bij en mits desen, de eersamen Hendrick Clercx, out-president, en Theodorus van Dooren, althans president-schepen en mede kerckmeester der Roomse kercke binnen dese voornoemde vrij- en heerlijcheijt, specialijck om in name van de voornoemde comparanten, achtervolgende derselver heijlsaem oochmerck, sich te addresseren aen Haer Hoochmogenden de Heeren Staten-Generael, Haer Edelmogenden de Heeren Raden van State, den Edel-souverijnen Rade en Leenhove van Brabant in 's Hage of elders, daer sij geraden sullen vinden, en aldaer op de demoedichste wijse te remonstreeren en te kennen te geven den ongeluckigen toestant, waerin de Roomse gemeente van Oirschot gekomen is wegens het sluyten van hare kercke uijt hoofde dat seeckeren Anthonij Andries Schepens, gedetineerde binnen de voornoemde vrijheijt, [162]) door onbekende persoonen [163]) bij nachte uijt sijne gevankenis is gehaelt en vervoert geworden, [164]) waerdoor de onnoosele ingesetenen in 't gemeen veel comen te lijden en veel particulieren in hare neringe en hanteringe werden geruïneert en bedorven; vervolgens alle convenabele middelen aen te wenden om te sien uijt te wercken, dat de voorseide kercke wederom moge werden geopent ende in vorige staet gestelt; oock met macht om soodanige persoonen tot haer daertoe te mogen assumeeren, off in hare plaetse te substitueeren, als sij ten rade sullen werden; ende voorts generalijck en specialijck daerontrent te doen handelen en verrichten alsof sij, comparanten, selfs present sijnde, souden konnen off vermogen te doen, al waer het schoon, dat hiertoe eenige nader ofte speciaelder macht vereijst wierde dan voor-

---

[162]) Hij werd er van beschuldigd de drossaard in 1735 op de pui van het raadhuis te hebben doodgeschoten, W. L. v. d. Akker, *Oirschot—Best 806—1945* p. 25, 26.

[163]) Enige wildstropers, die hun gezicht hadden zwart gemaakt.

[164]) Toen Schepens na zijn bevrijding de vlucht had genomen, werden enkele zijner familieleden in de kerk opgesloten, totdat hij zich kwam aanmelden, gevonnist en opgehangen werd; *Tax.* jg. 47 p. 182.

schreven staet, welcke aen de voorschreven gecomitteerden gegeven wert mits dese, geloovende alle, hetgeene bij deselve ofte hare geassumeerden ofte gesubstitueerden uijt crachte deses sal werden gedaen en verricht, voor goet, vast, stedich en van waerde te houden en doen houden, alsmede deselve gecommitteerdens, gesubstitueerdens en geassumeerdens te sullen indemneeren, cost en schadeloos houden onder verbandt van hare persoonen en goederen, present en toecomende, als na rechten.

Aldus gedaen en gepasseert, sonder argelist, ter presentie en overstaen van de heeren Jan Gerits van Heumen, Jan Gerits van Cuijck en Jan Aerts van Kerckoirle, schepenen in Oirschot, die de minute deses beneffens de comparanten, soo met haere eijgene handtteijkeningen als gewone handtmercken, en mij, secretaris, ten prothocolle hebben onderteekent; die versogten, dat dese door den secretaris mogte werden uijtgemaakt en ondertekent, mitsgaders tot confirmatie van dien met den gemeijnen vrijheyts- en schependoms-segele besegelt. In Oirschot desen 5 Febr. 1742.

XVII

1564 Jan. 15. Jordanus Rutgeri van Zon betaalt de jura en doet eed aan het Kapittel van Cortessem wegens zijn benoeming tot Pastoor van Son.

Anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, mensis Januarii die decima quinta, hora octava eaque circiter ante prandium, venerabilibus dominis Decano et Capitulo ecclesie collegiate sancti Petri in Corterschem Leodiensis dyocesis, capitulantibus capitulo ad hoc specialiter indicto, honorabilis vir magister Jordanus Rutgeri de Zon tanquam presentatus et receptus per dictos Decanum et Capitulum ad ecclesiam Sancti Petri in Zon prope Endoveam solvit jura sive receptionem dicte ecclesie ad manus dicti Capituli. Insuper et juravit super pectus suum sacerdotale, se hereditates, jura et omnia bona sue dicte ecclesie pro posse reservare et, si que injuste perdita et alienata fuerint, recuperare. Et juravit, se nunquam contra suos dictos dominos Decanum et Capitulum de Corterschem conspirationes facturum vel fieri procuraturum. Item juravit, se infra triennium copiam auctenticam omnium bonorum dicti sui beneficii seu ecclesie Dominis Decano et dicto Capitulo fideliter missurum et reliqua omnia observaturum. Similiter et juravit, se nunquam

dictam ecclesiam resignaturum sine consensu dictorum suorum dominorum Decani et Capituli. [165]) Acta sunt hec in loco capitulari de Corterschem sub anno, die et hora prescriptis, presentibus magistro Godefrido Mennens et Petro Scamparts testibus, ad premissa vocatis.

Thomas Beverloe, notarius.

Staatsarch. Hasselt, arch. v. h. Kapittel v. Cortessem, akten v. h. Kapit. 1503—'73 fo 127v.

XVIII

1172. Herbertus, Heer van Heeze, verkoopt Sterksel aan Heer Otto, aartsdiaken van Luik, ten behoeve van de abdij van Averbode.

> Concessio Herberti, domini de Heeze, bonorum in Stercksel Abbati et conventui ecclesie de Everbode.

Ego, Herbertus, Dei gratia dominus de Heeze, omnibus hanc paginam inspecturis in perpetuum, que geruntur in tempore, ne labantur cum tempore, scripti beneficio dignum duxi perhennari. Sciant ergo tam posteri quam moderni, quod ego vendidi Domino Otthoni, archidiacono Leodiensi, [166]) allodium meum, quod Stercksel vocatur a termino, qui dicitur vulgariter Huegten, ten rade [167]) usque ad terminum, qui vocatur Hoenreboom, et a Hoenreboom usque ad terminum, qui appellatur Schuercken et a Schuercken usque Hugtene [168]) ten raden, sicut rivus dividit ibidem, quidquid infra prescriptos terminos in terris cultis aut incultis, pascuis, pratis, lignis, paludibus continetur, ad opus Abbatis et conventus ecclesie Averbodiensis Premonstratensis Ordinis, ab eisdem in perpetuum libere et pacifice possidendum, nobis sive successoribus nostris vel in advocatia, vel precaria, vel servitiis aliis quibuscumque nihil juris penitus reservato.

Huic tam solemni et legittime venditioni interfuerunt Alexander decanus de Woencele et Wilhelmus filius ejus, Wilhelmus

---

165) Al deze dingen moest iedere pastoor bij zijn aanstelling voor het kapittel onder eed beloven.

166) Otto van Valkenburg, aartsdiaken van Kempenland, † 1196 Habets, *Gesch. v. h. bisd. Roermond* I 268, 269.

167) Ten rade = ten molen.

168) Hs. heeft *Hugene*.

et Rutgerus fratres de Gemerde, nobiles viri consobrini mei; Rodolphus Roovere de Rode, habens filiam sororis mee; Geroldus miles, homo meus feudalis; Hendricus Hinepart, Bernardus, Joust et IJwanus, servientes mei et habentes uxores filias ministralium meorum et alii quamplures.

Acta autem sunt hec apud Hexsele in curia Conversorum [169]) et ibi transportavi prelibatum allodium in manus Abbatis predicti libere et absolute, sicut predictum est, ad opus ecclesie memorate. Anno Domini milesimo centesimo septuagesimo secundo.

Cartul. der Heerlijkh. Mierlo fo 1r, afschr. [170])

XIX

De Hertogen Wenceslaus en Johanna van Brabant (1356—'83) staan aan de abdij Averbode toe, dat haar laten en huurders te Sterksel niet voor de dingbank van Someren of elders in de Meierij van 's Bosch gedaagd kunnen worden en dat zij ook niet als schepenen kunnen aangesteld worden. Over zwaar misdrijf onder Sterksel reserveren de Hertogen zich de rechtspraak, waartoe de meester van het Hof van Sterksel zijn lieden zal doen komen ter plaatse Hoenderboom. [171])

Wencelaus van Bohemen by der gratien Godts Hertoghe ende Johanna by dersellever gratien Hertoginne van Lucenborrich, van Lothryck, van Brabant, van Limborch ende Merckgrave des H. Rijcx, doen condt alle luyden, dat Wy gegeven hebben ende geconsenteert, geven ende consenteren mits deze briffven voor ons, onse oire ende nacommelinghen den Abt ende convent des Godtshuys van Everbode, dat men hare lathen, luyden ende winnen, wonende ende ten tyde sittende op de goederen ende in de paelen van Stercksel, nyet gebiden en sal te comen noch

[169]) Eksel in Belgisch Limburg, waar de Norbertijnen van Floreffe een nederzetting hadden.

[170]) Van deze oorkonde berust ook een afschrift in het kasteelarchief van Heeze; Dr. W. Meindersma, *De Heerlijkh. v. Heeze, Leende en Zesgehuchten* blz. 10, waar men er een vertaling van vindt. Het cartularium der heerlijkheid Mierlo schijnt tijdens het oorlogsgeweld te Nijmegen in 1943 of 1944 vernietigd.

[171]) Deze niet-gedateerde oorkonde zal gegeven zijn omstreeks 1365, zie *De Norbertijnerabdij v. Averbode* (1920) blz. 79, 80.

gedaghen tot Someren, noch tot egheene andere dinckbanck onser Meyerye van tsHertogenbossche ; noch men en sal se tot schepenen kiesen noch schepen maecken. Maer geviel 't alsoo, dat dootslach of gevecht geschiede in den Hove tot Stercksel offte in de paelsteden daertoe behorende, daeraff sullen Wy rechter zijn ende die bruecken heffen ; ende behoeffven Wy daertoe gethuygs off warheyt, daer sal Ons die meester des Hofts van Stercksel toe moeten leenen tot versuecke ons schoutetten ende richters aldaer zijn vors. laethen, luyden ende winnen, die commen sullen op den pael, geheyten Hoenderboom. [172])

Cartul. der Heerlijkh. Mierlo fo 2r, afschr.

XX

1792 Juni. Antwoord van de vic. apost. Ant. v. Alphen aan de Pauselijke Nuntius „over sekere minderjarige dogter van Tilborg, welke gereformeert sijnde, sig naer Turnhout ter veranderinge van religie had begeven".

Statim ac mihi ab Excellentia Tua communicata fuit Memoria, quam Exc. Tua a Concilii Brabantiae Fisco porrecta est Hagae Comitis, diligenter inquisivi in veritatem querelarum, quae praefatae Memoriae objectum sunt. Scripsi ad Pastorem de Tilborg eumque rogavi, ut debita facti omniumque circumstantiarum inquisitione facta me desuper instruere vellet. Sine mora votis meis satisfecit rescripsitque Pastor de Tilborg, quod jam modo a Concilii Brabantiae Fisco litteras accepisset de 20 Maii ejusdem prorsus tenoris cum Memoria, quae Excellentiae Tuae tradita est ; quod ad praefatas litteras responsum dedisset, cujus copia in linguam Latinam translata sic sonat :

Responsum Di Pastoris de Tilborg sic sonat :

Cum variis e praecipuis Romano- Catholicis desuper locutus sum, perque eos de veritate facti inquisivi apud Praesidem collegii scabinorum, loco drossardi fungentem, qui declaravit, post varias desuper sumptas informationes nihil occurrisse ad onus Catholicorum. Idem mihi Secretarius asseveravit, adjungens Gertrudem de Munnik propria electione et sponte fuisse profectam. Totum hujus negotii processum omnesque informationes magistratus civilis transmisit ad Fiscum, cui ego eodem cursore res-

[172]) Het stuk is mogelijk niet compleet.

pondi in hunc modum : Gertrudem de Munnick nunquam novi, nunquam vidi neque parentes ejus. De discessu illius nihil inaudivi, nihil scivi, priusquam Turnholtum advenerat ; nullum proin neque per me, neque alios in profectionem ejus influxum habui. Fert rumor communis, quod praefata Gertrudis proprio sponte Turnholtum profecta sit et id parentibus significaverit, proin per alios e domo paterna avecta non sit. Immediate post receptas a praenobili Dominatione Tua litteras super earum contentu consului praecipuos tum Reformatos, tum Catholicos, quorum nullus mihi suppeditare potuit aptum in Tilborg reducendi medium. Me judice magistratus noster e sumptis informationibus praenobilem Dominationem Tuam aptius elucidare poterit. In aliis quibusvis casibus ad quaevis officia paratus, alacriter incumbam, ut praenobili Dominationi Tuae satisfaciam.

Arch. Bisd., doss. „Het Apostolisch Vicariaat onder van Alphen", minuut.

XXI

1623 Aug. 29. Transactie tussen Nic. v. Zoes, bisschop van 's-Hertogenbosch, en Adr. Stalpaerts, abt van Tongerlo, aangaande de novalia, welke in het contract van goederenscheiding tussen de abdij van Tongerlo en het Bossche bisdom (27 Jan. 1590) aan genoemde abdij gereserveerd waren gebleven.

Anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo tertio, mensis Augusti vigesima nona in monasterio Tongerloensi personaliter constituti Reverendissimus in Christo pater ac dominus, Dus Nicolaus Zoes, episcopus Buscoducensis, pro se et in dicto episcopatu successoribus suis —— ut asserebat —— ex una, necnon Revdus Dus Dominus Adrianus Stalpaerts, abbas monasterii B. Mariae Virginis in Tongerloo, pro seipso et conventu suo Tongerloensi ex altera partibus, in presentia mei notarii infrascripti publice et expresse confessi sunt, se post diversas jurisperitorum opiniones amicaliter transegisse super questione et difficultate, quae inter ipsas mota fuit super novalibus occasione clausulae, contentae in reservatione dotis, episcopatui Buscoducensi attributae, qua clausula novalia sub certis modo et forma dictae abbatiae reservantur, in hunc qui sequitur modum.

Videlicet quod abbatia nullum jus praetendit in aliquas decimas in locis, ubi episcopatus decimas habet crescentes ex cultura

agrorum, qui hactenus fuerunt ex pratis, pascuis, hortis, pomariis, domistadiis, sylvulis, viis, aggeribus vel fossis ad culturam redacti vel in futurum redigendi, nec etiam ex praetensis miricis hactenus cultis, quarum catalogus inferius subjungitur. [173])

Sed quod deinceps ex mirica privata ad culturam redigetur, in ea abbatia decimas percipiet, prout etiam percipiet decimas ex mirica vel alia quacumque terra ex communitate ad culturam redigenda aut redacta, si in catalogo praenominato non exprimatur.

Episcopatus autem intuitu praetactae transactionis exonerabit abbatiam et pastores religiosos ejusdem abbatiae a contributione seu taxa seminarii diocesani, quam contributionem episcopus in se recipiet, prout de facto recipit in praesenti. Et pro aestimatione juris, quod abbatia ab episcopatu praetendebat, solvet quotannis seminario diocesano decem modios siliginis mensurae Buscoducensis, ad quam quantitatem praetensum illud jus per informationem et liquidationem ascendere creditur. Et redibit ad abbatiam redditus centum quadraginta unius florenorum, sex stuferorum et decem denariorum, hypothecatus super magno thelonio Antverpiensi, una cum supplemento quadraginta quatuor florenorum semel, per contractum die ultima mensis Februarii anno millesimo sexcentesimo decimo sexto in seminarium, cum onere alendi duos bursarios Lovanii ad praesentationem Domini Abbatis Tongerloensis, translatus.

Cautum etiam est, quod abbatia, praetendens deinceps aliquam miricam aut aliam terram, de qua supra, de novo ad culturam redactam esse, debebit ante kalendas Junii messis proximae illud Episcopo vel ejus receptori denuntiare, alioqui perdet messem illius anni. Et si infra sex annos a kalendis Junii praetensae primae culturae non denuntiaverit, pro antiquis decimis episcopatui debitis habebuntur, omnibus fraude, dolo, sinistra machinatione et seductione seclusis.

Super quibus omnibus et singulis dicti Reverendissimus Dominus Episcopus Buscoducensis et Reverendus Dominus Abbas Tongerloensis petierunt et quilibet eorum a me petiit fieri publicum seu publica instrumentum seu instrumenta.

Acta sunt haec in dicto monasterio Tongerloensi, presentibus ibidem reverendis et honorabilibus viris ac dominis Dno Francisco van Gestel, archidiacono, et Dno Henrico van den Leem-

[173]) De lange lijst der landerijen, welke krachtens de transactie aan het bisdom werden toegekend, is nog aanwezig. De landerijen waren gelegen onder Diessen, Oostelbeers, Mierlo, Hapert, Hoogeloon, Bergeik, Westerhoven, Riethoven en Duizel.

putte S.Th.Lto., canonicis graduatis, necnon religiosis viris Dno Johanni Conen priori et Dno Laurentio Lantmeter S.Th.Ltis tanquam testibus ad premissa rogatis atque vocatis anno, mense et die, quibus supra.

Nicolaus Episc. Buscod. fr. Adrianus, Abb. Tong.
F. van Gestel. fr. Joes Conen, prior.
fr. Laurentius Landtmeter.

Et me, notario publico, una cum praenominatis testibus ad praemissa specialiter requisito

P. Wynants, not.

Arch. Bisd. „Quaestio inter episc. Zoesium et Abbatem de Tongerloo de novalibus", oorspr.

XXII

1535 Dec. 18. Erardus van der Marck, bisschop van Luik, schorst tot 3 Febr. 1536 het „cessum a divinis officiis" of interdict, dat hij aan de kerken van Valkenswaard en Waalre wegens de achterstallige betaling van het cathedraticum had opgelegd.

Erardus de Marcka, miseratione divina titulo sancti Crisogoni sacrosancte romane ecclesie presbiter cardinalis, archiepiscopus Valentie, episcopus Leodiensis, dux Bullonensis, comes Lossensis etc., notum facimus universis et singulis, quod nos cessum a divinis offitiis seu interdictum ecclesiasticum, per nos nostra auctoritate ordinaria latum et in ecclesia de Woerrt et Waelre nostre Leodiensis dyocesis ob non solutionem cathedratici, nobis de dicta ecclesia de quarto anno ad quartum annum ratione nostre episcopalis dignitatis ante festum sancti Blasii episcopi irremissibiliter exsolvi consuetum atque pro certo anno jam non solutum, debite positum et aliquandiu observatum, certis ex causis animum nostrum ad hoc moventibus, id idem cessum et interdictum usque ad proximum festum Purificationis beate Marie virginis inclusive relaxandum et suspendendum duximus ac relaxamus et suspendimus in Dei nomine per presentes.

Datum sub sigillo nostro ad causas presentibus nostris litteris subimpresso sub anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo tricesimo quinto, mensis Decembris die decima octava.

L. de Cortenbach, sigillifer.

Origineel in Parochie-arch. Waalre. *Zegel verdwenen.*

XXIII

1342 Juli 24. In een geschil tussen het kapittel van Oirschot en Godefridus van Audenhoven over diens inkomen als pastoor van Wintelre, waarbij „cessatio a divinis" over de parochie Wintelre was gelegd, verklaart de deken der Mariakerk van Utrecht, dat de officiaal van Luik een verkeerde uitspraak deed.

Decanus ecclesie beate Marie Trajectensis, judex in causa appellationis, unacum venerabilibus viris dominis decano ecclesie S. Johannis Trajectensis ecclesie ac Officiali Trajectensi, nostris collegis, qui vices suas in hac parte nobis commiserunt, tamen non in totum partibus infrascriptis a Sede Apostolica deputatus, universis presentia visuris facimus manifestum, quod cum Godefridus dominus de Audenhoven, quondam rector, ut asseruit, ecclesie de Wintelre Leod. dyoc., interdictum seu cessationem divinorum in eadem ecclesia auctoritate statutorum synodalium Leodiensium servavit pro eo quod decanus et capitulum ecclesie Orscotensis ejusdem dioc. eumdem Godefridum perceptione fructuum decimarum terrarum infra limites ejusdem ecclesie sitarum, ad ipsam ecclesiam de Wintelre ut asseruit pertinentium, ac lite et causa inter ipsos decanum et capitulum ex una et dictum Godefridum parte ex alia super eisdem decimis coram venerabili viro domino Officiali Leodiensi tunc pendentibus et in quorum possessione extitat ut asseruit spoliatum, ipseque Officialis Leod., lite et causa sic inter easdem partes pendentibus coram eo, per suam interlocutoriam pronuntiavit, prefatum Godefridum in possessione perceptionis fructuum decimarum predictarum ante litem motam coram eo inter predictas partes extitisse, sed prefatos decanum et capitulum dictum Godefridum possessione hujusmodi spoliasse, a qua quidem interlocutoria fuit pro parte eorumdem dominorum contra dictum Godefridum ad Sedem Apostolicam appellatum et tam coram nobis quam dictis nostris collegis ex commissione Sedis Apostolice in ipsa appellationis causa aliquandiu litigatum. Tandem nos in hujusmodi appellationis causa rite et legitime procedentes, interloquendo pronuntiavimus pro parte dictorum dominorum fuisse et esse bene et legitime appellatum ac per dictum Officialem male et perperam processum et quidquid post et contra appellationem predictam intentatum exstitit et secutum cassum irritum atque nullum. Quapropter tenore presentium decernimus et declaramus prefatum Godefridum interdictum seu cessationem

divinorum in dicta ecclesia de Wintelre male et indebite observasse et interdictum seu cessationem in ipsa ecclesia occasione premissorum inane esse vel etiam extitisse; nostrarum testes literarum. Actum anno Domini millesimo tricesimo quadragesimo secundo in vigilia beati Jacobi apostoli.

Rijksarch. 's Bosch, Kapittel Oirsch., charters I 166 nr. 1.
Zegel stuk.

Acta Decanatus Eindhoviensis

door

A. v. d. ST.

Dit handschrift, dat door Coppens soms en door Schutjes meermaals in hun geschiedkundige beschrijvingen van het Bossche bisdom benut is, berust thans in het archief des bisdoms, waaraan het een paar decenniën geleden door het kerkbestuur der St. Catharina-parochie te Eindhoven werd afgestaan.

Op het titelblad leest men: *Acta Decanatus Christianitatis Endoviensis ab anno MDXCVIII per Dum Sebastianum Kesselium, Pastorem et Canonicum Eyndoviensem et primum post tumultus hos Belgicos constitutum Decanum 1596.* Daaronder: *Hic liber spectat ad Decanatum Eyndoviensem ac ideo non potest vendi.* Het register was bestemd voor de landdekens van het district Eindhoven om er de memoranda van hun dekenaat in op te schrijven, zoals het verhandelde op de jaarlijkse pastoorsvergaderingen, de z.g. capitula pastoralia of concilia ruralia, [1]) de introducties van pastoors en andere beneficianten, de inkomsten en uitgaven van het aerarium capituli, d.i. de gemeenschappelijke kas der pastoorsvergadering, sommige bisschoppelijke verordeningen en zo meer.

De eerste vier en de laatste twee bladzijden zijn geschreven door deken Sebastiaan van Kessel, doch de voornaamste aan-

[1]) Over de wijze, waarop deze vergaderingen moesten gehouden worden, zie de Statuten der Bossche Synode van 1571, Tit. 16, Cap. V en VI. Na de gezongen mis ter ere van de H. Geest, werd een lezing gehouden uit de synodale statuten, bijzonder over de plichten der pastoors, waarna de verdere agenda volgde.

tekeningen zijn van de hand van diens opvolger Jacobus Franssen van Lieshout (afkomstig van St. Oedenrode). De daarop volgende dekens hebben het register niet voor verdere inschrijvingen benut, totdat deken Nicolaus Sichmans het in 1696 weer als notitieboek begon te gebruiken.

Het handschrift heeft 278 bladzijden, maar de paginering springt opeens van blz. 239 op blz. 300, zodat de laatste bladzijde niet als blz. 278, maar als blz. 338 genummerd staat. [2]) Bijna de helft der bladzijden zijn blanco (blz. 61—139, 145, 157—182, 308—324, 327—333 en 335) ; één blad (blz. 221 en 222) is uitgescheurd.

De voornaamste bladzijden, 1—60, zullen wij woordelijk weergeven in dezelfde volgorde, waarin zij in het handschrift voorkomen ; vier der laatste bladzijden zullen wij er tussen voegen, t.w. blz. 325 (na blz. 3), blz. 337 en 338 (na blz. 5) en blz. 334 (na blz. 60), zoals blijken zal uit de paginering, welke wij tussen ronde haakjes zullen aangeven. Het overige gedeelte van het handschrift zullen wij dan verder in verkorte vorm mededelen.

(Blz. 1) Anno 1597 die mensis Januarii Reverendissimus Episcopus Buscod. Gybertus Masius, convocatis omnibus decanatus Eyndoviensis pastoribus, post habitam adhortationem constituit Dum et Mag. Sebastianum Kesselium pastorem et canonicum Eyndoviensem decanum Christianitatis et omnes presentes adhibuit in prandio, sed pastores ultro solverunt vinum.

Anno eodem mense Septembri, die 15, Reverendissimi jussu indixi capitulum pastorale, in quo solverunt absentes et presentes juxta Statuta. [3]) Comparuerunt autem hi : Alst Dus Jacobus ; Bergeick Dus Laurentius ; Brugel ; Blartheim et Gestel ; Geldrop

[2]) De paginering is waarschijnlijk afkomstig van Georgius zoon van Johannes Lamberti, alias van Doerne, kanunnik en cantor van het kapittel van Eindhoven, die het boek, blijkens zijn aantekening op het perkamente schutblad, in 1589 voor een geheel andere doeleinde aanschafte, ten dienste nl. van het collegiaal kapittel van Eindhoven. Hij kocht het voor 8½ st. Toen het later voor 18½ st. verkocht werd aan deken Sebastiaan van Kessel, werden de bladzijden 240—299, welke toen beschreven zullen geweest zijn, waarschijnlijk uitgelicht, waarna het overige nog onbeschreven gedeelte in een nieuwe perkamenten band zal gestoken zijn. Deken Jac. Franssen van Lieshout kocht het in 1608 voor 9 st.

[3]) De statuten der Bossche Synode van 1571.

Dus Adamus Wems; Knechsel et Stensel Dus Franciscus; Merfelthoven Dus Gerardus; Nederwetten; Roy Dus Servatius; Strip Dus Johannes de Torrente; Tongerle Dus Johannes; Velthoven Dus Johannes; Waelre Dus Bartholomeus; Woncel Dus Jacobus; Westerhoven; Zon.

Absentes: Dommel(en); Heeze Dus Anthonius; Leendt; Oerle; Rythoven; Werdt [4]) Dus Jodocus; Zelst Dus Adrianus.

Dommelen Dus Antonius adfuit; Pater in Suterbeek Dus Wilhelmus abfuit.

Symbolum fuit 28 st.; consentivi etiam consumpta.

(Blz. 2) Anno 1598 post Dominicam in Albis habitus conventus pastorum hujus decanatus ad taxandum et solvendum sponsalia [5]) corum, qui nundum solverant, et unanimiter constitutum, ut moderate sponsalia jam cessa taxarentur, verum in posterum pastores novi et sponsae integraliter ea persolverent secundum qualitatem ecclesiae: interga ecclesia 8 renenses, media ecclesia 6 r., quarta capella 4 r. [6])

Antiquiores, qui olim sponsalia solverunt: Roy Dus Servatius; Eyndhoven senior; Alst Dus Jacobus Helsermans; Brugel; Nederfetten; et Wirdt [7]) Dus Jodocus.

Recentiores taxati: Bergeick Dus Laurentius 3 r(enenses); Blaertheim et Gestel 2 r.; Dommelen 2 r.; Endoven Dus Seb. Kessel, decanus, 2 r.; Geldrop Dus Adamus Wems 3 r.; Heze Dus Anthonius 2 r.; nKechsel et Stensel Dus Franciscus Otto 3½ d.; Leendt 2 r.; Meerfelt Dus Gerardus 2 r.; Oerle 2½ r.; Rijthoven 2 r; Strip Dus Joannes van den Dick [8]) 2 r.; Sondervick Dus Joes 2 r.; Tongerle Dus Joannes Schoovers 2½ r.; Waelre Dus Bartholomeus 2½ r.; Woencel Dus Jacobus 2 r.;

[4]) Valkenswaard.

[5]) Onder *sponsalia* zijn de jura te verstaan, welke de pastoors te betalen hadden voor hun inleiding in hun pastoraat.

[6]) Volgens een lijst, voorkomend op blz. 336 en opgesteld in 1609, waren de kerken van het dekenaat Eindhoven aldus ingedeeld: *Integra ecclesia:* Eindhoven, St. Oedenrode, Woensel en Bergeik; *media ecclesia:* Breugel, Blaarthem, Dommelen, Geldrop, Heeze, Leende, Meerveldhoven, Oerle, Riethoven, Son, Strijp, Sonderwijk of Veldhoven, Tongerle, Waalre, Weerd (Valkenswaard); Westerhoven en Zeelst; *quarta capella:* Aalst, Knechsel, Nederwetten, Stratum en Steensel. Ter zelfder plaatse staat ook vermeld, wat elke ecclesia integra enz. had te betalen voor het obsonium et het cathedraticum; de taxen stemmen volmaakt overeen met die, welke men vindt bij Schutjes I 25, noot 1.

[7]) Valkenswaard.

[8]) Deze pastoor wordt hier verward met de onmiddellijk volgende; Joannes de Torrente was pastoor van Strijp en Joannes van den Dick pastoor van Sondervick (Veldhoven).

Westerhoeven Dus Joannes 1½ r.; Zelst Dus Adrianus 2½ r.; Son 2½ r.

(Blz. 3) Capitulum, statum ordinarie in Septembri celebrari consuetum, ob causas translatum fuit hac vice in 16 Novemb. (1598) et interfuerunt hi sequentes:

Conventus hic fuit impeditus per milites, ita ut solum 5 comparuerint in S. Georgio. [9])

Pridie hujus diei sunt exequi celebrate Philippi Regis Hispanie; per octiduum ante pulsatum. In omnibus ecclesiis Dominica precedente Buscoducis celebrabantur.

Capitulum anni 1600 fuit celebratum 2 Octobris. Interfuerunt: Alst, Bergeyck, Blaertheim, Eyndoven, Geldrop, Heeze, Leendt, Merfelthoven, Roij, Strip, Woncel, Zeelst.

(Blz. 325) Ego Johannes Adriani Rodanus feci professionem fidei secundum tenorem et praescriptum Concilii Tridentini in presentia Dorum Sebastiani Kesselii, decani ruralis, et Johannis Schoovers, pastoris Tongerensis, a° 1600, die 12a Julii. In quorum fidem haec scripsi et notavi. Ita est

Johannes Adriani. [10])

(Blz. 4 en 5) Anno Domini 1604, 22 Septembris, indictum est a me, Sebastiano Kesselio decano, capitulum et interfuerunt notati †, sponsi notati litera S.

† Alst; Bercheyck; † Brugel; Blartheym; † Dommelen; † Eyndoven; Gestel; † Geldrop; Heeze; † Knechsel; Leendt; † Meerfelthoven; † Nederwetten; S. † Oerle, media ecclesia, 6 r(enenses) pro sponsalibus; † Roije; † Rythoven; S. Strip, media ecclesia 6 r.; S. Stensel, quarta capella 4 r.; S. † Sondervick, media ecclesia 6 r.; S. Tongerle, media ecclesia 6 r.; † Waerle, media ecclesia; S. Weerdt, media ecclesia 6 r.; † Woencel; S. † Westerhoven, quarta capella 4 r.; † Zeelst; Zon.

Eodem die in capitulo conclusum est omnium votis, ut qui indicto capitulo non comparuerint, solvent duplum, nisi decano causam literis legittimam indicaverint, quo casu solum simplum persolvent juxta Statuta. In non solventes idem capitulum ordi-

---

[9]) De herberg St. Joris, staande aan de Rechtestraat nabij de parochiekerk van St. Cathrien.

[10]) Deze aantekening is geschreven en ondertekend door Johannes Adriani zelf.

navit omnium calculo, ut contra eos, postquam legittime moniti fuerint a decano, sumptibus communibus procedatur, vel per citationem vel per arrestum, a delinquentibus capitulo restituendis (?) cum molestiis etc. [11])

Item ordinatum, ut absentes non gaudeant de sponsalibus, sed solum presentes; verum ii solvent prandium et vinum acsi nulla essent sponsalia.

(Blz. 337 en 338)[12]) Alst: patrona S. Maria Virg.; coll(ator) conventus de Hoedunck; pastor Thomas Joannis.

Blartheim: patronus S. Lambertus; coll. Dus temporalis in Blartheim; pastor Hendricus ab Asperen; in Gestelensi capella S. Nicolai una Missa hebdomadalis.

Bercheyck: collatores capitulum St. Jacobi Leodii et Abbas Tongerloensis alternatim.

Brugel: patrona S. Genoveva; coll. decanus Rodanus; pastor Hendricus Jacobius Astenensis.

Dommelen: 4a capella; patronus S. Martinus; coll. Pastor Bercheykanus; pastor Mathias Joannis.

Geldrop: media ecclesia; patronae Diva Virgo et S. Brigida; coll. Dus commendator provincialis in Juncis Trajecti ad Mosam; pastor Dus Adamus Weyms Ordinis Teutonici.

Heeze: patroni S. Martinus et Agatha; collatrices Dominae in Keysersbos; pastor Anthonius Ercken.

Knechsel: patroni SS. Monulphus et Gangulphus; coll. capitulum Oirschot.

Leendt: media ecclesia; patronus S. Petrus Apost.; collatrices conventus in Keysersbos; pastor Jacobus van den Broek Leendensis.

Meerfelthoven: patronus S. Lambertus; coll. capitulum S. Lamberti. Leodiense; pastor Gerardus Christiani.

Tongerle: patronus S. Martinus; coll. cantor Eyndoviensis; deservitur per eumdem.

Oerle: patroni SS. Joannes Bapt. et Evang.; coll. Abbas Floreffiensis; pastor Petrus de Raest.

Strip: patronus S. Trudo; coll. capitulum in Cortersem.

Strathum: patronus S. Georgius; coll. capitulum Eyndhovense; pastor Michael Merfordt.

Stensel: patrona S. Lucia; coll. capitulum Buscoducense; Dus Jobus Adriani pastor.

---

[11]) De betekenis zal zijn, dat de delinquenten de onkosten met de kommergelden enz. aan het capitulum zouden moeten vergoeden.

[12]) De hier volgende lijst moet zijn opgemaakt in een van de jaren 1605—'08.

Rythoven : 4a capella ; patronus S. Willibrordus ; coll. pastor Bercheykanus ; pastor Hendricus Minten.

Westerhoven : 4a capella ; patronus S. Servatius ; coll. pastor Bercheycanus ; pastor Jacobus Gosuini.

Waelre : patronus Clemens-Willebrordus ; coll. Abbas Echternacensis ; pastor. [13])

Nederwetten.

Velthoven.

Zelst : patronus S. Wildebrordus ; collatrix Priorissa in Hoedunck ; pastor Hendricus Rijsingius.

Son : patronus Petrus Apost. ; coll. capitulum de Cortersum ; pastor Mathias Valteri. [14])

Woencel : patronus S. Petrus ; coll. Princeps Arangicus ; [15]) pastor Dus Jacobus Francisci.

Werdt : patronus S. Nicolaus ; coll. Abbas Epternacensis ; pastor Waltherus Heeren.

Roij.

(Blz. 5—7) Anno 1608 mensis Septembris die 26 visitavit Revmus Dus Ghisbertus Masius, episcopus Buscoducensis, capitulum Eyndoviense, [16]) habens secum Revdum Dum Ghisbertum Coeverincx, decanum cathedralis ecclesie Buscoducensis, cum ipsius famulo, necnon suum capellanum cum duobus famulis et uno auriga. Atque eodem die invitavit capitulum Eijndoviense dictum Episcopum cum suo comitatu et aliis amicis ad intersignium Stellae. Absoluto autem prandio, surrexit Episcopus cum suo comitatu et ad templum accessit, ut Sacramentum Confirmationis administraret fidelibus. Statimque circa horam quintam surrexit quoque ab eadem illa mensa Dus et Mag. Sebastianus Kesselius, pastor, canonicus et decanus Christianitatis Eyndoviensis, qui in descensu e cubiculo, in quo pransi fuerant, in ipsis gradibus, no cadendo, sed pedetentim descendendo subitanea morte occubuit. Deinde 28 Septembris Eyndoviae ante altare animarum sepultus est atque 22 Octobris sequentis ipsius celebratae sunt exequiae.

Anno Domini millesimo sexcentesimo octavo mensis Septembris die vigesima septima constituit Revmus Dus Ghisbertus Masius, episcopus Buscoducensis, Dum et Mag. Jacobum Frans-

---

[13]) Oningevuld.
[14]) Mathias Valx, Schutjes V 673.
[15]) De Prins van Oranje.
[16]) Het collegiaal kapittel.

sen van Lieshoudt, S. Theol. Bacc. necnon pastorem Woencellensem, decanum christianitatis concilii Eyndoviensis, eamdem illi tribuendo potestatem, quam Do et Mag. Sebastiano Kesselio tamquam prefati concilii decano jam antea tribuerat, cum potestate etiam consecrandi corporalia, indumenta sacerdotalia atque omnia alia, in quorum consecratione sacrum chrisma non adhibetur. Atque etiam reconciliandi templa, coemiteria aliaque loca sacra quocumque modo violata. Acta sunt ista Eyndoviae coram duobus notariis publicis, videlicet Do et Mag. Joanne Keutzio, canonico et notario capituli Eyndoviensis, atque Mag. Petro Rythovio, secretario oppidi Eyndoviensis, in presentia Revdorum Dorum Di et Mag. Ghisberti Coverincx S.T.L. necnon decani ecclesie cathedralis Buscoducensis atque Electi Daventriensis, et Di Georgii Lamberti Joannis, canonici Eyndoviensis, tanquam testium ad praemissa vocatorum et rogatorum.

Die nona Octobris pretacti anni contulit Dux Brabantiae per instantiam Revmi Di Episcopi praefati praenominato Do Jacobo pastoratum Eyndoviensem cum canonicatu illi annexo.

Anno millesimo sexcentesimo nono, mensis Julii die vigesima tertia, introduxi ego, infrascriptus archipresbyter, Dum Dionysium Petri Bersium in realem, corporalem et actualem possessionem ad ecclesiam parochialem de Steenssel coram testibus Do et Mag. Petro Rutgeri, canonico Eyndoviensi, et Johanne Adriani Colen, ludimagistro Steensellensi.

Solvit mihi tres florenos. Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno 1609, mensis Augusti die vigesima sexta, introduxi Dum Arnoldum Ghoossens in corporalem, realem et actualem possessionem ad ecclesiam parochialem de Knechssel coram testibus Michaele Francisci custode et Arnoldo Antonii van Hasenbosch, scabino in Knechssel.

Solvit II flor. VII st. Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno 1609, die 11 Septembris, introduxi Dum et fratrem Theodorum van der Meer, e conventu Regularium monasterii van Bern, in realem, corporalem et actualem possessionem ad ecclesiam parochialem de Woencel coram testibus Do et Mag. Egidio Dileno, cantore Eyndoviensi, et Do ac Mag. Johanne Bartholomei, pastor in Maerheeze.

Mea jura ipsi donavi. Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

(Blz. 8 en 9) Anno 1609, mensis Septembris die 23, celebratum est concilium rurale, in quo de mandato Revmi Di nostri Gisberti Masii, episcopi Buscod., lectus est et publicatus Titulus

XVIII Synodi Provincialis Mechliniensis de vita et honestate clericorum, quem omnes pastores susceperunt, cui interfuerunt sequentium parochiarum pastores, scilicet hujus districtus ad unum omnes: Sint Odenroy; Zon; Bruegel; Hoydonck seu Nederwetten; Tongelre; Geldrop; Heeze; Leend; Aelst; Waelre; Waerd; Dommelen; Rythoven; Westerhoven; Bergheijck; Steenssel, solvit sponsalia 4 fl(orenos); Knechsel, solvit sponsalia 4 fl.; Oerle; Velthoven seu Sonderwyck; Meerefelt, solvit sponsalia 6 fl.; Zeelst; Stryp; Woenssel, solvit sponsalia 6 fl., cui ex gratia 2 fl. indulserunt; Blaerthem; Strathum; Eyndoven.

Hoc anno venerunt quinque commissarii de Consilio Brabantiae ab Archiduce missi, ut super omnibus excessibus et delictis in communitatibus tempore belli quomodocumque commissis informationem acciperent, quos pastores ad suum convivium vocarunt.

Consumpserunt autem pastores quisque pro suo capite unum poculum vini, constans 18 st., et pro mensa quisque decem st. ac tantumdem quisque commissariorum et cantorum consumpserunt, quod pastores aequaliter solverunt. Consumpti autem sunt 49 fl., ad quam summam jura sponsaliorum sunt relata, constituentia simul 20 fl.

Renovatum vero est statutum, olim factum, in praefato concilio omnium pastorum suffragiis, ut nempe integra ecclesia pro sponsalibus solveret octo fl., media sex fl. et quarta capella quatuor fl. Quod attestor.

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno 1610, mensis Januarii die XXII, in possessionem realem ad ecclesiam parochialem Sancti Martini de Roda Stae Odae Dum et Mag. Bartholomeum Baers tamquam procuratorem legitimum Di ac Mag. Everardi Wachtelaer posui et induxi, presentibus ibidem fratre Johanne Donschot, vicepastore Rodensi, et Wilhelmo Thomae, custode Rodensi, et Isaaco Wachtelaer tamquam testibus ad hoc vocatis atque rogatis.

Solvit mihi integra jura, scilicet sex fl.

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

(Blz. 9—16) Anno 1610, mensis Septembris die 13, celebratum est Eyndoviae concilium rurale, in quo de mandato Revmi Di nostri Gisberti Masii, episcopi Buscod., ordinatum est omnibus pastoribus 1° quod singuli curarent statim habere Synodum Provincialem Mechliniensem novissime editum seque ejus decretis in omnibus, presertim quoad habitum sacerdotalem, confor-

mare; secundo ut singuli pastores prima Dominica sequenti e suggestu publicarent, quod posthac in Primitiis nemini ultra quinquaginta hospites licebit habere et quod oblationes in Primitiis ab hospitibus faciendas non liceat accipere aliter quam in altari; tertio ut similiter proxima Dominica publicarent, quod Patres Societatis Jesu circa instans festum Bavonis scholam Silvaeducis aperirent. Lecta sunt praeterea in hoc capitulo Statuta Synodi Provincialis de administratione Sacramentorum loquentia et de habitu sacerdotali. Fuerunt in dicto concilio pastores sequentium parochiarum: Sint Odenroye, solvit sponsalia 8 fl.; Son; Bruegel; Hoydonck seu Nederwetten; Tongelre; Geldrop; Heeze; Leende; Aelst; Waelre; Weerd; Dommelen; Rythoven; Westerhoven; Bergheyck; Steensel; Oerle; Velthoven seu Sonderwyck; Merefelt; Zeelst; Woenssel; Blaerthem; Stratum; Eyndhoven.

Absentes fuerunt pastores in Knechsel et Strijp, qui quamvis legitime essent excusati debuerunt tamen secundum Statuta Synodalia in oneribus mensae tribuere tamquam presentes, scilicet quisque unum poculum vini, constans XVIII st. et novem st. pro cibariis. Finito capitulo non accesserunt ad mensam Di pastores in Weerd et Leende, sed propter causam domum reversi sunt et tamen solvit unusquisque onera mensae tamquam presens, nempe 18 st. pro vino et 9 st. pro mensa, qui cesserunt in utilitatem presentium.

In dicto concilio seu capitulo omnium pastorum votis ultra Statuta Provincialia et Synodalia conclusa et ordinata sunt quae sequuntur:

1° Primo renovant statutum preteriti anni de quantitate sponsaliorum ibidem ordinata, ut nimirum integra ecclesia octo, media sex, quarta capella quatuor fl. solveret.

2° Statuunt et ordinant, ut posthac medietas omnium sponsaliorum referatur ad commune aerarium hujus concilii seu capituli.

3° Statuunt et ordinant, quod decanus ipsorum sit thesaurarius.

4° Abstentes in capitulis annalibus expensis aerarii per decanum compellantur juxta Statuta Synodalia ad solvendum onera mensae tanquam presentes fuissent.

5° Statuunt et ordinant, ut pecuniae absentium referantur ad pretactum commune aerarium.

6° Absentes non erunt participes jurium sponsaliorum, quae pro sublevamine mensae applicantur, sed solum presentes.

7° Statuunt et ordinant, quod absentes non habebunt vocem

in capitulo annali, neque ullo modo enervare poterunt quae per presentes fuere statuta.

8° Si minus quam tredecim pastores in propria persona fuerint in capitulo presentes, nulla statuta hujusmodi ordinari aut mutari poterunt, nisi forte absentes miserint substitutum cum absoluto procuratorio, et nisi aliqua evidens subsit necessitas aut capituli utilitas per decanum approbata.

9° Unusquisque pastorum secundum aetatem suae introductionis ad curam in capitulo et mensa sedebit atque loquetur. Si qui vero sint aequalis aetatis in introductione, seniores in annis praecedent. [17])

10° Nemo alterum contumeliosis vel injuriosis aut iracundis verbis quocumque modo aut loco petet vel a tergo mordebit, neque prava colloquia miscebit, nec in cibo aut potu excessum faciet. Et quisquis in aliquo istorum fuerit deprehensus, pretium duorum poculorum vini ad commune aerarium in promptis solvere, expensis aerarii, per decanum compellatur.

11° Statuunt et ordinant, quod in mensa non adferantur plura pocula vini quam personae mensae assident et quidquid ultra durante mensa allatum fuerit ipsi provisores [18]) de suis propriis solvere tenebuntur. Quando autem provisores cum hospite conveniunt non ultra unum poculum vini bibere, ipsis licet, quod annumerabitur numero poculorum in mensa bibendorum.

12° Statuunt et ordinant, ut duo precipui cantores, qui Missam in capitulo annali musice cantarunt et qui non sunt pastores hujus concilii, cum custode ad mensam vocentur, sumptibus inter pastores aequaliter ferendis, vel unicuique istorum trium valor unius poculi vini in promptis pecuniis detur, prout capitulo singulis annis visum erit.

13° Statuunt et ordinant, quandocumque Do decano aliquid communibus expensis attentandum est in bonum capituli seu contra refractarios ejusdem, sufficere illi, ut utatur solum consilio provisorum, qui in novissimo capitulo provisores fuerunt. Et quidquid illis cum Do decano consultum videtur, hoc Dus decanus expensis communis aerarii exequetur, nec quisquam pastorum neque totum pastorum concilium ejus acta infringere aut revocare poterit, sed ad unum omnes tam absentes in capitulo quam presentes ea laudare atque sequi debebunt. Et si aliquid

---

17) Het hierop volgende: „Ceterum S. Th. Lic(entiati) vel J. U. Lic. seu Baccalaurei omnibus senioribus in voce et loco praeponentur" staat doorgeslagen.

18) Het capitulum had twee provisoren, die belast waren met de samenstelling van het menu voor de jaarvergadering.

difficultatis forte emerserit, cui per Dum decanum communibus expensis statim occurrendum vel succurrendum est et nequeat decanus propter morae periculum provisores consulere, aget Dus decanus quod sibi in bona conscientia videbitur expediens; et quaecumque egerit, omnes ratum habere tenebuntur, ut supra jam dictum est.

14° Quandocumque Dus decanus aliquid pastoribus significandum habet, quod solum pastores ipsos concernit, expensis aerarii tabellarium conducet illique solvet.

15° Faciet Dus decanus singulis annis in capitulo annali legalem computum coram omnibus pastoribus ibidem presentibus.

16° Statuunt et ordinant, ut quotannis in capitulo annali haec statuta per Dum decanum publice legantur, ne quis oblivionem aut ignorantiam eorum pretendat.

17° Adhaec statuunt et ordinant, ut postquam aliquis pastorum hujus capituli fuerit defunctus, singuli pastores prima opportunitate Missae Sacrificium pro animae ipsius requie ad minimum semel Deo offerant.

Humilibus precibus et prompta obedientia haec omnia statuta vel inposterum statuenda subjiciunt censurae Revmi et Illmi Di nostri Episcopi Buscoducensis.

Nos Ghysbertus Masius, episcopus Buscod., precedentia statuta et ordinationes per modum provisionis et usque ad nostram revocationem approbamus. Actum Buscoduci ultima Augusti anno a Nativitate Di millesimo sexcentesimo undecimo.

De mandato Revmi Di

Jo. Bardoul, secret.

Adfuerunt in mensa prefati concilii 23 personae; quisque pro mensa solvit 9 st. et pro poculo vini 18 st.; consumpti autem sunt in universum triginta unus fl. cum unico st. Ego autem ad principia aerarii accepi a Dis unum dalerum imperialem, facientem duos fl. et tredecim st., et semi-mattam, valentem viginti sex st. A Do pastore in Knechsel in concilio absente accepi 28 die Septembris semi-mattam et unum st., sunt 27 st. Similiter a Do pastore in Stryp absente accepi die 5 Octobris 1610 semi-mattam et unum st., sunt 27 st.

Quod attestor

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno millesimo sexcentesimo undecimo, mensis Martii die quarta, introduxi honorabilem virum Dum et Mag. Robertum Swertium, S.Th.L., plebanum S. Joannis Evang. in Buscod., in

possessionem ad capellam B. Severini sub parochia de Zeelst, presentibus Mag. Arnoldo van Bemel et Adriano Petri tamquam testibus ad hoc vocatis atque rogatis. Quod attestor

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

(Blz. 17 en 18) Anno 1611 decima septima die Martii in presentia Di et Mag. Matthiae Gerardi, decani ecclesiae Eyndhoviensis, [19]) et Mag. Petri Rythoven secretarii atque Wilhelmi Francisci van Flodrop et Petri Nicolai, scabinorum oppidi Eyndhoviensis, inveni in edibus Rolandi Verbraecken falconarii, civis Eyndhoviensis, haereticum atque pestilentem librum intitulatum ut sequitur: „Postille ofte Predicatiën over alle die Evangelische texten, die men op elcken Sondach gewoen is te verclaeren, suyverlyck ende treffelyck nae den gront der H. Schriftueren gedaen deur den eerwerdigen ende welgeleerden M. Jodocum Nahumium van Suntheym, wylen professeur in de vermaerde schole te Herborn ende getrouwen kerckdienaer aldaer, ende nae synen doot in 't licht gebracht deur den godsaligen Artum Vigelium, kerckendienaer tot Rodheym in Wetteravien, [20]) ende nu onlanx uyt het Latyn getrouwelyck overgeseth ten dienste ende nutticheyt van alle lieffhebberen der waerheyt deur Carolum Agricolam, leeraer der gemeynte Christi tot Rynsburgh." Beneden stonde: „Tot Leyden by Jan Paedts Jacobssen anno 1605". Ende was ingebonden in root corio met twee sloten. Item was daerby gebonden een boeck, geintituleert aldus: „Predicatien over dat heylige lyden onses Heeren Jesu Christi, uyt de corte ende sommarische ontworpingen des welgeleerden Jodoci Nahumi saliger gedachten, seer getrouwen herders der gemeynte Christi tot Hanouw, [21]) byeen in grooter nersticheyt vergadert ende onlanx in 't licht gebracht deur den arbeyt van den geleerden Arto Vigelio, kerckendienaer tot Rodheym in Wetteravien, ende nu ten dienste ende stichtinge van de Nederlantsche gemeynten uyt het Latyn in de Nederduytsche tale getrouwelyck overgeseth deur Car. Agricolam, leeraer tot Rynsburgh." Beneden stonde: „Tot Leyden by Jan Paedts Jacobssen anno 1605". In Indice van den yersten voirs. boeck stonde onder andere scendelycke erreuren ende falsiteyten aldus: „Littera A Autaeren en worden nu nyet meer gebruyckt ende waerom? Autaeren in 't Pausdom veroorsaecken affgoderye". In Indice van den tweeden voirs. boeck aldus: „Littera P. Paus verdruckt de waerheyt,

19) De deken van het Eindhovens collegiaal kapittel.
20) Wetterau in Hessen.
21) Hanau in Hessen-Nassau.

Petrus en is nyet den steen ende gront der Kercke" etc.
Hunc autem librum disrupi et postea per combustionem in cineres redegi.

(Blz. 18—22) Anno 1611, mensis Septembris die 12a, celebratum est Eyndhoviae concilium rurale seu capitulum annale, in quo post solemnem Missam de Spiritu Sancto oblatam lecta fuere precipua capita novissimae Synodi Provincialis et Diocesanae et hujus nostri capituli, mandatumque est omnibus et singulis pastoribus, ut sese eisdem conformarent. Lectae sunt praeterea litterae commissionis meae, ut omnes pastores scirent quousque se extendant et ut mandato in illis contento obedirent. Fuerunt in dicto concilio presentes pastores sequentium parochiarum, inter quos duo erant sponsi, scilicet in Roda —— nam novus pastor Rodensis anni praeteriti jam denuo obierat —— et Bruegel. Ordinatum vero est in hoc capitulo, ut quisque pastorum pro anima defuncti pastoris semel Missae Sacrificium offerat.

Stae Odae Rodensis solvit sponsalia 8 fl., Son, Tongelre, Heeze, Leende, Aelst, Weerd, Dommelen, Rythoven, Knechsel, Stryp, Oerle, Velthoven, Meerefelt, Zeelst, Woencel, Blaerthem, Strathum, Eyndhoven.

Absentes fuerunt pastores in Bruegel, qui et sponsus, Hoydonck, [22]) Geldrop, Westerhoven, Bergheyck et Waelre, quae pastore vacabat. Pro mensa quisque pastorum solvit novem st. et pro poculo vini sedecim st., sunt simul 25 st. Quatuor autem cantores adfuerunt et custos, pro quorum singulis soluti quoque sunt ex aerario 25 st. Consumpti igitur sunt in mensa per 24 personas triginta fl.; unde provisores scilicet pastores in Zeelst et Zon, per contributionem pastorum presentium — quorum quisque 22 st. exposuerat et reliquum de juribus sponsaliorum sumeretur — solverunt hospiti novemdecim fl. et decem st. cum dimidio; reliquum vero, scilicet decem fl. et novem st. cum dimidio ego solvi hospiti in Stella ex communi aerario. [23])

Pretacto die accepi a Do pastore in Roda Sanctae Odae octo fl. pro suis sponsalitiis. Feci pretacto die in capitulo coram pastoribus computum meum receptorum et expositorum preteriti anni et justa calculatione per pastores facta et approbata inventum

---

22) Nederwetten en Hooidonk.

23) In margine: „Memoria. Sex personae in mensa erant exemptae, scilicet Dus decanus et pastor in Roda et 4 cantores; pro singulis solvi ex aerario 25 st., faciunt 7½ fl. Praeterea pro singulis ex 20 pastoribus presentibus solvi ex aerario tres st., faciunt 3 fl., nam quisque presentium solverat solum 22 st. et medium st. hospiti detraxi; hinc igitur ex aerario exposui 11—15—0."

est, me sesqui stuferum amplius recepisse quam exposuisse. Restant ergo pastoribus inde 1½ st.

13 Sept. 1611 accepi a Do pastore in Bruegel, sponso absente, sex fl. pro juribus sponsaliorum, scilicet duplicem Albertum, valentem V fl. VIII st., et reliqua in pagameno.

Septemb. 29 misit mihi Dus pastor in Hoydonck pro solutione suae absentiae, in capitulo prefato factae, semimattam utcumque levem, valentem in justo pondere XXIII½ st. et adhuc braspenarium, faciunt simul XXIIII st. et III quadrantes.

Quinto Octobris 1611 accepi a Do pastore in Geldrop, in capitulo absente, semimattam, valentem XXIII½ st. et duas blancas, sunt simul 25 st.

Octava die Novembris accepi per nuncium a Do pastore in Westerhoven, in capitulo absente, 25 st., de quibus dedi nuncio unum st., restant ergo accepti 24 st.

Decimo sexto Novembris accepi per manus Joannis den snijder a Do pastore in Bergheyck, in capitulo absente, semimattam, valentem 24 st. et unum st., facit 25 st.

Nono Decembris 1611 missus est mandante Episcopo tabellarius per parochias, qui nunciaret pastoribus, quod Episcopus in Sabbato Quatuor Temporum tunc instantium Sacras Ordines conferret in abbatia Tongerloensi. Pastor autem in Oerle, frater Petrus Raest, non modo non voluit solvere tabellario, sed multa ignominia quoque depulit eum dicens: „Fabulas mihi adfers et dices Episcopo necnon Decano, ut nates suos cum istis litteris abstergant".

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno 1612, mensis Februarii die 13, dedi Do et Mag. Laurentio Matthiae, pastori in Meerfelt, licentiam quatenus publice cum suo aedituo divenderet quindecim quercora, crescentia apud sacellum B. Mariae Virg. ibidem, ad reparationem et ornatum ejusdem sacelli, adjuncta conditione, quod in locis ubi excidentur viginti quatuor quernas arbores intra hunc annum currentem plantabit et similiter intra annum de omnibus et singulis legalem computum coram me faciet.

Quod attestor
Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno 1612, mensis Martii die 15, introduxi Dum Franciscum Joannes Doernensem in corporalem, realem et actualem possessionem ad altare Beatae Barbarae in ecclesia parochiali de Son

coram testibus Do Matthia Valcx, pastore in Zon, et .....[24])
Quod attestor
Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno a Nativitate Di 1612, mensis Octobris die quinta, introductus est in realem, corporalem et actualem possessionem Dus et Mag. Henricus Risingius ad ecclesiam parochialem de Aelst coram testibus Do et Mag. Gerardo de Monte, pastore in Strijp, et Do et Mag. Laurentio Matthiae, pastore in Merefelt.
Quod attestor
Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno 1612, mensis Octobris die quinta, introductus est Dus et Mag. Gerardus de Monte, pastor in Stryp, in corporalem, realem et actualem possessionem ad altare B. Virg. Mariae, in ecclesia parochiali de Aelst fundatum, coram testibus Do et Mag. Henrico Rysingio, pastore in Aelst, et Do et Mag. Laurentio Matthiae, pastore in Merefelt. Quod attestor
Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

(Blz. 23—26) Quomodo celebrata fuerit Synodus Dioecesano 1612.

Anno millesimo sexcentesimo duodecimo, mensis Octobris die nona, celebrata est per Revmum Dum Ghisbertum Masium, episcopum Buscod., Synodus Diocesana,[25]) ad quam convenerunt omnes pastores totius diocesis, ubi haeretici non dominabantur. Convenerunt quoque certi deputati a singulis Capitulis et decani Capitulorum, necnon praepositi monasteriorum, exceptis monasteris privilegiatorum et mendicantium.

Mane autem hora septima in aula episcopali singuli aderant in habitu ecclesiastico, scilicet tunica, superpelliceo, stola et bireto, canonici vero seu eorum deputati atque decani Capitulorum praeter ista almutium quoque gestabant. Omnibus autem extraneis sacerdotibus in aula episcopali congregatis, pulsabatur maxima ecclesiae cathedralis campana —— quae etiam vespertino tempore pridie diei solemniter erat pulsata —— atque tunc omnes canonici, vicarii et beneficiati ecclesiae cathedralis processionaliter e templo veniebant, induti habitu ecclesiastico ut supra, ad aulam episcopalem. Quibus ibidem presentibus prodierunt duo deputati magistri caeremoniarum, qui ordinem statuebant, quo iretur ad templum et ad Missam votivam de Spiritu Sancto solemniter cantandam. Eundo itaque processionaliter ad templum, beneficiati et capellani cathedralis ecclesiae precedebant,

[24]) Niet ingevuld.
[25]) Alsdan werden de Statuten van de Tweede Bossche Synodus vastgesteld.

deinde sequebantur pastores, inter quos certus ordo non erat, scilicet quis eorum alterum precederet, sed promiscue sibi quisque locum capiebat. Post pastores sequebantur praepositi monasteriorum et post praepositos decani rurales, post decanos vero canonici atque post canonicos decani Capitulorum atque dehinc canonici cathedralis. Ac novissime Revmus Dus Episcopus, qui procedebat inter Decanum et Archidiaconum cathedralis ecclesiae, necnon inter Abbatem Bernensem et deputatum Abbatis Tongerloensis et Postulani. Finito Missae Sacrificio habuit Episcopus in summo choro orationem ad reformationem vitae ecclesiasticorum, presertim canonicorum et pastorum.[26]) Facta oratione legebatur catalogus, ut scirentur nomina absentium. Quibus lectis dimittebantur singuli ad sua hospitia in horam tertiam postmeridianam. Episcopus autem precipuas personas usque ad medietatem presentium vocabat ad suam mensam. Hora tertia maxima campana pulsabatur et tunc singuli comparebant in magno refectorio Dominicanorum atque ibi publicabantur Statuta Provincialia Synodi Mechliniensis, eisque publicatis singuli deputati sua procuratoria exhibebant, quae publice in concilio legebantur atque deinde singuli faciebant publicam professionem fidei. Qua facta dimittebantur in horam octavam pomeridianam sequentis diei.

Sequenti die pulsabatur ad medium octavae usque ad octavam maxima campana et omnes denuo conveniebant in refectorio Dominicanorum, in quo Episcopus brevem oratiunculam habuit de utilitate et necessitate erigendi Seminari. Qua habita divulgatum fuit, quantum Episcopus, quantum abbatiae, decani, capitula, monasteria et pastores ad usum Seminarii deberent annue tribuere. Hac divulgatione facta ad sua quisque hospitia dimittebatur in horam tertiam post meridiem. Episcopus vero reliquam medietatem numeri personarum in concilio presentium secum ducebat ad mensam. Hora tertia pulsabatur rursum maxima campana atque omnes congregabantur iterum in refectorio Dominicanorum ac ibi publicabantur concepta Statuta hujus Synodi Diocesanae. Qua facta publicatione Episcopus ex consensu totius concilii concludebat et absolvebat Synodum omnibusque in genua provolutis dabat solemnem benedictionem atque cum benedictione licentiam dabat singulis ad propria redeundi.

Nemo autem omnium pro mensa Episcopi, variis ferculis refertissima et instructissima, neque pro vino quidquam solvebat, sed

---

[26]) De door Masius alsdan gehouden redevoering werd vóóraan in de *Statuta Secundae Synodi Dioecesanae Buscoducensis* afgedrukt.

Episcopus omnes expensas largas satis et liberales ferebat, nec patiebatur quidquam ab aliis solvi.

Anno a Nativitate (Di) 1612 introductus est in realem, corporalem et actualem possessionem Dus Thomas de Leuwen ad ecclesiam parochialem de Zeelst coram testibus Do Henrico Arnoldi Gheenkens et Do et Mag. Petro Rysingio, pastore in Arendonck. Quod attestor

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno a Nativitate Di 1613, mensis Octobris die 14a, introductus est in realem, corporalem et actualem possessionem Dus et fr. Rudolphus Zegeri ad ecclesiam parochialem de Woencel coram venerabilibus Dis Do Georgio Joannis, canonico Eyndhoviensi, et Mag. Gerardo Lokermans, matriculario Woencellensi, tamquam testibus ad hoc vocatis. Quod attestor

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

(Blz. 27—30) Anno 1613, mensis Octobris die 16, celebratum est capitulum annale pastorum districtus Eyndhoviensis, in quo praecipua capita novae Synodi Diocesanae singulis distributae lecta fuerunt atque mandatum, ut pastores se iisdem per omnia conformarent. Fuerunt autem in dicto capitulo presentes pastores sequentium parochiarum, inter quos sponsi erant pastor in Woencel, pastor in Zeelst, pastor in Waelre, pastor in Aelst, pastor in Merefelt, qui et sponsalitia sua secundum statuta hujus nostri capituli solverunt. Provisores autem hoc anno fuerunt Di pastores in Aelst et Blaerthem.

Pastor Ste Odae Rodensis, Zon, Tongelre, Heeze, Aelst, Rythoven, Bergheyck, Knechsel, Velthoven, Zeelst, Stryp, Strathem, Hoydonck, Geldrop, Leende, Waelre, Dommelen, Westerhoven, Steenssel, Oerle, Merefelt, Blaerthem, Woencel, Eyndhoven.

Absentes erant Dus pastor in Bruegel et Weerde. Pro mensa quisque pastorum solvit novem st. et pro uno poculo vini Francici 12 st., faciunt 21 st., sed quisque pastorum solvit solum 15 st. et reliquum, scilicet sex st., pro viginti pastoribus facientes pariter sex fl., soluti sunt de juribus sponsaliorum ex aerario. Erant in mensa exempti quinque sponsi prenominati cum Decano et quatuor cantoribus et custode, pro quorum singulis solvi ex aerario 21 st., faciunt XI fl. et XI st.

Ordinatus est in prefato capitulo Dus et Mag. Godefridus de Pulser, S.Th.Bacc., pastor in Roda, magister caeremoniarum usque ad proximum capitulum pro primitiis celebraturis.

Accepi in prelibato capitulo a Do pastore in Woencel sponso

8 fl.; item a Do pastore in Zeelst sponso 6 fl.; item a Do pastore in Merefelt sponso 6 fl.; item a Do pastore in Waelre sponso 6 fl.; item a Do pastore in Aelst sponso 4 fl., de quibus —— ut supra dictum est —— exposui ad usum mensae 17 fl. et XI st. Et insuper 17 st. per me amplius expositos quam receptos, uti patet ex computu meo, in presentia omnium pastorum capitulariter facto et subsignato. Igitur remanent in aerario de juribus sponsaliorum pro hoc anno 1613 XI fl. 12 st.

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno millesimo sexcentesimo decimo quarto, mensis Julii die secunda, ipso scilicet festo Visitationis Deiparae Virginis Mariae, mane obiit Revmus Dus Ghisbertus Masius, episcopus Buscod. In cujus locum successit honorabilis et doctus vir, senator Concilii Mechliniensis, Nicolaus Zoes, qui Silvaeducis consecratus est episcopus a° millesimo sexcentesimo decimo quinto, mensis Maii die decima, Dominica videlicet tertia post Pascha, presentibus Revmis et Illmis Dis archiepiscopo Mechliniensi et episcopo Antverpiensi et Gandensi et Ruremundensi in innumerabili hominum concursu.

Anno 1615, mensis Maii die 6a, accepi a novo Episcopo 27 exemplaria futurae consecrationis ejus cum mandato, ut eadem pastoribus mei districtus statim distribuerem. Solvi tabellario 26 st. cum dimidio. Viris autem, qui exemplaria huc atque illuc ad pastores tulerunt, solvi in universum 14 st.

Post haec die 18 Julii misi de mandato Episcopi nuncios ad aliquot pastores, quod in festo B. Mariae Magdalenae Eyndhoviae confirmaret. Solvi nunciis in universum 2 fl. et 5 st.

Deinde 19 Augusti accepi litteras singulis pastoribus deferendas ex mandato Episcopi, ut observarent processiones ad obtinendam pluviam et ad obediendum aliis mandatis, in iisdem litteris contentis. Solvi autem nuncio 6 st.

Summa lateris 4 fl. et XI½ st.

Cursori autem, qui easdem litteras ad aliquot pastores pertulit, solvi 2 fl. et 4 st.

Iterum 19 Septembris misi cursorem ad singulos pastores pro hoc capitulo nostro convocando atque solvi 3 fl. 10 st.

Item septem annis continuis distribui pastoribus in Paschate gosiphium pro Sacris Oleis, ad quorum usum exposui singulis annis 5 st., facit 35 st.

Summa 7 fl. 9 st.

Ergo patet amplius quam receptum expositos esse 8 st. cum dimidio.

(Blz. 31—33) Anno millesimo sexcentesimo decimo quinto, mensis Septembris die 23, celebratum est annale capitulum concilii Eyndhoviensis, in quo lecta fuere precipua capita Concilii Diocesani. Fueruntque presentes pastores, quorum nomina subsequuntur. Inter quos sponsi erant Di pastores in Zeelst et Merefelt. Provisores autem fuerunt Di pastores in Bruegel et in Berghеyck; quoniam autem Pastor Bergheycanus infirmabatur, surrogatus est in ejus locum Pastor in Dommelen.

Pastor in Zon, p. in Brugel, p. in Tongelre, p. in Geldrop, p. in Heeze, p. in Leende, p. in Aelst, p. in Waelre, p. in Weerde, p. in Dommelen, p. in Westerhoven, vicarius in Rythoven, p. in Steenssel, p. in Knechsel, p. in Velthoven, p. in Meerfelt, p. in Blaerthem, p. in Stryp, p. in Woencel, p. in Strathem.

Fuerunt absentes in dicto capitulo Di pastores in Roda S. Odae, p. in Hoydonck, p. in Oerle, p. in Zeelst, qui est sponsus, et p. in Bergheyck, qui erat infirmus. Quisque pastorum solvit pro mensa novem st. et pro poculo vini Francici 12 st. Sex autem personae, scilicet decanus, pastor in Meerfelt tamquam sponsus, tres cantores et custos fuerunt in mensa exemptae, pro quibus solutum est in mensa ex juribus sponsaliorum Di pastoris in Merefelt. Pastor vero sponsus in Zeelst sua sponsalia adhuc debet. Conclusum est autem in capitulo, quod nihil amplius de juribus sponsaliorum referretur ad aerarium.

Cum autem officium decanatus hujus concilii Eyndhoviensis resignassem primo Junii novissime preteriti, in scriptis per modum libelli supplicis, ad manus Revmi Di novi Episcopi Buscod., ut alteri idipsum conferret, et hactenus voluerit me exonerare, ego hoc ipsum hodie in pleno pastorum concilio ad manus pastorum resignavi denuo, supplicans quatenus Di pastores dignarentur alium decanum eligere, quem ego Revmo Do Episcopo prefato presentarem confirmandum. Sed neque pastores me exonerare voluerunt.

Feci autem coram omnibus pastoribus computum meum, prout hic ante notatur, qui eum pariter uno ore laudarunt et concluserunt adeo ut mihi ex communi aerario octo st. debeantur.

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno 1615, mensis Decembris die 18, accepi a Do pastore in Roda S. Odae, in prefato capitulo absente, 21 st. pro expensis mensae in capitulo factis.

Anna 1616, mensis Maii die 27, accepi a Do pastore de Hoy-

donck, in capitulo absente, 21 st. pro expensis mensae in capitulo factis. [27])

Anno 1616, mensis Junii die 20, accepi a Revmo Do litteras, quo die celebrandum erit capitulum annale pastorum. Solvi tabellario 8 st.

Detractis quoque octo st. cum dimidio, remanent in aerario ad utilitatem communem pastorum 25 st. cum dimidio.

Anno millesimo sexcentesimo decimo quinto, mensis Decembris die decima quarta, introductus est Dus Adrianus Nicolai ad ecclesiam parochialem de Velthoven per Dum Laurentium Matthiae coram Do Petro Resingio et Do Huberto Laerhovio tamquam testibus, prout in litteris institutionis ejusdem Di Adriani, manu Di Laurentii pretacti scriptis, inveni et hic annotavi 27 Febr. 1617.

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno mill. sexc. decimo sexto, mensis Martii die vigesima secunda, introductus est in corporalem, realem et actualem possessionem ad ecclesiam parochialem de Merefelt Dus Joannes Hennoset Grenvillanus coram testibus Do et Mag. Henrico van Asperen, pastore in Blaerthem, et Bartholomeo Ghisberti, custode in Merefelt, et Cornelio Theodori in de Eyck, cive Eyndhoviensi. Quod attestor

Accepi 3—18—0. Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

Anno mill. sexc. decimo sexto, mensis Junii die prima, introductus est in corporalem, realem et actualem possessionem ad ecclesiam parochialem de Merefelt Dus Hubertus a Laerhoven coram testibus Do et Mag. Henrico ab Asperen, pastore in Blaerthem, et Pallade van der Sterre, domino temporali de Zeelst et Blaerthem, [28]) et Guilielmo van den Dyck J. U. Lic.

Quod attestor

Jac. F. van Lieshoudt, archipr. Eyndoviensis.

(Blz. 34 en 35) Ordo secundum quem quotannis celebranda erunt capitula Pastorum in singulis decanatibus diocaesis Buscoducensis 1616. [29])

Copia. Venerabilis De, cum nondum fuerit dies statutus ca-

[27]) Deze en volgende aantekening werd later tussengeschreven.

[28]) De bewering van Brock, dat de familie Pallas v. d. Sterre de heerlijkheid van Zeelst bezat, wordt hier bevestigd, zie Schutjes V 1001. In 1625 was een Jhr. Johan Pallas v. d. Sterre schout van Blaerthem, Zeelst en Veldhoven; *Tax.* VIII 238.

[29]) *Arch. Bisd., coll. „Nic. Zoes"* behelst een stuk, waarin men in dezelfde

pitulis Pastorum, quem Revmus Dus Ghisbertus Masius, predecessor noster, in postrema Synodo Tit. 16 cap. 5 prefigere statuerat, ordinamus ut hujusmodi capitula celebrentur singulis annis ordine et tempore hic designatis.

Primum omnium celebrabitur capitulum Orthense cum annexis hic Buscoduci feria quarta post festum Assumptionis B. Mariae Virg.; feria secunda immediate sequenti capitulum Helmondense in oppido Helmondensi; huic feria quarta proxima succedet capitulum Eyndoviense; feria 2a sequenti capitulum Becanum et feria 4a capitulum Ghelense in municipio de Mol [30]) et feria 2a capitulum Ossense in municipio Ossensi. [31]) Quae feriae si per festum aut jejunium impediantur, celebrabitur capitulum postero die non impedito, alioquin proxima feria secunda vel quarta. Haec vobis insinuanda duximus, ut vos iis conformare possitis, nos vobis ex animo commendantes. Buscoduci 20 Junii 1616.

Inferius sic scriptum: de mandato Revmi Di nostri. Et subsignatum: Jo. Bardoul. Superscriptio autem sic continebat: Venerabili et circumspecto Do pastori et archipresbytero in Eyndoven. Sigillatum in virida cera sigillo secretarii prenominati.

Haec copia concordat de verbo ad verbum cum suo originali, me teste, notaria publico et admisso,

Jac. F. van Lieshoudt, notarius, 1616.

Anno mill. sexc. decimo sexto, mensis Julii die 25, introductus est in corporalem, realem et actualem possessionem ad ecclesiam parochialem de Bruegel frater et Dus Ghisbertus Petri coram testibus Do Johanne Rhodio, pastore Hoydoncano, et Do Henrico Wyfflet, vicario in Bruegel. Quod attestor

Jac. F. van Lieshoudt, archipr. Eyndov., 1616.

(Blz. 36 en 37) Anno 1616, mensis Augusti die 25, celebratum est Eyndhoviae annale capitulum pastorum concilii Eyndhoviensis, in quo ipse Revmus Dus Nicolaus Zoes, episcopus Buscod., presidebat et adhortationem ad pastores post Missam de Spiritu Sancto solemniter cantatam —— quam Decanus Christianitatis celebraverat —— faciebat. Qua finita publicabat per Revdum Dum Johannem Kievits, penitentiarium suum, certa statuta, quae infra sequuntur, cum expresso mandato, ut omnes

bewoording dezelfde *Ordo* vindt aangegeven; alleen worden daarin ook de dagen vastgesteld voor de dekenaten Bergeik en St. Oedenrode, die in 1621 door Zoesius werden opgericht (Schutjes III 15).

[30]) Sinds 1621: „feria 5a capitulum Bergeycanum".

[31]) Sinds 1621: „feria quarta Rodanum".

pastores se eisdem illico conforment. Omnes autem pastores dicto concilio subjecti personaliter intererant, ne unico quidem excepto. Inter quos sponsi erant sequentium parochiarum: Pastor in Bruegel, p. in Merfelthoven, p. in Velthoven, p. in Zeelst. Provisores vero fuerunt Di pastores in Geldrop et in Heeze.

Episcopus quoque ordinavit et mandavit, ut posthac paretur mensa communibus expensis pastorum in edibus decani ruralis et nullo modo amplius in diversorio, ad quem finem designavit futuri anni provisores Dos pastores in Leende et Knechsel.

Unusquisque pastorum solvit pro mensa decem st. et pro vino duodecim. Tredecim autem personae erant in mensa exemptae, pro quarum singulis solvit decanus de juribus sponsaliorum 22 st., conficientes pariter 14 fl. et 6 st. Exempti itaque erant Episcopus, penitentiarius, capellanus, decanus, quatuor sponsi, quatuor cantores et custos.

Exempti quoque erant auriga cum duobus ministris Episcopi, pro quorum mensa solvi de mandato pastorum et pariter pro vino II fl. et XI st. Pro equis autem Episcopi, feno et havena ad unum diem et noctem, solvi insuper III fl. IIII st. Quibus in summam computatis efficiunt simul XX fl. I st.

In prefato capitulo accepi a Do pastore in Bruegel sponso 6 fl.; item a Do pastore in Velthoven sponso 6 fl.; item a Do pastore in Meerfelthoven sponso 6 fl.; item a Do pastore in Zeelst sponso 5 fl. 10 st., quocirca obligatur pastor in Zeelst, mr. Laurentius, adhuc de sponsalibus solvere 10 st. et pro absentia sua anni preteriti 21 st. Item accepi a Do pastore in Bergheyck pro absentia preteriti anni 21 st. Item accepi a Do pastore in Oerle pro absentia preteriti anni 21 st. Et ex computu, quem coram pastoribus feci, patuit quod remanserunt in aerario communi preteriti anni 25 st. cum dimidio.

Summa receptorum 26—17—8.

(Blz. 38—42) Statuta per Revmum Dum in antedicto Concilio publicata.

Curent decani monendo, hortando, mandando, increpando et puniendo, ut decreta S. Conc. Trident. et statuta Concilii Provinc. et Dioc. debite ubique observentur, presertim ea circa que frequentem defectum animadvertunt; et notum eis sit, an parochi et sacerdotes alii saepius confiteantur et quo confessario utantur.

1° Primo, ne pastores celebrent sponsalia de futuro non suorum subditorum, sub poena in Conc. Buscod. expressa Tit. 10 Cap. 20.

2° Ut ciboria, item vascula, in quibus Sacrum Oleum conservatur, sint ex argento, ubi ullo modo ecclesiae facultates ferunt.

3° Ut Sacrum Oleum aut novum Chrisma non nisi a personis ecclesiasticis ad parochiam deferatur.

4° Ut aeditui in omnibus parochiis sub [32]) concione circumeant collecturi eleemosynam pro reparatione ecclesiae. [33])

5° Ut nulli custodes aut ludimagistri officio fungantur, nisi a Revmo Do aut a Decano Christianitatis admissi fuerint.

6° Pastores ultra octiduum a parochiis abesse non poterunt, nisi habita licentia a decano rurali, ut in Conc. Buscod. ordinatur Tit. 17 cap. 7; et ne unum quidem diem absint, nisi alteri idoneo et admisso vices suas delegaverint et is eas se obiturum promiserit.

7° Confessionalia cancellata ubique exstruantur.

8° Diligens catechesis ubique diligenter instituatur.

9° Exhibeatur fidele registrum omnium beneficiorum et bonorum ac onerum ad ea spectantium.

10° Pastores et omnes in Sacris constituti, edendi et bibendi causa tabernam ingredientes, nisi itineris vel ex alia causa, prima vice libram Flandricam, secunda duplum et tertia poenam arbitrariam incurrent.

11° Pastores ecclesiarum ruralium singulis diebus Dominicis sub concione recitent lingua vernacula tractim et intelligibiliter Orationem Dominicam, Salutationem Angelicam, Symbolum Apostolorum, praecepta Decalogi et Ecclesiae; Conc. Prov. Tit. 11, cap. 4.

12° Extra cancellata confessionalia juxta idem Concil. Tit. 5, cap. 3 nemo extra casum necessitatis confessionem feminarum audiat.

13° Sint corporalia et abstersoria munda, ornamenta item tam altaris quam sacerdotis nitida, minime lacera et imago Crucifixi in altari nunquam desit tempore Sacrificii.

14° Pastor non assistat sponsalibus, invitis aut insciis parentibus contrahendis, absque Ordinarii licentia.

15° Sponsi sub eodem tecto manentes, aut ante matrimonium concumbentes, poenam duodecim florenorum incurrant.

16° Non facile quis admittatur ad matrimonium, nisi fuerit confirmatus.

---

[32]) = terstond na.

[33]) In de 1e Bossche Synode van 1571 (Tit. 23, Cap. II) waren deze kerkcollecten op de zon- en feestdagen al voorgeschreven „juxta antiquam et laudabilem consuetudinem".

17° Qui cum aliqua se contraxisse, sed more haeretico aut sine parocho aut alias invalide allegaverit, non admitatur, quibuscumque testimoniis munitus, ad contrahendum cum alia, nisi post cognitionem causae, apud Officialem parte audita et juris ordine servato.

18° Haereticorum matrimonio non assistant parochi, etiamsi alter solus haereticus fuerit.

19° De Poenitentiae Sacramento diligenter instruant populum et ad frequentiorem illius usum, saltem in sex praecipuis anni festivitatibus, exhortentur, ut omnis quaerimoniarum ac suspicionum occasio amputetur.

Curabit pastor, ut in reddendis quotannis rationibus ecclesiae et mensae Spiritus Sancti, altero provisore amoto, alius quotannis in illius locum surrogetur.

Publicatum in capitulo Eyndoviensi vigesima quinta mensis Augusti 1616.

Concordiam hujus cum originali, in pleno capitulo atque presentia omnium pastorum decano rurali per manus Revmi Di post publicationem ac etiam in mei, notarii publici, presentia tradito, attestor ego, idem infrascriptus notarius publicus in Concilio Brabantiae admissus et archipresbyter Eyndoviensis

Jac. F. van Lieshoudt, archipr., not. 1616.

A° 1616 mensis Septembris die tertia curavi scribi copias antecedentium statutorum 25, quas pastoribus distribui, pro quarum singulis solvi III st.; 3—15—0.

A° 1617 mensis Februarii die quinta accepi a Revmo Do nostro Nicolao Zoes litteras pastorales de collatione Sacrorum Ordinum atque ex ejusdem mandato distribui 25 copias pastoribus, pro quarum singulis dedi scribae II½ st., faciunt 3—2—8. [34])

Junii 19 accepi 26 exemplaria Ritualis Romani, pastoribus distribuenda; solvi pro vectura 8 st.

Solvi tabellario pro litteris pastoralibus 8 st.

Exposui in universum 27—14—8 et recepi 26—17—8; ergo exposui plus quam recepi 0—17—0.

(Blz. 42—44) Littera Pastoralis de collatione Ordinum Revmi in Christo patris ac Di Nicolai Zoes, Episcopi Buscod. [35])

Copia.

Inter Novi Testamenti Sacramenta dignitas et necessitas Ordinis tanta est, ut quemadmodum in Catechismo Romano legatur,

[34]) Deze en volgende aantekeningen zijn later bijgeschreven.

[35]) Dit stuk is ook aanwezig in Arch. Bisd., coll. „Nic. Zoes".

sine illo alia Sacramenta partim confici aut administrari nullo modo queant, partim solemni ceremonia et religioso quodam ritu ac cultu carere videantur. Unde quo dignius est munus et ministerium, quod in hoc Sacramento confertur, eo diligentius in eo versandum est, dicente Apostolo: „Nemini cito manus imposueris" et curandum ut ea quae requiritur vitae sanctitas, doctrina, fides et prudentia eluceat in illis, qui ad ecclesiasticam militiam adscribi postulant. Quare ut paratiores, Deo juvante et praemissis iis omnibus, quae a sacris canonibus et Concilio Tridentino praecipiuntur, accedant quicumque petent ad Majores Ordines admitti, juxta idem S. Conc. Trid. uno mense ante ordinationis diem nos vel Officialem nostrum conveniant et sua suorumque parentum, patriae, parochiae, in qua nati sunt et in qua habitant, nomina declarent.

Comparentes moneantur, quod finis et scopus eorum, qui ad Ordines promoveri volunt, esse debet, ut Deo in perfectiore vitae statu serviant et in vinea Domini laborantes animarum salutem totis viribus totoque vitae tempore procurent.

Explicentur illis functiones, quae unicuique Ordini praescribuntur ab ipsis, postquam promoti erunt, exercendae, ut oneris quod suscepturi sunt gravitatem rectius intelligant atque ad illud cum spirituali fructu perferendum toto animo sese accingant, viresqe a Deo humiliter atque assidue exposcere non desinant.

Ad Subdiaconatum ante 22, ad Diaconatum ante 23, ad Presbyteratum ante 25 annum promoveri neminem posse sciant.

Quod nulli ad examen pro quocumque Ordine accipiendo aliter aditus patet, quam si decenti vestitu clericali et talari indutus et cum congrua pro sui status et Ordinis corona sese examini sistat.

Scriptas aetatis, natalitium, ecclesiastici beneficii vel patrimonii ac pacificae possessionis testificationes Officiali nostro cognoscendas et approbandas Sacris initiandus prius exhibere debeat quam sese examinandum offerat et apud eum doceat, se vel origine, vel beneficio ecclesiastico, quod in nostra diocesi obtinet, vel decennali domicilio, vel alia ratione diocesanum esse.

Similiter moneatur, ut per litteras clausas et obsignatas doceat de vitae suae disciplina ac moribus et per litteras patentes de Ordine, quem proxime suscepit et de illius Ordinis functionibus a se prestitis. In qua testificatione vere ac speciatim exprimatur, quas functiones, quamdiu et quam diligenter obierit et de habitu post Ordinem proxime susceptum continue gestato. De se denunciationes tum in parochia originis et domicilii si de Subdiaconatu, domicilii vero si de alio Ordine agatur, esse factas. Quicumque

vero Subdiaconus vel Sacerdos creandus est, praeter alia testificationem afferat, se de peccatis omnis anteactae vitae confessum esse sacerdoti, a nobis designato.

Litterae testificationis recentes sint, nec vetustiores duobus mensibus ante diem ordinationis.

Die Dominico ordinationem precedente parochus ordinandos populi precibus commendet, ut Dominus lumen nobis praebeat in iis eligendis, quos Ordini adscribamus, et electi ope divina adjuti majorem gratiam percipiant.

In ultima Synodo Provinciali statutum est, ne quis Primitias celebrare presumat, nisi ceremonias ac ritus didicerit. Nemo igitur sacerdos secularis Primitias celebret, nisi prius ab instructore, quem petet a capitulo vel archipresbytero cui subest, ad hoc idoneus inventus fuerit. In convivio autem Primitiarum meminerint sacerdotes decreti postremae Synodi Diocesanae Titulo „de Sacramento Ordinis", cap. septimo.

Infra habebatur : Datum Buscoducis quinta die mensis Januarii anno millesimo sexencentesimo decimo septimo.

Et inferius : De mandato Revmi Di prefati

Et subsignatum : Jo. Bardoul

Concordiam hujus cum originali attestor ego, infrascriptus notarius publicus in Concilio Brabantiae admissus et archipr. Eyndhoviensis

Jac. F. van Lieshoudt, archipr., not., 1617.

(Blz. 45—47) Statuta et Ordinationes per Revmum Dum Nicolaum Zoes, Episcopum Buscod., Decanis Christianitatis suae diocesis distributae a° 1617 mensis Januarii die quinta.

Copia.

1° Tempestive singuli decani post Pascha visitationes suas absolvant et acta earumdem, nitide descripta et a se subsignata, quotannis ante Calendas Julii ad nos vel Officialem nostrum mittant.

2° Et secunda feria Augusti, si vero Kalendae Augusti in feriam secundam inciderint, ipsis Kalendis aderunt omnes Buscoducis et altero die mane hora octava in sacello nostro domestico se sistent, gratiam Spiritus Sancti nobiscum invocaturi ac deinde audituri, quae post mutuam collationem maturamque deliberationem pro utilitate animarum ordinanda duxerimus. Nullus autem alibi quam apud nos hospitium accipiat.

3° In scholis, quando visitabunt, juventutem examinent et post librum Abecedarium curent doceri Catechismum minorem.

4° Laudamus in Domino pietatem pastorum, qui diebus Do-

minicis et festis in celebratione Vesperarum et Laudum de Sanctissimo Sacramento et de B. Virgine subditos suos a tabernis et illicitis occupationibus ac otio ad ecclesiam et res divinas pertrahere conantur. Et ut ceteri omnes pastores idem praestent, vehementer optamus et obsecramus in Domino et quantum possumus mandamus.

5° Quicumque vult audire confessiones in aliqua parochia, tenebitur pastori loci exhibere in scriptis suam facultatem.

6° Quum plurimum momenti positum sit ad profectum spiritualem in sanctificatione dierum Dominicorum et festorum ac observatione jejuniorum, ab Ecclesia indictorum, et gravissime peccetur hac in re, populum diligenter pastores et concionatores hortentur ad bene observanda illa duo precepta maximi momenti, quae sine peccato mortali violari non possunt.

7° A die Cinerum usque ad Vigiliam Paschae inclusive non modo omnibus diebus, etiam Dominicis, a carnibus et ovis abstinendum est, omnibusque diebus, praeter Dominicos, jejunandum, etiam festis et die Coenae Domini, verum etiam quatuor ultimis diebus abstinendum est a lacticiniis. Caeteris vero diebus lacticiniorum usus ita permittitur, ut ea gratia uti volentes, prout fit in ecclesia et diocesi Mechliniensi ac alibi, semel offerant unum stuferum in cista, quae in qualibet ecclesia parochiali ad id destinabitur, applicandum pro media parte eidem ecclesiae et altera parte Seminario Diocesano. Qui autem istam erogationem facere non volent, legent quotidie ter Orationem Dominicam et toties Salutationem Angelicam, exceptis tamen hic Regularibus.

8° Moneant parochi suos subditos, ne quis prolem nutriendam suscipiat, nisi pastore admonito, ut sciant an sit baptisata.

9° Beneficiati a suis beneficiis absentes, si fructus suorum beneficiorum percipere velint, quotannis a nobis aut Officiali nostro placetum de non residendo obtineant et Decano Christianitatis loci ante festum Divae Mariae Magdalenae presentant.

Inferius scriptum erat : De mandato Revmi Di pretacti.

Et subsignatum : Jo Bardoul.

Concordat haec cum originali

Jac. van Lieshoudt, archipr., not. 1617.

A° mill. sexc. decimo septimo, mensis Martii die decima tertia, introductus est ad corporalem possessionem Petrus Joannis ad sacellum in Schaeft sub parochia de Weerde, idque ex commissione mea per Dum Walterum Heeren, pastorem in Weerde.

Quod attestor

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

(Blz. 48—57 : Besluiten genomen op de vergadering der Dekenen van 8 Aug. 1617.)

Copia.

Die octava mensis Augusti 1617 habita fuit prima congregatio Decanorum Christianitatis in palatio Episcopi Buscoducensis, cui prefuit ipsemet Revmus Dus N. Zoesius, assistentibus archipresbytero Civitatense, decanis Orthense, Eyndoviense, Ossense, Hilvarenbecano et Ghelense, decano Helmondano ob infirmitatem excusato. In dicta congregatione post diligentem examinationem de consilio Di Everardi Ravestein, Di Cornelii van de Sterre et Di Philippi Zoerendonck, canonicorum graduatorum ecclesiae Buscod., et dictorum archipresbyteri et decanorum Christianitatis fuerunt resoluti articuli sequentes.

In primis cum Buscoducensis diocesis dismembrata fuerit partim a Cameracensi, partim ab Ultrajectensi et Leodiensi diocesibus et magna sit diversitas circa jejuniorum observationem, ut ad conformitatem res haec reducatur, visum est ea ex primo et secundo Provinciali Concilio explicare.

Jejunari debet in hac diocesi non tantum per totam Quadragesimam et in quatuor Temporibus, verum etiam in sequentibus vigiliis : Nativitatis Christi, Pentecostes, Nativitatis Sancti Joannis Baptistae, B.B. Petri et Pauli apostolorum, Laurentii martyris, Assumptionis B. Mariae virg., Sancti Matthei apost., SS. Simonis et Judae, Omnium Sanctorum, S. Andreae apost. Quibus ex jure communi et antiqua observatione hujus diocesis juxta mentem dictorum Conciliorum Provincialium vigilias Matthiae, Jacobi, Bartholomei et Thomae adjicimus. Si festum Matthiae incidat in feriam tertiam ante diem Cinerum, jejunium servabitur Sabbatho immediate precedenti.

Hortandus est populus, ut pridie festorum Deiparae Virginis Purificationis, Annunciationis, Visitationis, Nativitatis et Conceptionis exemplo piorum jejunent et pridie Nativitatis Domini, Assumptionis B. Mariae Virg. et Omnium Sanctorum a lacticiniis abstineant. Et illis diebus jejunantibus atque a lacticiniis abstinentibus quadraginta dierum indulgentiam concedimus. Similiter clericis feria secunda et tertia ante Carnisprivium carnibus abstinentibus eandem indulgentiam elargimur. Remanente inhibitione facta in posteriore Synodo Diocesana [36] : Ne quis Sabbathis inter Natalem Domini et Purificationis B. Virg. Mariae occurrentibus esum carnium attentare presumat aut viatoribus, etiam alterius diocesis, proponat.

---

[36] *Statuta 2ae Syn. Buscod.* Tit. 12, Cap. XI.

Meminerint magistri fabricae, mensae pauperum ac rectores beneficiorum, ut juxta postremam Synodum Tit. 20 cap. 7. census in specie debitos ac reditus quorumcumque granorum ac leguminum, necnon halecum, vini, olei, cerae et similium in specie quotannis persolvi curent, aut saltem in pecunia juxta presentem fori aestimationem.

Praeceptum de sanctificatione dierum Dominicorum et festorum maximi momenti ad promovendam salutem animarum et efficacissimum est remedium ad bene observanda Dei mandata et tamen hodie, pro dolor, perniciossime et frequentissime violatur. Quocirca mandamus pastoribus, ut frequenter in concionibus et confessionibus suos subditos desuper admoneant et nihilominus defectuosos authoritate nostra ad Officialem nostrum citent ac statim in scriptis citationem cum relatione transmittant.

Similiter citent eos, qui tempore Divini Officii in taberna vel popina aliove loco potitant, et caupones, qui hoc in aedibus suis patiuntur.

Monendi sunt serio aeditui, ut tempore concionis in ecclesia circumeant ad colligendas fidelium oblationes.

Propter abusus, qui deprehenduntur in pagis inter confratres Ghildarum, ordinamus pastoribus, ut adsint computibus, qui quotannis fuit de bonis ad easdem spectantibus, et si quos adverterint notabiles defectus, eos nobis deferant.

Nullus pastor peregrinum et ignotum sacerdotem, sive secularem sive regularem, admittat ad celebrandum, nisi ostensis testimonialibus et commendatitiis litteris sui Ordinarii, debite sigillatis. Ad confessiones vero audiendas neminem admittat, nisi fuerit specialiter ad hoc in illo loco a nobis admissus, juxta capitulum tertium posterioris Synodi Buscod. Tit. 17.

Ut in posterum omnis abusus et confusio precaveatur circa terminarios, quilibet pastor, auditis aedituis et senioribus pagi, curet super numero et diebus stationum, quas religiosi mendicantes pretendunt habere in sua ecclesia, debitum fieri instrumentum, ne quis insolitam stationem usurpet; et mittat copiam ejusdem instrumenti ad monasteria, quae pretendunt habere jus mittendi terminarium. Et si quis regularis, dum in terminis est vel extra monasterium agit, scandalum dederit, nobis nuncietur.

Curent pastores ecclesiis suis provideri de ornamentis necessariis ad peragendum Sacrificium, uti de antipendiis, albis, corporalibus, mappis altarium, purificatoriis. Meminerint etiam, cum stola, superpelliceo et lumine deferre Venerabile Sacramentum, duobus ad minus sequentibus, juxta cap. primum posterioris Synodi Buscod. Tit. 7.

Scandalosum est, pastores aliosque sacerdotes ad psittacum jaculari aut in locis publicis ludere pila palmaria, ideo etiam quilibet deinceps ab eo abstinebit sub poena arbitraria.

Moneantur scholteti in locis haereticis vicinis, ut caveant, quando defertur Venerabile Sacramentum, ne quis facto aut verbo scandalum vel irreverentiam committat, alioquin ipsorum negligentiam accusabimus.

Nihil est magis necessarium populo Dei quam institutio juventutis in rudimentis fidei; quocirca cogimur repetere, quod toties dictum fuit, ut pastores diebus Dominicis et festis curent juventutem catechisari et post librum Abecedarium parvus cathechismus doceatur.

Cogimur etiam reiterare mandatum alias publicatum, ne pastores et alii quicumque sacerdotes aut in sacris constituti, edendi vel bibendi causa tabernam ingrediantur nisi peregrinationis causa vel alia necessitate fuerint compulsi, sub poena unius librae Flandricae pro prima vice, duplicis pro secunda vice et tertia vice sub poena carceris et consequenter incorrigibilitatis.

Haereticos diversis in locis nostrae diocesis esse cum magno animi dolore intelleximus, diversos tamen eorumdem esse gradus. Alii omittunt confiteri et communicare in Paschate, non satisfaciendo capitulo „Omnis utriusque sexus". [37]) Alii scandalose de rebus fidei loquuntur. Alii etiam dogmatisant. Ad quorum conversionem captent pastores occasionem frequenter colloquendi cum haereticis, quos habent in sua parochia, et suaviter conentur eos inducere familiaritate quadam ad conversionem. Exigant etiam, juxta constitutionem Synodalem et Serenissimarum Suarum Celsitudinum, testimonium religionis et conversationis eorum, qui recenter ad parochiam commigrant. Contra eos vero, qui scandalose de rebus fidei loquuntur, conventus habent aut publice haeresim profitentur, severe procedatur et convicti relinquantur judici seculari, ut puniantur secundum canones et edicta Principum. Contra eos vero, qui omissione tantum peccant, pecuniaria poena primum procedatur.

Quia contingit aliquos malitiose denunciare pastori impedimentum matrimonii propter anteriores promissiones, quas pretendunt, et sese futuro matrimonio opponunt absque prosecutione tamen oppositionis suae, declaramus quod nisi talis opponens infra mensem, ipsi a pastore prefigendum, prosequatur actionem suam coram Officiale nostro et pastore fidem fecerit

---

[37]) Can. 21 van het 4e Conc. v. Lateranen, behelzend het gebod van de jaarlijkse biecht en de Paascommunie.

se causam prosequi, poterit pastor, non obstante hujusmodi oppositione coram se facta, ad solemnisationem matrimonii in forma consueta mense elapso procedere.

Rituale Romanum, a nobis nuper publicatum, non derogat consuetudini, quae aliquibus locis in administratione Sacramentorum laudabiliter servatur. Quocirca ordinamus, ut quae de sponsalibus in posteriori Synodo Diocesana ordinata sunt, observentur et forma tam sponsaliorum quam matrimoniorum lingua vulgari desumatur ex Manuali Mechliniensi atque in Rituale Romanum transferatur.

Similiter pastores in eodem Rituali describant Summarium Professionis Fidei sub forma, quae habetur cap. 4 Synodi posterioris Provincialis Mechliniensi Tit. 1.

Meminerit unusquisque usum altarium portatilium esse prohibitum jam in festo Sancti Johannis elapso. Quare ubi aliquod altare est consecratum, nemo deinceps illic celebrare praesumat cum altari portatili, sub poena suspensionis. Ubi vero nullum altare est consecratum, altaris portatilis usum usque ad proximum festum Natalis Domini adhuc tolerantes, deinde omnino et stricte prohibemus iis omnibus, quibus ex urgenti causa in scriptis expressa non permiserimus.

Ut in hoc hominum malignitate omnis occasio adimatur sugillandi clerum, non tantum incontinentiam, sed omnem quoque ejus speciem unusquisque caveat. Ideoque si quis ancillam habeat vel cum alia muliere sic conversetur, ut obloquium inde vel scandalum oriatur, ad monitionem nostram vel capituli, sub quo quisque degit, hanc ancillam abdicare seu ab hujus mulieris familiaritate sese subtrahere mox teneatur, sub poena arbitraria.

Propter evidens periculum salutis animarum pastores in locis infectis subinde in concione significent ecclesiae prohibitionem, [38]) ne fideles cum haereticis matrimonia contrahant, ejusque impedimenta cum aliis in proclamationibus habeant rationem singularem.

Decani in visitatione sua, si non reperiant aliud Missale quam Leodiense, illud secum conferant, ut celebrantes cogantur Missale Romanum sibi comparare; eoque et non alio utendum est.

Confessionalia cancellata curent pastores exstrui et ubi in proxima decanorum visitatione ea non invenerit decanus, pastores tribus florenis mulctabimus ad opus Seminarii exigendis, nisi rationabilem causam nobis exposuerint, quare non exstructa sint.

Tabernaculum Sanctissimi Sacramenti et armarium, in quo

---

[38]) In margine: Cap. „Cave" 28, qu. 1.

ponuntur Sacra Olea et fons sacer, clausa esse debent, nec claves serae relinquantur in summo altari vel in sacristia, aut juxta tabernaculum vel penes aliquem in sacris non constitutum.

Propter periculum infantium et maximum eorum prejudicium, si sine Baptismo moriantur, juxta postremam Synodum Diocesanum et edictum Suarum Celsitudinum, ne Baptismus infantium ultra triduum differatur, sub poena sex florenorum ad opus ecclesiae parochialis, casu quo aeditui dictam poenam ultra duos menses exigere neglexerint, Seminario nostro applicanda.

Habeant pastores omnes libros chartaceos, in quibus nomina baptisatorum et matrimonia contrahentium et morientium scribantur et qui hujusmodi libros non procuraverit ante proximam decanorum visitationem, poenam duorum florenorum incurret.

Canes arceantur extra ecclesiam et precipue chorum; claudantur coemiteria saltem eatenus, ut non sit accessus animalium.

Custodes quando pastori in Officio assistunt vel in administratione Sacramentorum, induant superpelliceum, quod suppeditabitur ab ecclesia.

Quicumque deinceps contra constitutionem Synodalem hujus diocesis a desponsis contra libertatem matrimonii aliquid exigere presument, duos florenos ad opus ecclesiae parochialis, et si aeditui in iis exigendis negligentes fuerint, ad opus Seminarii nostri mulctabuntur.

Advigilent pastores, ut quod de obstetricibus in novissimo Concilio Prov. Tit. 3 cap. 7 et in edicto Ser. S. Celsitudinum pro observatione ejusdem Concilii art. 8 ordinatum est, debite executioni mandetur.

Proximo conventu pastorum quilibet decanus habeat exhortationem de vita et honestate pastorum et in eo designent aliquem ex pastoribus, qui faciat idem anno tunc sequenti.

Deus bone, quantum boni et quantum mali facit pastor bonus vel malus!

Subsignatum erat manu propria Episcopi Buscoducensis, mihi notario nota, his verbis: Nicolaus Episc. Buscod.

Concordiam hujus cum originali attestor
Jac. F. van Lieshoudt, archipr., not. 1617.

(Blz. 58—60) Anno 1617, mensis Augusti die 28, celebratum est Eyndhoviae annale capitulum pastorum concilii Eyndhoviensis, in quo Revdus Dus Franciscus Ghestelius, J. U. Lic. et dioc. Buscod. Officialis atque Revmi Di nostri Episcopi vicarius, presidebat. Qui post Missam de Spiritu Sancto, solemniter per ipsum decanum Christianitatis cantatam, singulos pastores seorsum in

loco capitulari ac in presentia decani admonebat officii atque deinde publicabat coram omnibus statuta hic immediate precedentia. Omnes autem pastores dicto concilio subjecti personaliter aderant, excepto Do pastore in Geldrop propter senectutem et infirmitatem excusato, qui tamen expensas mensae per Dum pastorem in Heeze plenarie solvit. Et Do pastore in Woencel, cujus loco comparebat Dus Petrus Rutten, canonicus Eyndhoviensis et primissarius Woencellensis. Provisores hujus anni erant Di pastores in Leende et Knechsel.

Unusquisque pastorum solvit pro mensa in intersignio Stellae decem st. et pro vini poculo undesim st. Quoniam vero hoc anno nulla erant accedenteria seu sponsalia, quisque pastorum debuit pro suis propriis et simul pro extraordinariis expensis duplum solvere, scilicet duos fl. et duos st. Dicti itaque provisores acceperunt a viginti quatuor pastoribus 50—8—0, de quibus solverunt provisores pro presentibus pariter et exemptis in mensa 30—18—8. Ergo superflui fuerunt 19—9—8, quos dicti provisores ad manus meas consignarunt, ut inde expensas Di officialis et mercedem tabellarii et mercedem scribae copiarum dictorum statutorum et reliqua onera solverem. Patuit autem ex computu meo coram pastoribus facto, quod preterito anno ad opus pastorum exposueram plus quam receperam 0—17—0.

Augusti 29 a° 1617 dedi hospiti in Stella pro expensis, per Dum officialem et ministrum ejus ibidem in congregatione pastorum factis, 8—8—0; patet quitantia. Eodem die solvi tabellario, qui pastores convocaverat, de mandato pastorum 3—10—0; patet quitantia. Eodem die solvi custodi Eyndhoviensi, qui mensae non interfuerat 1—1—0; patet quitantia. Eodem die donavi famulo Di officialis 0—12—8. Item mihi ipsi solvi restantes 0—17—0.

Octobris 10 solvi ludimagistro Eyndhoviensi pro 25 copiis statutorum hic ante positorum, pastoribus distribuendis, 5—10—0; patet quitantia.

Decembris 6 a° 1617 solvit Dus pastor in Woencel, in capitulo absente, pro expensis mensae II fl. et II st.

Anno 1617, mensis Septembris die decima, introductus est Gerardus Ubach, custos in Steenssel, ad altare B. Mariae Virg. in ecclesia parochiali de Rythoven, idque ex commissione mea per Dum Dionisium Bersium, pastorem in Steenssel, coram testibus Do et Mag. Henrico Minten, pastore in Rythoven, et Joanne Petri van Eyck, ad id vocatis et rogatis

Jac. F. van Lieshoudt, archipr.

(Blz. 334 Model der akte, waarbij de deken Jac. Franssen van Lieshout aan de kerkfabrieken en H. Geesttafels van het district Eindhoven verlof geeft tot het verkopen van eikebomen.)

Sy kennelyck eenenyegelycken, dat ick ondergeschreven ter instantien van den eersaemen N.N. ende uyt crachte der commissien, my van onsse Eerw.ste Heere N.N. bisschop van 's Hertogenbossche gegeven, hebbe oculare inspectie ende informatie genomen over d' opgaende eycken boomen, synde ... in getaelle, staende inder parochien van N.N. bisdoms voors. ter plaetsse genoempt N.N., toebehoorende der parochiale kercke aldaer, item over ... eycken opgaende boomen, staende inder voors. parochie ter plaettse geheyten N.N. aen de Taeffle des H. Gheest derselver parochien competerende. Ende hebbe bevonden nae rype deliberatie ende met advys van N.N. pastoir ende andere notabelste persoonen der voors. parochien, dat men die voirs. eycken boomen tot meerder proffyt van de voirs. respective parochiale kercke ende H. Gheest soude vercoopen ende affhouden dan langeren tyt laeten staen. Waeromme soo consentere ick ondergeschreven midts desen achtervolgens die voirs. myne commissie ende authoriseere den voirgenoemden Heere Pastoir met syne kerckmeesteren ende H. Gheestmeesteren, dat sy die voors. respective eycken boomen nae datum deser sullen doen veylen ende ten beurde aff te hoochsten pryse vercoopen ende den cooperen dieselve oyck leveren nae behooren. Onder expresse conditien, dat den voors. Heere Pastoir met syne kerck- ende H. Gheestmeesteren het proffyt, van de voirs. kerckeneycken comende, sal geheelycken employeren tot reparatie ende ciraet derselver kercke ende het proffyt, van de H. Gheesteycken comende, sullen terstont beleggen in een jaerlycx rente tot behoeff derselver H. Gheesttaeffle. Ende daerenboven sullen sy de voirs. respective plaetsen wederom binnen jaers van datum deser met eycken heesteren doen bepoten op de costen ende tot profyt van de voirs. respective fabrycke ende taeffle ende van alles oyck binnen jaers voor my, ondergeschreven, doen wittige rekeninge, bewys ende reliqua, allet op peenen, die daertoe van onse Eerwsten Heere voirs. ingevalle sullen worden gestelt ende geordineert. Gegeven in 't jaer ons Heeren .....

Tot hier toe hebben wij het handschrift woordelijk gevolgd.

In het kort zullen wij nu nog de verdere inhoud mededelen.

Op blz. 185—195 zijn door deken Jac. Franssen van Lieshout de beneficianten ingeschreven, die na voor hem examen en meestal ook professio fidei gedaan te hebben, door hem werden toegelaten tot het uitoefenen van zekere jurisdictie. De geadmitteerde ontving zijn jurisdictie meestal onder de uitdrukkelijke beperking „non aliter tamen quam si a pastore loci fuerit requisitus", of onder andere dergelijke bewoording. Elke inschrijving is ondertekend zowel door de beneficiant zelf als door genoemde deken.

Geadmitteerd werden:

1609 Juli 28 Dus et Mag. Christianus Godefridi, primissarius, custos et ludimagister in Westerhoven, post prof. fidei et examen, ut in necessitate et non alias confessiones excipiat aliaque Sacramenta administret et ut Verbum Dei populo catholice explicet.

— Juli 28. Dus et Mag. Joannes Hennoset Grenvillanus, capellanus seu vicepastor in Geldrop, post prof. fidei et examen, ad confessiones aliaque Sacramenta et ut Verbum Dei populo catholice explicet.

— Dec. 19. Dus Henricus a Bree, primissarius in Oerle, post prof. fidei et examen, ad confessiones et ut Evangelia catholice explicaret.

1610 April 5. Dus et Mag. Petrus Rutten Moescops, canonicus Eindhoviensis et quondam pastor in Maerheeze, post prof. fidei, ad confessiones.

— Juni 22 Dus Egidius Petri, presentatus per Dum Adamum Weyms, pastorem in Geldrop, ad suum futurum primissarium, post examen et prof. fidei, ad Sacramenta et alia divina ministeria.

— Dec. 13. Dus et Mag. Joannes Habraken, custos, primissarius et vicarius pastoris Sti Martini in Roda, post prof. fidei et examen, ad confessiones et catechisandum populum.

1613 April 2 Dus et Mag. Isaacus Wachtelaer, vicarius pastoris in Bergeik, post examen, ad confessiones et Verbum Dei populo explicandum.

— April 2 Dus Thomas Pauli Godefridi, primissarius in Son, examinatus ad audiendas confessiones, repertus est adhuc parum idoneus. Nihilominus propter necesitatem et pastoris sui infirmitatem, ad id officium admissus est pro hac Paschate et alias in necessitate, quamdiu pastor fuerit impotens. De reliquo vero remittitur ad studia et postea redeat ad examen.

— Juni 27 Dus Joannes Judoci Schyndelensis, primissarius et custos in Roda, post examen, ad confessiones, catechisationem et alia officia.

— Juli 16 Dus Petrus Nicolai Liemdensis, sacellanus et ludimagister in confinio de Acht sub parochia de Woensel, post examen, ut festis et Dominicis ibidem in sacello catholice catechiset, seu ante seu post meridiem, prout maxime opportunum videbitur.

1616 Nov. 11 Dus Franciscus Marcelius, presentatus per Adamum Weyms, pastorem in Geldrop, pro vicario suo et ludimagistro, post examen et prof. fidei, ut Sacramento administret et juventutem doceat et Verbum Dei praedicet.

— Dec. 15 Dus Johannes van Eyck, presentatus per Mag. Henricum Minten, pastorem in Rythoven, ut agat officium vicarii sui et ludimagistri, post examen et prof. fidei, ut juventutem doceat et Sacramenta administret.

1617 April 29 Dus Franciscus Johannis, capellanus sacelli B. Mariae Virg. in Acht, post examen, ut juventutem doceat, catechiset et Sacramenta administret.

— Juli 4 Dus et Mag. Anthonius Henrici, presentatus per pastorem in Tongelre, post examen, ut juventutem doceat, catechiset et Sacramenta administret.

— Juli 16 Dus et Mag. Johannes Berkers, primissarius, custos et ludimagister in Geldrop, post prof. fidei et examen, ut juventutem doceat, catechiset et Sacramenta administret.

— Aug. 12 Dus Johannes van der Heyden Rodanus, vicarius, custos et ludimagister in Breugel, post prof. fidei et examen, ut juventutem doceat, catechiset et Sacramenta administret.

— Sept. 6 Dus Guilielmus Joannis Sommerensis, custos et ludimagister in Veldhoven, post examen, ut juventutem doceat, catechiset et Sacramenta administret.

— Oct. 16 Dus Gualterus Ponsen, presentatus per pastorem in Geldrop, post examen, ad Sacramenta administranda, donec pastori de alio vicario fuerit provisum.

1618 April 3 Dus Thomas Pauli, sacellanus in Son, post examen, ut confessiones audiat, catechiset et in absentia pastoris, aut eo impedito, Sacramenta administret.

Op blz. 326 heeft deken Franssen van Lieshout de admissie ingeschreven van navolgende twee schoolmeesters, die blijkbaar geen priesters waren :

1617 Juni 20 Johannes Henrici, post examen et prof. fidei, ut juventutem in Knechssel doceat et scholam ibidem aperiat.

1617 Juli 11 Gerardus Leonardi Ubach, post prof. fidei et examen, ut in Steenssel scholam aperiat et juventutem doceat et catechiset.

Blz. 195—209 behelzen introducties, verricht in 1696—1727 door deken Nicolaus Sichmans, pastoor van Blaerthem :

1696 Aug. 9 Gerardus van Uden, preb. saecul., in deservituram eccl. par. de Verckensweerde, t(estes) Dus Jacobus Smits et Joannes Smits, diaconus.

— Oct. 6 Joannes Cuijlen, presb. saec., in eccl. par. de Bergeyck, t. Antonius Cuypers, sacelanus ibidem, et Isaac Wachtelaer.

1698 Dec. 24 Erardus Cillis ordinis Teutonici, in eccl. par. de Geldrop, t. Guilhelmus Nijnen et Henricus Egidii van Heeze.

1699 Maart 7 Carolus Bertrand ord. Praem., in eccl. par. de Veldhoven, salvo jure cujuscumque. [39])

1700 Juni 23 Godefridus van Luijtelaer, presb. saec., in deservituram eccl. par. de Son, t. Joannes van Rijsinghen et Henricus van Rijsinghen.

1701 Maart 1 Paulus Sleeuwens, presb. saec., in Stam Catharinam oppidi Eindhoviensis, t. Rev. Adm. Dus Theodorus van Roesteren et Dus J. van Beth.

1703 Mei 22 fr. Libertus van Ravensteyn, relig. Postellensis, in curam par. de Oerle.

1705 Febr. 12 Henricus van Riel, presb. saec., in eccl. par. de Breugel, t. Dus Christianus Coppens et Joannes Cornelii.

— Aug. 20 Joannes Verheyen, can. reg. monasterii Weertensis, in rector. monialium monasterii de Soeterbeeck, t. pater Petrus Grieten, deservitor in Geldrop, et Christianus Coppens, pastor designatus in Woensel.

— Sept. 20 Christianus Coppens, presb. saec., in curam past. de Woensel, t. Joannes van de Venne et Veldecker.

1710 Oct. 12 Guilhelmus Thijssens, Ord. Teutonici, in past. de Geldrop, t. patres Henr. Effelt et Laur. Houtappel.

1711 Maart 30 Rudolphus Stercken, presb. saec., in parochias de Steensel et Knechsel, t. Joannes van Brey, pastor in Zeelst et pater Henric. van Effelt, minorita.

1716 Febr. 28 Petrus Tegenbosch, presb. saec., in curas parochiales de Zeelst et Meerveldhoven, t. Dus Joannes Meelis et Gaspar Biemans.

— Sept. 10 Antonius de Leeuw, presb. saec., in curam pa-

[39]) Dit reserve vond zijn oorzaak in de strijd welke in die tijd gevoerd werd tussen de reguliere en seculiere priesters over de bediening van sommige parochies van het Vicariaat. *B.B.* XXI 260 v.v.

roch. de Borckel en Schaft, t. Dus Amandus de Lauwere et Arnoldus Gerardi.

1717 Aug. 7 Abraham van de Venne, presb. saec., in deservituram eccl. par. de Nederwetten.

1718 Dec. 5 Norbertus Weerts, relig. Postellensis, in eccl. par. de Veldhoven, salvo jure cleri saecularis, si cura haec deprehendatur saecularis, t. Libertus van Ravesteyn, pastor in Oerle, et N. Sledsens, preses scabinalis de Veldhoven. [40])

1719 April 27 Henricus Biedijckx, presb. saec., in cur. paroch. de Tongelre, t. pater Joannes van Hooff et Joannes Blieckx.

— Dec. 29 Egidius Colen, presb. saec., S. Theol. lector, in cur. paroch. de Bergeyck, t. Ad. Wachtelaers, sacellanus dictae parochiae, et pater N. Aldeseel, minorita.

— Dec. 23 [41]) J. Melis, presb. saec., in cur. paroch. de Tongelre, t. Guilhelmus Tyssens, persona et pastor in Geldrop, et Petrus Tegenbosch, pastor et persona in Zeelst.

1721 Juli 29 Amandus de Laure, presb. saec. et prothonotarius Apostolicus, in cur. pastor. de Stratum, t. Dus Cornelius de Laure et pater N. Aertssen, augustinanus.

1722 Nov. 22 Guilhelmus van Engelen, presb. saec., in past. de Stratum, t. Hermannus Molendyck et Henrico Molendyck.

1724 April 24 Guilhelmus Mollen, presb. saec., in past. de Bergeyck, t. Henricus van Doren, pastor de Strijp, et Petrus Tegenbosch, pastor de Zeelst.

— Oct. 3 Adrianus Wachtelaers, presb. saec., in past. de Aelst, t. Joannes Ooms et Joannes van den Eynden.

1725 Nov. 27 Arnoldus Everts, presb. saec., in cur. par. de Son, t. pater Guilhelmus van den Bergh minorita et Guilhelmus de Pon.

1726 Mei 3 Bernardus Herinckx, religiosus abbatiae de Postel, in cur. par. de Veldhoven, t. Elco Otterings et Arnoldus van Heumen, ejusdem abbatiae religiosi.

1727 April 21 Anselmus Bossers, presb. saec., in par. eccl. de Roy Ste Odae, t. Henricus van Doren, past. in Strijp et J. van Alphen, presb. saec. et vicepast. in Roy.

---

[40]) Dan volgt de copie van de brief d.d. Mechliniae 26 Nov. 1718, waarbij de vicarius-apostolicus Petrus Govarts de deken machtigt om Weerts als pastoor van Veldhoven in te leiden. De vicarius geeft die machtiging „supponentes presentationem hanc esse legitimam quodque Revmus prelatus (Postellensis) jure et ratione abbatialis suae dignitatis sit collator et patronus ejusdem pastoratus... salvo jure nostro et cleri saecularis, si forte cura haec deprehendatur saecularis".

[41]) Een kleine onregelmatigheid in de inschrijving, daar de voorafgaande introductie gedateerd staat op 29 Dec.

— April 21 G. van Riel, presb. saec., in cur. par. de Breugel, t. Abraham van de Venne, past. in Neerwetten, et Wilh. Mollen, past. de Bergeyck.

Op blz. 210—214 staan ingeschreven als geintroduceerd door deken Petrus Tegenbosch, pastoor van Zeelst :

1731 April 6 Adrianus Deelen, presb. saec., in past. de Aelst, t. Adrianus Wynants, past. Eindhoviensis, et Guilielmus van Engelen, past. de Stratum.

— April 27 Arnoldus van Heumen, canon. Praem. abbatiae de Postel, in cur. past. de Oerle, servatis de jure servandis, t. Walterus Boogaerts, past. in Duisel, et Bernardus Herincx, past. in Veldhoven, ejusdem abbatiae canonici.

— Mei 17 Joannes Albertus Aldenhuysen, presb. saec., in cur. past. de Borckel et Schaft, t. Matheus Kenens, past. de Rythoven, et Petrus Aerts, past. de Lommel.

1732 Febr. 14 Walterus Lippens, presb. saec., in cur. past de Heeze, t. Adrianus Deelen, past. de Aelst, et Anthonius van Dyck, sacell. de Heeze.

1735 Febr. 3 Joannes van Meeuwen, presb. saec., in cur. past. de Westerhoven, t. Peregrinus Spirinx, presb. saec., et Gaspar Biemans.

— Juli 1 Joannes van den Boogaert, presb. saec., in cur. par. de Stratum, t. Adrianus Wynants, plebanus Eindhoviensis, et Balthasar Janssens.

1739 Mei 13 Petrus Boogaerts, presb. saec., in cur. paroch. de Roye S. Odae, t.t Petrus van Helmont, presb. saec., et Reynerus van Keulen, presb. saec.

1741 Mei 9 Godefridus Schuermans, presb. saec., in cur. par. de Breugel, t. Arnoldus Evers, past. de Son, et Gerardus van Houtert, sacell. in Zeelst.

— Juli 11 Henricus van de Cruijs, presb. saec., in cur. past. de Lommel, t. Christianus Coppens, past. in Woensel, et Wilhelmus Aerts, sacell. in Lommel.

— Sept. 18 Mattheus van den Reeck presb. saec., in cur. paroch. de Nederwetten, t. Christ. Coppens, past. in Woensel, et Guilhelmus Bierens, sacell. in Woensel.

Blz. 215—220 geintroduceerd door de deken Christianus Coppens, pastoor van Woensel :

1745 Maart 29 Petrus Pellemans, presb. saec., in paroch. cur. de Eindhoven, t.t Guilielmus Petrus Vervorst, past. et Guilielmus

Bierens, sacell. in Woensel.

— Maart 29 Guilielmus Petrus Vervorst, presb. saec., in paroch. cur. de Zeelst et Meerveldhoven, t. Petrus Pellemans, past. in Eindhoven, et Guil. Bierens, sacell. in Woensel.

— Mei 24 Adrianus Houbraecken, presb. saec., in paroch. cur. de Aelst, t. Petrus Pellemans, past Eindhoviensis et Andreas Colen, sacell. in Maerheese.

1746 Maart 14 Guilielmus Thijssens, presb. saec., in par. cur. de Leende, t. Wilhelmus Bierens et Joannes Strijbos.

— April 18 Adrianus van der Loock, presb. saec., in par. cur. de Steensel et Knechtsel, t. Hermanus van de Cruijs, [42]) past. in Lommel, et Andreas Colen, sacell. in Maarheeze.

..... [43]) Antonius Cuijpers, presb. saec., in par. cur. de Dommelen, t. P. Aerts, past. in Valkenswaerde, et Henricus Bijnen, presb. saec.

1748 Juni 10 Arnoldus van Lummen, presb. saec., in par. cur. de Stratum, t. Petrus Pellemans, past. Eindhoviensis, et Wilh. Bierens, sacell. in Woensel.

— Juni 16 Hubertus de Haes, incliti Ordinis Teutonici presb., in pastor. de Geldrop, t. Wilh. Bierens, sacell. in Woensel, et Daniel de Haes.

— Oct. 7 Arnoldus Froyens, presb. saec., in par. cur. de Son, t. Petrus Pellemans, past. et plebanus Eindhoviensis, et Petrus Boogaerts, past. in St. Oedenrode.

1749 Maart 20 Vincentius Dams, presb. saec., in par. cur. de Zeelst et Meerveldhoven, t. Gisb. Wachtelaer, past. in Strijp, et Petrus Strijbos, past. in Gestel.

— Juli 17 Adrianus Augustinus Boutens, presb. saec., in cur. past. de Heeze, t. Josephus Ludovicus Tournay et Joannes Froomans.

— Oct. 20 Joannes Helsemans, presb. saec., in par. cur. de Rijthoven, t. Adrianus van der Loock, past. in Steensel et Knechtsel, et Guilielmus Bierens, past. in Eerssel.

Blz. 223 en 225 [44]) : Geintroduceerd door Petrus Pellemans, deken-pastoor van Eindhoven :

1752 Adrianus van Dijck, presb. saec., in par. cur. de Valkenswaart, t. Wilh. Aerts, past. in Bladel, et Joannes Helsemans, past. in Rijthoven.

---

[42]) Hierboven (11 Juli 1741) wordt hij Henricus genoemd.

[43]) Jaar en dag ontbreken. Volgens Schutjes III 469 werd Ant. Cuypers als pastoor van Dommelen op 22 Oct. 1747 aangesteld.

[44]) Bladz. 221 en '22 zijn uitgescheurd.

1753 April 30 [45]) Hubertus Thinnebroeck, presb. saec., in par. cur. de Heeze, t. Rev. Di A. van Dyck et Joannes Helsemans.

— April 30 Arnoldus van Lummen, presb. saec., in cur. past. de Waalre, t. W. Thyssens et J. Scheij.

— April 30 Bernardus de Roy in cur. past. de Stratum, t. A. van Dyck, past. in Valkenswaard, et Arnoldus van Lummen.

— Aug. 8 Joannes Wellens, presb. saec., in cur. paroch. de Woensel, t. Bern. de Roy, past. in Stratum, et Bartholomeus Smits edituus.

Blz. 226—'33 : Lijst van geintroduceerden door deken Willem Mollen, pastoor van Bergeik, waaruit blijkt dat van 9 April 1755 tot 30 Sept. 1763 door hem geen inleidingen werden gedaan, hetgeen ongetwijfeld was toe te schrijven aan de weigering der Staten om Lambertus Hoex, die 8 April 1756 door de Paus als apostolisch vicaris was aangesteld, als zodanig te erkennen, zodat in die tijd geen pastoorsbenoemingen konden geschieden :

1753 Dec. 27 Martinus van Hassel, presb. saec., in cur. past. de Eindhoven, t. J. Helsemans, past. in Rythoven, et fr. Guil. van den Bergh Ord. Fr. Min., missionarius.

1755 April 9 Bruno Truijens, can. Postellensis, in cur. past de Veldhoven, t. J. W. v. Meeuwen, past. in Westerhoven et Henr. v. d. Cruys, past. in Lommel.

— April 9 Petrus Alewijns, presb. saec., in cur. past de Strijp, t. Bruno Truijens, past. in Veldhoven et H. v. d. Cruys, past. in Lommel.

1763 Sept. 30 Jacobus Aerts, sacerd. saec., in par. eccl. de St. Oedenrode, t. Cools, past. de Liemde et G. Boogaerts, vicepast. in St. Oedenrode.

— Oct. 24 N. Timmermans, sacerd. saec., in past. de Eindhoven, t. Rev. Di Joannes v. Oirschot et Petrus Janssens.

— Oct. 24 Joannes Scheij, sacerd. saec., in past. de Woensel, t. iidem.

— Oct. 24 N. Davids, sacerd. saec., in past. de Zeelst et Meerveldhoven, t. iidem.

— Oct. 24 N. Scheij, sacerd. saec., in past. de Stratum, t. iidem.

— Oct. 24 Sijmen Braeckhuijsen, sacerd. saec., in past. de Blaerthem et Gestel, t. iidem.

— Oct. 24 Christianus de Roy, sacerd. saec., in past. de Aelst, t. iidem.

[45]) Er staat 31 April, ook bij de twee volgenden.

1765 Mei 1 Godefridus Boogaerts in past. de Tongelre, t. Joannes Moonen ex Gestel prope Eindhoven et Mathias de Wit, auriga ejus.

— Henricus Daems, regul. de Postel, in past. de Veldhoven, t. Henricus Pynenborgh et Joannes Helsemans.

— Sept. 30 Franciscus Cools, presb. saec., in past. de Woensel, t. Symon Braeckhuysen, past. de Gestel, et Cools, past. de Liempde, frater ejus.

— Oct. 14 Petrus van Kessel, presb. saec., in past. de Steensel et Knechtsel, t. Rev. Di Joannes v. Oirschot et Petrus Jansen.

1768 April 26 Timmermans, presb. saec., in past. de Valkenswaard, t. J. v. Meeuwen, past. de Westerhoven, et Henr. Peynenborgh, capell. de Bergeik.

— Oct. 10 Guilielmus de Voght, presb. saec., in past. de Aelst, t. Henr. Daems Ord. Praem. de Postel et J. Helsemans, past. in Rijthoven.

— Nov. 7 Leon. van der Asdonck in past. de Lommel, t. H. Pijnenborgh et J. Helsemans.

1770 Aug. 29 Gerardus Cauwenberg in past. de Tongerle, t. Joannes Hesemans et H. Pijnenborgh.

— 5 Nov. Joannes Weyten, presb. saec., in past. de Borkel et Schaft, t. Rev. Di Josephus Seysens et Henr. Peijnenborgh.

1772 Mei 11 Franc. v. Gastel, presb. saec., in past. de Leende, t. Hub. Tinnebroek, past. in Heeze, et Joannes v. Erp, past. in Dommelen.

— Mei 11 Joannes v. Erp, presb. saec., in past. de Dommelen, t. Hub. Tinnenbroek, past. in Heeze, et Henr. Pijnenborgh.

— Sept. 9 Petrus Janssens, presb. saec., in past. de Waelre, t. Antonius Aerts et Henr. Pijnenborgh.

1773 Sept. 1 Petrus Verhoysen, presb. saec., in past. de Heeze, t. Joannes Henr. v. Hooff en Henr. Pijnenborg.

1777 Jan. 7 Joan. Bapt. Koekhofs, presb. saec., in past. de Westerhoven, t. Henr. Pynenborgh et Joannes Clessens.

— April 21 Barthol. Bedijcx in past. de Nederwetten, t. G. D. Pompen et Joan. Clessens.

— 22 Dec. Zepherinus Gerardus Koeckhofs in past. de Rythoven, t. Joan. Bapt. Koeckhofs et Henr. Pijnenborgh.

1778 Mei 11 Constantinus Lenaers in past. de Veldhoven, t. J. B. Koeckhofs et S. Braakhuysen.

Blz. 234 : Geintroduceerden door deken Jacobus Aerts, pastoor van St. Oedenrode :

1779 Juni 14 Thomas Augustinus Deelen, sacerd. saec., in past.

de Bergeik, t. N. v. den Meulenhof, past. de Eersel, et N. Braakhuijsen, past. de Gestel.

1781 Mei 17 Theodorus Janssens, sacerd. saec., in past. de Heeze, t. Revmus Dus vicarius (apost.) Andreas Aerts et Christianus Oliviers, capell. in Heeze.

1782 Juni 13 Nicolaus Feyen, relig. Postellensis, in past. de Oerle, t. Revmus Dus A. Aerts vic. (apost) et Arn. v. Heumen, past. emeritus de Oerle.

1783 Juli 16 Henr. v. Ham, sacerd. saec., in past. de Westerhoven, t. Revmus Dus A. Aerts, vic. (apost) et Theod. Janssens, past. in Heeze.

— Juli 16 Wilh. v. Asten, sacerd. saec., in past. de Valkenswaard, t. iidem.

Blz. 235—307 [46]) : Geintroduceerden door Guil. v. Gastel, achtereenvolgens kapelaan, substituut- of vice-deken en deken van Eindhoven :

1785 Oct. 27 Marinus v. Dijck, sacerd. saec., in past. de Stratum, t. van den Heuvel, sacell. in St. Oedenrode. [47])

(1786) Juni 16 Petrus Heuts, ord. inclyti Teutonici presb., in past. de Geldrop, t. Petrus Dirkx. [48])

(—) Juli 3 Henr. Pijnenborg, sacerd. saec., in past. de St. Oedenrode, t. Revmus Dus A. Aerts, vic. (apost) et Amplus Dus Dumessi(e), districtus Ortensis decanus. [49])

1787 Sept. 3 Ant. Vervorreldonck, sacerd. saec., in past. de Nederwetten, t. H. Pynenborgh, past in St. Oedenrode, et van de Laer, past. in Vlierden. [50])

1788 Juli 7 Matthias Josephus Botti, sacerd. saec., in past. de Strijp, t. Cauwenberg, past. in Tongelre, et v. Dijck, past. in Stratum.

— Oct. 20 Barthol. Kox, sacerd. saec., in past. de Rijthoven, t. Rev. Di Petrus v. Kessel et van Ham.

1789 Aug. 3. Introductus sum ... ego, G. van Gastel, sacerd. saec., in cur. past. de Eindhoven ... per Revmum Dum Antonium van Alphen, vicarium adjutorem, t. Erudmus Dus van Gils, pastor Silvaeducis, et Henricus Bruynen, sacell. in Eindhoven.

---

[46]) Op blz .239 volgt blz. 300.

[47]) Deze inschrijving is getekend door G. v. Gastel, sacellanus.

[48]) Getekend : G. v. Gastel, sacell., decanus substit.

[49]) Getekend : G. v. Gastel, dec. subst.

[50]) Deze en de twee volgende inschrijvingen getekend : G. v. Gastel, vicedecanus.

1790 April 27 Godefridus Pompen, sacerd. saec., in past. de Lommel, t. Martinus v. Dijck, past. in Stratum, et Ant. Vervoordeldonck, past. in Nederwetten. [51])

— Mei 17 Joannes Staessens, recens electus abbas Postellensis, in cur. past. de Veldhoven, t. Henr. Bruynen sacell.

— Aug. ... [52]) Antonius Hurx, presb. saec., in cur. past. de Valkenswaard, t. van Ham, past. in Westerhoven, et v. Erp, past. in Dommelen.

1791 Jacobus Antonis, regul. de Postel, in past. de Veldhoven, t. Rev. Dus Math. Jos. Botti et aeditui de Veldhoven. [53])

1793 Oct. 21 Joannes Henr. Clessens, sacerd. saec., in cur. past. de Dommelen, t. Rev. Dus rector eremitarum in Achel et Decanus quidam Gallicus.

1795 Juni ... [54]) Mack, sacerd. saec., in cur. past. de Steensel et Knechsel, t. Meulenhof, past. in Eersel, et v. Moorsel, past. in Riethoven.

— Sept. 11 Wilh. Smarius, sacerd. saec., in cur. past. de Breugel, t. Vervoordeldonck, past. in Nederwetten, et v. Lith, past. in Son.

1796 Jan. 15 Leon. v. de Gevel, sacerd. saec., in cur. past. de Aelst, t. Janssen, past. in Waalre, et Ant. Hurx, past. in Valkenswaard.

1797 Jan. 19 Petrus v. de Ven, sacerd. saec., in cur. past. de Son, t. Wilh. Smarius, past. in Breugel, et Ant. Vervordeldonck, past. in Nederwetten.

— Oct. 23 Joannes v. Moorsel, sacerd. saec., in cur. past. de Rijthoven, t. van Ham, past. in Westerhoven, et Mack, past. in Steensel. Introductio haec propter bellum per tres annos dilata fuit.

— Aug. ... N. Kuypers, sacerd. saec., in cur. past. de Stratum, t. L. v. d. Gevel, past. in Aelst, et J. de Loos, assistens in Gestel.

1800 Juli ... Michael de Zeeuw, sacerd. saec., in cur. past. de Woensel, t. Kuijpers, past. in Stratum, et v. Coll, sacell. in Woensel.

— Aug. ... Corn. v. de Velden, presb. saec., in cur. past. de Aelst, t. van de Vorst, past. in Waalre, et Kuijpers, past. in Stratum.

1801 Maart 24 Jacobus de Loos, presb. saec., in cur. past. de Riethoven, t. van Gastel, assistens in Westerhoven.

---

[51]) Deze en volgende inschrijvingen heeft G. v. Gastel getekend als deken.
[52]) Dag niet aangegeven.
[53]) In hs. staat deze introductie vóór die van Aug. 1790.
[54]) Dag niet aangegeven.

— Juni 24 Godefr. v. Herck, relig. Postellensis, in cur. past. de Oerle, t. Smolderen, past. in Arendonk, et van Nieuwkuyck, past. in Wintelre.

1803 Oct. 3 Nicol. de Noot, presb. saec., in cur. past. de Waalre, t. Corn. v. d. Velden, past. in Aelst, et van de Weijer, sacell. in Zeelst.

— Oct. 24 Henr. M. Beckx, presb. saec., in cur. past. de Gestel et Blaarthem, t.t Mathias Jos. Botti, past. in Strijp, et Antonissen, past. in Veldhoven.

1805 Aug. ... Judocus de Noot, in past. de Borkel en Schaft, t. Nicol. de Noot, past. in Waalre, et Corn. v. d. Velden, past. in Aelst. [55])

— Sept. 24 Joannes Kuijpers, in past. de Zeelst et Meerveldhoven, t. Jac. Loos, past. in Riethoven, et v. d. Weyer, sacell. in Zeelst.

— Oct. 14 Adrianus v. Iersel in past. de Woensel, t. van Erp, past. in Oirschot, et v. den Boomen, past. in Udenhout.

1815 Juni 24 Joannes Verwetering, antea sacell. de Someren, in cur. past. de Lommel, t. G. van Maasacker, past. in Woensel. Introductus nomine decani G. v. Gastel per W. J. Suys, sacell. Eindhoviensem.

De later ingeschrevenen vindt men op blz. 146—156. Door deken Joannes van Heesbeen, pastoor van St. Oedenrode, werden geintroduceerd:

1816 van Asten, sacell. in Oss, in past. de Nederwetten, t. W. Smarius, past. in Breugel, et G. v. Maasakker, past. in Woensel.

1819 Sept. 22 Wilh. Jos. Suys in past. de Eindhoven, t. W. Smarius, past. in Breugel.

1820 Juli 31 Jos. Arn. Bijnens, canonicus Postellensis, ab anno 1816 ex Renoy in Oerle translatus, in past. de Oerle, t. G. v. Maasakker, past. in Woensel, et Petrus Kok, past. in Wintelre.

1822 Sept. 3. Joannes Gast in past. de Heeze, t. Daniel Kievits, past. in Geldrop, et G. v. Maasakker, past. in Woensel.

1823 Sept. 16 H. Geven, ex Steensel translatus, in past. de Tongelre, t. Arn. v. Asten, past. in Nederwetten, et G. v. Maasakker, past. in Woensel.

— Sept. 23 Petrus Sprengers, hucusque capell. in Boxtel, in past. de Westerhoven, t. J. de Loos, past. in Riethoven, et G. v. Maasakker, past. in Woensel.

---

[55]) Deze en de twee volgende inschrijvingen zijn door niemand ondertekend.

1824 Aug. 17 J. Boeren, antea sacell. in Mierlo, in past. de Steensel et Knechsel, t. G. v. Maasakker.

— Aug. 30 Henr. v. Oirschot, antea sacell. in Hilvarenbeek, in past. de Gestel et Blaarthem, t. G. v. Maasakker, past. in Woensel.

Door Wilh. Jos. Suijs, deken en pastoor van Eindhoven, werden geintroduceerd [56]) :

1826 Aug. 1. Joan. Andr. van der Heijden, antea sacell. Eindhoviensis, in past. de St. Oedenrode, t. A. van Alphen, vic. apost., et J. Smits, S. Theol. prof.

1827 Jan. 17 Ant. Cuijten, antea past. de Bergeik, in past. de Tongelre, t. G. Vervoort, past. in Stratum.

— Sept. 25 Joan. Corn. Brouwers, antea sacell. in Oirschot, in past. de Strijp, t. Henr. Barth. v. Oirschot, pastor in Gestel, et Gerardus Petrus Wilmer, sacell. in Eindhoven.

— Oct. 2 Hub. Raymakers, assistens in Aalst, in past. de Aalst, t. Daniel Kivits, past. in Geldrop, et Godefr. Vervoort, past. in Stratum.

— Oct. 9 Joan. Vervoort, antea capell. in Zeelst et Meerveldhoven, in past. de Zeelst et Meerveldhoven, t. Henr. Barth. v. Oorschot, past. in Gestel, et Franc. Kuypers, sacell. in Zeelst.

1828 Oct. 7 Gerardus Verhoeven, antea sacell. in Zwaluwe, (in past. de Veldhoven) [57]), t. Henr. v. Oorschot, past. in Gestel, et Joan. Brouwers, past. in Strijp.

1829 Sept. 22 Franc. Kuijpers, antea sacell. in Deurne, in past. de Bergeik, t. Jac. Bruysten, sacell. in Bergeik, et Henr. Barth. v. Oorschot, past. in Gestel.

1930 Aug. 31 Gerardus Vugs, antea sacell. in Woensel, in past. de Woensel, t. Henr. Barth. v. Oorschot et Franc. v. Erp, sacell. in Woensel.

— Sept. 21 Lamb. van der Dussen, antea sacell. in Gestel Sti Michaëlis, in past. de Breugel, t. J. v. der Willigen, past. in Son, et J. Zwijsen, past. in Best.

1834 Juni 17 Godefr. Joan. Verhofstadt, antea sacell. in Someren, in past. de Riethoven, t. Petr. Joan. Sprangers, past. in Westerhoven, et Joan. Henr. Intven, past. in Borkel et Schaft.

— Juli 7 Petr. Jos. Wijne, antea sacell. in Hilvarenbeek, in

---

[56]) Hij begint zijn inschrijvingen met aan te tekenen : A° 1826 20 Jan. obiit Ampl. Dus J. van Heesbeen, cui in successione decanali successi.

[57]) Bij vergissing niet ingevuld.

past. de Steensel et Knechtsel, t. past. in Waalre, [58]) past. in Valkenswaard. [59])

— Juli 15 Joan. Henr. Intven, antea sacell. in Dussen, in past. de Borkel en Schaft, t. pastores in Westerhoven et Riethoven.

1836 Juli 12 Ant. van de Vorst, antea sacell. in Someren, in past. de Steensel et Knechtsel, t. pastores in Veldhoven et Westerhoven.

— Juli 19 Gerardus v. den Heuvel, antea sacell. in Tilburg, in past. de Geldrop, t. van Asten, sacell. in Geldrop, et Siepkens, Seminarii prof.

1837 Aug. 2 Jac. Bruijsten, antea sacell. in Bergeik, in past. de Steensel et Knechtsel, t. Rev. Dus Petrus Joan. Bruijsten et Gerardus Verhoeven, past. in Veldhoven.

1838 Juli 16 Joan. Somers, antea sacell. in Budel, in past. de Bergeik, t. Fred. Ferd. v. Homberg, sacell. in Bergeik, et sacell. in Luiksgestel.

1839 Juli 9 Arn. v. Moorsel, antea sacell. in Lommel, in past. de Lommel, t. Petr. Jos. Sprangers, past. in Westerhoven, et Godefr. Joan. Verhofstad, past. in Riethoven.

— Juli 30 Corn. Swerts, antea pastor in Netersel, in past. de Oerle, t. Joan. Godefr. Vervoort, past. in Stratum, et Ger. v. den Heuvel, past. in Geldrop.

— Sept. 23 Joan. v. Kessel, antea sacell. in Oisterwijk, past. in Dommelen, t. D. v. den Berg, past. in Valkenswaard, et G. Verhoeven, past. in Veldhoven.

— Oct. 8 Paulus Philip. Jac. v. Griensven, antea sacell. in Gestel Sti Michaëlis, in past. de Strijp, t. Joan. v. Iersel, past. in Dungen, ejusque frater sacell. Franc. v. Iersel.

1840 Sept. 22 Justinus Biemans, antea assistens in Waalre, in past. de Waalre, t. G. Bijnen, past. in Lyssel, et Adr. Hoefnagels, sacell. in Loon. [60])

1841 Febr. 16 Joan. Henr. Intven, antea past. in Borkel, in past. de Tongelre, t. past. in Stratum et past. in Geldrop.

— Juli 27 Cornelius de Roy, antea rector in D'Eerde, in past. de D'Eerde, t. J. A. v. d. Heyden, past. in St. Oedenrode, et B. J. v. Miert, past. in Veghel. [61])

— Sept. 14 Adr. Hoefnagels, antea sacell. in Loon-op-Zand, in past. de Westerhoven, t. G. J. Verhofstad, past. in Riethoven,

[58]) Nicol. de Noot.
[59]) Daniel v. den Berg.
[60]) Loon-op-Zand.
[61]) Deken Suys tekent hierbij aan, dat het rectoraat van Eerde door de administrator apostolicus H. den Dubbelden tot parochie was verheven en dat hij ingevolge van diens opdracht die dag het kerkhof heeft ingezegend.

et G. Verhoeven, past. in Veldhoven.

1842 Aug. 31 per F. A. de Wijs, decanum districtus Ortensis, introductus Gerard. Walth. v. Someren, antea S. Theol. prof. in Seminario Buscod. ,in past. de Eindhoven, t. van Beek et J. G. de Wit, sacellani in Eindhoven. [62])

G. W. v. Someren, deken en pastoor van Eindhoven, boekte slechts vier pastoors als door hem geintroduceerd :

1842 Oct. 11 Wilh. v. Lieshout, ante sacell. in Gemert, in past. de Stratum, t. J. Verhagen, past. in Gemert, et C. Damen, sacell. in Gemert.

1843 Oct. 17 Gerardus Dobbelsteen, antea sacell. in Woensel, in past. de Borkel et Schaft, t. J. Somers, past. in Bergeik, et Sanders, sacell. in Luiksgestel.

— Oct. 17 Gerardus Gantevoort, antea sacell. in Luiksgestel, in past. de Luiksgestel, t. van Moorsel, past. in Lommel, et F. F. v. Hombergh, sacell. in Bergeik.

1844 Juni 19 Joannes van de Laar, antea sacell. in Mierlo, in past. de Steensel et Knechsel, t. H.B. v. Oorschot, past. in Gestel et Blaarthem, et Joan. Vervoort, past. in Zeelst et Meerveldhoven.

Op blz. 140—'42 staat de copie van het pactum, dat omstreeks het midden der 18e eeuw tussen de pastoors van het dekenaat Eindhoven gesloten werd (onder verwijzing naar dat van 1610, goedgekeurd door Masius 31 Aug. 1611, zie hiervoren blz. 177 sub 17°), waarbij zij overeenkomen, na de dood van elk medelid ieder twee Missen te zullen celebreren voor diens zielerust.

Blz. 142—'44, 183 en 184 vindt men enkele aantekeningen van omstreeks 1765 en latere jaren over een fundatie van 2500 fl., gesticht door de weduwe Joannes Josefus Coolen en Wilhelmus de Jongh en dezes echtgenote Maria Joosten, tot ondersteuning van behoeftige priesters onder bepaling, dat in de parochiekerk van Nuenen jaarlijks een jaargetijde (stipendium 4 fl.) gezongen wordt. [63])

---

[62]) Aantekening van G. W. v. Someren: „Anno Di 1842 die 26 mensis Julii obiit Ampl. Dus W. J. Suijs, cui in functione decanali, uti et pastorali successi".

[63]) De deken van het district Eindhoven was een der beheerders dezer fundatie.

Tussen die aantekeningen staat (op blz. 144) nog een nota, vermeldende de afscheiding der parochie Luiksgestel van het bisdom Luik en haar inlijving in het vicariaat 's-Hertogenbosch (dekenaat Eindhoven), alsmede de afscheiding der parochie Lommel van het vicariaat 's-Hertogenbosch en haar inlijving in het bisdom Luik, beide afscheidingen en inlijvingen bij Pauselijke Breve van 2 Juni 1841.

De Kartuizers van Vucht

De goederen in Olland, Kasteren, Zon, Gemonde, Poeldonk Eikendonk, en Vucht.

door

F. W. SMULDERS

In B.B. XVI staat een samenvatting van de geschiedenis der Kartuizers van Vucht, voornamelijk geput uit een oude kroniek. Alles daarin is niet duidelijk, vooral niet hoe de Kartuizers het goed in Vucht aan de Taalstratt gekregen hebben.

Volgens die kroniek zou Aleit Pieck, echtgenote van Aert van Herlaer, het goed van de zusters van Orthen te Vucht geschonken hebben aan de Kartuizers, nadat die zusters voor 1300 Andries-gulden dat goed overgegeven hadden aan Aert van Herlaer en zijn echtgenote. Uit de hierachter volgende akte van 3 Dec. 1471 blijkt, dat de zusters van Orthen, hier genoemd zusters van 't Sint Andries-huis, hun goed in Vucht ten erfcijns gegeven hebben aan de Kartuizers; d.i. ze verkopen dat goed voor 810 + 150 + 255 = 1215 gulden; samen met één cijns van 45 gulden is het hele bedrag 1260 gulden. Het is een verkoping met uitgestelde betaling. De cijns of rente van 45 gulden werd afgelost vóór 19 Maart 1472 n.st. Ook de bedragen van 150 en 255 gulden zijn dan betaald (wellicht door de weldoeners Aert van Herlaer en zijn vrouw !)

De bisschop van Luik keurt op 27 Febr. 1472 goed, dat de Kartuizers het goed van de zusters van Orthen te Vucht overnemen. (Oorkonden der Vuchtse Kartuizers, doos 4 op het archief van het aartsbisdom Mechelen).

Deze datum komt goed overeen met de door mij gevonden akten.

Bij Schutjes V 858 lezen wij, dat Arnold van Herlaer en zijn echtgenote Aleydis Pieke in 1473 het klooster van de zusters van Orthen te Vucht kochten voor de Kartuizers. Dit klopt ook niet met de hierna volgende akten. De zusters geven hun goed te Vucht over aan de Kartuizers op 3 Dec. 1471. Wie de koopsom betaald heeft, blijkt uit deze akten niet; het meest waarschijnlijke is, dat Aert van Herlaer en zijn vrouw dat gedaan hebben.

Tevens laat ik hierachter volgen de opdracht van de goederen in Olland, Kasteren, Zon, Gemonde, op de Poeldonk en de Eikendonk enz., die Ludolf van den Water te voren geschonken had aan de Kartuizers. Ook hierover kan men soms enige onzekerheid waarnemen. In deze opdracht kan men precies zien, wat voor goederen het waren.

In de Oorkondenverzameling der Vuchtse Kartuizers op het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen vinden we weinig over hun Brabantse bezittingen, daar de meeste oorkonden betrekking hebben op hun goederen in de Bommelerwaard, en langs de Waal en de Linge.

Enige gegevens daaruit heb ik meegedeeld in het Helvoortse Heemkundeblad „De Kleine Meierij", IX, 9, blz. 15—17.

Er schijnt een kwestie gewoest te zijn over de kapel, die op het Vuchtse goed stond. Zij wordt niet genoemd in de akte van 3 Dec. 1471. Ik heb over die kwestie niets gevonden en kan daarover dus niets te berde brengen.

Nota. *Postea protocollatum* betekent, dat die akte na 19 Maart in het protokol geschreven is. De akte is niet in tijdsvolgorde ingeschreven, maar enige dagen na 19 Maart.

Den Bosch R. 1241 fol. 25v°

Notum sit universis quod, cum dominus *Ludolphus vanden Water,* olim canonicus ecclesie sancti Johannis Evangeliste in Buscoducis, pridem coram reverendis in X° patribus fratre Waltero de Leend domus beate Marie dicte Bethleem in Ruremunda necnon fratre Arnoldo de Curia domus Insule Regine Celi prope

Wesaliam prioribus mansos et hereditates infrascriptas et quemlibet eorumdem mansorum, primo videlicet mansum suum situm in parrochia de *Rode* ad locum dictum *Ollant* erga Everardum suum fratrem condivisum; item mansum suum pretacto manso contiguum situm in parrochia et loco predictis, quem mansum idem dictus dominus Ludolphus erga liberos quondam Gerardi Celen acquisivit; item mansum suum situm in parrochia et loco predictis prope locum dictum *Houthem*, quem mansum dictus dominus Ludolphus ergt Johannem vanden Laer et suam uxorem acquisivit; item mansum suum situm in parrochia et loco predictis retro locum dictum *Hermalen* olim Johannis Hoernken et quorumdam aliorum; item mansum suum situm in parrochia de Bucstel ad locum dictum *Casteren* in tribunali de *Lyemde* una cum quodam nemore quercino, quem mansum et nemus dictus dominus Ludolphus erga Johannem Spaybaet asquisivit; item mansum suum situm in parrochia et loco predictis, quem mansum dictus dominus Ludolphus erga Gerardum de Deyl et quosdam alios acquisivit; item mansum suum situm in parrochia de *Zonne* [26] ad locum dictum *Aenschot* unacum diversis pactionibus hereditariis usque ad quindecim modios et unum sextarium siliginis necnon cum diversis hereditariis censibus ad quadraginta quatuor libras et quatuor solidos communis pagamenti ascendentibus, prius ex jamdicto manso solvendis ac postea per dictum dominum Ludolphum exinde acquitatis et redemptis; item medietatem cujusdam mansi siti in jurisdictione de *Lyemde* in loco dicto *Casteren* emptam erga quondam Gerardum de Cymiterio ; item agrum terre arabilis situm juxta medietatem dicti mansi, erga Adrianam filiam quondam Engberti vanden Slaepbroeck per dictum dominum Ludolphum acquisitum; item campum terre partim arabilis et partim paludialis dictum *Berendes Buenre*, emptum erga Marcelium vanden Langenberch; item mansum suum dictum *die hoeve aen die heyde* situm partim in parrochia de *Gemonden* et partim in parrochia de *Scijnle*; item mansum suum seu octodecim jugera terre vel circiter sita in parrochia de Buscoducis ad locum dictum op die *Poeldonck* olim ad Theodericum Wellens spectantia; item mansum suum seu octodecim jugera terre sita ad locum *Eyckendonck* vocatum in loco dicto Dungen dicte parrochie de Buscoducis; insuper piscariam suam sitam in dicta parrochia de *Rode* inchoantem apud locum dictum beneden bruggen alias *Bubnagel* et progredientem quasi ad unum miliare scilicet usque ad hereditatem Henrici de Achel quasi in oppositum capelle de Lyemde, unacum omnibus et singulis edificiis in dictis mansis ac bonis existen-

tibus ac pactionibus et censibus ex pretactis bonis acquitatis seu redemptis, simul cum quibuscumque terris, pratis, pascuis, nemoribus, lignicrescenciis, mericis, silvis, aquis et aquarum decursibus seu fossatis et communitatibus, excepto tamen et inde dempto quodam campo terre in dicta parrochia de Scijnle situato olim ad Henricum de Arkel spectante et dicto domino Ludolpho reservato, dedisset donacione perfecta et reali, que dicitur inter vivos, sine spe aut voluntate umquam rehabendi aut recuperandi, religiosis in X° viris et fratribus scilicet fratri Johanni de Monte rectori necnon fratri Thome van Dryel procuratori novi monasterii Carthusiensium Sancte Sophie ad Constantinopolim siti prope Buscumducis ad opus et utilitatem dicti novi monasterii, prout in quodam instrumento publico desuper confecto plenius dicebatur contineri, constitutus igitur coram scabinis infrascriptis dictus dominus Ludolphus vanden Water in majorem securitatem, certitudinem, robur et confirmacionem omnium et singulorum premissorum et ut premissa validius et coram judice competente sorciantur effectum, omnes et singulos mansos, medietatem mansi predicti, agrum terre, campum terre, octodecim et octodecim jugera terre, insuper piscariam predictos simul cum omnibus et singulis domibus, domunculis, stabulis, horreis, ovilibus ac aliis quibuscumque edificiis in dictis hereditatibus consistentibus ac quibuscumque terris, pratis, pascuis, mericis, nemoribus, lignicrescenciis communitatibus ac quibuscumque aliis attinenciis et juribus dictorum mansorum, agri, campi, jugerum terre, piscarie singulis et universis quocumque locorum consistentibus, sitis, solvendis aut reperiendis et ad premissa e jure spectantibus, insuper cum quibuscumque et singulis pactionibus, censibus et redditibus ex premissis prius e jure solvendis ac postea per dictum dominum Ludolphum redemptis et acquitatis, ut dicebat, hereditarie supportavit mihi [d.i. den Bossche sekretaris Willem vanden Bossche] ad opus dicti *novi monasterii Carthusiensium* cum jure sibi ut dicebat competente in quibuscumque literis et instrumentis mencionem inde facientibus, promittens super omnia et habenda ratum servare, obligaciones et impeticiones ex parte sui et quorumcumque suorum heredum et successorum deponere exceptis [fol. 26v°] hereditaria pactione trium modiorum siliginis mensure de Buscoducis Johanni filio quondam Alberti Valken soen pellifici ex dicto manso sito in parrochia de Bucstel ad locum dictum Casteren atque hereditaria pactione trium modiorum siliginis dicte mensure Goesuino Heer pellifici ex dicto manso sito in Ollant atque vitali pensione duorum modiorum siliginis dicte mensure et quatuor librarum monete

Aleydi famule ejusdem domini Ludolphi post decessum ejusdem domini Ludolphi ex dictis octodecim jugeribus terre sitis ad locum dictum op die Poeldonck ad vitam ejusdem Aleydis e jure solvendis, exceptis eciam hujusmodi oneribus et promissionibus in dictis literis et instrumento contentis, salva eciam dicto domino Ludolpho sua vitali pensione centum aureorum denariorum peters vocatorum, quam pensionem fratres Johannes de Monte et Thomas de Driel dicto domino Ludolpho ex dicto manso sito in Zonne atque ex octodecim jugeribus terre sitis op die Poeldonck et ex omnibus aliis bonis dicti monasterii vita dicti domini Ludolphi durante hodierna die promiserant, quas pacciones, vitales pensiones, onera et promissiones predictas dicti fratres Johannes de Monte et Thomas de Driel et eorum in dicto monasterio successores exnunc deinceps sic et taliter futuris temporibus dabunt, solvent, conservabunt, adimplebunt et tenebunt ac taliter dare solvere conservare adimplere et tenere tenebuntur, quod dicto domino Ludolpho ad et supra se et bona sua reliqua dampna non eveniant in futurum, prout dicti fratres Johannes et Thomas pro se et quibuscumque suis in dicto monasterio confratribus presentibus et futuris hoc palam recognoverunt et sub obligacione omnium et singulorum premissorum dicto domino Ludolpho repromiserunt; hoc eciam addito quod presens supportacio non prejudicabit dicto domino Ludolpho aut eciam priori donacioni pridem de premissis in dicto instrumento ut premittitur facte, cum condicione consueta. Textes Rode et Lu.
Datum 3a decembris [1471]

Ludolphus Buck in absencia dictorum rectoris et procuratoris prebuit [patentes denarios] ad redimendum [jure proximitatis] et supportavit michi ad opus dicti monasterii. Testes Rode et Lu. Datum XIIIIa decembris [1471]

Fratres Johannes de Monte rector et Thomas de Driel procurator dicti novi monasterii in presencia et de consensu fratris Wolteri de Leend domus Carthusiensium beate Marie in Ruremunda necnon Arnoldi de Curia domus Carthusiensium Insule Regine Celi prope Wesaliam priorum et per reverendum in X° patrem priorem chartusie et capitulum generale tocius ordinis ad infrascripta specialiter deputatorum ut dicebant promiserunt dicto domino Ludolpho, quod ipsi dabunt et solvent dicto domino Ludolpho annuam et vitalem pensionem centum aureorum denariorum peters communiter vocatorum, decem et octo stuferos vel valorem pro quolibet computando, anno quolibet vita dicti do-

mini Ludolphi durante et non ultra, videlicet pro qualibet quarta parte dicte pensionis in singulis quotuor temporibus anni dictis Quatertymperen et pro primo solucionis termino in quatuor temporibus festum beate Lucie virginis proxime futurum primo subsequentibus ex dicto manso sito in Zonne ac suis juribus et attinenciis singulis et universis atque ex octodecim jugeribus terre sitis infra libertatem opidi de Buscoducis ad locum dictum Dungen ad locum dictum op die Poeldonc, quos mansum et jugera terre predictos magister Wilhelmus de Busco hodierna die ad opus dicti monasterii erga dictum dominum Ludolphum acquisivit; insuper ex quibuscumque aliis bonis dicti monasterii habitis et habendis quocumque consistentibus, sitis aut solvendis, ut dicebant; promiserunt insuper de consensu ut supra sub obligacione omnium bonorum dicti conventus presencium et futurorum warandiam et satisfacere condicione consueta. Testes datum supra.

Notum sit universis quod, cum dictus dominus Ludolphus promisisset Agneti filie quondam Willelmi Teppers aut aliis personis nomine et vice dicte Agnetis centum et quinquaginta octo aureos peters simul cum quibusdam censibus ad spacium certorum annorum dicte Agneti aut aliis personis ejus nomine premissis dandis solvendis, ut dicebant in literis [27] scabinorum de Buscoducis super hoc confectis plenius contineri, constituti igitur coram scabinis infrascriptis fratres Johannes de Monte et Thomas de Driel predicti palam recognoverunt et sub obligacione omnium bonorum dicti monasterii dicto domino Ludolpho promiserunt, quod ipsi dictos centum quinquaginta octo peters atque censum predictum sic et taliter dabunt et solvent, quod dicto domino Ludolpho ad et supra se et bona sua dampna non evenient. Testes Rode et Lu. Datum 3a Decembris [1471].

Notum sit universis quod, cum idem dominus Ludolphus promisisset Hillegondi relicte quondam Wellini Schilder septuaginta septem peters simul cum quibusdam censibus ad spacium certorum annorum dicte Hillegondi occasione premissorum solvendis, et cum deinde dicta Hillegondis premissa supportasset Arnoldo Stamelart dum vixit, et cum deinde idem Arnoldus premissos denarios et censum in suo testamento seu ultima voluntate legasset seu reliquisset Katherine vanden Staeck sue ancille, ut dicebant, constituti igitur coram scabinis infrascriptis fratres Johannes et Thomas predicti palam recognoverunt ut supra. Testes datum supra.

Dicti fratres Johannes et Thomas promiserunt sub obligacione ut supra dicto domino Ludolpho centum aureos florenos postulaets gulden vocatos vel valorem ad monicionem dicti domini Ludolphi persolvendos. Testes datum supra.

Dicti fratres Johannes et Thomas palam recognoverunt se recepisse a domino Ludolpho predicto hujusmodi centum florenos renenses, quos idem dominus Ludolphus pridem promiserat fratribus Dionisio rectori et Henrico de Heezewijck procuratori olim domus Carthusiensium prope Buscumducis ad opus ejusdem domus, ut dicebat(ur) in quadam cedula manu dicti domini Ludolphi scripta ac ejusdem domini Ludolphi sigillo sigillata plenius contineri, clamantes inde quitum dictum dominum Ludolphum ac omnes alios de premissis quitancia indigentes. Testes datum supra.

Sorores Margarita Lambrechs mater, Agatha Meynarts procuratrix, Weyndelmoedis Goessens, Bela de Hoculem, Oda Claes et Elisabeth, sorores et inhabitatrices *domus sororum Sancti Andree site* in Buscoducis juxta vicum Hynthamensem in oppositum conventus sancte Clare ibidem pro se et quibuscumque aliis sororibus ejusdem domus presentibus et futuris ac cum expressis consensu et voluntate fratris Petri de Dijnlaken, presbyteri et confessoris sororum domus predicte, cum tutore, hereditatem quandam seu mansionem dictarum sororum cum suo fundo sitam in parrochia de *Vucht sancti Lamberti* inter hereditates Elizabeth relicte quondam Petri Hanschoenmeker et suorum liberorum, Jacobi dicti Buedelmeker, dictarum sororum, Philippi Scoenmeker, Johannis Loenman et quorumdam aliorum vicinorum ibidem ex uno et inter communem plateam et communitatem alias undique adjacentem, simul cum omnibus domibus, mansionibus, domunculis, stabulis, ovilibus, horreis, et quibuscumque aliis edificiis et structuris in eadem hereditate constitentibus et constructis, simul eciam cum quibuscumque privilegiis, libertatibus, immunitatibus, franchisiis et aliis juribus ad premissa quovismodo spectantibus singulis et universis, ut dicebant, dederunt ad annuum et hereditarium censum fratribus Johanni de Monte rectori et Thome de Dryel procuratori *novi monasterii Carthusiensium* sancte Sophie ad Constantinopolim prope Buscumducis ad opus dicti novi monasterii, ab eodem monasterio hereditario jure habendam et possidendam pro censu fundi, hereditario censu quatuor aureorum denariorum Willelmus Schilde vocatorum, hereditario censu quatuor nigrorum Turonensium,

hereditario censu quinque denariorum stuvers vocatorum, hereditario censu septem librarum monete, hereditario censu unius consimilis libre [fol. 27 v°] et hereditario redditu quatuor quartarum olei dandis et solvendis a fratribus Johanne et Thoma predictis, eorum post fratribus et successoribus terminis et locis ad hoc debitis et consuetis, atque pro annuo et hereditario censu quadraginta quinque florenorum renensium monete imperatoris aut quatuor electorum, viginti stuferos vel valorem pro quolibet computando, dando et solvendo dictis sororibus et earum successoribus ad opus domus sancti Andree predicte a fratribus Johanne et Thoma, suis confratribus et successoribus hereditarie Nativitatis Domini et pro primo solucionis termino a Nativitatis Domini proxime futuro ultra annum ex premissis, promittentes dicte sorores pro se et quibuscumque aliis sororibus domus sancti Andree predicte presentibus et futuriis cum expressis consensu et voluntate fratris Petri de Dijnslaken, earum confessoris predicti cum tutore sub obligacione omnium bonorum domus sancti Andree predicte presencium et futurorum pro premissis warandiam et omnes aliam obligacionem et impeticionem deponere; quo facto fratres Johannes de Monte rector et Thomas de Driel procurator dicte novi monasterii in presencia et cum expressis consensu et voluntate fratrum Walteri de Leend prioris domus Carthusiensium beate Marie in Ruremanda et Arnoldi de Curia prioris domus Carthusiensium Insule Regine Celi prope Wesaliam, ad hoc specialiter per reverendum in X° patrem priorem domus Carthusie et generale capitulum tocius ordinis Carthusiensium deputatorum, repromiserunt magistro Willelmo de Busco ad opus dictarum sororum dictum censum quadraginta quinque florenorum ex premissis termino predicto atque ex duobus mansis olim Arnoldi Stamelart, nunc vero ad dictum novum monasterium spectantibus sitis in parrochia de Bucstel ad locum dictum Lyemde; item ex quodam prato sito in jamdicta parrochia ad locum dictum Casteren ad premissos mansos spectante et de novo ad eosdem applicato; insuper ex quibuscumque attinenciis et juribus eorumdem mansorum et prati singulis et universis quocumque locorum consistentibus sive sitis, quos mansos et pratum cum attinenciis et juribus predictis dicti fratres Johannes et Thomas cum consensu ut supra pro majore securitate solucionis dicti census ad pignus imposuerunt sororibus predictis et hereditario jure firmiter obligaverunt; talibus condicionibus annexis, si ex premissis inventum fuerit plus fore solvendum via juris quam dictum est, hoc dicte sorores recompensabunt et solvent, dando pro quolibet hujusmodi denario plus invento XVIII con-

similes denarios et non plus, atque quod dicte hereditates stabunt ad jura patrie.

Testes datum supra.

Et poterunt redimere perpetuis temporibus dictum integrum censum cum octingentis et decem consimilibus florenis renensibus aut medietatem ejusdem census et non minus simul et semel cum quadringentis et quinque hujusmodi florenis cum censu anni redempcionis et arrestadiis, prout dicte sorores cum consensu cum tutore et sub obligacione omnium bonorum dicte domus sancte Andree recognoverunt et mihi ad opus dicti novi monasterii repromiserunt, tali addita condicione quod dicti fratres Johannes rector et Thomas procurator aut eorum successores hujusmodi acquitacionem sive redempcionem insinuare tenebuntur per medium annum ante hujusmodi acquitacionem. Testes datum supra.

Wij Rode et Bochoven etc. doen kont eenenyegelijken dat huyden opden dach datum deser letteren voer den onderschouthet deser stat ende ons scepenen voirs. gestanden is geweest in properen persoen brueder Thomas van Driel procurator des nuwe cloesters vanden Cathuysers van sunte Sophie tot Constantinopole bij der stat van shertogenbosch voirs. ende heeft aenden voirs. scoutheit begert, dat die selve scoutheit inden naem ende wegens ons genedigs heren shertogen hem brueder Thomas voirs. [fol. 28] tot behoef des voirs, nuwe cloesters soude setten in allen alsulken erffenissen ende gueden, als bruederen Jan de Monte rector et Thomas van Driel procurator tegen die susteren des huys van Sunte Andries binnen der stat van shertogengosch voirs. gelegen vercregen hadden ende welc erfenisse ende gueden voirs. gelegen sijn in die prochie van Vucht sunte Lambres, ende dien also gesciet sijnde, so heeft die voirs. scoutheit den voirs. brueder Thomas in presencien vanden pater et mater voirs. ende bij hoeren consent in die erffenisse ende queden voirs. geset ende allen anderen den aenspraeck daer aff verboden, so dat gewoenlijc ende recht is te gescien.

Des torconden etc. Datum quinta Decembris [1471].

Notum sit universis quod, cum ita actum esset, ut in contractu incipiente Sorores Margarita, constituti igitur coram scabinis infrascriptis fratres Johannes de Monte rector et Thomas de Dryel procurator dicti novi monasterii in presencia et cum expressis consensu et voluntate dictorum fratrum Wolteri et Arnoldi priorum et deputatorum ut supra palam recognoverunt e michi

ad opus sororum predictarum sub obligacione omnium bonorum dicti novi monasterii presencium et futurorum promiserunt, quod ipsi ex nunc deinceps precariam dictam die bede domini nostri ducis Brabancie, quam dicte sorores ex premissis hereditatibus solvere consueverant, dicto domino nostro duci sic et taliter dabunt et solvent, dare et solvere tenebuntur, quod dictis sororibus ad et supra se et bona sua dampna exinde non evenient in futurum aut quod ipsi easdem sorores a dicta precaria relaxabunt et omnino indempnes observabunt, relaxare et indempnes observare tenebuntur. Testes datum supra.

Fratres Johannes de Monte et Thomas de Dryel predicti promiserunt sub obligacione omnium bonorum dicti novi monasterii michi ad opus dictarum sororum centum et quinquaginta florenos renenses, XX stuvers vel valorem pro quolibet computando, ad carnis privium proxime futurum persolvendos. Testes datum supra.

Dicti fratres ut supra promiserunt michi ad opus ut supra ducentos et quinquaginta quinque consimiles florenos ad Jacobi apostoli proxime futurum persolvendos. Testes datum supra.

ibid. fol. 89.

Sorores Margarita Lambrechts mater, Agata Meynarts procuratrix, Weyndelmoedis Goessens, Bela de Hoculem, Oda Claes et Elisabeth Truyts, sorores et inhabitatrices domus sororum sancti Andree site in Buscoducis juxta vicum Hinthamensem in oppositum conventus sancte Clare ibidem pro se et quibuscumque aliis sororibus presentibus et futuris ejusdem domus ac cum expressis consensu et voluntate fratris Petri de Dynslaken presbyteri et confessoris sororum domus predicte cum tutore hereditarium censum quadraginta quinque aureorum florenorum Overlens Rijnsgulden vocatorum monete imperatoris aut quatuor electorum dictorum koervorsten, computando XXti denarios stuvers vel valorem pro quolibet, quem censum fratres Johannes de Monte rector et Thomas de Driel procurator novi monasterii Carthusiensium sancte Sophie ad Constantinopolym prope Buscumducis in presencia et cum expressis consensu et voluntate fratrum Walteri de Leend prioris domus Carthusiensium beate Marie in Rueremunda et Arnoldi de Curia prioris domus Carthusiensium Insula Regine Celi prope Wesaliam promiserant magistro Willelmo de Busco ad opus dictarum sororum domus sancti

Andree predicte hereditarie Nativitatis Domini ex hereditate quadam seu mansione dictarum sororum cum suo fundo sita in parrochia de Vucht sancti Lamberti inter hereditates Elizabeth relicte quondam Petri Hanscoemekers et suorum liberorum, Jacobi dicti Buedelmeker, dictarum sororum, Philippi dicti Scoemeker, Johannis Loenman et quorundam aliorum vicinorum ibidem ex uno et inter communem plateam et communitatem alias undique adjacentem simul ex omnibus domibus, mansionibus, domunculis, stabulis, ovilibus, horreis et quibuscumque aliis edificiis et structuris in eadem hereditate consistentibus et constructis, quas hereditatem seu mansionem simul cum omnibus domibus, mansioribus, domunculis, stabulis, ovilibus et quibuscumque aliis edificiis et structuris predictis fratres Johannes de Monte rector et Thomas de Driel procurator dicti novi monasterii ad opus ejusdem novi monasteri erga sorores Margaritam matrem, Agatam Meynarts procuratricem, Weyndelmoedem Goessens, Belam de Hoculem, Odam Claes et Elisabeth, sorores, pro dicto censu quadraginta quinque aureorum florenorum et quibusdam aliis oneribus exinde de jure solvendis ad censum acquisierant, atque ex duobus mansis olim Arnoldi Stamelaert, nunc vero ad dictum novum monasterium spectantibus, sitis in parrochia de Bucstel ad locum dictum Lyemd, item ex quodam prato sito in jamdita parrochia ad locum dictum Casteren ad premissos mansos spectante et de novo ad eosdem applicato ; insuper ex quibuscumque attinenciis et juribus eorumdem mansorum et prati singulis et universis quocumque consistentibus sive sitis, quos mansos et pratum cum attinenciis et juribus predictis dicti fratres Johannes et Thomas pro majore securitate solucionis dicti census ad pignus imposuerant et hereditario (jure) firmiter obligaverant sororibus predictis, prout in literis, hereditarie supportaverunt fratri Thome de Driel predicto ad opus novi monasterii predicti cum literis et jure, promittentes de consensu fratris Petri de Dyenslaken predicti cum tutore sub obligacione omnium bonorum domus sancti Andree predicte ratum servare et obligaciones et impeticiones ex parte earum et quarumcumque sororum ejusdem domus sancti Andree presencium et futurarum deponere.

Testes Rode et Aa. Datum XIXa Marcii [1472 n.st.], quinta post Judica.

— Postea protocollatum. —

fol. 89v.

Dicte sorores centum et quinquaginta aureos florenos Overlens Rijnsgulden communiter vocatos, promissos magistro Willelmo

de Busco ad opus sororum domus sancti Andree site in Buscoducis juxta vicum Hinthamensem a fratribus Johanne de Monte rectore et Thoma de Driel procuratore novi monasterii Carthusiensium sancte Sophie ad Constantinopolim siti prope Buscumducis, legitime supportaverunt dicto fratri Thome ad opus dicti novi monasterii cum literis et jure. Testes datum supra.

— Postea protocollatum. —

Eedem sorores ducentos et quinquaginta quinque consimiles [florenos] promissos dicto magistro Willelmo ad opus sororum domus predicte a fratribus predictis legitime supportaverunt dicto fratri Thome ad opus dicti novi monasterii cum literis et jure. Testes datum supra.

— Postea protocollatum. —

Over de tienden in Veghel

door

Dr. A. MEUWESE

Er waren van zeer oude tijden af twee soorten van tienden in Veghel:

1. de tienden, die genoemd werden de oude tienden („daw thienden", schreef men in 1567). Het waren zes blokken tienden in het midden van het dorp aan de Aa gelegen;

en 2. de persoonstienden. Dit waren tien blokken van tienden gelegen in de uithoeken van het dorp.

Elk van beide soorten zal ik afzonderlijk behandelen. Ik voeg hier ook bijeen, wat er in schepenprotocollen van Den Bosch en van Veghel, en in een enkel stuk van het gemeentearchief over de tienden in het dorp gezegd wordt. Deze akten over de tienden van Veghel zijn tot dusver nog niet behandeld. Wellicht leren ze ons iets over de geschiedenis van dorp en parochie.

I.

De *oude tienden* zijn volgens een uitspraak van de Raad van Brabant van 1782 [1]) nooit in handen geweest van geestelijke personen of corpora. Ik vind die tienden genoemd in een Bosch' protocol van 1472, [2]) maar zeker hebben ze lang vóór dit jaar bestaan.

In 1472 was bezitster van de oude tienden in Veghel *Joffr. Elisabeth, wed. van Goessen Heijm.* Haar man Goessen Heijm was

[1]) Cf. protocol *Vechel* R. 92 fol. 127.
[2]) *Den Bosch* R. 1241 (a. 1472).

van de Vughtse familie Heijm, die meer dan anderhalve eeuw het kasteel Maurick in Vught als leengoed bezeten heeft. Goessen Heijm kreeg Maurick in leen in 1464 door koop gedaan tegen Reijnalt van Vladeracken. Hij heeft de tienden in Veghel gehad vanaf 1455. Hij stierf in 1470.

Vóór Goessen Heijm zijn bezitters van de tienden geweest: *Hendrick Henrixs Heijm* tot 1455, en veel vroeger, in 1419, zijn oom *Arnt Heijm* (*Den Bosch* R. 1191).

Joffr. Elisabeth heeft na de dood van haar man Maurick in leen gekregen in 1471, [3]) zij bezat vanaf dat jaar ook de tienden. [4]) Zij overleed in 1485.

Na haar dood is haar zoon Jan Heijm leenman geworden van Maurick in 1485. Maar een andere zoon *mag. Henricus Heijm*, die kanunnik was in Den Bosch, kreeg de Veghelse tienden. [5])

Welke was de opbrengst van de tienden van Veghel? Volgens een Bosch protocol van 1488 [6]) moesten Adriaen Dircx Stanssart en twaalf andere met name genoemde pachters te zamen jaarlijks aan Henricus Heijm betalen 120 cronen (van 24 stuivers per stuk). Verder moesten ze in natura leveren: 3 tal alen, 12 vimmen stro, 24 quarten mostaardzaad, en 9½ steen vlas tot hekelen bereid. [7]) Misschien is nog gewichtiger, dat dezelfde pachters in opdracht van de tiendbezitter jaarlijks aan de investiet (d.i. aan de persoon van de parochie) moesten leveren 2 mud rog, 2 mud haver en 2 mud gerst.

Uit dit laatste blijkt, dat de bezitters van de oude tienden, al droegen ze niet bij tot het onderhoud der kerk, toch een bijdrage gaven voor het inkomen van de persoon.

Henricus Heijm heeft in Veghel twee rentmeesters gehad: Johannes die Cock en Reijmboldus Vilt; aan hen moesten de pachters hun pachtbrieven tonen. [8])

---

[3]) *Den Bosch* R. 1240 (a. 1471).
[4]) *Leenhof van Brabant* 1322 (Strick).
[5]) *Den Bosch* R. 1242 en 1243.
[6]) *Den Bosch* R. 1257 fol. 364.
[7]) Ook aan zijn moeder Joffr. Elisabeth, die woonde op Maurick, moesten in 1472 en volgende jaren de pachters jaarlijks leveren: cronen, maar ook „stro, mosterdzaad en alen". Cf. *Den Bosch* R. 1241.
[8]) *Den Bosch* R. 1257.

In 1489 werden de contracten met mag. Heijm opnieuw geschreven. Het waren toen zeven akten, een van de pachters was dns Joh. de Platea pbr. [9]) Deze was in die dagen vicarius, dienstdoend pastoor, in Veghel.

De namen van de zes blokken oude tienden waren reeds in 1491 [10]) : *Dorhout, Brugtienden, Molentienden, Russelt, Akart* en *Hamse tienden.* In nota 11 op deze bladzijde geef ik een korte aanduiding van de ligging der tienden. [11])

In de 16e eeuw bleef die indeling der tienden altijd dezelfde. Ze werden dan geregeld genoemd : daw of *Heijmse tienden.* [12])

Mag. Henricus Heijm heeft de Veghelse tienden gekregen na de dood van zijn moeder in 1485. Hij bezat die tienden nog in 1497, toen zijn broer Jan Heijm leenman van Maurick was. Of Henricus Heijm van 1497 tot 1521 die tienden gehad heeft, valt niet met zekerheid te zeggen.

Het is mogelijk dat zijn broer Jan Heijm (leenman van Maurick van 1485—1521) enige jaren bezitter van de tienden is geweest.

Omdat het niet mogelijk is de onderlinge opvolging van de Heijms als bezitters van de tienden duidelijk te maken zonder de jaren te noemen gedurende welke ze leenmannen waren van Maurick, geef ik in de onderstaande nota [13]) uit het leenhof van

---

[9]) *Den Bosch* R. 1258.

[10]) *Den Bosch* R. 1260.

[11]) Dorhout is in Veghel overbekend, tegenwoordig spreekt men van Dorshout, vóór 1700 heette het altijd Dorhout.

De Brugtienden, ook genoemd „tussen de bruggen", lagen langs de Hoogstraat, tussen de voetbrug over de Aa en de Mestbrug.

De ligging van de Molentienden is duidelijk ; de molen was de windmolen aan de Molenstraat.

De drie andere blokken, Russelt, Akart en Ham, lagen, kortgezegd, op de Boekt, het Havelt en het Ham.

Het Russelt waren de landerijen aan de weg langs de Blauwe Kei van Veghel naar het Havelt.

Het Akart lag tussen de Mestbrug en het Ham, hiertoe behoorde het Havelt.

De Hamse tienden lagen tussen het Havelt en de gemeente Erp.

[12]) *Vechel* R. 28 G. (a. 1567).

[13]) *Raad van Leenhof van Brabant* 1322 (Strick) folio V. Over het leengoed Maurick in Vught :

„*Jouffr. Maria de Heijm* 18 Novembris 1591 bij doode Joncker Jans de Heijm, haers vaders.

Brabant de elkaar opvolgende Heijms als leenmannen van Maurick.

Na Henricus Heijm is tiendbezitter geweest *Joncker Aernt Heijm* en na deze diens zoon *Jan Heijm.* [14]) In 1566 wordt van Joncker Jan Heijm gezegd, dat hij in 1564 zijn tienden te Veghel had doen veilen ten huize van Jan Jan Alarts, vorster te Veghel, en dat heer Jan, de kapelaan van Joncker Jan Heijm en pastoor te Vught, de voorwaarden had voorgelezen. [15])

Toen Jan Heijm tiendbezitter was, waren er processen over de tienden hangende te Brussel en te Leuven tussen hem en meester Goert Stooters, die in die jaren de persoon van Veghel was. Verschillende conflicten hebben tot die processen aanleiding gegeven.

„Op 16 Juli 1566 is heer Willem Aerts van Beeck, de vicaris van Veghel, gekomen op ten Molenacker, toebehoorende Joncker Walraven van Erp, daer vier maijers rogge stonden te maijen, ende heeft, den rogge gebonden zijnde, helpen gasten ende den thienden gast after die rosmoelen aldaer op sijnen wagen geladen." [16])

Het volgend jaar had Jan Heijm zijn maatregelen getroffen: „Op 14 Juli 1567 haalde Jan Heijm rog weg uit Sunte Achten streepe, met twee knechten die bewakende, en zei: „als den wagen coempt, zullen wij den rogge ewech halen." De rogge werd

---

Jan Heijm 1 September 1564 bij doode wijlen Arnts Heijm zijns vaders.
Arnt Heijm 27 aug. 1521 bij doode wijlen Jan Heijm sijns vaders.
Jan Heijm 13 aprilis anno 1485 bij doode wijlen Goessens Jan Heijms ende Jouffr. Lijsbetten Tscox sijnder vader ende moeder.
Jouffr. Lijsbet Tscox 25 octobris anno 1471 bij doode wijlen Goessen Heijms huers mans.
Goessen Heijm 20 Septembris anno 1464 bij coope ghedaan tegen Deijnalde van Vladeracken.
Men begon de stamboom aan de voet der pagina met de oudste bekende leenman. *Wij moeten hun namen dus van beneden naar boven lezen.*

14) Uit het jaar 1566 hebben we een verklaring dat Joncker Aernt Heijm en zijn zoon Jan Heijm gedurende 44 jaren getiend hebben in Veghel. Aernt Heijm is dus tiendbezitter geweest in 1522. *Veghel* R. 27 K.

15) *Veghel* R. 27 K. Heer Jan, kapelaan van Jan Heijm en pastoor te Vught, zal Johannes Horckmans pastoor te Vught geweest zijn, die Schutjes plaatst in 1570.

16) *Veghel* R. 28 K.

opgeladen. Er waren dienaars van Jan Heijmen bij met stocken, sinckroers ende sweerden." [17])

Jan Heijm overleed in 1591, hij heeft zeker tot zijn dood de tienden van Veghel gehad, hij was er immers zo op uit, dat tiendrecht te verdedigen.

Na hem heeft *zijn dochter Maria* het kasteel Maurick in leen gehad vanaf 1591. Zeker is ze toen ook bezitster geweest van de tienden in Veghel, maar we weten niet hoe lang, zij stierf in 1624.

Het is met de Heijms uit Vught niet goed gelopen in de 17e eeuw. Eerst hebben ze in 1629 bij het beleg van Den Bosch Maurick moeten ruimen voor een prins van Oranje. Ze zullen na de val van de stad Maurick wel teruggekregen hebben. Maar in dezelfde eeuw zijn de Heijms in Vught in verval geraakt, en in 1680 hebben ze Maurick voor schulden moeten verkopen. [18])

Als ze in 1680 Maurick voor schulden verkocht hebben, dan hebben ze, dat lijdt geen twijfel, zeker eerder de tienden van Veghel verkocht.

Nu weten we, dat de oude tienden van Veghel in de 17e eeuw gekomen zijn aan het *Leenhof van Geffen.* [19]) Het Leenboek van dit Leenhof vermeldt de vroegere Heijmse tienden met de latere bezitters daarvan : n.l. in 1701 de Akkerse, Hamse en Russelse tienden, bezitter *Christoffel Dircx,* schout van Roermond ; en in 1693 de tienden van Dorhout, Brugtienden en Molentienden, bezitter in dat jaar *Joncker François van Broechoven.* Een afstammeling van deze families (Dircx en van Broechoven) is geweest een Beltjens : *Hermanus Henricus Beltjens* in 1771. Aan de familie Beltjens hebben verder altijd de Heijmse tienden behoord. Als men tegenwoordig aan oude boeren in Veghel vraagt, aan wie ze de tienden moesten betalen, zeggen ze stereotiep : aan mijnheer Beltjens. Geen wonder, want ook in het Rapport van de Tiendcommissie van 1909 worden de oude tienden genoemd

---

17) *Veghel* R. 28 (a. 1567).

18) Bijzonderheden over de Heijms in Vught in de 17e eeuw dank ik de Heer Jos. J. de Kort te Vught, die me met grote welwillendheid gegevens omtrent de Heijms verschaft heeft.

19) Het Leenhof van Geffen bestond reeds zeer lang, het heeft lange jaren toebehoord aan de familie van Vladeracken. Cf. Schutjes, *Geffen* p. 662 vlg.

de Beltjens-tienden.

Ik heb nu de bezitters van de oude tienden vermeld van 1419 tot 1910 bijna zonder onderbreking in die jaren. Maar wie zijn vóór 1419 de tiendbezitters geweest. En wie waren onder hen vermoedelijk de eerste tiendbezitters? Het zal moeilijk zijn, op deze vragen een antwoord te geven.

Vóór Joffr. Elisabeth heeft haar man *Goessen Heijm* de tienden gehad. Hij kocht in 1464 Maurick van de Vladerackens. Misschien hebben de Heijms van hen ook het tiendrecht in Veghel gekocht. De Vladerackens hebben reeds in zeer oude tijden goederen in Veghel gehad. [20]) Maar anderen hebben misschien de tienden gehad vóór hen.

Er bestaat in Veghel een *Laarakker*, hij ligt in de Akkerse tienden. Aan deze Laarakker was het patronaatschap van de kerk en de kerkgifte (benoemingsrecht van de vicarius) verbonden. [21]) De eerste bezitter van de Laarakker als kerkgoed is vermoedelijk patronus en stichter van de kerk geweest. Wellicht was hij ook de eerste bezitter van de oude tienden, en droeg hij uit die tienden bij voor het inkomen van de investiet of de persoon der kerk. Vergelijk de uitkering, die mag. Henricus Heijm in 1488 aan de persoon der kerk verleende. De stichter van de kerk en eerste bezitter van de oude tienden schijnt een leek te zijn geweest. Zie de verklaring van de Raad van Brabant van 1782, [22]) dat de oude tienden in Veghel nooit in handen geweest zijn van geestelijke personen of corpora.

II.

Naast de oude tienden had men de *persoonstienden*. Deze lagen in de uithoeken van het dorp. Vóór de Reformatie werden die tienden jaarlijks door de persoon of door zijn rentmeester

[20]) In 1476 hadden de Vladerackens, die toen heren van Geffen waren, o.a. twee hoeven in Zijtaart. vgl. *Den Bosch* R. 1245 (a. 1476): „Peter van Vladeracken heer van Geffen en leenheer van het huis van Nuwelant geeft toestemming om een cijns van 60 rijnsgld. te verkopen uit twee hoeven in Zijtaart." Deze hoeven worden later altijd genoemd de grote en de kleine Zijtaart. Zij behoorden tot het *Leenhof van Geffen*. H. 25a fol. 73 en 80.

[21]) *Geffen* H. 25a fol. 86.

[22]) *Vechel* R. 92 fol. 127.

verpacht. Onmiddellijk na de vrede van 1648 kwamen ze aan het Land, en werden voortaan beheerd door de rentmeester der geestelijke goederen. In een schepenprotocol van 1658 [23]) worden de persoonstienden opgenoemd, verdeeld in tien clampen.[24])

„Schepenpresident en eenige oudschepenen verklaren, dat de *persoonstienden* tot Vechel in de tien naervolgende clamppen"

„1. Hoogheij, den Hennenberg en Leegheide,

2. Bolcken, Varenbergh (de Tiendcommissie van 1909 schrijft altijd : Varenbrug), Heese, Hansfort,

3. Nederboeckt, Davelaer en Tillar.

4. Sommerlaet, Lanckvelt, Hoogboeckt en Nederbiest,

5. Hoogh Sontvelt, Middel Sontvelt en Leegh Sontvelt,

6. Creijtenborch en Havertiende,

7. Uijtkampen, Sweenslagh en weder gedeelte van Sweenslagh,

8. Sijttart, Keesselaer naest de Aa en Keesselaer naest den broeck,

9. Wielrott, Donck, Middelste Dorshout en Persoonsacker,

10. De Smaeltiende van de voorgenoemde clamppen,

alle onder Vechel gelegen, bij den persoon zijn verpacht geworden."

Van de clampen hier genoemd was de vermoedelijke ligging als volgt. Ik houd me aan de cijfers, waaronder ze boven genoemd zijn :

1. De eerste clamp is Mariaheide. De *lage hei* zijn de landerijen van de duiker tot de kerk. In Mariaheide aan de weg naar Uden lag de *hoge hei.*

De *Hennenberg* was een hoge akker bij Duifhuis.

2. De naam *Bolcken* (Grote en kleine Bolken) wordt in Veghel nog gebruikt.

De *Varenberg* wordt in oude stukken meer genoemd, hij moet liggen in de buurt van de Bolken.

Heese is waarschijnlijk de naam van het tegenwoordige Heze-

[23]) *Veghel* A. 65 (verso).
[24]) Klamp betekent schelf of stapel.

laar. *Hansfort* is een voort over de Beekgraaf onder Beugt. Tot de Hansfortse tienden behoorden de boerderijen van het Middegaal.

3. *Nederboeckt* of Lage Boekt lag als men van Hezelaar komt bij het begin van de Boekt. Het *Davelaer*, vroeger ook Frankefoort geheten, is tegenwoordig geheel onbekend. Davelaer en Frankefoort lagen tussen het Beukelaar en de Heuvel. *Tillar* of de Tillarse tiende lag bij het begin van het Havelt. Van een hoeve aan de Heuvel gelegen werd gezegd: aant Vranckevoort in de Tillaersche tiende.

4. Het *Sommerlaet* is geheel onbekend. Misschien is het een steeg op de Boekt of het Havelt. *Lanckvelt* en *Hoge Boekt* liggen aan het Havelt en het Ham. De *Nederbiest* of Lage Biezen onder Zijtaart behoorden vroeger tot de tienden van het Ham.

5. *Sontvelt* was voor de tienden in drieën verdeeld.

6. *Creijtenborch* is een grenspunt tussen St. Oedenrode en Veghel, liggend aan de Jekschotse loop. De gehele havertiende van het dorp telde men bij de clamp Creijtenborch.

7. De *Uijtcampen* waren afgelegen velden onder Eerde en Zijtaart. De *Sweenslagh* — de naam is aan omwonenden nog goed bekend — is een land in het Hool op de grens van Keldonk en Veghel. De akker lag verdeeld in twee stukken.

8. De naam *Keesselaer* is tegenwoordig — het werd me vast verzekerd — aan niemand in Zijtaart meer bekend. Toch was die naam nog bekend in 1909. Want in het verslag der Tiendcommissie van 1909 lezen we: „Zijtaart 1e en 2e klamp: de Zijtaartse beemden: de Keselaar en het Grietenveld". En: „Zijtaart 3e klamp: ter plaatse geheten Keselaar". Keselaar naast de Aa en Keselaar naast den Broeck zijn door de Zuid-Willemsvaart van Zijtaart afgesneden.

9. *Wielrott* is een wiel in Zijtaart, misschien het Bergsven; de Wielrootse tiende lag in de Doornhoek. De *Donck* ligt in het Dorshout. In het Dorshout ligt ook de *Persoonsakker*.

10. De *Smaltienden* waren de tienden van vlas, van raap-, spurrie-, kool- en groenzaad. Zo de Tiendcommissie.

Dikwijls worden ook biggen, lammeren en ganzen tot de smalle

tienden gerekend.

De grove *tienden* waren tienden van rog, tarwe, haver, boekweit, gerst en erwten.

Er waren ook *Novalia-tienden*, dit waren tienden van eerst later ontgonnen gronden.

„De attestanten" — zo gaat de verklaring der schepenen van 1658 verder — hebben ook gepacht van den lesten persoon, soone van den heere Malinens, raet van de Secreten rade ende van state van de Co. Majt van Hispagnien tot Bruessel, en aan hem de pacht betaalt tot de vrede (1648). Sindsdien werden die tienden verpacht door de rentmeester Ratt (?). 17 October 1658."

In deze bovengenoemde verklaring der schepenen wordt ook de laatste persoon van de parochie tot 1648 genoemd. Hij was de zoon van de heer Malinens (was dit een Zuid-Nederlander of een Spanjaard?). Na hem volgde de rentmeester van de geestelijke goederen.

Hoe zijn de *persoonstienden*, die ten bate kwamen van kerken, ontstaan? Sinds Karel de Grote kende men algemeen de tiendbelasting voor de Kerk. Zoals reeds de Joden deden, zo zonderde men ook in Christentijden een tiende van de landproducten af voor de kerk en voor haar bedienaars. De kerk bidt voor het volk, daarom droeg — zo luidde een oude regel — het volk zijn tienden af voor de Kerk.

In iedere parochie werd er iemand aangewezen, die de zorg had voor de besteding der tienden. Men noemde hem de *persoon* der parochie. Dikwijls was het een priester, maar dikwijls ook was het een leek, aan wie het personaatschap met zijn tienden, hetzij door erfenis, hetzij door aankoop, gekomen was. Deze persona laicalis moest aan de priester, de vicarius, die de bediening van de parochie waarnam, een deel van zijn tienden afstaan. Verder moest de persoon uit zijn tienden het onderhoud en de reparatie van de kerk bekostigen.

Ik geef hier enige voorbeelden van de *inkomsten* en de *lasten* van het personaat.

De *inkomsten* van het personaat van het naburige Erp worden zo omschreven (*Den Bosch* R. 1245) :

„Magister Henricus Rantrop, persoon van Erp van 1445—1479, verpachtte zijn tienden groot en smal der persoonsschappen van Erp om 200 rijnsgld. jaarlijks en twee mud hoppencruijts." Omdat de kerk van Veghel belangrijker was dan die van Erp, zal het inkomen van het personaat in Veghel groter geweest zijn, maar het verschil is waarschijnlijk niet zo heel groot geweest.

Onder de *lasten* voor de persoon vallen op de eerste plaats reparaties aan de kerk. „De kerkmeester van Vechel, Anthonius Hendrickx ontving in 1625 uit handen van Rogier van Broechoven, de rentmeester van het personaat, ƒ 400 tot reparatie van de kerk." De persoon, die de kosten van deze reparatie droeg, is geweest Gregorius Maximiliaan Happart, die door Paus Gregorius XV (1621—1623) met het personaat van Veghel begiftigd was. Tot het gewone onderhoud, dat de persoon uit de tienden moest bekostigen, behoorden: „het onderhouden van de grote klok, met den bueck (d.i. buik of schip der kerk) met de kooren en ornamenten, en noch daarenboven eenen beer tot dinste van de gemeijnte." Het onderhoud van een beer ten dienste van de gemeente werd vanwege het personaat aanbesteed. In 1661 werd door Rogier van Broechoven en Muttsert als rentmeesteren van het personaat een beer besteld in het huis van Jan Dirck Willems gedurende 10 of 12 jaar; die kreeg daarvoor 26, 27 of 28 gulden uit het personaatschap van Veghel. [25]) In hetzelfde jaar werd enige maanden later door de rentmeester Muttsert een beer besteld in het huis van Seger Donckers tot dienst van de gemeijnte; daarvoor kreeg Seger de smaeltienden, het personaat competerende, bestaande in lammeren, vercken, gansen, raepsaet." [26])

We zien hieruit, dat de smaltienden van het personaat (nummer 10 van de blokken) jaarlijks opbrachten 26 à 28 gld.

In 1648 kwamen de personaatstienden als geestelijke goederen aan het Land, en werden voortaan namens de Staten door een rentmeester beheerd. De Staten aanvaardden de plicht, om voor het onderhoud der kerk te zorgen. Maar hun rentmeester heeft

[25]) *Vechel* R. 66. 19—1—1661.
[26]) *Vechel* R. 66 29—4—1661.

altijd zeer weinig aan dat onderhoud besteed. We zien dat in 1661. Toen gaven schepenen, borgemeesteren, kerk- en armmeesters machtiging aan Joncker Jacob Alb. Prouningh (hun protestantse schout) om in 's-Gravenhage bij de Raad van State te verzoeken „reparatie van den buijck ende grooten clock aen de kerck tot Veghel, die voordesen uit de thient vant personaetschap is geschiet." [27]) Er blijkt uit, dat de Staten in dertien jaren van 1648—1661 nog niets aan het onderhoud van de nu protestantse kerk hadden gedaan. Ook later hoort men weinig over onderhoud van de kerk uit de personaatstienden. Eens in 1780 doet de Raad van State ten onrechte een beroep op de bezitters van de oude tienden om bij te dragen in de onderhoudskosten. De Raad van Brabant, die veel beter op de hoogte was, constateert in 1782, dat de bezitters van de oude tienden daar vrij en exempt van waren. [28])

In 1820 heeft het Land de onderhoudsplicht van kerk en toren afgekocht tegen een som van *f* 11.300. [29])

In het begin der 20ste eeuw, omstreeks 1910, is met hulp der gemeente de tiendplicht afgekocht.

---

[27]) *Vechel* R. 66. 1—8—1661.

[28]) *Raad van State* in 1780 (Veghels archief I B no 12) „Hermanus Henricus Beltjens, bezitter van zes klampen tienden (Dorhout etc.) onder Vechel, wordt opgeroepen om te contribueren in de kosten van reparatie aan kerk en toren, en voor het afschieten van een kamertje in de hoek van de kerk tot een consistorie.

Raad van Brabant 1782 (cf. *Vechel* R. 92 fol. 127) „Hermanus Hendricus Beltjens, als posseseur van de oude tienden, is vrij en exempt van te contribueren tot het bouwen, vernieuwen en repareren van de kerk, omdat die tienden nooit in handen van geestelijke personen of corpora zijn geweest."

[29]) *Archief Parochie Veghel:* Accoord van 1820: „In plaats van de verplichtingen van het Bestuur der Domeinen als Geestelijk Tiendheffer, tot het opbouwen, vernieuwen, repareren en onderhouden van de Parochiale Kerk, Toren enz., overeenkomstig het Plakkaat van H.H.M.M. van 16 Januari 1778, zal worden uitgekeerd:

1° een som van *f* 5300 in contant,

en 2° een kapitaal van *f* 6000.— op Grootboek, rentende 2½ %. —

Inventaris van de stukken betreffende het Fraterhuis St. Gregorius te 's-Hertogenbosch, berustend in het oud archief van St. Jan Evangelist aldaar.

door

Dr. M. A. NAUWELAERTS

1. 7 September 1497
   Quitantie. Broeder Claes van Maeseyck procurator van den frateren van sint Gregorius huys binnen den Bosch heeft ontvangen van Aelbert Keteleer, kerkmeester van St. Jan, 16 pont payments, voir dienst van twe missen voir ons vrouwe.
   (ondert.) Nicolaus maeseyck procurator

2. 18 Augustus 1498
   Quitantie. Bruder Gummaer van Mechelen, procurator, heeft ontvangen van Aelbert Ketelere, en Henrick van Uden, kerkmeesters, 16 pont van dienste van twe missen die wy voer ons lieve vrouwe ghelesen hebben den tijt van eenen jare gheeynt Johannis Baptiste lestleden anno XCVIIII°.
   (ondert.) Gummarus

3. 26 October 1500. (altera Crispini et Crispiniani)
   Quitantie. Bruer Jan van Brusel, procurator, heeft ontvangen van Henrick van Uden en Aelbert Keteler, kerkmeesters, 16 pont, voor 2 missen gedurende een jaar gelezen.
   (ondert.) Jo bruxelle

4. 1 September 1500
   Contract gesloten tussen Henrick van Uden en Aelbert Ke-

teler, kerkmeesters, en Heer Jan van bree, pater dees huys van sint Gregorius geheiten ten frateren, voor het schrijven en leveren van 2 antiphoniaria, met voorwaarden. [1])
In dorso : Vorwarde van boeken te scrijven gemaect tussen den kerckmeesteren ende den frateren omtrent (?) Remigij a° XV° van de welken zy frateren die weder kerf hebben.
Eveneens in dorso : uitbetalingen aan de fraters voor dit werk, van 27 Februari XV^C (n.st. : 1501) tot 18 September a° 4° (: 1504) ; zie nr 8 van deze inventaris.

5. 23 Juli 1502
Quitantie. Bruer Jan van Brusel, procurator, heeft ontvangen van Henrick van Uden en Aelbrecht Keteler, kerkmeesters, 16 pont, voor 2 missen gedurende een jaar gelezen.
(ondert.) f. Jo brux(ella).

6. 1503
Quitantie. Brueder Marcus, procurator, heeft ontvangen van Henrick van Uden en Aelbert Keteleer, kerkmeesters, 16 pont, voor 2 missen... gheent Johannis baptiste a° XV^C ende drie.
(ondert.) f. marcus balen.

7. 13 Juli 1504
Quitantie. Bruer Jan van Brucelt, Rector des fraterhuys, heeft ontvangen van Henrick van Uden en Aelbert Keteler, kerkmeesters, 24 pont, voor missen die wij gedaen hebben voir ons lieve vrouwe die ons versceenen syn Joannis anno XV^C vier.
(ondert.) f. Joannes de brux(ell)a.

8. 22 September 1504.
Quitantie. Bruer Jan van Brucelt, Rector des fraterhuys, heeft ontvangen van Henrick van Uden en Aelbert Keteler, kerkmeesters, in versceyen tyden 152 gulden, ter causen

[1]) Deze voorwaarden zijn gepubliceerd in *Het Boek*, 21 (1932—33).

van twe boecken die wy voerde selue kercke ghescreuen hebben.
(niet ondertekend; opgedrukt zegel nog gedeeltelijk aanwezig).

9. 1505
Quitantie. 1) Frater Marcus Balen, procurator, heeft ontvangen van Henrick van Uden, kerkmeester, 16 pont, voor 2 missen, voer onse lieve vrouwe tot begherte ende memorien Jan Vinninx (?) ende Gherlach syne housvrouwen, gheent synt Janns a° XV^c V°.
(gndert.) f. marcus balen.
2) Frater Marcus Balen, heeft ontvangen van Henrick van Uden, 8 pont, van een mis ghedaen voer ons lieve vrouwe tot memorien Arnen van Loemel ende Agneten syn housvrouwen, gheent Jans XV^c quinto
(ondert.) f. marcus balen.

10. 1509
Quitantie. Bruder Dyrck van Loemel, procurator, heeft ontvangen van Henrick van Uden, Wolter Verrullen en Jorden Verbort, 24 pont payments ter causen van drye missen dije wy voer ons nij [2]) vrouwe ghelesen hebben ende syn gheeijnt barnabe ende joannis baptiste laetsleden a° XV^c ende neghen.
(ondert.) fr. Theo(dori)cus loenel

11. 21 Augustus 1510
Quitantie. Bruder Dyrck van Loemel, procurator, heeft ontvangen van Henrick van Uden, kerkmeester, 24 pont, ter causen van drije missen die wy ter weken dar lesen vor ons nije [2]) vrouwe.
(ondert.) bruder Dyrck van loemel
procurator fratrum sancti
gregorii in Buscoducis.

[2]) nij = nieuw; hiermede is het Wonderbeeld bedoeld. Red.

12. 21 Juli 1512
Quitantie. Bruder Dyrck van Loemel, procurator, heeft van de kerkmeesters (niet genoemd) ontvangen, 24 pont, voor 3 missen.
(ondert.) bruder Dyrick

13. 1513
Quitantie. Bruder Dyrick van Loemel, procurator, heeft ontvangen van Henrick van Uden en Wolter vander Rullen, kerkmeesters, 24 pont, voor 3 missen.
(niet ondert.)

14. 16 Augustus 1550
Contract tussen Philippus a Spina, Deken van Sint Jan, Wilhelmus Pijnappel en magister Goeswinus vander Stegen, magistri fabrice, en Theodoricus Dyonisij a Loemel, rector van het fraterhuis, en frater Wilhelmus Pelgrom, librarius, voor het schrijven van een koorboek (librum intonationum pro succentoribus chori), met voorwaarden. [3])
(ondert.) fr. Theo(dori)cus loemel rector...
frater Wilhelmus Pelgrom
Willem pynappel
G. Stegen

15. 31 October 1587 [4])
Quitantie. Ontvangen van Mattheussen vander Weghe (kerkmeester), 35 gl. van een jaer lanck een daegelicxe misse te lesen inder kercken van St. Jan evangelist opten altaer van ons lief vrou beneden, [5]) tot Allerheiligen 1586.
(ondert.) frater fredericus millen, procurator.

16. 3 December 1588
Quitantie. 1) Ontvangen van Mr. Marten Moens, kerk-

[3]) Zie (blz. 240) noot 1.
[4]) nrs. 15—20 zijn samengebundeld.
[5]) d.i. in de kapel van het Wonderbeeld. Red.

meester, 25 rijnsgl., van een quotidiaen misse voir onse lieve vrouwen altair beneden, tot Allerheiligen 1587.
(ondert.) L. Berchen. pater fratrum
2) id., tot Allerheiligen 1588.
(ondert.) L. Berchen. pater fratrum

17. 18 Mei 1590
Quitantie. Ontvangen van Matheus vande Weege, rentmeester, 35 gl., voir een quotidiaen misse gecelebreert van onsen conuentualen, tot Allerheiligen 1589.
(ondert.) L. Berchen pater fratrum.

18. 16 Februari 1591
Quitantie. Ontvangen van Matheus vande Weegen doir handen van Arnolden van Bruegel, kerkmeester, 35 R.gl., als voir een quotidiaen misse gecelebreert doir een van onse religieusen, tot Allerheiligen 1590.
(ondert.) L. Berchen pater fratrum

19. 20 Augustus 1592
Quitantie. Ontvangen van Matheus vande Weegen 35 R.gl., als van een quotidiaen misse, tot Allerheiligen 1591.
(ondert.) L. Berchen pater fratrum.

20. 1593
Quitantie. Ontvangen van Matheus vande Weegen, 35 R.gl., als voir een quotidiaen misse, tot Allerheiligen 1592.
(Datum : 20 augustij 92, is fout ; gecopieerd naar vorige quitantie).
(ondert.) L. Berchen pater fratrum.

21. 2 Mei 1597 [6])
Quitantie. Ontvangen van Arnt van Bruegel, duer handen van Willem Ghyselen ende Matheus Aelbaerts, 35 gl., voor

[6]) Deze quitantie behoorde oorspronkelijk tot een bundeltje ; het touwtje is nog aanwezig.

dagelijkse mis, tot Allerheiligen 1596.
(ondert.) L. Berchen pater fratrum
(Met bijschrift ondertekend door A. v. Broeghel).

22. 12 Maart 1613
Quitantie. Ontvangen van Jan Scheffers, kerkmeester, 35 gl., voor dagelijkse mis, tot Allerheiligen 1612.
(ondert.) frater Adrianus, procurator fratrum [7])
(in dorso : De fraters quitantye).

---

[7]) d.i. Adrianus van Boxtel.

De familie Swolffs tijdens de eerste eeuw van het bestaan der parochie Liempde

door

H. HENS pr.

De eerste persoon, wiens naam we in de stukken betreffende de stichting der parochie Liempde ontmoeten, is *Jordanus Petri Swolffs.* [1]) Deze Jordanus, zoon van Petrus Swolffs, is het, die samen met Christianus Eymberti, namens de inwoners van Liempde, in juli 1597 het eerste verzoekschrift tot Bisschop Gijsbert Masius richt om de Sint-Janskapel aldaar tot een zelfstandige parochiekerk te verheffen.

Beide woordvoerders waren schepenen der Liempdse dingbank. In de in het Latijn gestelde suppliek hadden hun namen ook een latijnse klank gekregen en de naam van de eerstgenoemde had er zelfs de beginletter „S" bij verspeeld („Wolffs"). In de protocollen der schepenen heten zij Joerdaen Peters Swolffs en Corstiaen Eymberts.

Jordaen Swolffs heeft waarschijnlijk niet vermoed, dat enkele zijner afstammelingen nog eens een belangrijke plaats zouden innemen in het kerkelijk leven der parochie, die hij zelf mee hielp oprichten; zeker heeft hij niet kunnen vermoeden, dat hij grootvader en overgrootvader zou worden van twee toekomstige Liempdse pastoors.

Met wie deze eerste Swolffs gehuwd was, is ons niet bekend. Wel weten we, dat hij de vader was van *Hendrick Joordens Swolffs,* die hem in het schepenambt is opgevolgd en die huwde

[1]) Zie over de stichting der parochie Liempde *B.B.* XXII, 154 vv., waar dit artikel bij aansluit.

met Helwigis Joannis van den Bichelaer. Deze laatsten stierven in het begin van het jaar 1660 : Hendrick op 4 jan. en Helwigis op 16 febr. Beiden hebben een anderhalf jaar vóór hun dood in een van hun kinderen de zwaarte en de smart der godsdienstvervolging ondervonden, zoals nog verhaald zal worden.

Van de kinderen, uit hun huwelijk gesproten, zijn ons twee zoons bekend gebleven : Hendrick en Jordanus. De eerste heeft een tijdlang in zijn geboortedorp het pastoorsambt uitgeoefend, de tweede werd de vader van een latere Liempdse pastoor. Wie van beide de oudste is geweest, valt niet uit te maken. Vermoedelijk is dit geweest *Hendrick,* die op 1 nov. 1647 als *pastoor* werd aangesteld en dit gebleven is tot zijn dood op 17 nov. 1676.

Op 4 jan. 1660 tekende hij in het overlijdensregister der parochie aan : „Ontslapen is in de Heer Henricus Jordani Swolffs en (op 14 febr.) Helwigis Joannis van den Bichelaer, zijne huisvrouw, mijne ouders". Anderhalf jaar vóór dit overlijden moeten beiden wel veel geleden hebben onder hetgeen hun priesterzoon, tevens hun pastoor, toen overkwam. In een register van Notaris J. van den Heuvel te St. Oedenrode is vastgelegd, hoe Pastoor Hendrick Swolffs, zoon van Hendrick Joordens Swolffs, op 18 juli 1658 in Liempde werd gearresteerd en gevankelijk weggevoerd door een luitenant van de landdrost op last van een gecommitteerde der Hoogmogende Heren Staten-Generaal. Het motief tot de arrestatie wordt niet vermeld en evenmin is bekend, hoelang de gevangenschap geduurd heeft.

Het verhaal moge hier volgen.

Compareerden etc.

Hendrick Joordens Swolffs, oudtscepen der dinghbanck van Liemde, Henrick Corstiaen Marcus, tegenwoordige scepen der dinghbanck voornt., ende Jan Michielsen, molder tot Casteren, oudt omtrent 38 jaeren oock inwoonder der dinghbanck voornt., gelooffweirdige persoonen, die welcke ter instantie ende versoecke van heer Hendrick Swolffs pbr. op henne respectieve vromicheijt ende manne waerheijt inne plaetse van solemnele eed met presentatie van de selve des nodich ende versocht sijnde, hebben getuijcht, geattesteert ende verclaerdt waerachtich te sijn

ende hun attestatie seer wel kennelijck ende indechtich het naervolgende.

Ende ierstelijcke die voors. Hendrick Joordens Swolffs ierste in ordine attestant heeft getuijcht ende verclaerdt, hoe dat opten achtienden dach van maendt Julii xvi^{c} acht ende vijfftich omtrent tussen vier ende vijff uren naer den middach een der heeren Gecommitteerden van de H. Ho. Mo. met N. Keppelfox, Lutenant van den heere Landtdrossart ende eenige meer andere dienaers comende van Eijndhoven in passant naer Shertogenbosch sijn gecomen tot Liemde inde herberge oft huijsinge van Henrick Corstiaen Marcus tweede attestant inne dese, ende bij hem ontboden hebbende den voors. attestant soo hij op wech was daer toe te gaen is hem onderwegen te gemoet gecomen den geruerde heeren Gecommitteerde ende met hem attestant voortgaende naer sijn attestants huijsinge vraegde die voors. heere Gecommitteerde, waer heer Henrick sijns attestants soone was, uijttreckende eenige papieren seijde, dat hij hem hadde te spreken ende bij hem brocht sijn requeste van vrijicheijt, dat hij medebrocht uijt den Haege, waerop die voors. attestant hem betrouwende heeft sijnen soon den priester geroepen, die welcke uijt sijn attestants huijs comende bij de voors. here Gecommitteerde om met hem te spreken, soo hij meijnde, heeft den attestant gesien aencomen N. Keppelfox, Lutenant van den heere Landtdrossaert, die van verre gevolcht was, ende nu bijgecomen sijnde, belaste die voors, heere Gecommitteerde aende gemelte Keppelfox, dat hij de geruerde heer Henrick priester (sijns attestants soone) soude gevangen nemen, dwelck de voors. Keppelfox soo aenstonts heeft gedaen ende grijpende de voors. heer Henrick bijde rechteren arm heeft hem int bijwesen van den voors. heer Gecommitteerde gevankelijck geleijdt naer de herberge, daer sij gelogeert waeren.

Henrick Corstiaen Marcus ende Jan Michielsen, tweede attestanten, hebben tsamen ende eendrechtelijck getuijcht ende verclaert waerachtich te sijn ende gesien te hebben, dat N. Keppelfox, vergeselschapt met de meergeruerde heere Gecommitteerde, de voors. heer Henrick priester ghevanckelijck geleijt brocht uijt sijns vaders huijse naer de herberge vande voors. Henrick Corsten, hebbende de voors. heer Henrick gevadt met den rechterarm en de rechterhandt ende hem nu gebrocht hebbende inde voors. herberge hebben sij attestanten gehoort, dat Henrick Joordens ierste attestant, vader van de voors. gevangen den meergemelte heere Gecommitteerde seer claechlijck ende met veele bidden en veel versoeckende, dat hij sijnen soone soude relaxeren

ende laeten gaen presenterende daer voor borgen te blijven ende dat hij soude betaelen, daer sijnen soon in vervallen was, oock mede gehoort ende gesien te hebben, dat die voors. heere Gecommitteerde sulcx niet en wilde doen nochte oick egene borgen aennemen, seggende: voor hondert dusent gulden niet, hij moet mede, vorts eijsschende zeelen om te binden ende een karre om daerop te leggen, maer soo de karre op een oogenblick niet gereedt was, seijde Henrick Corstiaen Marcus tegen de voors. heere Gecommitteerde: sedt den paep bij u in de karosse, tot welcke woerden die genoemde heere Gecommitteerde tegens den voors. Henrick Corstiaen Marcus segde: wat segdij, gij ouden dieff, hem furieuselijck vattende bij sijn baerde, toenende een gelaet off hij den voors. Henrick Corsten hadde willen smijten; dwelck wederom gecesseert sijnde, heeft die voors. heere Gecommitteerde de meergenoemde heer Henrick pbr. met hem in de karosse genomen ende alsoe wechgevuerdt. Eijndende hiermede henne verclaering consenteerende daervan te werden gemaeckt Acte Notariael inne forma. Aldus verclaert ende gepasseert binnen de dinghbanck van Liemde ter presentie ende overstaen van Marten Marten Huijberts vande Venne ende Marten Gevers, ingesetenen van Liemd voirnt., tot getuijgen hierover geroepen, die dese jegenwoirdige neffens die voors. attestante en mij Nots. hebben onderteeckent twee daegen inne September 1658.

(w.g.) Handrick Corstiaen Marcus Hanrick Joerdens Svolffs.
(dit merck steld:) Jan Michielsen molder
Martens Martens Huijberts.
(Dit merck steld:) Marten Gevers getuijge
Quod attestor J. van den Heuvel. Op.Nots.
1658.

Rijksarchief 's-Bosch.
Notaris J. v. d. Heuvel, St. Oedenrode N 4693 f. 380v—381. [3])

Om nu terug te komen op de broer van pastoor Hendrick Swolffs, *Jordanus*: deze huwde op 29 oct. 1643 te Boxtel met Theodora Henrici Pauli. Minstens zeven kinderen werden uit dit huwelijk geboren. De twee oudsten waren jongens: wederom Henricus en Jordanus. Ook deze *Henricus* heeft het pastoorsambt te Liempde bekleed. Hij moet geboren zijn in de tweede helft der 40er jaren. In 1669 werd hij ingeschreven als student in de philosophie te Leuven, waar hij ook lid werd van de Meijerijse

[3]) Op dit uittreksel werd ik attent gemaakt door de heer F. Smulders.

studentenclub.[2]) In jan. 1690 zien we hem optreden als pastoor van zijn geboorteplaats, in 1704 werd hij bovendien deken van het dekenaat Orthen en hij overleed te Liempde op 16 sept. 1711. Van zijn oudere (?) broer Joannes weten we, dat hij op 30 jan. 1667 te Leuven overleed als student in de philosophie.

Na deze twee zoons werden nog geboren: Helwigis (16 oct. 1650), Petrus (14 nov. 1653), Allegunda (25 sept. 1656), Hedwigis (25 aug. 1660) en Henricus (14 juli 1664).

Petrus overleed op 12 febr. 1670 ruim 16 jaar oud; het overlijdensregister voegt aan de vermelding van zijn vroege dood toe: „studiosus solitarius", hetgeen we wel te verstaan hebben in die zin, dat hij niet naar Leuven ging, zoals zijn beide oudere broers, maar zich thuis op z'n eentje op de studie toelegde.

Van Allegunda wordt bij haar dood op 14 mei 1725, 69 jaar oud dus, vermeld, dat zij „suster" was en in de kerk begraven werd. Dit laatste geldt van meer leden der familie Swolffs.

De jongste zoon uit dit gezin, *Henricus*, trad voor de kerk in het huwelijk op 24 jan. 1690 en wel met Maria Adriani van Mierloo. Het huwelijk werd gesloten te Liempde ten overstaan van Lucas Sionghers, deken van het dekenaat Orthen, waar Liempde onder hoorde, en pastoor van Berlicum. Als eerste getuige trad op de broer en naamgenoot van de bruidegom, Henricus Swolffs. Voor dit huwelijk was door de Apostolische Vicaris van Den Bosch, G. Basserij, dispensatie verleend in het beletsel van bloedverwantschap in de 2de en 3de graad: vader of moeder van een der huwenden moet dus volle neef of nicht geweest zijn van de andere partij. Het bruidspaar was op 21 jan. in ondertrouw gegaan voor de schepenen van het dorp en op 8 febr., dus nà het kerkelijk huwelijk, voor hen getrouwd. De bruidegom wordt bij gelegenheid van de ondertrouw in het schepenregister ingeschreven als Hendrick Joordens Swolffs *den Jonge*, natuurlijk ter onderscheiding van zijn oudere broer, de pastoor, die immers dezelfde voornaam had. Deze laatste heette naar zijn grootvader van vaderskant; zijn jongere broer kan genoemd zijn naar de

[2]) Archief Groot-Seminarie Haaren. *Liber Congregationis Maioratus Silvaeducensis* onder het jaar 1669.

vader van zijn moeder of naar Heeroom Hendrick. Merkwaardigerwijze heet zijn vrouw in de schepenacte niet Maria (Adriani) van Mierloo, maar Mariken Adriaen Mulders; een dergelijk verschil in naam komt evenwel méér voor.

Van dit echtpaar zijn acht kinderen te Liempde gedoopt. Opvallend is, dat alle, op twee na, reeds dubbele namen krijgen bij hun Doopsel. Zij heten: Henricus Jordanus (gedoopt 7 nov. 1690, Theodora Clara (14 april 1692), Aldegundis Martina (10 mei 1694), Adriana Hedwigis (10 sept. 1696), Anna Maria (23 nov. 1698), Helena (29 juli 1702), Joannes Baptista (20 febr. 1705) en Thomas (24 sept. 1708). Toen de vader stierf op 25 april 1713, liet hij zijn vrouw achter met dit achttal, waarvan de oudste zoon 22 was en de jongste nog geen 5 jaar. Op 8 sept. 1728 overleed Jan Baptist op 23-jarige leeftijd en moeder Mariken ging op Maria-Lichtmis 1739 naar de hemel.

Hoe het de toen nog levende leden dezer familie verder gegaan is, is schrijver dezes onbekend. Hij mocht evenwel aantonen, dat de familie Swolffs zich voor de parochie Liempde gedurende de eerste eeuw van haar bestaan grote verdiensten heeft verworven.

Brieven van en aan Bossche humanisten en docenten

uitgegeven en van aantekeningen voorzien

door

Dr. M. A. NAUWELAERTS

De meeste Bossche humanisten alsook de rectoren en docenten van de Latijnse school, vóór de komst van de jezuïeten in 1610, zijn bekend, zowel uit oude namenlijsten [1]) als uit gepubliceerde archiefstukken. [2])

In verband met de geschiedenis van de eertijds beroemde Latijnse school van 's-Hertogenbosch [3]) en met de hedendaagse belangstelling voor de humanistische beweging in de 16de eeuw heeft het enig nut de bronnen, speciaal dan de brieven, te publiceren om iets meer te weten te komen over mensen, toestanden en levensopvatting uit die tijd. Begrijpelijkerwijs hebben deze enkele brieven niet de verstrekkende betekenis van de beroemde correspondentie van Desiderius Erasmus, die zo voorbeeldig door P. S. Allen werd uitgegeven. Toch kunnen deze brieven, geschre-

[1]) I. B. GRAMAYE, *Taxandria; in qua Antiquitates... collectae*, Brussel 1610, p. 58; Jacob van OUDENHOVEN, *Silva-Ducis aucta & renata of Een Nieuwe ende gantsch Vermeerderde Beschrijvinge van de Stadt van 's Hertogen-Bossche*, 's-Hertogenbosch 1670, p. 38; C. R. HERMANS, *Dissertatio inauguralis literaria sive Introductio in notitiam rei literariae maxime provinciae Brabantiae Septentrionalis*, Leiden 1834, Appendix, pp. 4—11; C. H. M. DELPRAT, *Verhandeling over de Broederschap van Geert Groote en over den Invloed der Fraterhuizen*, 2de uitg., Arnhem 1856, pp. 128—130; SCHUTJES, IV, pp. 408—411.

[2]) M. A. NAUWELAERTS, *Attestatiën betreffende de vrijstelling van accijnsen voor de kanunniken, dienaren van het kapittel, schoolrectoren, docenten en zangers te 's-Hertogenbosch in 1595*, Bossche Bijdragen, 21 (1952), pp. 101—115.

[3]) M. A. NAUWELAERTS, *De Oude Latijnse School van 's-Hertogenbosch*, Handelingen van het Provinciaal Genootschap... in Noord-Brabant, 1943, pp. 53—63.

ven door of gericht aan Bossche humanisten en docenten, een kijk geven in het leven en streven, het werk en de relaties van deze ijveraars voor de schone letteren en het humanistische onderwijs in de 16de eeuw en het begin van de 17de eeuw.

In deze reeks werden opgenomen de weinige particuliere brieven die konden worden gevonden en de opdracht-brieven, die werkelijk het karakter van een brief hebben bewaard. In alfabetische volgorde komen dan aan de beurt: Lambertus van Berchem, Jan Goverts of Nemius, Peter de Louw, Macropedius, Simon Pelgrom, Dominicus Schenckels, Simon Vereept of Verepaeus, Hiëronymus van Verle of Verlenius, Christoffel van Vladeracken of Vladeraccus en zijn zoon Peter van Vladeracken. Werden niet opgenomen: de voorreden van boeken, waarin de schrijver zich richt tot „de lezer", zoals er, behalve van de reeds genoemden, nog zijn bewaard van Hendrik Boort, Gerard Cannijf en Jacob Marin.

Ter plaatse wordt aangegeven, aan welke bron de brief werd ontleend. Voor de Bossche archieven staat RA voor Rijksarchief, depot Noord-Brabant, BA voor Bisschoppelijk Archief, GA voor het Oud-archief van de Gemeente.

Andere gebruikte afkortingen, die voorkomen in de aantekeningen: AC = *Analecta GIJSBERTI COEVERINCX*, bewerkt door fr. G. van den Elsen en fr. W. Hoevenaars, 2 dln, ('s-Hertogenbosch, 1905—1907).

BNB = *Biographie nationale*, publiée par l'Académie de Belgique, 27 dln. + registerband, Brussel 1866—1944.

DW = A. van der DOES de WILLEBOIS, *Studiebeurzen. Beurzenstichtingen voor de Stad en voormalige Meijerij van 's-Hertogenbosch*, 4 dln., 's-Hertogenbosch 1904—1906.

FOPPENS = J. F. FOPPENS, *Bibliotheca Belgica, sive virorum in Belgio vitâ, scriptisque illustrium catalogus librorumque nomenclatura continens scriptores... usque ad annum M.D.C. LXXX*, 2 dln., Brussel 1739.

NK = W. NIJHOFF & M. E. KRONENBERG, *Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540*, 3 dln., 's-Gravenhage 1923, 1940, 1951.

NNBW = *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek*, onder redactie van P. C. MOLHUYSEN, P. J. BLOK en K. H. KOSSMANN, 10 dln., Leiden 1911—1937.
PAQUOT = [J. N. PAQUOT], *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas, de la Principauté de Liége et de quelques contrées voisines*, 8°-uitg., 18 dln., Leuven 1763—1770.
SCHUTJES = L. H. C. SCHUTJES, *Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch*, 5 dln. + registerband, St. Michiels-Gestel 1870—1876.
SWEERTIUS = F. SWEERTIUS, *Athenae Belgicae, sive Nomenclator Inferioris Germaniae Scriptorum*, Antwerpen 1628.
SY = A. F. O. van SASSE van YSSELT, *De voorname Huizen en Gebouwen van 's-Hertogenbosch, alsmede hunne Eigenaars of Bewoners in vroegere Eeuwen*, 3 dln., 's-Hertogenbosch 1911—1914.
VA = Valerius ANDREAS, *Bibliotheca Belgica*, 1ste uitg., Leuven 1623 ; 2de uitg., Leuven 1643.
Z = R. A. van ZUIJLEN, *Inventaris der Archieven van de stad 's-Hertogenbosch... Stads Rekeningen van het Jaar 1399—1800*, 3 dln., 's-Hertogenbosch 1863—1876.

I. LAMBERT VAN BERCHEM

Hendrik Franssen van Ghestel en Willem van Reys aan Lambert van Berchem.

Brussel, 22 februari 1602

Twee schepenen van 's-Hertogenbosch antwoorden uit Brussel op een brief van 31 januari 1602 van Lambert van Berchem, pater van het Bossche fraterhuis. Zij geven hem goede moed, dat het fraterhuis zal kunnen worden hersteld. De stad had door de belegering van 1601 zwaar geleden, ook het fraterhuis.

Lambert van Berchem, ook genoemd Lambertus Berchemius, de Berchen of Berchensis, werd 15 december 1584 „pater" of overste van het Bossche huis der Broeders van het Gemene Leven of Sint-Gregoriushuis (AC, II, p. 116). In deze brief wordt hij ook „gymnasiarcha" betiteld, dus: rector van de Latijnse school. Hij stierf 25 april 1604 of 1605. Zijn naam komt voor in de mortuaria van de Abdij Berne op de dag van 25 april (AC, II, p. 163) ; 2 april 1604 ondertekende hij nog als overste van het fraterhuis een getuigschrift voor wijdingen (BA 's-Hertogenbosch, map Literae testimoniales), maar 2 juni 1605 is het zijn opvolger fr. Martinus van Roosmalen. Zie over Berchemius: VA, 2e uitg., p. 611, waar hem de editie van de *Leges Scholae Silvaeducensis*, in 1603 bij Jan van Turnhout te 's-Hertogenbosch gedrukt, wordt toegeschreven.

Over het Bossche fraterhuis en zijn verband met de Latijnse school, zie: M. A. Nauwelaerts, *De Bossche Broeders van het Gemeene Leven*, Studia Catholica, 18 (1942), pp. 228—232.

Circumspecte Domine Pater Scholæque siluæducensis gymnasiarcha eximie,

Tametsi lacrimosus aspectus monasterij vestri ita miserè rabie hereticorum lacerati nos etiam istic presentes satis permouerit vt vltro relegamus et tam pij locj amore damnum tam graue (hoc autem in nobis foret) aliqua ex parte sarcirj curaremus sicutj ad hoc non parum etiamnum apud suas Celsitudines exsudauimus, vt tamen magis res tam sancta nobis curæ sit, efficit elaborata vestra epistola 31. Januarij ad nos data. Ad hanc breuiter hoc responsj habeat vestra Paternitas, quod eam vna cum illis pijs suis confratribus, de negotij successu bene sperare iubemus, tametsi nihilominus non ita breui, sed aliquo temporis curriculo fructus sit expectandus. Qua de re vberius modò ageremus nisi negotiorum quibus distringimur multitudo nobis remoram inijceret. Quare breuij scribendj telam abrumpere cogimur, summè rogantes, vt eius rej causa nos excusatos habere digneris. Vale D. Pater talj prouincia dignissimè nosque vestros totiusque suj collegij precibus commendatos asserua et fulciendj Reijsij filij et cognatj sedulam institutionem

vobis necnon D. et fratri Petro Vladeracco precipue cordi esse magnopere rogamus.

Bruxellæ 22 febr. 1602
Vestræ Paternitati
deuinctissimi et obsequiosi.

Venerabilij eximioque Domino
fratrj Lamberto de Berchen
Domus fratrum D. Gregorij
Prefecto et patrj
[deuo]tissimo
Siluæducis

(Concept) GA. sHB, Portef. 1602, I.

Hendrik Franssen van Ghestel en Willem Reys, schepenen van 's-Hertogenbosch, waren afgevaardigd naar Brussel, om er bij de aartshertogen de zaak van hun stad te bepleiten. Vgl. Z, II, pp. 1134—5.
Van Ghestel, „president, wachtmeester ende capiteyn", stierf 12 maart 1636; zijn grafschrift en dit van zijn vader Frans († 1593), bij C. F. X. SMITS, *De Grafzerken in de kathedrale Sint Janskerk van 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch 1912, nr. 278, 282. De stad 's-Hertogenbosch heeft dikwijls van zijn diensten gebruik gemaakt: Z. II, pp. 1053, 1075, 1129, 1132—5, 1160, 1164, 1170, 1183, 1190, 1223, 1278, 1317, 1331, 1340. Hij werd ook de beschermer der jezuïeten, die in 1609 naar Den Bosch kwamen.
Van Reys, wordt in 1585 als rechtsgeleerde en „orakel van de stad" geprezen door C. van Vladeracken. Meermalen wordt hij in dienst van de stad vermeld in de stadsrekeningen: Z. II, pp. 1047, 1063, 1075, 1087, 1094, 1099, 1110, 1114, 1129, 1134—5, 1160, 1162, 1164, 1182, 1187, 1189, 1195—6, 1201, 1207, 1210, 1213, 1218, 1223, 1278, 1346, 1352. De laatste vermelding geschiedt in 1629—30, voor zijn gagie als pensionaris der stad.

18 De „cognatus", van wie hier sprake, is Frans van Ghestel, zoon van Hendrik, verwant aan Reys. Geboren te 's-Hertogenbosch in 1587, studeerde tot het licentiaat in de beide rechten, werd gegradueerd kanunnik en aartsdiaken te 's-Hertogenbosch, verkreeg de titel van protonotarius apostolicus, stierf 26 maart 1640. Vgl. SCHUTJES, IV, pp. 281—282; SMITS, *Grafzerken*, nr. 260, pp. 267 (het wapen der Van Ghestel's, bekroond door een prelaatshoed met drie rijen kwasten aan beide zijden).

19 Frater Petrus van Vladeracken, rector van het „rijke fraterhuis" en leraar aan de Bossche Latijnse school. Zie de laatste reeks brieven.

II. JAN GOVERTS (Joannes Nemius)

Johannes Godefridi Buscoducensis werd in juli 1537 ingeschreven als student *in artibus* te Keulen en promoveerde er tot licentiaat in 1541 (H. Keussen, *Die Matrikel der Universität Köln*,

II, Bonn 1919, nr. 593, 46) ; hij was leraar in de oude talen o.a. te Nijmegen, zeker in 1550, en te 's-Hertogenbosch, rector van de Schola principalis te Amsterdam van 1556 tot 1559; nadien beneficiaat van de Bossche Sint-Janskerk en in de zeventiger jaren van de 16de eeuw wederom verbonden aan de Latijnse school van 's-Hertogenbosch. Datum van geboorte en overlijden van Nemius zijn niet bekend.

Zie: VA, 1ste uitg., pp. 517—518; 2de uitg., pp. 544—545; FOPPENS, II p. 701; Schutjes, IV, p. 410; BNB, XV (1899), kol. 585—588; NNBW, VIII (1930), kol. 1208—1210; verdere literatuur bij M. A. Nauwelaerts, *De Geschriften van Joannes Nemius*, De Gulden Passer, 28 (1950), pp. 104—109.

1. Jan Goverts (Nemius) aan Jan Gillis (Aegidius).

Nijmegen, 1 september 1550.

Opdracht van een Latijnse *Syntaxis*, samengesteld met behulp van het werk van Desiderius Erasmus. Nemius memoreert, dat hij eertijds werd verzocht het ambt van gouverneur van Aegidius' zonen op zich te nemen, maar dat hij toen aan de school van Den Bosch werkzaam was; nu wenst hij Aegidius' bescherming bij zijn werk te Nijmegen aan de Latijnse school.

Ioannes Nemius Ioanni Aegidio iuris peritissimo, & Caesareae Maiestati apud Arnhemienses à consilijs praecipuis, &c, S.D.P.

In apophoretis humanissime Mecoenas, non tam spectari solet muneris immanitas, quàm donantis animus. Qui quantò sit candidior hilariorque, tanto censetur liberalior atque gratior. Id quod Deum Opt. Max. obseruasse testatur illud: Hilarem datorem diligit Deus. Hinc illae lachrymae de morte passeris apud Catullum, qui ad dominam vsque pipilabat, dum viueret. Hinc apud Ioannem Morum, eiusque sorores tantam gratiam meruit sola nux Ouidij enucleata dentibus Erasmi. Hinc denique Christus praetulit eam, quae de sua paupertate vel minimam pecuniolae partem demiserat in gazophylacium, illis qui de superfluis opibus maiusculum numisma deprompserant. Audacter itaque mitto ad te hoc munusculum. Non enim opinor id despectum iri tam placido defaecatoque tuo animo, Nec mitto, quòd ipse tali admini-

culo admodum indigeas, sed quòd Petrum Aegidium, ac Iacobum eius germanum paterno affectu, memoria generosissimae familiae Aegidiorum, salutaribusque verbis cupias ad liberalia studia duci. Quod vt fiat vberiùs, ego veluti per copias auxiliares Paternis calcaribus adijcio, hasce in Erasmicam Syntaxim adnotatiunculas, vt vel nunc me filiorum tuorum paedotribam habeas, quem ante complusculos annos requirebas, abducturus in Gelriam, nisi scholae Syluaducensi fuissem alligatus, Iam patrocinio tuo accedit quod per te non modò tui filioli remis velique concurrent ad studia, verumetiam tyrunculi Scholae Neomagicae tua auctoritate extimulabuntur. Quibus cùm illa Syntaxis familiaria sit, tua commendatione, admirando postliminio fiet peculiaris. Porrò quae adnotauimus, sunt ferè Erasmica .i. ex Erasmi Lexico (quod nuper Nemius & Schindelius collegerunt) distributa, vt Erasmus ipse multis locis videatur se illustrasse. Et quia Grammaticen didicit sine Graeca nemo Latinam (vt rectè ait Ioannes Murmellius) idcircò asscripta sunt, quae in constructione Graeca videntur à nostra distare, vt studiosae adolescentiae par sit in vtraque lingua facultas. Haec accipe, his patrocinare, ac vale.

E Schola Neomagica. Anno. M. D. L. Calendis Septembris.

Joannes Nemius, *Syntaxis D. Erasmi,* 's-Hertogenbosch, Jan van Turnhout, 1556, bl. 2r.-v.

1 Jan Gillis (Aegidius), rechtsgeleerde, vader van de verder genoemden Peter en Jacob Gillis.

5 2 Cor. 9, 7.

6 CATULLUS, 3, vers 10 (uit het beroemde: „Lugete, o veneres...").

7 Morus, Jean Le More, liet omstreeks 1526 een *Epitome* van Erasmus' *Adagia* drukken.

8 *Elegia nucis,* pseudo-Ovidiaans werk. Nederlandse uitgaven met commentaar van Erasmus; NK, I, nr. 1662; II, nr. 3663—3665.

10 Vgl. Marc. 12, 41—44; Luc. 21, 1—4.

28 De uitgave van een *Erasmi lexicon* door Nemius en Schindelius is niet bekend; misschien is het werk ook niet verschenen. De vriendschap en samenwerking van Nemius en Schindelius bleef hecht. Van Schijndel dichtte een vers voor de tweede uitgave van Nemius' *Syntaxis* (1556); hij wordt nog vermeld in Nemius' *Orthographiae ratio,* Antwerpen 1572, pp. 2 en 5 van het voorwerk. Christiaan van Schijndel was beneficiaat van de St.-Janskerk

te 's-Hertogenbosch en komt als zodanig voor van 1555 tot 1589. Vgl. SCHUTJES, IV, pp. 208, 269; AC, I, pp. 73, 219, 268. In 1586 woonde „Heer Cristiaen van Schijndel" in de buurt van de Weversplaats te 's-Hertogenbosch; GA sHB, Portef. 1586: „Lijst van de negen blokken". Het anniversarium op zijn sterfdag werd gevierd op 2 october in de St. Janskerk, volgens het doodboek van het kapittel. Vgl. J. C. A. HEZENMANS, in *Alg. Ned. Familieblad*, 3 (1886), p. 137.

32 Johannes Murmellius, van Roermond, een der meest invloedrijke leraren van de vroeg-humanistische periode in de Nederlanden. Vóór 1508 was hij meester te Münster in Westfalen, 1513 kwam hij aan het hoofd der Latijnse school te Alkmaar en bleef er tot in 1517, datzelfde jaar stierf hij 20 october te Deventer. Onder zijn bestuur telde de Alkmaarse school 600 leerlingen. Uitgaven zijner werken: NK, I, nr. 1553—1581; II, nr. 3556—3595, 4164; III, nr. 4262. Ook Nemius heeft een boekje van Murmellius opnieuw uitgegeven: *De compositis verborum*, 's-Hertogenbosch 1555 (zie brief 3).
Murmellius werd voornamelijk bestudeerd door D. REICHLING, *Johannes Murmellius. Sein Leben und seine Werken*, Freiburg i. Br. 1880, en *Johannes Murmellius. Ausgewählte Gedichte. Urtext und metrische Uebersetzung, herausgegeben und mit Anmerkungen versehen*, Freiburg i. Br. 1881. Vgl. nog FOPPENS, II, pp. 699—700; PAQUOT, XII, pp. 180—195; BNB, XV, kol. 355—365 (A. ROERSCH); H. E. van GELDER, *Geschiedenis der Latijnsche School te Alkmaar*, I, Alkmaar 1905, blz. 40—45, 90—115, 147—162; NNBW, I (1911), kol. 1348—1351 (Van der Velden); M. A. NAUWELAERTS, *Johannes Murmellius*, in: Historische Opstellen over Roermond en Omgeving, Roermond 1951, pp. 201—234.

2. Jan Goverts (Nemius) aan de familie Buys (Busaei)

Nijmegen, 20 september 1552.

Opdracht van een schoolboek, dat door de werken van Desiderius Erasmus werd geïnspireerd. Nemius zal weldra Nijmegen verlaten om naar 's-Hertogenbosch terug te keren; hij laat dit werk na als een geschenk aan de Busaei, uit dankbaarheid voor de genoten gastvriendschap.

Ioannes Nemius amplissimae Busaeorum apud Nouos Magos familiae. S.D.P.

Saluete Busaei fratres. Nunquam vera (autore Michaële Verino) fuit charitas, quae desinit esse. Recordatus itaque *φιλοζενίας* vestrae, iamqùe spectans antiquam meam Syluam, nolo proficisci *ἀσύμβολος*, ne quis vestrum occinat illud Flacci: Non ego te meis Immunem meditor tingere poculis. Proinde cùm Vergiliocentones atque Homerocentones à diuersis licenter consutos esse constet: Nos quoque veluti nuper nulla *δυσωπία* impediti ex relictis Erasmi Roterodami operibus *συντάγματα* quaedam discipulis, quaedam Magistris consarcinauimus: Ita & nunc in gratiam eorum qui studia

promouere consueuerunt, iuuat nonnihil deriuare. Etenim (vt de Lexico sit altissimum adhuc silentium) Erasmi *περὶ τῆς συντάξεος* libellus, & venerabilis Bedae liber de schematibus ac tropis sacrae scripturae, Erasmicis penè verbis hinc inde sublectis & ad rem praesentem accomodatis, est ludicro nostro calamo illustratus. Itidem Scholasticum illud carmen de imperio seruitutéque Ludimagistri, ex eius scriptis tantum non collectum est. Tandem ex eodem fonte promanauerit ad vos hic riuulus, qui propinabit strictam quidem, at non inutilem de componendis Epistolis rationem. Quandoquidem vti ad vnam saepe vrbem complures ducunt viae, sed aliae sunt alijs compendiosiores: sic epistolicam artem compendio maturiùs, dispendio tardiùs licet perdiscere. Quod scitè dixit & Fabius: Vt vascula oris angusti super fusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, vel etiam instillatis implentur: Sic animi puerorum quantum excipere possint, videndum est. Nam maiora intellectu velut parum aptos ad percipiendum animos non subibunt. Quamobrem vtilissimum fuerit inseruijsse filiorum nepotumque vestrorum, adeoqúe totius Neomagicae pueritiae captui, quo saltem auloedi fiant, qui citharoedi nondum esse possunt. Vos igitur passis vlnis excipite hoc adopti olim amici *σύμβολον καὶ μνημόσυνον*, id quod resecta vndique verborum lasciuia concinnauimus, partim ex Opere de Conscribendis Epistolis, quòd vel maius est quàm vt artificij candidatis commodè praelegi quaet, vel aegrè nimis ab auctore suo agnoscitur: Partim ex Ecclesiaste, rerum Copia, commentario in Ouidij Nucem, castioribus Colloquijs, ac reliquis Erasmi scriptis ad stylum conducentibus. Partim etiam creuerunt haec miscellanea ex Rhetorum libris, quos ipse aliquoties consulendos admonuit. Ne sordeat vobis, quaeso, veteris congerronis monumentum. Magna spes est, fore vt liberi nepotulíque vestri hac methodo adiuuentur, & vos istorum profectu exultetis. Quinetiam eodem applausu filijs aliorum ardentiorem discendi animum, vos Neomagicae reipublicae praeclara lumina, communicabitis. Siquidem in epistola quadam ad Macrum ait Plinius, multum interesse quid à quoque fiat. Eadem enim facta claritate vel obscuritate facientium aut tolluntur altissimè, aut humilimè deprimuntur. Agnoscitis, opinor, ludentem iocantemque Nemium. Sed pariter recordemini necesse est, pueritiae formatori repuerascendum esse in dies, & in horas. Itur in antiquam Syluam. Erat olim (inquit Ausonius) com-

munis pecori cibus atque atque homini, glans. Sed iam satis
55 quercus. Vituite, ac valete dum vos reuisat non ingratus hospes. Neomagi. Anno post Deum hominem sesquimillesimo quinquagesimo secundo, pridie Matthaei Apostoli & Euangelistae.

J. Nemius, *Epitome ex opere D. Erasmi...*, Antwerpen, Joannes Latius, 1556, bl. 2r—3v.

1 Familie Buys (Busaei), bekende schepenfamilie van Nijmegen, waaruit zijn gesproten de gebroeders Gerard (Gerardus Busaeus), kanunnik van Xanten (1538—ca. 1596), Jan en Pieter (Joannes en Petrus Busaeus), jezuïeten (1540—1587; 1547—1611). Zie: Foppens, I, pp. 596—598; NNBW, I (1911), kol. 519; Dictionnaire de Théologie catholique, II, kol. 1265—1266.

3 *φιλοζενίας*: lees *φιλοξενίας*.

3 Syluam: 's-Hertogenbosch, speciaal de Bossche Latijnse school, waar Nemius had gedoceerd.

5 HORATIUS, *Carm.* 4, 12, 22—23.

12 Over dit Lexicon zie brief 1 van Nemius aan Jan Gillis.

13 *συντάξεος*: lees *συντάξεως*. Bedoeld wordt Erasmus' *Libellus de octo orationis partium constructione* (Basel 1515); opgenomen in *Opera omnia* (Leiden), I.

13 BEDA: in Patriologia Latina (Migne), 90, kol. 175—186.

24 Fabius: QUINTILIANUS, *De institutione oratoria*, 1, 2, 28.

35 Erasmus' *De conscribendis epistolis* (Basel 1522), in *Opera omnia*, I.

37 Erasmus, *Ecclesiastes, sive de ratione concionandi libri IV* (Basel 1535), in *Opera omnia*, I.

38 Erasmus, *De copia verborum ac rerum* (opdracht aan John Colet, Londen 1512); *Commentarius in Ovidii Nucem* (opgedragen aan Th. Morus, z.j.); *Colloquia* (opgedragen aan J. E. Froben, 1524); alle drie in *Opera omnia*, I.

47 PLINIUS, *Epist.* 6, 24: „Quam multum interest, a quo quid fiat".

53 Vgl. hoger r. 3.

53 Zelfde tekst van Ausonius aangehaald in brief 9 van Goverts (Nemius); zie aldaar, r. 84.

3. Jan Goverts (Nemius) aan Simon Pelgrom.
's-Hertogenbosch, 1 januari 1554.

Opdracht van een bewerkte uitgave van Murmellius, *De compositis verborum... opuscula duo*, bezorgd op verzoek van de Bossche drukker Jan van

Turnhout, voor gebruik in de Latijnse school. In welke zin Nemius het werk van Murmellius heeft aangevuld.

Ioannes Nemius Simoni Pelegromio portae Caelestis apud Syluamducis praesidi vigilantissimo S.D.P.

Admirabere (sat scio) quòd iterum antiquo me includi sinam ludo, quodque falcem mittere ausim in messem alienam. Sed parce mirari charissime Simon, habeo quae excusem. Huc me inuitarunt Typographi preces, & pristinus rei scholasticae amor. Etiam ipse Murmellius murmurando videtur desyderasse ociosum quempiam qui hæc duo opuscupla interrupta atque hiulca compleat. Etenim in quarta & postrema prioris opusculi parte sic ait :

Distractus curis veniam posco mihi scriptor
Quòd non vberius descripsi singula verba.

Nos itaque id negocij non temere aggressi videamur. Effecimus autem vt quae vel ex nobis, vel ex optimis poëtis admiscuimus, prouerbiale aut morale, quiddam resiperent. Id quoque obseruandum dedimus, Nunc ordine alphabetico Composita verborum per singulas coniugationes & genera sua exponi, nunc exemplis eadem insinuari : Interdum etiam non omnia, sed praecipua difficilioraque & ad effigiem similium exposita recenseri : Esse quoque quae sub consimili voce diuersam habent significationem. Ex quibus omnibus speramus nonnihil commodi ad pueros peruenire posse, si tuo praesidio protegantur. Quapropter tuum fuerit, haec tueri, discentibus calcar addere, & Caeli tui portam recludere. Sic itur ad astra. Vale. Syluaeducis, anno post Deum hominem sesquimillesimo. liiij. Calendis Ianuarij.

J. Murmellius, *De Compositis verborvm...*, 's-Hertogenbosch, Jan van Turnhout, 1555, bl. 1v.

Simon Pelgrom, prior van het klooster „Porta caeli" der Wilhelmieten te 's-Hertogenbosch. Daarom de zinspeling in regel 22 van deze brief : „Caeli tui portam recludere". Zie over het klooster en zijn overste de door mij samengebrachte bibliografie in M. SCHOENGEN en P. C. BOEREN, *Monasticon Batavum*, III, Amsterdam 1942, pp. 64—65.

1 Vgl. HORATIUS, *Epist.*, 1, 1, 3 ; „... iterum antiquo me recludere ludo".

2 Combinatie van Marc. 4, 29: „Statim mittit falcem", met Rom. 15, 20: „Ne super alienum fundamentum aedificarem" (vgl. 2 Cor. 10, 15—16).

4 De drukker Jan van Turnhout I woonde in de Kerkstraat, het derde huis naast de school. Over de drukkersfamilie der Van Turnhout's, zie : Ch. C. V.

VERREYT, *De boekdrukkers Van Turnhout te 's-Hertogenbosch*, in *Taxandria*, 12 (1905), pp. 22—27, 83—89, 109—112, 180—185, 207—212, 281—285.

5 Murmellius : zie de aantekening op de 1e brief van Nemius. Dit boekje verscheen in 1504.

23 Vgl. VERGILIUS, *Aeneis* 9, 641.

4. Jan Goverts (Nemius) en Lambertus Longolius aan Jan Cuyper (Cuppifex).

(1554)

Tweede opdracht van hetzelfde werk : *De compositis verborum*. Mogelijk werd deze brief geschreven te Ossendrecht (vermelding in fine van de secretaris van de stad Ossendrecht).

Ioannes Nemius & Lambertus Longolius poëta Ferrariensis Ioanni Cuppifici salutem dicunt plurimam.

Obstupefacit nos insolens iste Phalarismus. Post vindemiam aiunt abs te emptum quendam Bouem religiosum, *καὶ τὸν βοῦν ἀροτῆρα*, eumque qui suaue iugum Domini semper portarat. Hinc tu Proteruiam fecisti. Etenim pedibus sub ventre reuinctis insontem trucidasti. *Ο πανολεθρίαν* miseri Bouis. Non habens enim in ore suo redargutiones, velut innocens ouis ad occisionem ducta, obtortum collum ferienti praebuit, atque in crucem tolli dignatus est. Vis consilij expers mole corruit sua. Vim temperatam Dij quoque prouehunt, vt rectè cecinit Flaccus. Indicta causa tuam exaggerat immanitatem. Admittendus erat patronus qui ab omnibus deserti Bouis causam diceret. Aut agnoscere reuererique debebas eius Natales, vt qui non ex Pasiphaë, sed qui fortasse sit ipse vel ex Ioue & Io Inachi filia progenitus, vel cuius parens ex Deucalionis aquis siue in arca Noë alijs procreandis fuerit reseruatus. Cogitandum tibi denique erat illum forsan fuisse de stirpe Bouis cui proxima erat affinitas cum Asino qui Christum in praesepio vagientem halitu fouebat suo, ac flexis genibus tantumnon adorabat. De quo scriptum est : Cognouit Bos possessorem suum, & Asinus praesepe Domini sui. Quid si Apis fuerit Aegyptius ? Sed quid multa ? Boui trituranti os praeclusisti, & strigosum victu vitaque fraudasti. Vides piaculum. Nil restat, nisi vt te huius facinoris poeniteat, quò bouem in faucibus portaueris, ne Cupediarium perdat ista *βουλιμία*. Nam vt sit lenta, tamen certè magna ira Deorum est. Salutant te Petrus boui-

nator Secretarius Ossendrechius & Chrysogonus. Salutem etiam cum foenore remittit Octicialis Coesueldiensis. Vale, ex incude Poëtica, Bouiniae, Olympiados postremae anno quarto, coccyssante Gallo.

J. Murmellius, *De Compositis verborvm...*, 's-Hertogenbosch, Jan van Turnhout, 1555, bl. 1v—2r.

Lambertus Longolius, hier „dichter van Ferrara" genoemd, bleef verder onbekend, niettegenstaande nasporingen in enige werken over Ferrara in de 16de eeuw. Evenmin iets bij Th. SIMAR, *Christophe de Longueil, humaniste (1488—1522)*, Leuven 1911, of in de biographische woordenboeken. Het is niet onmogelijk, dat het epitheton „Ferrariensis" verwijst naar de universiteit van Ferrara. Ook de Bossche kapitteldeken (*1563—1585*), Lucas Dielen, was „doctor utriusque iuris Ferrariensis", volgens SCHUTJES, IV, p. 267.

Joannes Wilhelmi Cupificis was in 1555 beneficiaat der St.-Janskerk te 's-Hertogenbosch; SCHUTJES, IV, p. 208. Cuppifex is de Latijnse vertaling voor Cuyper(s). Deze priester moet worden onderscheiden van zijn naamgenoot Jan Janssen Cuypers, rector van het altaar van St.-Nicolaas en Hubertus te Helmond (1602—1607) en daarna pastoor te Nuenen († 1632); SCHUTJES, V, p. 209.

1 De brief zit vol duistere zinspelingen op het Latijnse woord *Bos* (= os). „Phalarismus" is dus waarschijnlijk een zinspeling op de bronzen stier van Phalaris, tyran van Akragas op Sicilië (6de eeuw v. C.) Of staat dit woord voor „nimia crudelitas"? Vgl. CICERO, *De Off.* 2, 7; *Tuscul.* 5, 26; *In C. Verrem* 4, 33.

2 Vgl. HESIODOS, *Erga* 405.

6 Vgl. Ps. 37, 15 (Vulgaat).

7 Vgl. Isaias 53, 7.

9 HORATIUS, *Carm.* 3, 4, 66.

13 Pasiphae, dochter van Helios en Perseis, vrouw van Minos van Kreta, bracht de Minotauros voort, volgens de fabel.

14 Io, dochter van Inachos, door Zeus in een koe veranderd. Van mythologische omkleding ontdaan vindt men de sage als historie behandeld, bij HERODOTOS, 1, 1.

15 Deukalioon, zoon van Prometheus, is de enige mens, die in zijn *λάρναξ* de grote (zond-)vloed ontkwam, volgens de mythologie.

15 Noë was de enige, die met zijn familie uit de zondvloed werd gered, volgens Gen. 7 en 8.

17 Over de oude legende van de os en de ezel in de stal van Bethlehem, vgl. A. JANSSENS, *Os en ezel in de oude voorstellingen van Kerstnacht*, in *Het Vlaamsche Kerstboek*, Brussel 1929, pp. 57—59.

20 Isaias 1, 3.

21 Over het stierkalf Apis, dat te Memphis in Egypte werd vereerd, spreekt HESIODOS, 3, 27—28.

22 Vgl. 1 Cor. 9, 9 en Deut. 25, 4.

25 Vgl. CICERO, *De invent. rhetor.* 2, 31.

29 Boviniae: geforceerde etymologische zinspeling op Den Bosch? of op Ossendrecht?

5. Jan Cuyper (Cuppifex) aan de Leerlingen van Joannes Nemius.

Osnabrück (1554).

Brief ter aanbeveling van hetzelfde werk *De compositis verborum*. Als antwoord geheel in de stijl van de vorige brief, met allegorische en mythologische zinspelingen op „*bos*" = os.

Ioannes Cuppifex bonarum literarum studiosis *ἐῦ πράττειν*.

Hactenus indignatus sum rumori qui diuinum meum Bouem lugubri sermone ceu Cyprium Bouem aut Minotaurum proscriptum esse quiritabatur, nec epicedij scriptorem prodebat. Verùm re ipsa increbrescente, postquàm animaduerti illum non iniuria affectum, sed per optimos versus immortalitate donatum, ad ingenium rèdij, & factus sum mitior. Nam (vt scribit quidam) Carmine fit viuax virtus. Quin etiam gaudere in sinu, effuséque laetari ratio suasit. Siquidem cùm iugum Domini ab adolescentia sua portauerit, iam emeritus atque enectus arando in stabulo ad praesepe collocatus est vbi nectar bibat & ambrosia vescatur, qui messis tempus (iuxta veterem paroemiam) expectare adsueuerat. Incredibili quoque perfusus sum gaudio, quòd ei non proletarius versificator, sed classicus diuinusque poëta contigerit, quòd & Ioannes ille Nemius synergus ac popularis meus Gera. Permagni enim refert (teste Plinio) quid à quo fiat. Sic magnus ille Alexander (vt pro Archia poëta dicit Cicero) cùm in Sigaeo ad Achillis tumulum astitisset, O fortunate inquit adolescens, qui tuae virtutis praeconem Homerum inueneris. Iure itaque gratias ago Nemio meo quòd Bouem, iuxta adagium, non in lingua habuerit, sed quòd hunc velut Homolottorum Bouem versibus suis ad vitam, & (vt aiunt) ad ciuitatem, adeoque ad aceruum reduxerit, feceritque inauditam hanc apotheosin. Quare etiam atque etiam hortor melioris literaturae candidatos vt hosce Nemij versiculos

nocturna diurnaque versent manu. Qui enim illos perdidicerint, fideliter memoria tenuerint, ac deinceps piè in Christo Iesu vixerint, Dij erunt & filij excelsi omnes. Haec sunt quae nostra libuit vos voce monere. Discite iustitiam moniti, & ridete viritim. Neque enim locum hic habeat illud prouerbium: Bos porrecto vltra Taygeton capite bibit ex Eurota. Boui impositum est emplastrum, & nos Boues immolare possumus. Vos valete ac plaudite. Osnaburgae, ex Augiae stabulo repurgato, Olympiade superiori.

J. Murmellius, *De compositis verborvm...*, 's-Hertogenbosch, Jan van Turnhout, 1555, bl. 2r.

2 Over de Minotauros, zie vorige brief, r. 13.

16 PLINIUS, *Epist.* 6, 24; vgl. brief 2 van Nemius.

17 CICERO, *Pro Archia* 10, 24.

26 Vgl. HORATIUS, *Ars poëtica* 268—269: „Vos exemplaria Graeca nocturna versate manu, versate diurna".

28 Vgl. Ps. 81, 6 (volgens de Vulgaat).

29 VERGILIUS, *Aeneïs* 6, 620: „Discite iustitiam moniti et non temnere divos".

6. Jan Goverts (Nemius) aan Hendrik Bloeymans.

Amsterdam, 1 november 1556.

Opdracht van het Latijnse dichtwerk *Apologia Scholae principalis* aan de Bossche schepen Hendrik Bloeymans. Nemius had de school te Nijmegen vaarwel gezegd, was daarna docent geweest aan de Bossche school; nu had hij zich laten overhalen om rector te worden van de grote Latijnse school te Amsterdam.

Ioannes Nemivs Henrico Haematandro Licentiato iuris peritissimo, & apud Syluamducis Senatori splendidissimo, &c. S.D.P.

Quum apud Nouos Gelriae Magos vnà essemus ac Sycambrico more pitissaremus, memini seriò te mihi succensuisse quòd Scholasticae praefecturae dixissem extremum Vale. Siquidem quod ex ciuibus audieras, coram senatu factitatum à me constanter asserebam. Nam paulo pòst digressuro libuit mnemosini loco discipulis hunc occinere versiculum:

Stercorei fasces merdosaque sceptra valete.

Videbar enim rude donandus post tot tantosque labores

apud Colonienses, Menapios, Eburones, gentem Magicam, denique apud natale Nemus exantlatos. Esse quoque infra sacerdotalem dignitatem putabam, apud pueros (vnde ad effoetam senectutem nihil redundat viatici) consenescere, ac nunquam animum ad splendidiora erigere. Ego multa excusabam quæ ab hoc Sisyphi saxo sterili, atque seruili pistrino me absterrent. Tu multo plura accusabas ac refutabas. Aiebas non ex quouis ligno rectè fieri Mercurium, meque id ministerij Deo Optimo Maximoque, dum viuam, persoluere debere. Et sanè irati Dij Grammaticorum quasi postliminio quodam, te frigidam suffundente, ad φροντιστήριον me retraxerunt, pariterque pristinum docendi moderandique amorem reddiderunt. Quare Θεομαχεῖν neque libuit, neque licuit. Iam sedem aeternam in patria fixeram, quietique me dederam, nec quidquam aliud quàm munus Mysticum spectabam. Sed subitò & cum stupore multorum non ad extremos hominum Morinos, sed ad posticam mundi regionem veluti obtorto collo abducor. Quamobrem non incuria audias illud Flacci:

Mecoenas iterum antiquo me includere ludo quaeris. Inclusisti & nouo. Ne autem dubites vera esse quae praedicamus, mittimus tuae celsitudini hoc rude adhuc & incudi reddendum carmen. Vndae enim negotiorum atque crebri discursus ità nos hac æstate demerserunt, vt liberum ducere spiritum non fuerit integrum. Quare & hoc themation sicut auiculæ nidos, ac sartores suos κέντρωνας consuunt, frustillatim construximus. Quod pro tuo candore (quia Scholasticum ac Puerile est) aequi bonique consules. En habes quod olim tota mente petisti. Iamque morem gerenti succensere desine, ac vale. Amstelredami, è Schola nostra Principali, anno post Deum humanitate donatum sesquimillesimo quinquagesimo sexto, Calendis Nouembris.

J. Nemius, *Apologia scholae principalis*, 's-Hertogenbosch, Jan van Turnhout, 1556, bl. 2r.

Henricus Haemarander is Hendrik Bloeymans, heer van Helvoirt en schepen van 's-Hertogenbosch. Hij studeerde in de rechten te Orleans, waar hij in 1542 werd geïmmatriculeerd; Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap (Utrecht), 34 (1913), p. 312; hij stierf 13 april 1584; SMITS, *Grafzerken*, nr. 74, p. 82. Vgl. NNBW, III, kol. 124 (J. van KUYK); H. van ALFEN, *Kroniek eener kloosterzuster*, 's-Hertogenbosch 1931, p. 96—98.

9 Zinspeling op Nemius' leraarsambt te Keulen, te Antwerpen of ergens in Brabant (?), te Luik of omgeving, te Nijmegen en te 's-Hertogenbosch.

16 Aan Puthagoras schrijft men toe : „Ne e quovis ligno Mercurius fiat". Vgl. ERASMUS, *Adagia*, sub voce : Munus aptum.

28 HORATIUS, *Epist.* 1, 1, 3.

7. Jan Goverts (Nemius) aan Adriaan Martens (Martini).

Amsterdam, 12 augustus 1557.

Opdracht van Nemius' Latijns dichtwerk *Portus nepotum* aan Adriaan Martens (Martini), als antwoord op een brief. Nemius wijst erop, dat het een van de taken is van de rector der Latijnse school, en dat is hij nu te Amsterdam, jaarlijks een „cantilene" te schrijven, die omstreeks het Kerstfeest door de schooljeugd wordt gezongen, eerst in de kerk en daarna ook op straat.

Ioannes Nemivs D. Adriano Martini apud Snecanos montis, qui D. Iianni sacer est, Commendatori vigilantissimo, &c. S.D.P.

Quanquam parum serij est quod tuæ celsitudini impertiam, non possum tamen non ad postremas tuas literas Laconico more respondere. Vltro citroque confabulantes vitæ nostræ cunabula exagitauimus ad risum vsque syncrusium. Id quod abundè testantur scripta mutua. At iam ne Laconismum excedam, reliquum est, vt leuidense munus accipias nostri mnemosynon. Mitto itaque munusculum natalitium. Nosti enim Gymnasiarchis id negocij datum esse, vt stultitiae studiosis cantilenam quotannis sub natalem Dominicum depromant, quam occinant in diuorum templis, ac deinde in prophanum vulgus eliminent. Siquidem hanc recinunt pueri puellaeque quoties sinapium, oleum, sulphur, candelas, liba, Britannicam ceruisiam, vinum, castaneas nuces, atque alia id genus in Cimmerijs tenebris iubentur commercari. Hoc verò xenion siue apophoretum sicui videatur non conscriptum oratione perpetua, sed saepius intercisa, ei obijcias argumenti varietatem. Nam sicut in Pandochεῖon procedunt sani aegroti, scabiosi, integra cute praediti, comessatores, famelici, pigri, laborum patientes, Monogrammi, torosi, leues, graues, heroës, rustici, sacri, atque prophani : Ità dum diuersorum diuersa enumeraretur conditio, necessum fuit saepe stylum vertere, ac personae cuique conuenientia (iuxta Horatij dictum) reddere. Porro quod ad Adrianum meum mittitur hoc male tornatum & prorsus *ξενικὸν* carmen, referri non debet ad nomenclaturam vulgi imperitissimi, quod collegium istud D. Ioanni sacrum suo idiomate appellat hospitale. Nam nos

ad crucem respicimus & ordinem laudatissimum. Quemadmodum enim canon ordinis sacerdotes beato Ioanni commendatos atque deuotos vult gestare vestes cruce insignitas, vt vel isto pacto imitatores ipsius qui in CHRISTI crucifigendi pectus incubuit, agnoscantur: sic noster portus cruce praefixa fit conspicuus. Ea verò est nepotibus proficiscentibus phari & nocturni ignis vice, qui portum petentibus sit index ac dux quidam. Atque vtinam ad eius conspectum recordationemque omnes nepotes resipiscant, & ad crucifixi imitationem inuitentur. Quandoquidem quid aliud insinuauit Moses in eremo serpentem attollens aheneum? Quid denique CHRISTVS (cuius typum ille gerebat) in cruce sua brachia expandens aliud voluit, quàm vt vniuersum orbem suis vlnis complecteretur? Sunt qui numismati inscribant symbolum hoc salutare: Crux fugat omne malum. Futurum autem est vt qui cordibus inscripserint, in coelestem portum prouehantur. Quo te nosque omnes perducat ille, qui in cruce pro nobis mori non dedignatus est. Vale Commendator commendatissime. Amstelredami. Anno 1557. pridie Cassiani Martyris.

J. Nemius, *Portus nepotum*, 's-Hertogenbosch, Jan van Turnhout, 1557, bl. 2r-v.

Adrianus Martini, commandeur van de Johannieter-orde (of Maltezerridders) van de commanderij van Sint-Jansberg buiten Sneek. Vgl. D. E. van BERESTEYN, *Geschiedenis der Johanniter-orde in Nederland tot 1795*, Assen 1934.

21 HORATIUS, *Satirae* 1, 10, 72: „Saepe stilum vertas"; *Ars poëtica* 316: „Reddere personae scit convenientia cuique".

29 Zinspeling op het zgn. Maltezerkruis, dat de Johannieters op hun kleding droegen.

37 Vgl. *Numeri* 21, 9.

8. Jan Goverts (Nemius) aan Simon Pelgrom.

(Amsterdam), 1 december 1558.

Opdracht-brief van Nemius' Latijnse bewerking van Tijl Uilenspiegel aan Simon Pelgrom. Verantwoording van deze vertaling: scherts en luim naast ernst in het leven.

Ioannes Nemivs D. Simoni Pelegromio portae Celestis apud Syluamducis praesidi, & sanctissimi Ordinis Diui Guilielmi per Germaniam Galliamque Prouinciali vigilantissimo, &c. S.D.P.

Celebre dictum est, Scinditur incertum studia in contraria vulgus. Sed hoc dolendum mi Simon, quod multi virtute ipsa non tam praediti esse, quam videri volunt. Quotusquisque enim hominum est, qui per angustam virtutis viam ad fastigium verae gloriæ contendit? Nec minus deplorandum, quod complures specie recti decipiuntur. Nam hi simul atque à teneris vnguiculis vitio assueuerint, iam & sinistrum pro dextro sectantur, & malorum sinergos certatim excellere student. Fallit enim vitium specie virtutis & vmbra. Hanc scabiem ego vel contagiosissimam arbitror, qua aetas omnis corrumpitur. Siquidem ab ipsa iuuenes inescantur, senes irretiuntur, literati & ingenio pollentes vana spe lactantur, potentes de gradu deijciuntur. Etenim dum aiunt, mendacem oportere esse memorem, quid quæso aliud quàm vera falsis intermiscere, seque nihil pensi ac sacri habere palàm pronunciant? Hi foris oues sunt, intus lupi rapaces. Eiusmodi in carne humana fuerunt Dij gentium. Iuxta illud Ausonij: Inter virtutes quod nomen Mercurio? fur. Iuppiter quoque ob furtorum excellentiam factus est gentium Deus Optimus Maximusque. Quare lactancius ille Firmianus multa contra gentium superstitionem conscripsit, vt et plures alij. Hac etiam tempestate maiorum rerum fures auro atque purpura vestiuntur. Sed qui pusilla furantur, neruo astringuntur. Dat veniam coruis, vexat censura columbas. Committunt eadem diuerso crimina fato. Ille crucem sceleris precium tulit, hic diadema. Id quod praecipuè in Politropon nostrum Tylum quadrabit. Quandoquidem is per varios casus, per mille pericula rerum ad nominis sui celebritatem peruenit, & immortalitatem nequitia conciliauit. Cuius proinde strophas maeandrosque obliquissimos calamo ludente perstrinximus, non vt simus critici, sed vt simpliciores ab astutioribus falli caueant. Et vt perditissimos quosque suæ nequitiae iam detectae pudeat pigeatque. Neque insuaue est doctrinæ genus quod dulcia vtilibus commiscuit. Quia Flacco teste, Omne tulit punctum qui miscuit vtile dulci. Et prodesse volunt & delectare poetae. Caeterum quod rudiore Minerua leuioréque manu è lingua vernacula Tylum Saxonem verterimus, id humanissime Simon factum reputabis ob faciliorem captum illorum qui non altum sapiunt, sed tantum familiaria intelligunt. Saluta nostris verbis Collegium Nasonum, & superstites Chrysogonos. Vale. E regione vbi *παῖδες* imperium habent in *τοὺς γονεῖς*. Anno post Deum hominem sequi millesimo quinquagesimo octauo. Calendis Decembris.

J. Nemius, *Trivmphvs hvmanae stvltitiae*, Utrecht, Harmannus Borculous, 1558, bl. 2r-v.

Pelgrom : zie de 1e brief van Nemius, 1 januari 1554.

1 VERGILIUS, *Aeneïs* 2, 39.

9 IUVENALIS, *Satura* 14, 109.

16 Matth. 7, 15.

18 Citaat uit Ausonius ; Editio Bipontina, 1785, p. 201 *(Edyllia)*. Decimus Magnus Ausonius was een rhetor en ambtenaar uit de 4de eeuw n. C.

20 L. Caelius Firminianus Lactantius, christelijk schrijver en apologeet, 3de—4de eeuw n. C., leerling van Arnobius. Meest bekende werken : *De opificio Dei, Divinarum institutionum libri VII, De mortibus persecutorum* (dit laatste werk wordt door sommigen als onecht beschouwd). Vgl. P. MONCEAUX, *Hist. littéraire de l'Afrique chrétienne*, III, Parijs 1905, blz. 287—359.
Drie oude Nederlandse uitgaven van Lactantius, door Erasmus bezorgd, worden vermeld bij NK, I, nr. 1292—1293 ; nr. 3321.

23—25 IUVENALIS, *Sat.* 2, 63 ; 13, 104—5.

26 Nemius' Latijnse vertaling van Tijl Uilenspiegel, waarvan deze brief de inleiding is, werd meermalen uitgegeven, vanaf 1558.

27 VERGILIUS, *Aeneïs* 1, 208 : „Per varios casus, per tot discrimina rerum".

35—36 HORATIUS, *Ars poët.* 343 en 333.

9. Jan Goverts (Nemius) aan Gerard Matthisius.

's-Hertogenbosch, 23 februari 1572.

Opdracht van de *Orthographiae ratio* aan Gerardus Matthisius, die waarschijnlijk Nemius' professor is geweest te Keulen. Reden van deze opdracht : de belangstelling van Matthisius voor het onderwijs en de voorbereiding tot de studie van de wijsbegeerte. Belang van de orthografie voor oud en jong. Blijkens deze brief heeft Matthisius enkele zonen van vrienden van Nemius (misschien Bosschenaars) opgenomen als bursalen.

Venerabili D.D. Gerardo Matthisio Geldriensi, sacrarum literarum Professori, Gymnasij Montani, totiusque Academiae moderatori, & Metropolitanae Ecclesiae apud Colonienses Presbytero, &c. Ioannes Nemius. S.D.P.

Recordanti frequentia tua in me beneficia, vir liberalissime, saepe subortus est acceptorum pudor. non quòd crederem te magnopere reposcere dona reciproca, secundùm Martialis carmen,

Quisquis magna dedit, voluit sibi multa remitti. Sed quòd grates persoluere dignas, non opis esset nostrae; nec iusta daretur occasio, qua vel leuidensae munere tibi possem gratificari. Renouat etiam, adaugetque nostrum pudorem tua nouissima munificentia, quam, precibus nostris motus, pauperculorum aliquot amicorum filijs declarasti; vt meritò te Philoxenum appellandum censeam, quòd eos locario, didactro, ac quotidiani victus portione beaueris. Postquam verò quorundam rogatu ex auctoribus Graecae Latinaeque literaturae peritissimis decerpsi, & in vnum quoddam syntagma ceu corpus redegi quicquid de Orthographia exarauerunt; pariter ipsa ratio iussit exquirere Mecaenatem, qui rerum tam variarum lectoribus candorem aspergeret, atque calcar ad lectitandum adderet, Multum autem diuque cogitanti tu primus, medius, ac postremus occursasti, vnus omnium candidissimus, & optimus patronus. Neque enim de tuo patrocinio dubitare licet, quum tibi nihil pusillum existimetur, quòd in pusillos philosophiae alumnos confertur. Id quod exemplo optimi maximique Iesu facere putantur omnes, qui rudem aetatem erudiunt, & liberalium disciplinarum traditione ad *ἐνσέβειαν* prouehunt. Etenim apertas esse Musarum ianuas vult ille, qui est largitor omnium. In primis autem opitulandum est ijs, qui adhuc sunt aetatis imbecillioris, quàm vt suo Marte sibi consulere possint. Libenter itaque repuerascimus, & parentum aut nutricum ritu praemansum cibum in os inserimus. Non piguit Christum ad se vocare paruulos, vt paruulorum candidam puritatem à quibuslibet capessendam significaret. Hinc nimirum dicas eos, qui semel se scholastico pistrino dederunt, expediri & auelli inde non posse. Appelles licet dulce docendi cacoëthes. Quandoquidem inuenias aliquos, qui pertinaci puerorum exercitio ita sese oblectant, vt & suis stipendijs militare non vereantur. Nec Paulo Apostolo molestum fuit, omnibus se accommodare, quò omnes Deo reponeret. Proinde ceu rem maximi ponderis, formulas literarum, earumque tum virtutes, tum Metamorphoses, tum Eclipses, tum etiam affinitates, & coniunctiones non dedignamur enucleare. Hic nucibus indulgere, hic senes subinde pueros fieri, neutiquam pudet. Aequè enim palmarium iudicatur, pueritiam vt futurae reipublicae seminarium primis elementis imbuere, & firmiorem aetatem solidiore cibo pascere, aeque virili toga exornare. Pusilla res appareat, rectè scribere: sed plus habet in recessu, quàm fronte promittit. Leue sit, literulas effingere,

coniungere & bellè sonare. Nec operosum sit, syllabas aptè proferre, ac distinguere scribendo. Sed Orthographiam & Prosodiam seu pronunciationem omnibus suis numeris absoluere, hoc opus, hic labor est. Certè ad hanc rem requiritur non mediocris cùm Romani, tum Graeci sermonis cognitio. Illius ergo ob oculos ponimus literatissimorum ac praecipuè vetustissimorum auctorum testimonia, vnde par vtriusque linguae facultas percipi valeat. Siquidem, vt rectè olim à quodam scriptum legimus,

Moribus antiquis stat res Romana, virisque.

Et iuxta eiusdem seculi verbum,

Rugosi, passique senes eadem omnia quaerunt.

Adhuc fortasse Momis minuta haec videantur. Sed iuxta Flacci sententiam, paruos parua decent. Et Paulus: Cùm esset paruulus, sapiebat vt paruulus. Atqui pueris eadem magna sunt, qui maiora suo captu refugiunt. Hisce quoque fundamentis frustulatim iactis, futurum speramus, vt qui nunc in scribendo sunt damis timidiores, qui pedetentim, ac testudineo gradu procedunt scribant olim intrepidè & expeditè: itidem infantes vt habeantur facundi. Neque enim exarandi tantùm, sed etiam pronunciandi scientiam hac methodo commonstramus, secuti genitiuas vocum etymologias, & Graecorum rectam scriptionem. Nam profectò, plurimis eruditissimisque viris testibus, peritia bene pronunciandi cum ratione emendatè scribendi, ita coniuncta est, vt altera sine altera tradi commodè nequeat. Et, vt permagni interest, non nimis esse vetulam aut sordidam nutriculam, cuius lac imbibat puer; item ex qua prima verba, primosque gressus condiscat: sic non parui refert, ex muscosis vetustate, & limosisne, an ex illimibus fontibus, pennae ac linguae liquorem haurias. Delegimus igitur ex principibus quoque recentiorum scriptorum loca, quae ad hanc Grammatices partem spectare visa sunt, ne nasutioribus ac praecocis ingenij pueris rem non admodum frugiferam praestitisse diceremur. Quandoquidem, vt Martialis inquit,

Et pueri nasum rhinocerotis habent.

Fuit communis quondam pecori cibus atque homini glans, Ausonio auctore: sed, vt nunc sunt mores, satis quercus. quia iam in purpura repentes delicijs emolliuntur. Ideoque nisi hodie coenam dubiam appares, pueris non facias satis. Aiunt enim sic nonnullos de hisce rebus scripsisse, vt nihil aliud quàm paradoxa vel somnia edidisse, aut leuiculis coniecturis fluctuare videantur. Nos quod apud eruditos

rectè praescriptum inuenimus, fideliter congestum reddidimus, ne vlla discendi commoditas pueritiae deesset. Vides magnificentissime vir, quae tibi referatur gratia. Constitueris puerorum atque puerilium negociolorum susceptor, & parens alter. Et quod sis, esse velis, nihilque malis. Id porrò fiat toto pectore, eodemque affectu, quo venerandus senex Simeon amplexus est vlnis suis dulcissimum pusionem Iesum. Adde, quòd senex puerum portabat, puer autem senem regebat. Cuius rei meditatio fugabit taedium veteris adagij: *Δὶς παῖδες ὁι γέροντες*. Cui fortiter obijcias & alteram paroemiam: *Δὶς καὶ τρὶς τὸ καλὸν*. Quod plenius hoc versu elocutus est Megarensis ille Theognis: *Ὅττι καλὸν, φίλον ἐστὶ: τόδ, ὂν καλὸν, ὂν φίλον ἐστὶ.*

Denique reliquum est illud Catonis:

Exiguum munus quum dat tibi pauper amicus,
Accipito placidè, ac plenè laudare memento.

Saluta nostris verbis D. Theodorum Theologiae Doctorem, D. Iacobum Neopagitam, M. Adrianum Paludanum, & nostratem Georgium. Vale mi Matthisie. Syluaeducis, pridie D. Matthiae Apo. 1572.

J. Nemius, *Orthographiae ratio*, Antwerpen, Chr. Plantin, 1572, bl. 3v—5v.

Gerardus Mathisius, Keuls kanunnik en van 1546 af regent van het „Montanum" te Keulen († 1572), publiceerde een uitgave van Aristoteles en andere filosofische werken. Vgl. KEUSSEN, *Matrikel Köln*, II, nr. 615, 23; PAQUOT, VIII, pp. 302—309; *Allgemeine deutsche Biographie*, XX, pp. 594—595 (J. MERLO).

5 MARTIALIS, *Epigr.* 4, 53, 3.

11 Eerder bedoeld: Philoxenos, de schatmeester van Alexander de Grote, dan wel de Alexandrijnse grammaticus Philoxenos, die ten tijde van Augustus te Rome leefde.

31 Vgl. Matth. 19, 14.

37 Vgl. 1 Cor. 9, 22.

57 ENNIUS, *Ann.* 15, 5: „Moribus antiquis res stat romana virisque".

59 LUCILIUS, bij NONNIUS, 1, 38.

60 Momos, is volgens HESIODOS, *Theog.* 214, zoon van de Nacht; verpersoonlijking van de afkeuring; later gebruikt om een kritikaster aan te duiden, zoals ook hier.

61 Vgl. HORATIUS, *Epist.* 1, 7, 44: „Parvum parva docent".

61 Vgl. 1 Cor. 13, 11.

83 MARTIALIS, *Epigr.* 1, 3, 6.

84 Ausonius, Ed. Bipontina, 1785, p. 199 *(Edyllia)* : „Olim communis pecori cibus atque homini glans". Dit werd zeker geïnspireerd door CICERO, *De orat.* 9, en VERGILIUS, *Georg.* 1, 148—150.

96 Vgl. Luc. 2, 27.

98 Tekst van de antiphona ad Magnificat bij de eerste vespers van het feest van Maria-Zuivering (2 februari) in het *Breviarium romanum.*

99 Oud spreekwoord, dat onder de vorm *δὶς παῖς γέρων* bij Kratinos voorkomt. Vgl. PLATOON, *Nomoi* 1, 14.

101 Grieks spreekwoord, bij PLATOON, *Philebos* 60 a ; *Gorgias,* 498 e. Vgl. SOPHOKLES, *Ajas* 432.

102 THEOGNIS, 53, 17 ; *Anthologia lyrica,* ed. E. DIEHL, I, Leipzig 1925, p. 118.

105 *Disticha Catonis,* lib. 1, dist. 20.

107 Theodorus : vermoedelijk F. Theodoricus Luckemannus te Keulen, vermeld in de correspondentie van H. Verlenius.

109 Georgius : een te Keulen studerende of docerende Bosschenaar. De Keulse martikel is slechts tot het jaar 1559 uitgegeven en bevat dus deze naam niet.

Van Alphen en de gevorderde Eden

door

A. M. FRENKEN, pr.

Het afvorderen van eden, verklaringen of beloften in de eerste jaren na de Franse omwenteling heeft hier te lande niet geleid tot gewelddadige persoonsvervolging, zoals in Frankrijk en België (denk aan de deportaties), wel echter tot grote moeilijkheden en geschillen. [1])

I. De eden van 1795 en 1796

Bij publicatie van 9 maart 1795 schreven de Provisionele Representanten van het Volk van Holland voor, dat alle ambtenaren in Holland, waartoe ook de priesters gerekend werden, de eed moesten afleggen op de rechten van de mens en burger, zoals deze door een vroegere publicatie van 31 jan. 1795 in 19 artikelen waren omschreven. Het eedsformulier luidde :

Ik verklaar te erkennen en te eerbiedigen de onvervreemdbare regten van den mensch en van den burger, zoodanig als dezelve door de Provisioneele Representanten van het Volk van Holland

[1]) De historie der politieke eden en verklaringen, zoals zij zich over het gehele land in de jaren 1795—1798 voordeed, vindt men uitvoerig behandeld in het 5e hoofdstuk van het werk van Dr. M. J. M. v. der Heyden *De Dageraad van de Emancipatie der Katholieken* (Nijmegen 1947) blz. 272 v.v., waarnaar wij meermalen zullen verwijzen. Voor zover wij de door ons benutte archivalia niet bij de text hebben aangewezen, zijn onze gegevens ontleend aan een verzameling stukken, betreffende de gevorderde eden, berustend in arch. bisd. 's Bosch, door Dr. v. d. Heyden aangehaald als Verzameling Schutjes, bundel : Antonius v. Alphen.

plegtig zijn verklaard in derselver publicatie van 31 Jan. 1795, en sweere dezelve in mijn ampt en bediening, voor zooveel in mij is, te zullen handhaven.

Ook sweere ik, dat ik mede den Volke van Holland, in welks boezem ik erkenne de eygentlijke Oppermagt te berusten, alsook deszelfs vertegenwoordigers gehouw en getrouw zal zijn, en voorts dat ik alles zal doen wat een goed en getrouw ..... schuldig is en behoort te doen.

Onder alle godsdienstige gezindten rees een algemeen verzet tegen het afleggen van deze z.g. burgereed, omdat in de 19 artikelen, welke men bezweren moest, stellingen voorkwamen, welke men of als vals, of als dubieus erkende. De bezwaren golden dus vooral het eerste lid der eedsformule. Aanvankelijk hadden velen ook bezwaar tegen het tweede lid, omdat daarin aan de oppermacht des volks geen enkele beperking werd gesteld, doch dit bezwaar werd opgeheven, doordat verschillende representanten en later (op 8 juni) een Haagse commissie van voorlichting verklaarden, dat de eed alleen het politieke (niet het kerkelijke) raakte.

Om de bezwaren tegen het eerste lid der eedsformule te ondervangen, legden sommigen de eed af onder een of andere uitdrukkelijke en schriftelijke verklaring. Zo waren er katholieken, die verklaarden, dat zij door de eed niet verplicht of genoodzaakt wilden worden tot iets, wat met de leer en de plichten van de katholieke godsdienst zou strijdig zijn. [2])

Over de vraag, of de eed onder deze of dergelijke restrictie voor katholieken geoorloofd was, liepen de gevoelens der katholieke geestelijkheid uiteen. Ten Hulscher, de amplissimus van Holland, was weifelachtig; hij zwom tussen twee wateren, schreef Ant. van Gils, hij hing tussen hamer en aambeeld (haerentem malleum inter et incudem), schreef de Amsterdamse pastoor G. Pijselman O.F.M., maar ten laatste helde hij toch over naar

[2]) Sommige Hervormde predikanten verklaarden zich bereid de eed af te leggen „overeenkomstig den aart van mijn ampt, in overeenstemming met Gods H. Woord en de leer der Hervormde Kerk, aan welke ik door plechtige beloften en handtekening verbonden ben."

de kant van hen, die de eed onder vermelde restrictie voor geoorloofd hielden. Berendtzen, de amplissimus van Utrecht, verwierp de eed zo beslist mogelijk. Enkele priesters in Holland, zoals Lexius, Stafford, Driessen e.a., gaven brochures pro en contra uit. [3])

Ook voor het Bossche vicariaat was de eedskwestie van actueel belang. Een aanzienlijk deel van het vicariaat, t.w. de stad Geertruidenberg met haar naaste omgeving, het land van Heusden en de meeste parochies der Langstraat behoorden tot Holland; het was dus te voorzien, dat de ambtenaren en ook de priesters aldaar eerlang zouden opgeroepen worden om de burgereed af te leggen. [4]) Bovendien was het te vrezen, dat de eed weldra ook in Brabant zou voorgeschreven worden.

Van Alphen stond van de beginne af aan de zijde van hen, die de eed voor ongeoorloofd hielden. De zo bombastisch uitgebazuinde „onvervreemdbare rechten van de mens en burger" achtte hij „niets dan opiniën, die voortdurend aan veranderingen onderworpen zijn" en de klinkende frazen over die onvervreemdbare rechten kwamen hem te hol voor. Het eerste der 19 artikelen uit de publicatie van 31 jan. 1795 verklaarde b.v., dat alle mensen met gelijke rechten geboren worden. Hiertegenover stelde hij de nuchtere vraag: „Worden de kinderen niet geboren, onderworpen aan hunne ouders? Servi dominis suis? De onderdanen aan de wettig gestelde machten?" [5])

Ook bovenbedoelde restrictie, waarmede vele geestelijken in Holland zo bijzonder waren ingenomen, kon hem geenszins bevallen. Als de eed onder die voorwaarde wordt aangenomen, zo vroeg hij, waarom het formulier dan niet zodanig gewijzigd, dat die voorwaarde overbodig wordt? Toch wilde hij de voorwaardelijke eed niet aanstonds aan zijn onderhorigen verbieden. Met Ten Hulscher, Berendtzen en meer andere geestelijken voerde hij over de omstreden kwestie correspondentie. Ze kon echter het

[3]) *Bijdr. Bisd. Haarlem* Dl. 39 p. 60 v.v.
[4]) Herhaaldelijk ontving v. Alphen van de pastoors in het Hollands deel van zijn vicariaat brieven, waarin zij hun vrees uitten spoedig voor eedsaflegging te zullen opgeroepen worden.
[5]) *B.B.* XII 354—357.

veiligst opgelost, meende hij, door mannen van theologisch gezag, die er zelf buiten stonden. Hij reisde daarom naar Leuven ten einde het oordeel in te winnen van bekende theologen, zoals Ant. van Gils en J. F. van de Velde. [6]) Zij konden hem slechts bevestigen in zijn overtuiging, dat de eed ongeoorloofd was, wijl in strijd met de godsdienst.

In een brief van 8 juni 1795 stelde hij aan Ten Hulscher voor om gezamenlijk de eed aan de geestelijken te verbieden en om de leken te vermanen eenzelfde houding aan te nemen. [7]) Weer in een brief van 17 juni drong hij bij Ten Hulscher aan: De representanten houden voet bij stuk betreffende het afvorderen van de eed, welnu, men dient eenparig en eendrachtig hetzelfde te doen en de eed te weigeren. [8])

Al meermalen had Ten Hulscher in zijn brieven aan Van Alphen zijn spijt betuigd, dat hij niet bij machte was zijn onderhorigen van de eed (onder restrictie) te weerhouden. Intussen had hij weinig gedaan om ze daarvan te weerhouden. Voor een verbod bleef hij terugschrikken, ook nu. Het voorstel van de Bossche vicaris wees hij dus van de hand, maar erkende tegelijk, dat hij zeer „in de klem" zat en niet wist, wat hij doen of laten moest. [9])

Van Alphen besloot de eedskwestie persoonlijk met de aartspriesters te gaan bespreken. Op 24 juni kwam hij te Maarsen, waar de hoogbejaarde Berendtzen pastoor was. [10]) Deze had hem herhaaldelijk uitgenodigd, omdat hij hem vooral wilde raadplegen over een door Berendtzen zelf geschreven verhandeling tegen de eed, welke hij te Utrecht wilde laten drukken. [11]) Van Maarsen ging hij door naar Amsterdam, waar hij een bezoek

---

[6]) *Dr. v. d. Heyden* blz. 283.
[7]) *id.* blz. 286.
[8]) *id.* blz. 288.
[9]) *id.* blz. 290.
[10]) In zijn correspondentie met v. Alphen klaagde Berendtzen er bitter over, dat Ten Hulscher zijn brieven dikwijls onbeantwoord liet en hem blijkbaar geen vertrouwen wilde schenken.
[11]) De uitgever zond hem de copie terug, omdat er volgens hem enige passages in voorkwamen, waardoor Hollands representanten gehoond werden; brief v. Berendtzen aan v. Alphen 17 juni 1795.

bracht aan de Franciscaanse pastoor Pijselman en de amplissimus Ten Hulscher, die hem vervolgens over Haarlem naar Den Haag vergezelde. [12])

De gevoerde besprekingen waren hem aanleiding zich nogmaals schriftelijk tot Ant. van Gils te wenden. Deze bleef de eed, ook met restrictie, geheel en al verwerpen en voor een uitvoerige uiteenzetting van zijn mening verwees hij naar een verhandeling, welke door hem was opgesteld en overgezonden aan zijn oudstudievriend, de Bossche advocaat Cornelis van Boxtel. [13])

IJverig werd dit geschrift door Van Alphen en zijn kapelaans gecopieerd en allerwege rondgezonden tot het enige tijd later (in september of october) als anonieme brochure te 's Bosch bij J. P. Hoffers en P. Arckesteyn in druk verscheen onder de titel **Memorie over den eed, zoals die door de Provisioneele Representanten des Volks van Holland gevorderd word, opgesteld door een Roomsch-Catholijken.** [14])

Op meesterlijke wijze, zoals van hem te verwachten viel, zette Van Gils daarin de redenen uiteen, waarom de eed voor katholieken ongeoorloofd was. [15]) Ook de bekende restrictie kwam hem niet aanvaardbaar voor. Hij schreef o.a.:

Ik zou dan verklaren de onvervreemdbaare regten van den

[12]) Stafford, pastoor te Haarlem en deken van het z.g. kapittel aldaar, schijnt het kwalijk genomen te hebben, dat v. Alphen hem geen bezoek bracht; *B.B.* XII 357.

[13]) Terwijl v. Gils deze verhandeling schreef, verscheen de anonieme brochure van prof. Cras te Amsterdam *Bedenkingen en bezwaaren over den Eed, zooals die door de Representanten van het Volk van Holland is bevolen, alsmede over de rechten van den mensch.* Ziende dat deze brochure niet handelde over geloofs- of gewetensbezwaren, berichtte v. Gils 1 juli 1795 aan v. Alphen, dat hij zijn eigen werkje toch maar zou voortzetten.

[14]) Eerst had pastoor Pijselman O.F.M. op zich genomen, de memorie in Amsterdam te laten drukken. Iets later vond hij echter beter om dit niet te doen; zijn medewerking zou immers bekend worden (daar Ten Hulscher al van de zaak af wist) en dan zou men de reguliere priesters gehaat maken bij de volksrepresentanten; bovendien vreesde hij, dat de memorie de tweespalt in Holland nog zou vergroten.

[15]) Tegen het tweede lid van het eedsformulier had Van Gils minder bezwaar. „De Democratie of volksregeering — zo schreef hij aan Van Alphen op 25 maart 1795 — kan zeekerlijk wettig zijn en vermits de overwinnende magt toestemd, dat dezelve worde aangenomen, kan men in dat geval dezelve erkennen, houw en trouw belooven etc."

mensch te erkennen en te eerbiedigen en zweeren die in mijn ampt te sullen handhaeven, *zooals dezelve verklaard zijn bij publicatie van 31 Jan. 1795*, onder voorwaarde nogtans *dat ik daardoor niets erken, nogte verpligt worde tot iets, dat strijdig is tegen de leer of pligten van mijnen godsdienst...* Wat is dit anders als eene onverstaanbaare dubbelzinnigheid en eene bespotting van zoo plegtige verklaaring en van den eed zelf? Door diergelijk middel zou een Catholiek geloovige mijns dunkens eene Lutheraansche, Calvinsche, Ariaensche, Sociniaensche geloofsbelijdenis of den Al-koran letterlijk kunnen erkennen, aanvaarden en zweeren te handhaaven, alleenelijk verklaarende, daardoor niets te willen erkennen, nogte zig te willen tot iets verbinden, dat tegen zijn geloof of de pligten van zijnen godsdienst strijdig is. Ongelukkig is het, dat dien vond [16]) bij onze Catholieke voorvaders en in geheel de H. Kerke is onbekend gebleven! Hoeveel bloed zou dit aan de geloovigen en hoeveel vreedheden aan de vervolgers gespaart hebben. [17])

De memorie van Van Gils vond bij velen grote bijval, o.a. bij de amplissimus van Utrecht en bij Ignatius van Gils, pastoor te Breda en vicaris voor het Bataafs gedeelte van het bisdom Antwerpen. [18]) Ook onze Van Alphen was er zeer mee ingenomen. In het begin van juli, toen hij er nog maar een gedeelte van in handschrift gelezen had, had hij al aanstonds de eed aan zijn geestelijkheid verboden.

Door de aan hem onderhorige priesters der provincie Holland werd de eed dan ook geweigerd. [19]) „Deze weigeraars — wij citeren hier Dr. van der Heyden — ondervonden geen overlast, ofschoon het verschil in houding tussen hen en de eigenlijke

---

[16]) De vondst van zulk een restrictie.

[17]) De tekst der memorie berust in handschrift in Arch. bisd. 's Bosch; bovenstaand citaat is aan dit handschrift ontleend.

[18]) Ign. v. Gils had er vooral schik in, dat zijn naamgenoot A. v. Gils in zijn memorie de pastoor van Purmerend, Bern. Driessen, representant voor Holland, onder handen had genomen; deze had de eed verdedigd in een leerrede over de rechten van de mens, die hij in Amsterdam had uitgegeven. „De vergruizing der verdedigingszuilen van den Burger Driessen — aldus Ign. v. Gils in een brief aan Van Alphen, 5 dec. 1795 — heb ik met veel smaak geleezen en zal mijns dunkens gewis een beste uitwerkzel hebben."

[19]) Dr. v. d. Heyden blz. 293; op blz. 281 deelt hij echter mede, dat J. B. Bruynen, pastoor te Raamsdonk, de door hem afgelegde eed op 12 nov. 1795 herriep.

Hollanders uiteraard wel bevreemding wekte. Naar aanleiding hiervan schijnen omtrent de persoon van de vicaris speciale informaties te zijn ingewonnen, doch Van Alphen was daar zeer gerust op, wijl zijn politieke overtuiging, zijn gehoorzaamheid aan de regering der representanten, welke hij voortdurend ook aan anderen had ingescherpt, algemeen bekend waren". [20])

Bij de tegenpartij in Holland had de memorie van Van Gils, gelijk te verwachten was, een heel wat minder goede ontvangst. Ten Hulscher schreef op 14 augustus aan Van Alphen (door wiens toedoen hij van pastoor Pijselman een afschrift der memorie ter lezing ontvangen had) : „Hoe bondig de dissertatie van Loven, die ik naar een afschrift van Pater Pijselman heb laten copiëeren en aan veelen ter leezing gegeeven heb, ook moge zijn, laat dit echter niet naar, dat men hier in het gevoelen blijft, dat men den eed met een behoorlijke clausul doen kan. In dit gevoelen zijn wij gesterkt door het advis van den Eximius Herfs [21]), van Eximius Pater Erkelenbout, doctor Ordinis Praedicatorum, en meer andere aanzienlijke mannen van datzelfde Order, die er over geconsuleerd zijn."

In hun vergadering van 10 sept. 1795 te Tilburg arresteerden de Provisionele representanten van Bataafs Brabant een Publicatie, waarbij zij het Brabants volk uitnodigden „deszelfs aanmerkingen op het Plan van oproeping eener Nationale Conventie te suppediteeren en zoodanige plans in te dienen als bekwaam zullen geoordeeld worden, om het departementaal en municipaal bestuur, mitsgaders de beheering der geldmiddelen... te organiseeren". [22]) Van Alphen maakte van deze gelegenheid gebruik om door de Bredase pastoor Ignatius van Gils zijn „Remarques"

[20]) *id.* blz. 293, 294.

[21]) F. V. Herffs O.P., professor aan de Leuvense universiteit, zou nl. beweerd hebben, dat men de eed gerust kon afleggen. Zelf ontkende hij dit echter ten stelligste in een briefje van 16 augustus aan Berendtzen, waarin hij schreef : Casu inter manus meas inciderunt litterae tuae, in quibus asseris me approbare juramentum famosum etc. Scias, amplissime vir, securitatem istud praestandi me nunquam dedisse, nec verbo, nec scripto. Proinde, si qua apud te polleam authoritate, illa in casu minime utaris rogo.

[22]) *Resolutiën v. d. Provisioneele Representanten v. h. Volk van Bataafsch Braband, genomen in den jaare 1795* ('s Bosch, H. Palier en Zoon en P. Arkesteyn) blz. 158, 159.

aan de representanten te „suppediteeren", [23]) waaruit zij zouden zien, hoe hij dacht over enkele belangrijke, actuele punten. [24]) Eén daarvan, en wel het eerste, was de burgereed, daar men in Brabant nog altijd in het onzekere verkeerde, of de eed ook in dit gewest zou voorgeschreven worden. Dienaangaande werd de representanten voor ogen gehouden, dat de z.g. rechten van de mens meerendeels „bestaan in enkele gevoelens, door de schrijvers voor en tegen gesustineert, gevolglijk van dien aart zijn, dat het tegens de hijligheyd van den eed aanloopt, die te besweeren". [25])

Omstreeks dezelfde tijd zond de vicaris een schrijven over de eed aan de Bosschenaar P. E. de la Court, die als afgevaardigde voor Bommel (Gelderland) zitting zou nemen in de Nationale Vergadering. Een paar citaten daaruit:

Indien men (in Holland) niets quaets tegen de religie in zin heeft en er geene adder in 't gras schuylt, waarom zig niet bepaelt bij eenen eed van getrouwigheyd aan 't Volk en deszelfs representanten? Waarom de oneenigheden aangestookt, daar deselve ten hoogsten top zijn geresen? Waarom, onder pretext van de rechten van den mens te beschermen, geschonden het eerste recht van den mensch, namentlijk vrijheyd van te pey(n)sen? Er is al over lang een boekje uytgekomen onder den titel *Aanmerkingen en bezwaaren over den Eed* etc., [26]) in 'twelk, soo

[23]) De representanten hadden hun vergadering naar Breda verlegd.

[24]) De „remarques" waren eigenlijk opgesteld door mr. C. v. Boxtel, doch in overleg met en geheel in de geest van v. Alphen.

[25]) Het 2e punt betrof het verval van kerkelijke tucht in zekere lekenkringen, die in zuiver-kerkelijke aangelegenheden met voorbijgaan van het kerkelijk gezag de steun der representanten inriepen, zie B.B. XXII 80. In de „Remarques" werd het vertrouwen uitgesproken, dat de representanten voorstellen of verzoeken om steun in dergelijke aangelegenheden eenvoudig van de hand zouden wijzen of de verzoekers zouden verwijzen naar hun kerkelijke overheid. Het 3e punt betrof wijziging van het echtreglement (zie hierover Dr. v. d. Heyden blz. 178—181). Aangaande de aanmerkingen op dit reglement schreef Ign. v. Gils 16 november aan v. Alphen, dat deze aan enige heren, die hij daarover gesproken had, zo gewichtig voorkwamen, dat zij besloten waren „dit koordje niet verder te roeren en dat groote werk te verschuiven, totdat er eene Nationale Conventie zal aanweezig zijn". Zou die niet plaats hebben, dan zouden zij niets besluiten zonder v. Alphen's vooraf ingewonnen advies.

[26]) Bedoeld is de brochure van prof. Cras *Bedenkingen en bezwaaren over den Eed* etc.

uyt de publicatie self, als uyt het werkje van Pieter Paulus over den godtsdienst, [27]) zoo sonneclaer de schendinge van 't recht van den mens word bewesen, dat men door alle middelen hetselve [28]) heeft trachten te supprimeeren en 4 à 5 weeken, naerdat ik het alreets had, hetselve in alle Hollandsche steeden onbekent was en geen boekverkoper hetselve dierf verkopen. Om gemelde redens zal ik UE. een exemplaar toezenden...

Wel is waar, de meeste gezindheden doen den eed onder eene niets beduydende bepalinge en ongelukkig ook veel Roomsche priesters. Andere ondertussen der Roomse priesters, die door redens en gezag sig laeten gelijden, weygeren die eed en sullen blijven weygeren, wat er ook van mag komen. De braeve wereldse personen volgen hunne braeve herders.

Nog men geve hier voor, dat het enkelijk hoofdigheyd is, met die restrictie die eed niet te willen afleggen. De hier bijgaende dissertatie over den eed [29]) zal het contrarie duydelijk, zoo ik vermeene, bewijsen en UE. overtuygen, dat gemelde publicatie van den 31 Januari, met wat ook, politieke of godsdienstige, oog beschout, niet dan een bron van oneenigheden kan zijn, contrarie aan de rechten van den mens, tegenstrijdig aan de religie.

Indien die z.g. rechten van den mens en den daarop volgenden eed van de eene provincie ongelukkig mogte overgaen tot de andere en, dat nog erger zoude wesen, bij eene Nationale Bijeenkomste aen alle amptenaers en leeraers wierd opgelegt en voorgeschreven, voorsien ik alle die rampen en onheylen, onder welke dat ongelukkig Vrankrijk zedert zoo veele jaeren zit te zugten. De braeve leeraers en amptenaeren zullen uyt hunne bedieningen gezet worden of deselve moeten verlaeten, mogelijk gebannen worden; de quaede zullen haere posten invaderen en de goede vervolgen, alle bronnen van oneenigheden, die den ondergang van Staat en Kerk met zig sullen sleepen.

1 oct. 1795 publiceerden de Brabantse representanten, [30]) dat door hen geen burgereed zou afgevorderd worden „noch van pastores, noch van capellaanen, noch van predikanten, noch van andere geestelijke persoonen, of waereldlyke amptenaaren". [31])

[27]) Waarschijnlijk is hier bedoeld het werkje *De gelijkheid der Menschen* (Utrecht 1793) van Pieter Paulus (voorzitter der Staten van Holland).
[28]) De brochure *Bedenkingen en bezwaaren over den Eed* enz.
[29]) De brochure van A. v. Gils.
[30]) Aangehaalde *Resolutiën* p. 219.
[31]) In Holland kwam aan het verzet der geestelijkheid tegen de eed een einde, doordat de representanten van dat gewest bij Publicatie van 11 dec.

Toen echter het Departementaal Bestuur van Brabant op 1 jan. 1796 het bewind der Provisionele Representanten had overgenomen, zou het eedsvraagstuk opnieuw aan de orde komen. [32]) Dat bestuur arresteerde 11 maart 1796 een concept-reglement voor de besturen der Brabantse municipaliteiten, in welk concept de eed op de rechten van de mens en burger stond voorgeschreven aan alle municipale ambtenaren. Ook nu weer rees verzet. Nauwelijks had Ant. van Gils van twee zijner broers [33]) van de zaak vernomen, of hij schreef 24 april uit Leuven aan Van Alphen: „Si jam res illa praeter omnem expectationem recrudescere videatur, utile forsan judicabis, ut aliquid responsi adornetur ad illa, quae Driessen, Lexius et forte alii adversus rationes in *Memoriali* adductas scriptitarunt et quae hactenus necdum vidi. [34]) Si hoc judicium tuum sit, idque a me peragi desideres, dignaberis ea transmittere, quae responsum postulant."

Van Alphen ging vermoedelijk op dit voorstel niet in. Daar immers het concept-reglement was voorgelegd aan de goed- of afkeuring des volks, zal hij het beter geoordeeld hebben, zelf zijn afkeuring schriftelijk bij de representanten in te dienen. Op

---

1795 bepaalden, dat de kerkelijken alleen maar hoefden te zweren houw en trouw te zullen zijn aan het volk als de enige wettige souverein, aan deszelfs representanten en aan de wet.

[32]) Bij de verkiezing van de representanten voor de Nationale Vergadering werd van de kiezers de verklaring geeist: „Ik verklaare voor wettig te houden alleen zodanige regeeringsform, welke gegrond is op de Oppermacht des geheelen Volks en diensvolgens houde ik voor onwettig en daarmede strijdende alle erffelijke ambten en waardigheden." Wel poogde v. Alphen deze verklaring in 's Hage ingetrokken te krijgen, maar principieel of overwegend bezwaar schijnt hij er niet tegen gehad te hebben.

[33]) „Auriga et medicus"; zijn oudste broer Jan Baptist was medicus te Waalwijk, zijn jongste broer Adrianus Jacobus, die als schepen en representant van Tilburg bekend is, zal derhalve voerman (auriga) geweest zijn.

[34]) Hier bedoelt v. Gils het brochuurtje van pastoor Driessen *Beweegredenen* enz. en dat van pastoor Lexius *Eenvoudige Gedagten* enz. Over dit laatste brochuurtje schreef Ign. v. Gils 13 febr. 1796 aan de Bossche kapelaan J. Hoogaerts: „Dankbaar voor UEws attentie omtrent het afzenden van het werkje van den Heer Lexius, waarin ik vinde, gelijk UEw. wel hebt aangemerkt, eenige tot nog toe onopgeloste zwaarigheden opgeheldert, dogh vrij meer waarheden verduistert en dwaalingen gestaaft op eene wijze, die min-doorzigtigen kan mislijden en over het geheel kwaade gevolgen baaren. Wat vinden het vooroordeel, eigenliefde en blinde toegeeflijkheid al niet uit om in 't oog springende arglistigheden te verbloemen en aan dezelven een glim van regtzinnigheid te geven. Dan gelukkig mogen wij hoopen, dat dit

14 mei richtte hij aan het Departementaal Bestuur van Bataafs Brabant navolgende „memorie van bezwaren" :[35])

Naer Ulieder publicatie van den 1 April deses jaers met het daerbij gevoegde concept-reglement voor het municipael bestuur van Bataafs Braband en vooral na de naedere Ulieder publicatie van den 13 April laetstleden, waarbij Ulieden alle burgers en municipaliteyten deser provintie versoekt en uytnodigt om hunne consideratiën op voors. concept-reglement uyterlijk op den 15 deser ter Ulieder vergaederinge in te leveren, heb ik, als aen het hooft gestelt van de Roomsche kerke van het bisdom van 's Bosch en daardoor verplicht te waeken voor de zuyverheyd der zeede en leer van den Roomschen godsdienst, welken ik beneffens het verre grootste gedeelte der inwoonders van Bataafs Braband beleyde, geoordeelt niet te konnen of te mogen afzijn bij dese aen U heden voor te draegen die beswaeren, welke mij in gemeld concept-reglement bennen voorgekomen, in die hope en vertrouwen, dat deselve in billijke overweeginge zullen genomen worden.

Ik sal geene de minste reflexiën maken op het politicq bestuur in voors. concept-reglement bedoelt, maar alleen mij bepaelen tot de formulieren van den eeden of beloftens met opsigt tot de rechten van den mens, welke eeden of beloften aan de respective amptenaeren worden voorgeschreven.

't Is wereldkundig, wat oppositiën geleden hebben de rechten van den mensch, soo haest deselve door de provisioneele representanten van 't Volk van Holland sijn gepubliceert, en vooral wanneer bij derzelver aenschrijvinge van den 9 Maart 1795 alle amptenaeren binnen de provincie van Holland bennen verplicht geworden, gemelde rechten bij solemneele eeden aan te vaerden en te erkennen. Daegelijks wierden aen de provisioneele representanten van het Volk van Holland ingelevert gemoedszwarigheden der amptenaeren van alle religiën; de publique schriften voor en tegen volgden malkanderen onophoudelijk op, sommige op den aerd van den eed en onbevoegdheyd om denzelven af te

werkje om zijne metaphysike duisterheid en stijve redeneertrant bij den kieschen Hollander wijnig zal getrokken worden." Tegen het brochuurtje van Lexius schreef de Haarlemse pastoor Stafford zijn *Verweerschrift voor de R.C. Priesters* enz. Toen v. Alphen dit geschrift in de Haarlemsche Courant van 19 mei 1796 zag aangekondigd, schreef hij op 22 mei aan Ant. v. Gils: „Dese Stafford... is een kundig man en heeft eenen schoonen stijl van schrijven; ik ben benieuwd om dit werkje te zien" (arch. sem. Haaren, coll. 8 nr. 66).

35) Eigenhandige minute.

vorderen, andere gegrond op godtsdienstige begrippen. En schoon de ingebragte zwarigheden bij sommige amptenaeren uyt eene quaede intentie veellicht voortkwaemen, soo is het echter zeker en de provisioneele representanten van het Volk van Holland bij desselfs publicatie van den 11 Dec. 1795 bekennen opentlijk, dat de voorgedraegen zwarigheden en scrupulen bij veele waarlijk resideerden en hun in gemoede soo gegrond voorkwaemen, dat sij sig liever alles zouden getroost hebben, dan deselve over te stappen, waarom alsdan ook meergemelde provisioneele representanten bij laetstgemelde publicatie hunne voorige publicatiën op dit subject ingetrokken en aan de amptenaaren alleen den eed van getrouwigheyd voorgeschreven hebben.

Het kon niets anders, of de bedenkingen, over meergemelde rechten van den mensch en den daarop gevergde eed in andere provinciën ontstaen, moesten de gemoederen der ingesetenen van Bataafs Braband ontrusten, vooral nadat deselve door eene bondige memorie over den eed, [36]) bij J. P. Hoffers [37]) te 's Bosch gedruckt en hier alomme verspreyd, verlicht en van den waeren staed in quaestie geinstrueert waeren. De geschriften voor en tegen de rechten van den mens daegelijks uytkomende, sooals de gemoedszwarigheden en scrupules, daaruyt bij de meeste ingesetenen proflueerende, scheenen aen de toenmalige provisioneele representanten van Bataafs Braband ook van dat gewigt, dat dezelve vermeenden te moeten aen den dag leggen desselfs intentie ter geruststellinge van alle hunne medeburgers, sooals sij alsdan ook deselve gerust gestelt hebben bij publicatie van den 1 Oct. 1795, in welke de voorgem. provisioneele representanten met sooveele woorden zeggen, dat onder zoodanige regeeringe, zooals wij het geluck hebben tans te genieten, in 't geheel geen burgereed en niet dan seer zeldsaem het doen van bijsondere eeden te pas komt, dat sij dienvolgens geen borgereed sullen afvorderen, nog van pastoren, nog van capellaenen, nog van predikanten, nog van andere geestelijke persoonen of wareldlijke amptenaeren. 't Is door geheel Bataafs Braband alomme bekend en Ulieden, Burgers-Representanten, konnen het niet ignoreeren, wat vreugde en vergenoeginge voorgem. publicatie onder alle de ingesetenen van Bataafs Braband baerde. Sij heeft de goedkeuringe der representanten van de stad Amsterdam weggedraegen en de toenmalige representanten van Bataafs Braband hebben het genoegen gehad, dat desselfs denck- en handelwijse door

[36]) De memorie van A. v. Gils.
[37]) J. P. Hoffers en P. Arckesteyn.

voorgem. representanten van de stad Amsterdam bij desselfs missive van den 22 Dec. 1795 aan de provisionele representanten van het Volk van Holland sijn voorgestelt als een voorbeeld, waardig om naergevolgt te worden.

Daar nu de rechten van den mensch, door de provisioneele representanten van Bataafs Braband bij desselfs publicatie van den 25 Juny 1795 verclaert, juyst deselve bennen, welke door de provisioneele representanten van 't Volk van Holland verklaerd en afgekondigt bennen, volgt notoir, dat al hetgeene tegen de rechten van den mensch en den daarop gevolgden eed in Holland en elders is uytgekomen, als vanselve applicabel is op den eed of belofte, bij het concept-reglement aan de amptenaeren van Bataafs Braband voorgeschreven; gemerkt het evenmin geoorlooft is bij solemneele eede of andere belooftens zig te verplichten de rechten van den mensch te sullen handhaeven, dan deselve bij solemneele eede als zoodanige te erkennen en te aenvaerden.

Volgt ten 2de, dat alle de bedenkingen, beswaeren en scrupulen in Holland en elders tegen de rechten van den mens ingebragt en opgekomen, zig insgelijks hier sullen opdoen en dat er in Bataafs Braband, niet min dan in Holland, veelen sullen gevonden worden, bij welke de bedenkingen, gemoedsbeswaeren en scrupulen over den voorgeschreven eed of belofte waarlijk zullen resideeren en zoo gegrond voorkomen, dat sij sig liever alles sullen getroosten dan deselve te sullen overstappen, waarvan de nadeelige gevolgen voor 's volks welwesen Ulieder doorsigt mackelijk sal penetreeren.

Nog het doet ter zaeke, dat den mensch sijne natuerlijke rechten heeft en dat het de plicht der representanten van een vrij volck is voor deselve te waeken, want schoon dit eene ontegensprekelijke waarheyd is, konnen echter, naer de solemneele publicatie van de provisioneele representanten van Bataafs Braband van den 25 Juny 1795, door de rechten van den mensch, bij de formulieren van eed of beloftens in 't concept-reglement bedoelt, geene andere rechten van den mensch verstaen worden, dan wel die rechten, welke en sooals deselve bij voornoemde publicatie afgekondigt bennen. Claerder sal dit voorkomen, wanneer men agt geve op het formulier van eed of belofte aen de secretarissen en griffiers voorgeschreven, alle welke bij eede of belofte hun selve verplichten moeten, zig te sullen gedraegen naer het voorschrift van de rechten van den mensch, vermeenende ik buyten de hier voorgem. publicatie geen voorschrift van de rechten van den mensch bekend te weesen, als over welke rechten de vinnigste verstanden, philosophen, rechts- en godtsgeleerden van den

beginne des werelds getwist hebben en tot het eynde des werelds sullen twisten sonder het hierin eens te sullen of te kunnen worden.

Om voorgemelde redenen vermeen ik, dat geen Roomsch Catholiek, behoudens de zuyverheyt van sijne leer en religie, vermag den eed of beloftens, bij het concept-reglement aen de amptenaeren voorgeschreven, af te leggen, van anderen af te nemen of daertoe aen te setten, waerom ik mij alsdan ook verplicht vinde, het voorgedraegen concept-reglement met *Neen* te improbeeren.

En daer de aengevoerde zwarigheden alleen uyt overtuyginge van gemoed en plicht, geensins uyt een quaed hart, bij mij voorkomen en bij veelen der voornaemste ingesetenen waerlijk resideeren, vertrouw ik, dat Ulieden, Burgers-Representanten! om de hiervoor aengehaelde gemoedsswarigheden en scrupuelen de meergem. formulieren van eeden of beloftens wel sullen gelieven ter zijde te stellen, of wel te altereeren, sooals de provisioneele representanten van 't Volk van Holland desselfs formulier van eed bij publicatie van den 11 Dec. 1795, uyt aenmerkinge derzelve bij veelen opgereezen gemoedsbeswaeren en scrupuelen, gealtereert en verandert hebben, en de Roomsche Catholiken laeten genieten die geruststellinge, van welke de provisioneele representanten van Bataafs Braband bij hunne publicatie van den 1 Oct. 1795 dezelve verseekert hebben.

In dese billijke hope en vleyend vooruytzigt heb ik d' eer, naer toewensinge van Heil en Broederschap, mij met allen eerbied en hoogagtinge te noemen.

Onder het door ons benutte stuk leest men nog:

Desen missiven, door mij, A. van Alphen, vic. gen. des Bisdoms van 's Bosch, onderteekent, is overgegeven aen een der representanten om in de vergaederinge in te leveren, of soodanig gebruyk daarvan te maken, als zoude meenen te behoren. Wat er van is geschiet, is mij onbekent, ondertussen is het reglement agter gebleven.

Van Alphen zond de memorie (ter verdere bezorging) aan de Bossche kapelaan J. Hoogaerts, die ze op 14 mei ontving, juist toen de representant J. P. van Ghert uit Baarle-Nassau (voordien protestant, maar toen, volgens Hoogaerts, vroom katholiek) bij hem was. Hoogaerts las ze hem voor, maar Van Ghert meende,

dat het beter was ze niet ter vergadering in te dienen, daar het reeds vast stond, dat de eed niet zou gevorderd worden. Ze werd dan ook niet ingediend, maar wel liet de vicaris haar „aen de voornaemste leden suppediteeren tot haer narigt voor 't toekomende" [38] en later tekende hij aan: „Dese memorie is geweest van een aldergelukkigste uytwerksel".

Van het opleggen van de eed aan de municipale ambtenaren werd inderdaad afgezien en in plaats daarvan zou men van hen de verklaring eisen: [39] „Ik verklaar te erkennen de Oppermagt des Volks van Bataafs Braband en beloove aan dezelve en aan de vergadering van deszelfs Representanten, als hetzelve vertegenwoordigende, gehouw en getrouw te zullen zijn en nimmer iets middellijk of onmiddellijk te zullen ondernemen of doen tot wederinvoering van het Stadhouderschap of van eenige erfelijke ampten of waardigheden, en voorts mij in alles stiptelijk te zullen reguleeren naar het reglement en instructie, gearresteert door voormelde Representanten den ..... en alsnu mij ter hand gestelt."

Ernstige bezwaren schijnen tegen deze verklaring niet gerezen te zijn.

II. De verklaring van 1798

De verklaring, welke de Constituerende Vergadering na de staatsgreep van 22 jan. 1798 aan alle politieke bestuurders en burgerlijke ambtenaren wilde voorschrijven, werd in den lande, en bijzonder in het zuiden, het onderwerp ener levendige discussie. Deze verklaring luidde: *„Ik verklaar mijn onveranderlijken afkeer van het stadhouderlijk bestuur, het foederalisme, de aristocratie en de regeeringsloosheid".*

Bij ver-uit de meeste katholieke geestelijken van het land ontmoete deze Verklaring zo goed als geen verzet. Tot de weinigen, die er strenger over oordeelden, behoorden de seminarie-president A. van Gils en professor G. Moser, twee mannen van groot gezag,

[38] Brief aan A. Gils 22 mei 1796; arch. sem. Haaren, coll. 8, nr. 66.
[39] Gelijk v. Ghert 14 mei aan Hoogaerts mededeelde.

speciaal op theologisch gebied. [40]) Beiden waren van oordeel, dat de Verklaring door geen katholiek mocht afgelegd worden.[41]) Van Alphen echter was het ditmaal niet met hen eens. Dit bleek al bij een bespreking, welke hij op 22 februari had in zijn pastorie te Schijndel en waaraan Van Gils, de drie dekens N. F. du Messie, pastoor te Boxtel, J. van Erp, pastoor te Oirschot, M. J. van Roosmalen, pastoor te Vechel, en de pastoor H. Pijnenburg van St. Oedenrode deelnamen. [42])

Nadat bij het aannemen der nieuwe staatsregeling op 23 maart de Verklaring verplichtend was gesteld voor eenieder, die zijn stemrecht wenste uit te oefenen, belegde hij op 17 april een nieuwe vergadering in zijn pastorie, nu van alle dekens van zijn vicariaat; behalve Van Gils en professor G. Moser was ook aanwezig Adrianus Oomen, die in de voorafgaande maand januari van pastoor te Gierle vicaris-generaal van het bisdom Antwerpen geworden was en nog in hetzelfde jaar tot president van het Bredase seminarie zou aangesteld worden. [43]) Tot spijt van de vicaris sprak Van Gils zich weer sterk uit tegen de geoorloofdheid der Verklaring, doch alleen Moser en W. I. de Bruyn, pastoor van Bokhoven en deken van Heusden kozen zijn partij.

---

[40]) Dr. v. d. Heyden blz. 335 schrijft: „Als vaktheologen reeds gewoon de termen tot op het been af te knagen, waren zij door hun Leuvense ervaringen met de Franse declaraties met verdubbelde waakzaamheid, om niet te zeggen tot wantrouwen gescherpt tegen alles, wat daarop geleek. Veel sterker dan hunne medepriesters uit de Bataafse Republiek waren zij gevoelig voor het argument van de ergernis, welke het afleggen van onze Verklaring zou kunnen wekken in Frankrijk en België, waar de „jureurs" zich ongetwijfeld op het Bataafse voorbeeld zouden beroepen en zich inderdaad ook beroepen hebben."

[41]) In zijn dagboek van 1797—1801 spreekt v. Gils van af 29 januari tot 22 juli 1798 bijna voortdurend over bewuste Declaratie, zie *B.B.* 239 v.v.

[42]) Dr. v. d. Heyden blz. 336, waar blijkt, dat v. Gils en Moser van uit het bisdom Antwerpen krachtig werden gestimuleerd om voet bij stuk te houden.

[43]) Adrianus Oomen was op de latijnse school te Turnhout en daarna aan de universiteit van Leuven studiegenoot geweest van Ant. v. Gils en evenals deze „primus Lovaniensis". Tot zijn dood 8 jan. 1817 onderhield hij een nauwe vriendschap met v. Gils. In *Brabants Jaarboek 1949* blz. 87 v.v. wijdde Aug. Commissaris een uitvoerig artikel aan hem, dat hij besloot met hem te noemen „een van de belangrijkste figuren in de geschiedenis van Noord-Brabant in de Franse tijd".

Oomen aarzelde wel enigszins, doch helde ten slotte naar de kant der meerderheid over. [44])

Om partijen tot overeenstemming te brengen, stelde Oomen kort daarop voor, dat Van Gils en Moser onafhankelijk van elkaar de kwestie met omstandigheden en argumenten pro en contra eens duidelijk op papier zouden stellen. Dit geschiedde; weldra ontving Oomen twee geschreven tractaten, waarin hij de kwestie uitvoerig behandeld vond. Natuurlijk kreeg ook Van Alphen beide handschriften te lezen, voor wien ze immers feitelijk op de eerste plaats bestemd waren.

De redenering van Van Gils en Moser was in hoofdzaak deze: De Verklaring vloeit voort uit het beginsel der volkssouvereiniteit. Dit beginsel is waar of vals, al naar gelang de zin, welke men er aan geeft; *waar*, als men het zó verstaat, dat elke wettige regeringsvorm in zijn oorsprong gevestigd wordt door de wil of de verkiezing des volks en dat de oppermacht bijgevolg in haar oorsprong (originarie) en in deze zin derhalve wezenlijk (essentialiter) bij het volk berust; [45]) *vals* daarentegen is het beginsel, als men het zó begrijpt, dat de oppermacht altijd werkelijk (actualiter) bij het volk moet berusten en door het volk of zijn gekozen vertegenwoordigers moet uitgeoefend worden, zodat dus elke niet-democratische regeringsvorm altijd en overal onwettig zou zijn. Welnu, uit de woorden der Verklaring en uit de omstandigheden (zoals de proclamatie van 23 maart 1798, verschillende artikelen der grondwet van 1798 en zo meer) is het genoegzaam duidelijk dat de Verklaring de erkenning insluit, dat het stadhouderschap, het foederalisme, de aristocratie, kortom elke niet-democratische regeringsvorm altijd en overal onwettig zou zijn, m.a.w. dat de Verklaring de erkenning insluit van het beginsel der volkssouve-

[44]) Dr. v. d. Heyden blz. 337, 338. Uit het dagboek van v. Gils (B.B. XII 251) blijkt dat de vicaris daags te voren bezoek had gehad van D. Polderman en J. Strijbos, zuiveringsagenten voor Peel- en Kempenland, die met het oog op de volksstemming over de nieuwe grondwet (op 23 april) alle onvertrouwde stemgerechtigden moesten royeren van de kiezerslijsten. Op hun rondreis bevalen zij, dat ieder stemgerechtigde vóór de stemming bewuste Verklaring moest afleggen. Frenken, *Helmond in het verleden* II 223, 224.

[45]) Van Gils, die *in die tijd* aldus schreef, lijkt ons niet zo aartsconservatief geweest te zijn, als men hem wel eens heeft voorgesteld.

reiniteit in zijn valse betekenis. [46])

Van Gils erkende uitdrukkelijk, dat velen zijner geloofsgenoten tegen zijn argumenten contra-argumenten aanvoerden, „die niet te verachten zijn" en hij wilde dezulken dan ook „geensints aanzien als doolenden of overtreeders". In zijn dagboek de komst van Van Alphen in het seminarie op 27 april vermeldend, tekende hij aan: „Sermo de Declaratione. Uterque inhaesimus suae sententiae, mansuete tamen". [47]) Zij bleven bij hun overtuiging, maar hadden behoorlijke waardering voor elkaars argumenten.

Begin-mei nam Van Alphen de pen op, om zijn weloverwogen mening tegenover zijn tegenstanders te verdedigen. Hij gaf aan zijn verweerschrift een opvallend uiterlijk door bij elk nieuw element in zijn redenering een nieuwe alinea te beginnen en elke alinea te nummeren, in navolging van de procureurs, die gewoonlijk soortgelijke vorm aan hun processtukken gaven. Het stuk, waarvan elke alinea een nieuwe schakel vormt in de stalen keten zijner bewijsvoering, laten wij hier volgen, met weglating van bedoelde nummering.

Er word geen eed gevraagt, maar alleen eene declaratie, welke dien graad van sekerheyd wegens de liceïteyt niet vereyst;

geenen haed, maer alleen eenen afkeer, die men kan en vermag hebben van iets, hetgeene in zig zelven geen quaed is.

Te meer vermag men zulk eenen afkeer te hebben, daer niet gevergt word te verklaeren, uyt wat hoofde of motiven imand van 't voorige bewind afkeerig is.

Indien den afkeer van 't stadhouderschap, foederalismus, aristocratie etc. gevergt wierd als voortvloeyende uyt dat vals principe, dat de souverainiteyt zoo essentieel en wesentlijk berust bij

---

[46]) Volgens v. Gils zou de Verklaring, om haar „in goed geweeten te kunnen doen", in deze voege moeten veranderd worden: „Ik verklaare in gevolge der Constitutionele grondwet, door het volk vastgesteld, voor wettig te houden alleen zoodanige burgerlijke regeeringsform van onze Republiek, welke gegrond is op de oppermagt des volks, en diensvolgens houde ik voor onwettig en met deeze gestelde grondwet strijdig alle erffelijke ampten en waardigheden in ons land, eischende dat aan de tegenwoordige bezitters, welkers recht hierdoor word te kort gedaan, behoorlijke schaavergoeding door de Republiek verleend werde."

[47]) *B.B.* XII 252.

het volk, dat alle andere regeringsformen, hoe en waar, verfoeyt moesten worden,

en dus ook het stadhouderschap, foederalismus, aristocratie etc. als strijdende met de rechten van den mens en souverainiteyt des volks,

zoo zoude dusdanige verklaring als voortvloeyende uyt gemeld vals principe ongeoorlooft wesen;

maer integendeel niet ongeoorlooft, indien gemelde afkeer uyt meergemeld vals principe niet word afgeleyd, maer dusdanige declaratie alleen word gevergt van een vrij souveraine volk, hetwelke zig eene constitutie formeerde,

de voorige regeringsform alleen uytsluyt, omdat dezelve over 't algemeen haetelijk was aan 't volk, gevaarlijk voor sijne vrijheyd, waarop 't altoos soo jalours is geweest, en gans niet strokende met de algemeene belangens der republiecq.

Dat niet in den eersten, maar alleen in den 2den zin de declaratie word gevergt, blijckt:

1° uyt genoegsaem het algemeen gevoelen van alle ingesetenen, geestelijke en wereldlijke, sooals mede uyt de particuliere gevoelens van verscheyden representanten;

2° uyt de Verklaringe zelf, sluytende juyst uyt die regeringsform, die, in andere landen onbekent, hier in voege was, en sluytende niet uyt die regeringsformen, die, hier in geen gebruyk, plaets hebben in andere landen, soodat de Verklaringe self zig bepaelt tot dese republiecq en dus uyt voorgemeld vals principe niet voort kan vloeyen, hetgeene nog claerder blijckt, wanneer men aenmerkt,

3° dat in gemelde Declaratie het foederalismus mede word uytgesloten, hetgeene met de souverainiteyt des volks, ook in den volstrecktsten sin der Franschen, bestaan kan en van 't beginsel der revolutie tot den 22 Januari l.l. heeft bestaen, sonder, quod notandum! dat ooyt tegen het foederalismus is opgeworpen, dat hetzelve zoude strijden tegens de rechten van den mensch of souverainiteyt des volks, maer alleen dat hetzelve met de algemeene belangens niet strookte. Hierbij komt

4° het request der Waldeckers, het rapport wegens hetzelve en het daarop gevallen decreet, waarbij de (Constitueerende) Vergaederinge van den eenen kant de gemoedsbeswaeren der Waldeckers heeft weggeruymt, terwijle het decreet der Vergaederinge onverandert is gebleven; [48]) dusdanig heeft eenieder gemeld

[48]) Enige officieren van het legioen uit het vorstendom Waldeck, die hier te lande in krijgsdienst waren, behoefden in februari 1798 bewuste verklaring slechts te doen *voor zover zij officier in dienst dezer republiek waren.*

rapport en decreet opgevat, sooals ook de periodike schrijvers.

De Verklaringe dus alleen bepaelt tot dese republiecq en den afkeer van 't stadhouderschap, foederalismus, aristocratie etc. niet afgeleyd wordende uyt meergemeld vals principe,

soo en is er vervolgens niets, dat het woord *onveranderlijk* hier vordert uyt te leggen in den stricksten zin, konnende geene verklaringen, strickt genomen, onveranderlijk zijn, evenmin als den mensch, die natuurlijk veranderlijk is,

maar veeleer in dien gemeenen zin, waerin soortgelijke woorden, b.v. *altijddurende* vrindschap, *eeuwigen* haet, *onsterfelijken* naem, *onversoenlijken* haet, *onveranderlijke* gevoelens etc. onder de menschen dagelijks gebruykt worden, namentlijk

voor eenen vasten, opregten en niet geveynsden afkeer, om alzoo alle draeyers uyt te sluyten ;

welke intentie nog claerder is op te maken uyt de voorrede of praeadvies, hetwelk het decreet wegens de bewuste Declaratie is voorgegaan.

Meergemelde Declaratie, alzoo bepaelt tot dese republiecq door genoegsaem het algemeen gevoelen der ingesetenen, door desselfs bwoordinge en opgevolgde verklaringe op 't request der Waldeckers,

kan ook door geene uyterlijke bijkomende omstandigheden of het gehouden gedrag der Vergaederinge getrokken worden in eenen zin, die ons geloof zoude compromitteeren,

want schoon men in den beginne der revolutie, door een algemeen enthousiasme vervoert, de regten van den mensch, genoegsaem zoo als de Franschen, heeft gedetailleert en geproclameert en self(s) in de provincie van Holland bij eede heeft willen doen aennemen,

soo is men egter daervan teruggekomen en heeft den eed ingetrokken, soo om gemoedsbeswaeren weg te nemen, als om aen de religie te defereeren, in soo verre

dat men nimmer de rechten van den mensch, zooals die door de provincie van Holland waren gepubliceert, meer heeft voorgedraegen,

maer alleen zig van teyd tot teyd heeft beroepen en alsnog beroept op de rechten van den mensch in 't algemeen, zonder dezelve te detailleeren op eene wijze, die aan onse religie direct zoude tegenstrijden.

Op den 19 Jan. deses jaers 1798 den representant Beyma [49]) voorstellende van op den 21 Jan. de vergaederinge extraordinair

[49]) De Friese heftige democraat C. L. v. Beyma.

te convoceeren, ten eynde op den verjaerdag van de dood van Louis Capet [50]) plegtig te zweeren haet aan 't stadhouderschap en aan alle overheersinge — Haarlemsche Courant, 23 Jan. —, is gemeld voorstel naer eenige discussiën gerejecteert, sonder een object van deliberatie te worden.

En immediaet naer de revolutie van den 22 Jan., wanneer er gedelibereert wierd over de bewuste Declaratie en sommigen wilden eenen haet verklaert hebben tegen het stadhouderschap, foederalismus en aristocratie, soo heeft men egter, om alle gemoedsbeswaeren te weeren en aen de religie te defereeren, in plaets van eenen haed gedecreteert eenen afkeer, den sagtsten termijn, die men kon gebruyken.

Zoodat het claer blijkt, dat onse representanten, schoon getrouwe navolgers der Franschen, in materie van religie nogtans dezelve, soo min als hunne principes, niet opvolgen.

En schoon er onder onse representanten zeker gevonden worden, geimbueert met die valse principes van den teyd, soo en kan of vermag men dezelve aen de Vergaederinge niet toeschrijven, dewelke, verre van den godtsdienst te willen vernietigen, denzelven aensiet als den basis van de societeyt.

Anders is 't gelegen met de Conventie in Vrankrijk. Daer heeft men de rechten van den mens op zijn manier geexpliceert, gepromulgeert en als den basis aangenomen; daarop heeft men geboud de constitutie en gededuceert alle die goddeloose wetten, die de religie vernietigen en de Kerke en desselfs hierarchie omverre werpen. Daer doet men opentlijk belijdenisse van die valse principes, men predikt se door geheel Europa en als een gevolg derzelver verclaert men alle andere regeringsformen, op gemelde valse principes niet gegrond, voor tyrannie.

Indien vervolgens dusdanige Declaratie wierd gevergt door de Franschen of dusdanigen, die opentlijk professie maken van dusdanige principes als de Franschen, zoude den declarant met reden moeten suspecteeren, dat dusdanige Verklaringe uyt voorgemelde quaede principes voortvloeyde,

en dus den afkeer van 't stadhouderschap, foederalismus, aristocratie etc. niet alleen wierd gevergt voor dese republiecq, als met desselfs algemeen welweesen niet strookende,

maer self(s) van alle stadhouderlijke, foederalistische, aristocratische regeringe, waar het ook zoude mogen wesen, als strijdende met de rechten van den mens en souverainiteyt des volks.

Doch integendeel, bij het maken van eene nieuwe Constitutie

---

[50]) Koning Lodewijk XVI.

door een vrij en souverain volk, de declaratie van afkeer van 't voorige gouvernement, dat alvorens hatelijk was bij het volk,

afgevordert door de Vergaderinge, welke van dusdanige valse principes geen openbaere professie doet,

natuurlijkerwijse moet beschout worden als zig bepalende voor dat land, waarvoor men de Constitutie formeert.

Hetgeene niet alleen door de bewoordinge en natuurlijken sin der Declaratie, maar ook door 't gemeen gevoelen —— sensus communis —— word bevestigt,

want daer in Braband [51]) groot en kleyn, geleert en ongeleert, geestelijk en wereldlijk, de jureurs self den eed beschout hebbende als ongeoorlooft en voortvloeyende uyt meergemelde valse principes,

zoo is hier integendeel de Declaratie over het algemeen van eenieder beschout als alleen te sien op onze republiecq en vervolgens niet voort te vloeyen uyt dat vals principium.

Dus bij het afleggen van de bewuste Declaratie er geen gevaer, immers merkelijk, is van eenige valse en met onse religie strijdende principes te beleyden,

konnende niemand gehouden worden de Declaratie in eenen anderen sin afgelegt te hebben, dan in denwelken zij van alle de inwoonders van dat gewest is opgevat en verstaen geworden.

Nemen gemelde aenmerkingen niet teenemael alle twijfels weg, mogelijk zullen zij dien graed van probabiliteyt bijbrengen, dat men sal hebben eene moreele zekerheyd van de liceïteyt van 't afleggen der Declaratie om de onbereekenbaere gevolgen voor de religie, welke bij het wijgeren derselve zeker zouden plaets hebben.

Tegen de Declaratie militeeren de volgende aanmerkingen :

Dat de z.g. rechten van den mensch schijnen overal aen 't order van den dag te zijn ;

dat dat vals principium, dat de souverainiteyt uyt kragt van de wet van den natuur zoo essentieel zoude zijn bij het volk, dat alle andere regeringsformen, op die souverainiteyt des volks onmiddellijk niet gegrond, onwettig en tyraniek zijn, tans de overhand schijnt te hebben,

vooral bij de Franschen, waervan wij afhangelingen sijn en geleyd worden ;

dat men in navolginge derzelve bij ons zig ook al dikwils beroept op die „geheyligde rechten van den mensch" ;

---

[51]) Belgisch Brabant.

dat men in de grondregels, [52]) waerop onse Constitutie gevestigt is, almede spreekt van „de onvervrimdbare rechten van den mensch", van „de oppermacht te resideeren bij het volk", dat dezelve „onvervrimdbaer" is etc., al hetwelk dusdanig eene Verklaringe suspect moet maken.

Dan hiertegens staet te bemerken :

Dat, schoon de representanten de Franschen in alles naervolgen in 't politike, zij egter tot nu toe ferm sijn gebleven wegens de religie. Den eed op de rechten van den mens, zooals die door Holland was voorgedraegen, is herroepen ; men beroept zig niet meer op de rechten van den mens als in 't algemeen. Den geest der (Nationale) Conventie is over 't algemeen voor de religie ; de uytdrukkingen vervolgens, die zeker qualijk hier en daar voorkomen in de algemeene beginselen, konnen niet aen quaede trouw, maer moeten veeleer aen onkunde toegeschreven worden, sijnde volgens den laetsten grondregel No 71 alle de voorige grondregelen voor veranderinge vatbaer.

Al hetgeene aenstootelijk voorkomt in de grondregelen en Constitutie, staet vrij erger, energieker en positiver in het manifest der Brabanders, [53]) uytgegeven *par l'Organe de l'Etat Ecclesiastique* etc. Niemant heeft zig hiertegen uytgelaeten, of laet er nog zig tegen uyt ; niemant heeft uyt dien hoofde de Staeten gesuspecteert, of haer religie in verdenkinge getrocken, niettegenstaende de solemneele belijdenisse van dusdanige principes. Behoren wij op dezelve wijse ons niet te gedraegen wegens onse representanten ? Zullen sij dulden, dat wij hun suspecteeren om eenige gevaerlijke uytdruckingen, die claer schijnen eerder uyt onkunde dan quaede trouw voort te vloeyen, wij die dezelve en nog ergere uytdrukkingen in een openbaer manifest der geestelijkheid zelf, om soo te zeggen, universeel geapprobeert hebben ?

Deze houding van Antonius van Alphen — aldus Dr. M. van der Heyden — was van zeer grote betekenis. Niet alleen de priesters van het Bossche vicariaat, doch ook de geestelijken uit de andere gewesten zagen naar hem op als naar een vertrouwde leider in deze zo ingewikkelde materie. Nu de hogere autoriteiten moeilijk te consulteren waren, was hij onder de Nederlandse priesters de eerste in waardigheid en ook in persoonlijk gezag.

---

[52]) De artikelen der grondwet.
[53]) Ten tijde van de (Belgisch-)Brabantse omwenteling in 1789.

Met name geldt dit voor het Bataafse deel van het bisdom Antwerpen. De priesters van het Bredase district, die de raad inwonnen van het Antwerpse ordinariaat, werden, nu de bisschop was uitgeweken, door de secretaris Antonius Oomen verwezen „naar den man van Schijndel". Zodra diens houding bekend werd, beschouwde men zowel in het Bossche als het Bredase de Verklaring vrij algemeen als geoorloofd. [54])

Onder de indruk der tractaten van Van Gils en Moser en waarschijnlijk ook onder pressie van uit Antwerpen, bijzonder van zijn broer Antonius, was Adrianus Oomen, bij wie Van Alphen zijn verweerschrift inzond, intussen van opinie veranderd en Van Alphen's tegenstander geworden. [55]) In een lange latijnse brief van 5 mei onderwierp hij onder de schuilnaam A. van der Aa het verweerschrift van de vicaris aan een openhartige critiek. De voornaamste passages nemen wij over.

... At quamvis observationes vestrae a cordato homine non facile traducendae sint ut infundatae aut contra rei naturam contortae, quamvis binae dissertationis [56]) assertis variis aliquae quidem opponi possint, ea tamen quae allegant dissertationes istae certo talia mihi apparent, ut in sincerum quemque hominem magnam impressionem facere debeant. Et si laxioris Theologiae principia —— quae Eximius Praedecessor Tuus [57]) tam gloriose, tantoque Ecclesiae bono oppugnavit —— serio evitare velimus, vix ullum reperiendum existimo, qui plena convictione asserat, quod presbyter Catholicus fundate moraliter certus esse possit de honestate famosae Declarationis .....

Art. 5 regularum generalium Constitutionis asserit: „Lex est voluntas totius corporis socialis expressa" etc. Si haec est essentia legis, ergo nec unus, ut in monarchia, nec aliqui, ut in aristocratia et foederalismo, legem umquam ferre possunt, adeoque numquam habere possunt essentialia supremae potestatis, comprehendentia certo legislativam potestatem. Nec dicatur, hoc tantum asseri pro hac replublica democratica, nam cum hoc ponant inter regulas *universales*, ut distinguunter contra particulares, satis innuunt, hoc ubique gentium obtinere debere...

---

54) Dr. v. d. Heyden blz. 334, 335.
55) *id.* blz. 343.
56) De geschreven verhandelingen van v. Gils en Moser over de Declaratie.
57) Mart. Steyart, vic. apost. van 's Bosch, 1691—1701.

Ex his et multis aliis sine temeritate concludi posse videtur, satis probabile esse, quod legislatores malignum de essentiali populi suprematiae principium profiteantur, adeoque timendum, ne illud in Declaratione intendant. Certe hoc dici posse videtur, quod de erroneo hoc principio hodiedum sint suspecti.

Hoc posito, formidabile evadit hoc Tilburgensis argumentum [58]) : Catholico non liceret coram Magistratu, suspecto de hæresi Marcionis, damnantis matrimonium ut in se malum, declarare se habere perpetuam aversionem a matrimonio, quamdiu nec in verbis declarationis, nec per authenticam interpretationem constaret, eam aversionem tantum haberi ob positivam coelibatus electionem ; idque quia alias timendum esset, ne per istam declarationem isti errori concedat aut concedere videatur. Ergo coram Moderatore Batavo, suspecto de hoc errore, quod suprema potestas resideat essentialiter in populo et quod proinde aristocratia etc. sint regimina jure naturae illegitima et mala, non licet Catholico pure et simpliciter declarare, se habere immutabilem aversionem ab aristocratia, nisi ex verbis declarationis aut authentica declaratione pateat eum errorem in declaratione non contineri. Et iterum [59]) : Tempore Arianismi non licebat signare formulam, in qua timendum erat, ne divinitas Filii negaretur; ergo nec hoc tempore democratismi signare licet formulam, in qua timendum, ne alia regimina ut illegitima in se traducantur.

Probabilitas praedicta inde etiam patere videtur, quod plerique eorum, qui pro liceitate Declarationis loquuntur, dubitant, timent etc. ; eorum vix ullus est, qui Declarationem suam juramento affirmare auderet.

Quare, Rev.me Domine, si hanc mihi audaciam condonare velis, suasor esse nolim, ut Rev. Vestra persona ad Declarationem transiret. Omnes enim Declarationes hodiedum odiosae sunt. Et sic, si quidam eo deveniant, aliis fortiter et finaliter resistentibus, dedecus quoddam in populi opinione conjicietur in eos qui Declarationem emittent ; relative enim ad clerum populus fidelis favere solet parti severiori. Considerandum etiam, quantopere suspectarum formularum signatores semper poenituerit !

Et quinam sunt, qui de hoc Declaratione forsan semel authentice judicabunt ? Nonne ille Sanctissimus Pontifex, illi ipsi sancti episcopi, qui ob constantiam in recusationem Declarationum et Juramentorum omnia pericula perpessi, spoliatione, deportatione, exilio mulctati sunt ? An illi benigne de insidiosis formulis judi-

58) Dit argument had Van Gils (Tilburgensis) in zijn tractaat gebezigd.
59) Ook het nu volgend voorbeeldje ontleende hij aan het geschrift van Van Gils.

cabunt, qui philosophiae venena recusantes, philosophiae insidiis eruditi, philosophiae telis confisci, gloriosos triumphos retulerunt?

Quare pro authoritatis Vestrae conservatione, pro universali subditorum in Personam Vestram amore intertinendo, pro Revmae Vestrae dignitatis honore — pro quibus conservandis omnia mediocritatis meae conamina toto affectu impendi —, expedire hic et nunc reor, ut non statim deveniatur ad Declarationem, sed ut firma potius et venerabunda representatione exponatur Potestati Imperanti [60]),quod juxta Constitutionem exercitio religionis nostrae praerequisita praefigi nequeant. [61]) Et sic hoc non possit, peti posset explicatio sensus intenti, aut offerri alia declaratio negativa, de non cooperando etc.

Quod me attinet, abesse minime potui, quin in hac incertitudine — ut in omnibus rebus difficibilibus hactenus facere consuevi — proprium Superiorem consularem. Docti enim aliis opponuntur ; Episcopi silent [62]); Internuntius [63]) debili ratione, nec firmiter resolvit ; confessores nostri Werbrouck et Van Eupen [64]) remittunt ad Psalmum 136, maxime ad v. 10 et ad Luc. 16 v. 29. [65]) Imo frater meus [66]) — qui satis dure mecum egerat, quod argumenta pro liceitate satis energice proposueram, ut in civitate vestra videre est [67]) — jam inde ita ad me scripsit : „Praevideo Declarationem, quae a vobis exgitur, ab omnibus et a singulo Vicario improbandam esse". [68])

Interim exprimere non possum, quantus dolor cor meum obruat, eo quod timeam dignitatem et authoritatem ecclesiasticam

[60]) Hij wenste, dat een paar geestelijken, liefst v. Alphen en Ign. v. Gils, mondeling overleg zouden gaan plegen met de voornaamste politici in Holland, of dat men zich minstens schriftelijk tot hen zou wenden.

[61]) Men vreesde, dat ook de priesters de Verklaring zouden moeten afleggen en wel op straffe van hun geestelijk ambt niet te mogen uitoefenen. En dat, niettegenstaande de grondwet vrijheid van godsdienst inhield !

[62]) De hier bedoelde bisschoppen, nl. die van Roermond, Mgr. v. Velde de Melroy, en die van Antwerpen, Mgr. Nelis, waren beiden naar het buitenland uitgeweken.

[63]) Ciamberlani.

[64]) Jos. F. E. Werbrouck en Petrus Simons v. Eupen waren vicaris-generaal van het bisdom Antwerpen.

[65]) Om te kennen te geven, dat zij liever geen theologische vragen wensten op te lossen voor vreemdelingen, zoals de Noord-Nederlanders, verwezen zij naar Lucas XVI v. 29 : „Habent Moysen et Prophetas, audiant illos" en naar Psalm 136 *Super flumina Babylonis* (v. 10 in dit citaat zal een schrijffout zijn): De Joden weigerden immers hun liederen te zingen voor de Babyloniërs.

[66]) Antonius Oomen, secretaris van het bisdom Antwerpen.

[67]) T.w. uit de brieven, welke hij geschreven had aan A. van Gils, president van het seminarie aan de Oude Dieze te 's Bosch.

[68]) Uit het postscriptum van de brief blijkt, dat drie van de Antwerpse vicarissen de Verklaring voor ongeoorloofd hielden, de vierde twijfelde.

detrimentum esse passuram ex hoc negotio. Utinam nihil dictum aut actum fuisset, antequam de uno agendi modo esset conventum !...

Fateor tamen observationes vestras maximam attentionem mereri ; quare earum transcriptum Antverpiam, sententia necdum lata, destinare intendo. Fateor interim etiam, contra easdem observationes satis solida opponi posse : 1e enim Moderatores Batavi non adeo favent religioni, quam ibi supponi videtur, nam ex art. 6 et 8 (Constitutionis) patet, quod non agnoscant necessitatem religionis ; art. 8 tantum commendat religionem naturalem et deïsticam etc.....

In Manifesto Brabantorum nullam puto reperiri malorum principiorum suscipicionem. Nisi enim ingens me ceperit oblivio, illi se fundant super abusibus et infractionibus Constitutionis suae quae infractiones juxta pactum bilaterale ipsos absolveba(n)t „van alle dienstbaerhijd". [69]) Deinde, quamvis impresserint par *l'Organe de l'Etat Eccl.*, certum est, quod nullum aut vix ullum membrum Status ecclesiastici illud noverit ; certe episcopi tunc latebant, nec quidquam noverant eorum, quae gerebantur, ut ipse testis sum nimium bene instructus. Tandem, quis umquam Status istius mali principii suspectos habuit ? Proin si illam, quam supponis, declarationem exegissent, quis timor subesse poterat ?...

Vanzelfsprekend wenste ook Van Alphen, dat de Verklaring, waarin hij slechts een oorzaak zag van verdeeldheid onder de clerus, werd ingetrokken. Op zijn verzoek was pastoor Ignatius van Gils 25 april naar Amsterdam en Holland vertrokken, om de verschillende volksvertegenwoordigers, met wie hij bevriend was, te polsen, of de Verklaring niet zou kunnen voorkomen worden.[70]) Hij bleef echter bij zijn overtuiging, dat het afleggen der Verklaring niet ongeoorloofd was. Toch erkende hij in zijn criticus een tegenstander, die hij niet onderschatten mocht. Zijn repliek van 14 mei [71]) werd er te geanimeerder om.

---

[69]) Krachtens de door hem bezworen Blijde Inkomste had Josef II (in navolging van de oude Hertogen van Brabant sinds 1421) zich verplicht de rechten en privilegiën van het Belgisch volk te eerbiedigen ; zou hij ze schenden, dan zouden de Belgen ontslagen zijn van hun plicht van gehoorzaamheid. Hierop beriepen de Brabanders zich in 1789 ten bewijze, dat hun opstand tegen de keizer niet onwettig was.

[70]) En tevens om de Hollandse geestelijkheid te weerhouden van het oprichten van een algemeen seminarie ; *B.B.* XXII 236, noot 22.

[71]) Op 9 mei had hij Oomen's brief van 5 mei nog niet ontvangen.

Quae in Proclamatione de 23 Martii 1798 dicuntur, sane nullo modo examen Theologorum sustinere queunt. Etiam adducta tua argumenta evidenter probant, quod aliunde certum, inter Representantes forte non paucos reperiri, qui principio moderno de essentiali democratia formaliter adhaerent; plures, qui materialiter, id est nescientes, quam cum doctrina fidei nostrae dicta principia repugnantiam habeant. De Proclamatione illa idem, ut puto, ac de Manifesto Brabantinorum est ferendum judicium.

Ad ea, quae de regulis universalibus adfers, nihil reponi poterit, quam quod rempublicam nostram democraticam respiciant. Regulae illae, etiam prout contra particulares, ex eis deductas, distinguntur, universales dici possunt, quamvis ubique gentium obtinere non debeant. Quiscumque enim legislator, qui leges condit aut constitutionem, generalia principia *sibi* assumit, quae velut regulae universales sunt respective ad particulares illas leges, ex eis deductas. Prooemium id indicare videtur: „waarop 't *zijne* staatsregeling vestigt", „waarna het *zijne* staatsregeling" etc.

Ulterius, quantumvis perversis principiis imbuti forent moderatores, non inde sequeretur, constitutionem, quam formant, esse illicitam; nec ille, qui eorum constitutionem admitteret, ex eo eorum principia admittere censeretur. Valeant haec quantum valere possunt, libenter admitto satis probabile, imo certum esse, inter legislatores quosdam formaliter, quosdam materialiter malignum illud principium profiteri; ast ex eo precise, ni fallor, deduci non potest illicitam esse Declarationem. Qui enim malis et perversis principiis imbutus est, non semper perversis illis principiis agit. Dubium enim non est, quin Hollandi ante annos aliquot principium illud perversum profiterentur, dum stadhouderatum adversantes jurejurando se obstringere debebant, ne amplius stadhouders eligerent. Et tamen nullus suspectus est, aversionem illam e perverso illo principio oriri. Sed sicuti nunc, ita et tunc judicatum est, stadhouderatum bono jublico minus convenire, quod nunc, sicut et tunc, aversionis causa fuit.

Ut igitur sciatur, ex quibus quis agat principiis, et an declaratio, quam exigit, illicita sit an non, verba declarationis attendi debent, uti omnes circumstantiae et sensus communis. Qua reflexione Tilburgensisis argumentum, quod tibi formidabile, mihi minus solidum apparet. Casum enim Magistratus, de haeresi Marcionis suspecti, in abstracto considerat et ab eo ad casum nostrum, omnibus circumstantiis vestitum, argumentatur. In casu Magistratus matriomonium omne totaliter et simpliciter excluditur, in casu nostro sola antiqua regiminis forma et non alia. Si a nobis aver-

sio exigeretur etiam a Regalitate aliisque non pure democraticis formis, paritas foret, victasque darem manus. In casu Magistratus supponi debet, non subesse etiam specialen causam similem declarationem praescribendi, falleret alioquin argumentum. Fingamus enim hominem Catholicum, juste ad mortem condemnatum; Magistratus praefatus ei vitam donat, ea tamen conditione ut matrimonio renuntiet, ne in posteris memoria ejus supervivat; hunc in finem ab eo exigit declarationem aversionis a matrimonio; an similis declaratione simili errorem Marcionis profiteri censeretur? Ulterius, si communis hominum, Catholicorum et Acatholicorum, sensus haberet, praescribi similem declarationem ex alia ratione et fine, an similes declarantes in suspicionem dictae haeresis venire possent? Si per authenticam interpretationem constaret, eam aversionem tantum haberi ob positivam electionem coelibatus, licita foret declaratio; mumquid hanc habemus in causa legionis de Waldeck? Saltem haec communis est apprehensio. Eadem reflexione solvitur argumentum ab Arianismo deductum. Directe agebatur de puncto fidei, cujus propugnaculum vox *consubstantialis* erat. Unice intendebant Ariani per subdolas suas formulas propugnaculum illud et consequenter fidem evertere; hic autem directe agitur de regimine politico et de aversione formae regiminis, quae modo odiosa erat, antequam de perverso illo principio communiter cogitaretur.

Quod plerique, qui pro liceitate declarant, dubitanter et timide loquantur, mirum non est. Contemnenda enim non sunt argumenta contraria; verum, an omnibus consideratis moralem certitudinem de liceitate actionis, dum agendum erit, tollant, aliud est. Reverentia pariter naturalis erga juramentum, quod ad mentem quoque petentis magis restringitur, quemque merito magis timidum reddit.

Judicium eorum, qui in causa fidei judices sunt legitimi, non formidarem. Hi enim pro noto suo in similibus agendi modo mature Declarationem examinarent, eamque in omni, cujus susceptibilis est, sensu censurarent. Et cum, sicuti consuetudo optima legum, ita communis sensus domesticorum, non extraneorum, optimus omnis declarationis sit interpres, hunc sensum communem prae caeteris prae oculis haberent. Atque hinc videmus easdem prorsus propositiones nunc catholicas declaratas, nunc haereseos condemnatas.

Confessores vestros singulari affectu veneror. Verum, ex eorum responsa — salva eis debita reverentia — clare patet, illos erga Hollandos non bene affectos — quo malo plures Brabanti laborant—, aut de statu quaestionis male instructos. Suam enim et

nostram causam manifeste confundunt responso suo, ubi tamen, fatentibus prorsus omnibus, tantum discrimen est inter causam et causam, ut mediocris ingenii et perspicaciae homo primo intuiti illud apprehendat. [72]) Experentia id docuit; ubi enim in Brabantia statim juramentum Gallicum sensus communis abhorruit, apud nos sensus communis Declarationem nostram licitam habuit. Nisi haec judiciorum diversitas a discrimine inter causam et causam proveniat, dicere debemus, aut Brabantos singulari dono a Deo illuminatos, aut Batavos excaecatos et a Deo derelictos.

Dein, quinam sunt nostri Moses et Prophetae, ad quos confessores illi remittunt, quosque audire debemus? Praecipuus sane Internuntius erit. Fateor, debilis est et non attentenda ejus ratio, interim Superior est, quem Hollandi audire debent; principia moderna et quid de iis Ecclesia judicat, ipsum non latet. Ruræmundensis [73]) silet, siluerunt pariter usque nunc Antverpienses. [74]) Confessores non minus gloriosi, auditis hinc inde rationibus, pro liceitate pronuntiarunt, sicuti communis fere clerus Batavus. Qui ergo sunt nostri Moses et Prophetae?

Laxioris Theologiae principia evitare debemus, sed et rigidioris. Viam mediam Eximius praedecessor meus Steyartius mire et gloriose tenuit, semperque sensui communi plurimum prae caeteris Doctoribus feliciter tribuit. Neque, ut puto, laxista haberi posset, qui in casu dubio nostro, consideratis omnibus, pro Declaratione pronuntiaret, eamque partem eligeret, quia, omnibus attentis, tutior est ipsius judicio.

Injuriosum quidem est religioni nostrae, quod talem Declarationem exigant veluti praerequisitum exercitio religionis nostrae; sed communis est omnibus quarumcumque religionum ministris injuria haec, quam nos soli sub priori gubernio ferre debuimus.[75])

[72]) In België was 5 sept. 1797 (ook aan de priesters) de eed voorgeschreven: „Je jure haine à la royanté et à l'anarchie, attachement et fidelité à la république et à la constitution de l'an III."

[73]) Mgr. v. Velde de Melroy.

[74]) De Antwerpse vicarissen-generaal.

[75]) Hij doelt op het feit, dat de Katholieken der Bossche Meierij zich meer dan 60 jaren lang lijdzaam gedroegen naar het plakkaat van 21 sept. 1730. inhoudende o.a. art. 1: geen priesters mogen hun bedieningen uitoefenen zonder schriftelijke toelating; art. 2: alle buitenlandse priesters en monniken worden uitgesloten; art. 3: de priesters moeten verklaren een hartelijke afkeer te hebben van het gevoelen dergenen, die leren, dat de Paus of enige andere kerkelijke overheid de macht heeft, om de onderdanen, vanwege ketterij of enige andere oorzaak, te dispenseren of te ontslaan van hun eed en gehoorzaamheid aan de Burgerlijke Overheden; het tegendeel van dit gevoelen moeten zij de leden hunner gemeenschap inboezemen en hen vermanen tot gehoorzaamheid aan de Staten en Magistraten en tot een vreedzaam en zedig gedrag; verder zullen zij niet contribueren om door enig ingezetene geld of

Tulimus eam tunc, quomodo eidem nos subtrahere poterimus nunc?

Honori nostro religionisque bono consulere debemus; in hunc finem, diffidens de meipso, undique consilium petii, neque me explicui, priusquam me fundate putarem habere moralem certitudinem de liceitate Declarationis ex consensu omnium, etiam eorum, qui se prius fortiter opposuerant.

Conciliando in nos subditorum amori et venerationi studere debemus; ast finem hunc negando Declarationem non obtinebimus. Fideles omnes Declarationem bona fide praestiterunt; de illicitate eos non præmonuimus; post captam resolutionem uni et alteri eam judicio nostro non illicitam diximus; conciliabimusne jam subditorum amorem et fiduciam, si hi divino cultu frustrentur ob recusatam a nobis Declarationem, quam ipsi omnes, scientibus et non contradicentibus nobis, praestiterunt? Convincemusne eos de periculo doctrinae et fidei nostrae, qui nullum in Declaratione principium agnoscunt, sed pro patria nostra pristinum regimen, jam dudum ante mota illa principia odiosum, excludere intendunt? Quomodo eis facile persuadebimus perversitatem principii de essentiali democratia, qui semper de suprema sua potestate gloriati sunt, et eadem democratia principia in Belgio tam solemniter publicata et ab omnibus cum applausu excepta fuisse non ignorant? In haec perversa principia hic et nunc publice invehi, judicio meo non feret prudentia.

Populus fidelis relative ad clerum favere solet parti severiori, id communiter verum est. Diviso enim super questione aliqua clero, populus pariter dividi solet, cujus pars major et sanior, electione nondum partis facta, severiori parti communiter adhaeret. Aliter tamen communiter erit, dum populus fere totus, sciente

geldswaarden te doen destineren, beloven of geven aan buitenlandse kloosters; ook zullen zij generlei absolutie of dispensatie van Paus of iemand tegen deze verklaring vragen of aannemen; art. 9: zij mogen geen kerkelijke bevelen uitvoeren of communiceren dan 14 dagen na het vertonen derzelve aan gecommitteerde Raden; art. 10: geen meerdere kerken of priesters mogen worden aanvaard; art. 12: insolentiën, hiertegen begaan, zullen op de Roomse ingezetenen van dorp of jurisdictie worden verhaald.

Conform aan genoemd art. 3 moesten de priesters bij het aanvaarden van hun ambt verklaren: „Ik, ondergeteekende, verklaare op mijn Priesterlijk woord, sonder eenige mentale reservatie, mij te conformeeren met hetgeene in het voorgemelde 3e art., aan mij voorgelesen, van de Roomsche Priesters word gerequireerd en beloove, mij daarnaar en naar den gantschen inhoud van het gemelde placaat te zullen gedraagen".

Bovenstaand plakkaat hing samen met het misbaar over het feit, dat in het Romeins brevier een vernieuwd officie van de H. Paus Gregorius VII was opgenomen, dat de excommunicatie en afzetting van Koning Hendrik IV memoreerde; *Kath. Encycl.* dl. 12, kol. 307, 308, *B.B.* XXI 53.

et non contradicente clero, partem, quam sibi sequendam duxit, modo elegerit, maxime dum majorem cleri partem, etiam non laxistam, sibi consentienten habet. In hoc posteriori casu non tam facile dedecus in populi opinione conjiceretur in eos, qui Declarationem emittent. Exemplo sit : fugitivi ad adventum Gallorum in Belgium, mox ut reduces fuerunt, declarationem emittere debuerunt ; non defuerunt argumenta contra istam declarationem, tum a ratione, tum ab auctoritate petita ; declarationem omnes praestiterunt, verum est cum restrictione quidam, alii pure et simpliciter. Non infirmiora erant argumenta, contra acceptationem *de Bons* deducta ; [76]) plures tamen acceptionem illam non tantum ut licitam defenderunt, sed et ea pro conservanda religione sub debito acceptanda esse censuerunt ; et tamen ex recusatione unius et alterius nonnisi particulare et personale malum timendum erat. Nullum inde dedecus conjectum in eos ; nihil eorum auctoritati detractum ; subditorum in eos amor et reverentia non inde imminuta. Fecerunt quod in dubio, omnibus consideratis, se facere posse crediderunt. Dum petitum fuit ab eis quod religio et conscientia facere non sinebant, fortiter restiterunt et confessores gloriosi facti sunt.

Manet sua cuique libera opinandi libertas ; ego autem èo res devenisse puto, quod pro conservanda cleri auctoritate et concordia, pro conservanda concordia et amore subditorum, pro religionis bono Declaratio, dum exigetur, recusari amplius non possit. Qualis enim non orietur confusio, si uniformitas locum non habeat ? Maxime cum hi, qui Declarationem suspectam habent, profiteantur sese non audere codemnare eos, qui Declarationem emittent.

Sed dices, his inconvenientibus obviari poterit „firma et venerabunda repræsentatione", qua exponatur, juxta Constitutionem quidem *praerequisita* praefigi non posse exercitio religionis nostrae. Sed crede mihi, non stetit per me, quod *suo tempore* similia conamina adhibita non fuerint. Dein, ut *firma* foret, deberet similis repraesentatio fieri ab omnibus ; ad hanc autem non amplius concurrent aliarum provinciarum sacerdotes, qui modo

[76]) Aan de priesters en kloosterlingen in België, wier kerken, kloosters of geestelijke goederen in 1796—'97 waren in beslag genomen, werd ter compensatie een zeker bedrag aan bons gepresenteerd, welke voor de terugkoop dier „nationale goederen" (in de volksmond „zwart goed" geheten) geldig waren. Door Rome werd 4 febr. 1797 bepaald : Licere ecclesiasticis, tam saecularibus quam regularibus, *bons* recipere et bona cum illis emere, non tamen animo dominium in bona empta acquirendi, sed ea servandi ecclesiis, ad quas pertinent. Kleyntjens S.J. *Brieven van Mgr. L. Ciamberlani* I 25, 110, 111.

pro parte maxima determinati sunt, quam sequantur partem. Tertio, nec ego credo, nec, ut puto, tu credes, hanc repraesentationem successuram nobis, qui similia subjectionis signa sub priori gubernio subire non recusavimus. Explicationem sensus intenti jure petere possemus. Et a simili supplica numquam alienus fui, sed dum de ea agebatur, reflectere feci Tilburgensem, quod similis supplica eadem prorsus esse deberet cum ea, quam officiales legionis de Waldeck obtulerunt, qui, ipso fatente, rem acu tetigerunt; quod proin in eamdem supplicam idem prorsus decretum caderet, aut ad illud, in causa officialium de Waldeck sumptum, remitteremur; inutilem proinde fore talem supplicam, qua numquam finem intentum obtinere possemus. Nihil tum temporis Tilburgensis explicuit, nec aliud medium designare potuit.

Dicis, Moderatores Batavos non adeo favere religioni quam supponere videor. Sed in tanta diversarum religionum congerie, quid aliud facere possunt Moderatores quam tolerare omnes, suam cuique protectionem promittentes? Quae in abstracto religioni aut Ecclesiae potestati nocere videntur, naturaliter intelligi debent conformiter ad decretum, quo Ecclesiam et Statum separantes, objecta religiosa a civilibus separasse censendi sunt. Et ego vix dubito, quin aliquando rebus ecclesiasticis sese immisceant; quod si contingat, id non Constitutioni, ast vitio Moderatorum imputandum erit, qui in hoc pares forent variis Principibus Catholicis, qui et ipsi, proh dolor! Ecclesiam jam dudum in miseram servitutem redegerunt. In hoc supposito tamen possemus et ex ipsa Constitutione libertatem nostram viriliter defendere deberemus.

Principia democratica, hodiedum praedominantia, in suo Manifesto Brabanti manifeste publicant, quibus positis, e contractu bilaterali a fortiori causae suae justitiam defendunt. Editum sit Manifestum illud insciis Episcopis et clero, editum aeque est eorum nomine et ab omnibus cum applausu exceptum, neque hactenus ab ullo eidem contradictum. Ignoraverint quae in initio gerebantur, equidem ignorare non potuerunt quae postea eorum nomine gesta et publicata fuerunt. Nemo unquam Status aut populum mali istius principii suspectos habuit; id verum est ob notum eorum religionis zelum et amorem, qui et fideles nostros animat. Sicuti enim Belgae principia illa amplexi sunt, sequelas illas malas ex eis profluentes minime praevidentes, ita de nostris judicandum. Quod si inter Moderatores nostris procul dubio reperiantur, qui formaliter perversis illis principiis adhaereant, similes pariter inter Status Brabantiae reperire erat.

Quod omnes declarationes hodiedum odiosae sint, verum est.

Debitum proin nobis incumbit avertendi et praeveniendi eas; si medium idoneum cum spe successus suggeri potest, libentissime illud amplectar. Si Declaratio praeveniri nequeat, puto pro religionis bono nos teneri emittere eam, ut post hanc fidelitatis nostrae tesseram tanto fortius unanimes nos opponere possimus, si quid amplius et deterius exigeretur in posterum unquam. Quis enim concipere, nedum describere poterit unquam tristes sequelas, si Declarationem emittentibus aliis, alii emittere recusent? Nemo declarantes condemnare audet hactenus, poterit proin et debebit grex adhaerere pastori suo declaranti; populus, qui, suspenso pastore suo, divino officio privatus, poterit et consequenter debebit a vicino pastore Sacramenta suscipere, eorumque officiis, dum fieri potest, interesse. Communitates, quarum plurimum interest divina officia in loco peragi, pastorem non declarantem ad hanc alternativam redigent, ut vel divina officia peragat, aut officium pastorale dimittat; Ordinarios urgebunt, ut alium presbyterum, declarare paratum, mittat; quod si (Ordinarius) recuset, maximis obloquiis et persecutionibus ipse exponetur, totaque religio subvertitur. Merito ante paucos dies Eminentia Sua [77]) beatam se dicebat ob *apertam* juramenti Gallicani perversitatem.

Haec non contentioso, sed docili animo tibi respondenda duxi; haec solido tuo judicio examina, consilioque tuo praelucere mihi perge. Litterae vestrae, nunquam non gratae, in hac perplexitate animi gratissime mihi erunt. Forte ampliorem instructionem mihi sperare licet ab Erudmo van Gils, cuius responsum aut praesentiam avide expecto. [78]) Tardante decreto forte quid amplius et aperte iniquius exigetur, quo quid nobis faciendum sit, clarius patebit.

In zijn antwoord (brief van 19 mei) erkent „het schalk manneke", zoals Adr. Oomen te Antwerpen geheten werd, [79]) dat Van Alphen de zaak zo-goed-als-maar-kan verdedigd heeft. Hij durft echter niet uitmaken, of diens aangevoerde redenen een voldoende graad van probabiliteit en morele zekerheid opleveren. Het voornaamste argument, de sensus communis, vindt hij hoogstens zuiver negatief, daar de grote massa des volks niet eens vermoedt, dat de Verklaring in dubbele zin kan verstaan worden. De z.g. sensus communis is bovendien vooral toe te schrijven aan het

[77]) De kardinaal van Franckenberg.
[78]) Ign. v. Gils was pas uit Holland thuis gekomen met enige gegronde hoop dat zijn reis „niet gansch vrugteloos" zou geweest zijn.
[79]) *Brabants Jaarboek 1949* blz. 85.

gezag van Van Alphen zelf, die in een brief aan de pastoor van Waspik, deken van Geertruidenberg, zich voor de toelaatbaarheid der Verklaring had uitgesproken. [80]) Ook tegen enkele andere argumenten brengt Oomen nog enige bedenkingen in [81]) en daarom smeekt hij de vicaris nogmaals dringend om samen met Ignatius van Gils alles in het werk te stellen, ten einde de Verklaring te voorkomen, of er een gunstige interpretatie van te verkrijgen. Van Gils acht hij voor de goede zaak van niet weinig nut om zijn intieme relatie met de voornaamste politieke personen des lands, doch diens grote omzichtigheid en keurige of althans zeer fijne beschaafdheid („maxima ejus circumspectio et humanitas ejus delicata aut certe subtilissima") weerhouden hem soms om met wat meer aandrang op te treden; indien daar zouden bijkomen Van Alphen's energieke handelwijs, voorzichtige schranderheid en het gewicht zijner waardigheid („energica vestra opera, prudens ingenium et dignitatis pondus"), dan zou men niet zonder enige hoop hoeven te zijn.
Van Alphen is op dit laatste schrijven van Oomen waarschijnlijk niet meer ingegaan.

Van priesters en andere godsdienstbedienaren werd de Verklaring niet afgevorderd, doch alleen van politieke bestuurders en burgerlijke ambtenaren, die haar algemeen zonder verzet schijnen afgelegd te hebben. [82])

III. Belofte of Eed van Trouw aan de Constituties van 1801—1810.

In het Bredase werden bedenkingen geopperd tegen de belofte van trouw aan de Constitutie van 1801, vooral wegens het daarin

80) Dr. v. d. Heyden blz. 333.

81) Waar hij het heeft over de afkeer der bewindvoerders van elke niet-democratische regeringsvorm, vermeldt hij, dat zij alles willen vernietigen, wat maar enigszins aan koningschap of aristocratie herinnert, zelfs straatnamen als Prinsengracht, Keizerstraat enz.

82) De verklaring, welke de nieuwe leden der municipaliteiten in juli 1798 aflegden, luidde:

Ik houde het Bataafsche volk voor een vrij en onafhankelijk volk en beloove aan hetzelve trouw; ik verklaar mijnen onveranderlijken afkeer tegen het stadhouderlijk bestuur, het foederalisme, de aristocratie en regeeringloosheid en beloove op mijn burgertrouw, dat ik met alle mijne vermogens den post als lid der municipaliteit van ..... mij opgelegd, getrouwelijk zal waarnemen.

vervatte beginsel van vrijheid aller godsdiensten. 't Was weer diezelfde Adrianus Oomen, sinds juni 1798 president van het seminarie te Breda, die onder het pseudoniem van A. van der Aa aan Van Alphen 1 nov. 1801 dienaangaande schreef:

Amplissimi Domini Antverpiensis novam Reipublicae Batavae constitutionem examinaverunt et gravamina aliqua reperiunt in illa, quae articulo 24 exigitur promissione. Nam articuli constitutionis 11, 12, 13 et 14 statuunt omnium religionum, Deismi etiam, tolerantiam ac protectionem, quin et (art.) 14 praerogativam quidem Heterodoxis concedit; [83]) imo (art.) 13 in possessione ecclesiarum, quas injuste possidere videntur, firmat haereticos, [84]) aliaque occurrunt, quae saniorum principiorum trutinam ferre non posse videntur. Hactenus tamen non audivi, quod laici fideles ullam circa illam promissionem moveant difficultatem... Unde rogo R.V.D., ut mature hanc rem perpendere dignetur atque dijudicare, an haec promissio illicita haberi debeat, et si illicita, an fideles laici de hac illicitate moneri debeant. [85])

Daar wij hierover verder niets vonden, heeft Van Alphen vermoedelijk geantwoord, dat men volgens zijn mening niemand over de gedane belofte moest verontrusten.

De eed op de grondwet van 1805 schijnt geen ernstige moeilijkheden opgeleverd te hebben. Evenmin de eed op de constitutie van 1806, waarbij men gehoorzaamheid zwoer aan de constitutionele wetten van het Koninkrijk en trouw aan de Koning. [86])

Kort na de inlijving van het Koninkrijk Holland in het Franse Keizerrijk, ten jare 1810, wilde het Frans bewind hier dezelfde eed invoeren, welke gold voor Frankrijk, de eed van 18 mei 1804

---

83) Volgens dit artikel zou de voormaals bevoorrechte (Hervormde) kerk haar salarissen blijven genieten tot een nadere regeling zou tot stand gekomen zijn.

84) Art. 13 bepaalde: „Ieder kerkgenootschap blijft onherroepelijk in het bezit van hetgeen met den aanvang dezer eeuw door hetzelve wierd bezeten."

85) *Coll. Il.* Voor de hier bedoelde collectie stukken, betreffende het bestuur van vic. v. Alphen, zie *B.B.* XIX 143.

86) In zijn vastenbrief van 28 Jan. 1807 (gericht aan de dekens van het vicariaat) toont Van Alphen zich wel bezorgd over het misbruik, dat door sommigen (vooral molenaars, bakkers en andere neringdoenden) van de wettelijk voorgeschreven beroepseden gemaakt werd. Hij schrijft: Quod anno preterito timebamus, proh dolor! etiam evenit. Promiscua illa juramenta, lege inducta, plurimis lapis offensionis et petra scandali facta sunt. Et utinam

(28 Floréal an XII), luidende: *„Je jure obéissance aux constitutions de l'Empire et fidelité à l'Empereur"*. Onder ede zou men dus moeten beloven te zullen gehoorzamen aan de constituties van het Frans Keizerrijk! Dat nooit! dacht Van Alphen. Deze eed moest hij veroordelen.

Omdat er echter onder zijn geloofsgenoten niet weinigen waren, wie de eed niet zo verwerpelijk voorkwam, achtte hij het raadzaam, de redenen, waarop hij zijn veroordeling grondde bij voorbaat op schrift te stellen. Hij deed dit in de Franse taal en zijn uiteenzettingen groeiden uit tot een pleidooi van niet minder dan 22 bladzijden schrifts, plus nog een aanhangsel van 9 bladzijden met toelichtende aantekeningen. [87])

Na vooropgezet te hebben, dat het voorwerp van een eed niet onbekend of twijfelachtig, maar bekend en zeker behoort te zijn, stelt hij de vraag, welke Franse constitutie in de eedsformule van 28 Floréal an XII bedoeld is. Die van 1791, welke het constitutionele koningschap in Frankrijk vestigde? Of de republikeinse constitutie van 1795? Of die van 1799? Elk der drie constituties onderwerpt hij aan een critisch onderzoek en komt dan tot de conclusie, dat ze alle drie gebaseerd zijn op beginselen (bijzonder op het beginsel ener bandeloze vrijheid) welke door Paus Pius VI bij breve van 10 maart 1794 waren veroordeeld. Is misschien — zo vraagt hij verder — het senatus-consulte bedoeld van 18 mei 1804 (28 Floréal an XII), dat Napoleon tot keizer verklaarde? Maar zowel de eed, welke de keizer daarop deed, als sommige artikelen van dat senatus-consulte zelf bewijzen, dat daarin diezelfde beginselen gehuldigd worden, „des principes subvertifs de

---

inter nos non reperiantur *qui consuant pulvillos sub cubitu manus* et *iniqua miseratione* ob populi miseriam *commoti*, perjuris non faveant, perjuria non foveant et accelerent *maledictionem, quae veniet ad domum jurantis in nomine Dei mendaciter* eamque funditus evertet; Ezech. C. XIII v. 18, lib. 2 Mach. C. 6 v. 21, Zachar. C. V v. 4.

Fatemur, gravissima sunt onera et maxima hominum in hocce negotio infirmitas. Et ob has rationes qui contraveniunt, non dure aut aspere promiscue sunt tractandi, sed in spiritu lenitatis et animo compassivo instruendi et corrigendi monendi sunt, *ne innitantur prudentiae suae*, sed pleni fiducia *omnem sollicitudinem projiciant in Deum, quoniam Ipsi cura est de nobis*; Prov. C. III v. 5, I Petr. C. V v. 7, Math. C. VI v. 33.

87) Deze aantekeningen schreef hij deels in het Frans, deels in het Nederlands.

la religion Catholique, que Pie VI a reprouvés et qui sont opposés à la constitution de l'Eglise selon Pie VII"... „Et cependant il est moralement certain, que c'est principalement à ce senatus-consulte, regardé par le gouvernement comme Constitution du nouvel Empire, qu'il exige le serment d'obéissance". Of — vraagt hij weer — zijn misschien de algemene grondregels van de vermelde constituties gezamenlijk bedoeld „en tant qu'ils ne sont pas contraires au régime actuel et au senatus-consulte, qui crea Napoleon empereur ?" Hij antwoordt : „Mais si on mettoit toutes ces constitutions dans un pressoir, il n'en découleroit qu'un suc amer et empoissoné, un venin mortel pour la Religion Catholique. On peut dire de toutes ces constitutions ce que Pie VI écrivoit au Cardinal de Loménie, [88]) archevêque de Sens, célèbre par sa defection de 23 Fevrier 1791 : „Qui ne voit, que la constitution, établi par l'Assemblé Nationale, en laissant à l'homme la liberté de penser et d'écrire ce qu'il lui plait sur les matières de religion, heurte de front la réligion elle même, et que tant d'autres nouveautés, qu'elle introduit, renversent absolument l'autorité de l'Eglise et anéantissent presque tous ses droits."

Men werpt op — aldus gaat hij verder — dat de Kardinaallegaat Caprara 19 juni 1804 verklaarde, dat de eed geoorloofd is. „Oui, mais c'est dans la supposition, qu'il se rapporte aux constitutions de l'Empire, par lesquelles ce même Empire est constitué, en faisant abstraction des lois... Mais cette supposition paroit absolument contraire à l'intention manifestée du gouvernement ; et si la reponse du Legat est bâtie sur un faux supposé, elle croulle d'elle même... Le Legat a donné sa déclaration le 19 Juin 1804, mais alors il ne connaissait pas encore formellement en termes exprès ce que le gouvernement regardoit comme les bases des *Constitutions de l'Empire* et de là vient la benigne interpretation à ce mot. [89]) Mais l'Empereur les a manifestées

[88]) E. Ch. Kard. de Loménie de Brienne.

[89]) Onder de losse aantekeningen achter in het handschrift schreef hij, blijkbaar ter illustratie van het geval-Caprara : „Een vader zegt tot zijn kind : Zult gij mij gehoorzaam zijn ? 't Kind kan sweeren : ja. Maar als die vader zegt : Hier is geld, ga naar den bakker om brood te koopen en steel behendiglijk bij die occasie een stuk caas ; zult gij mij hierin gehoorzaam zijn ? 't Kind mag, nog kan dit doen en dus ook niet sweeren gehoorsaam te zijn."

et caracterissées bien solemnellement le 15 Juillet suivant, lorsque dans l'église des Invalides à Paris il distribua les premiers étoiles de la Legion d'Honneur et prononca à haute voix le serment de cette legion d'honneur, qu'il termina par ces mots: *Vous jurez de concourir de tout votre pouvoir au maintien de la liberté et de l'égalité, bases premières de nos Constitutions".*

Ten laatste toont hij aan (o.a. uit redevoeringen van Lacépède, Portalis, Siméon en Lucien Bonaparte), dat de begrippen van vrijheid en gelijkheid, welke aan de Franse constituties ten grondslag liggen, geen andere zin hebben dan die, waarin de Paus ze veroordeelde.

Daar Van Alphen op 14 april van datzelfde jaar werd gevangen genomen en in ballingschap naar Frankrijk werd gevoerd, kreeg in zijn plaats de seminarie-president A. van Gils de toenmalige eedskwestie verder af te wikkelen. In de daarop volgende meimaand, kort na zijn thuiskomst uit Frankrijk, waarheen hij de gevangen vicaris was nagereisd, werd Van Gils ontboden bij de Prefect van het Departement te 's-Hertogenbosch, die hem mededeelde, dat de eed ook van alle priesters in het departement gevorderd zou worden. Gelukkig wist Van Gils door bemiddeling van de Bosschenaar H. de Wijs het Frans bestuur te 's Bosch tot het inzicht te brengen, dat de eed hier algemeen zou geweigerd worden. Daarom werd besloten, in plaats daarvan het formulier te kiezen, dat in 1801 in het concordaat met Napoleon door de Paus was goedgekeurd. De toenmalige provicaris F. A. de Wijs, pastoor te Boxtel, vond goed dat deze eed zou afgelegd worden, zodat toen niemand meer enig bezwaar maakte. Alleen om misverstand te voorkomen, verklaarden alle priesters, die aldus beedigd waren, openlijk en alom, dat gemeld concordaat voor ons vaderland niet van kracht was. [90])

IV. De Eed van 1815.

De grootste en zeker de langdurigste moeilijkheden ontstonden onder Koning Willem I wegens de eed op de grondwet van 1815, af te leggen door de leden der voornaamste regeringslichamen:

[90]) B.B. I 176, XII 190, 191.

Ik zweer, dat ik de grondwet van het Rijk zal onderhouden, zonder daarvan op eenigerlei wijze of onder eenig voorwendsel, hoe ook genaamd, af te wijken, dat ik de reglementen dezer Provincie zal achtervolgen en nakomen enz. Enkele artikelen der genoemde grondwet waren in strijd met de godsdienstige overtuiging en de belangen der Katholieken. Het ligt echter voor de hand, dat die artikelen veel meer aanstoot gaven aan de Katholieken in het Zuiden, het Katholieke België, dan aan die in het Noorden, waar de Katholieke bevolking eeuwen lang had geleefd onder de overheersing der Gereformeerden. Vonden de Katholieken in het Zuiden b.v. het beginsel van vrijheid aller godsdiensten, dat aan de grondwet mede ten grondslag lag, geheel en al te verwerpen, die in het Noorden met zijn gemengde bevolking achtten datzelfde beginsel althans te dulden. Toch beschouwde ook hier de overgrote meerderheid der geestelijken de voorgeschreven eed als ongeoorloofd. [91]) Het eerste en scherpste verzet ging evenwel uit van het Katholieke België, bijzonder van de Belgische bisschoppen, die in hun „Jugement doctrinal" het afleggen van de eed verboden. [92])

De strijd, welke de priesters in België, bijzonder Mgr. Maurits Jan Magdalena prins de Broglie, bisschop van Gent, ingevolge daarvan te doorstaan hadden, werd met de levendigste belangstelling door de geestelijkheid in het Noorden gevolgd. Onze Van Alphen stond met verschillende personen zowel in het Noorden als in het Zuiden des lands over de toenmalige eedskwestie in correspondentie, nu eens om inlichtingen te geven, dan weer om inlichtingen te ontvangen.

---

[91]) Al was de grondwet van 1815 in het algemeen gunstig voor de Katholieken van Nederland, is toch de bewering van Dr. J. de Jong, *Handb. der Kerkgesch.* III 220, „zij maakten dan ook geen moeilijkheid" niet houdbaar.

[92]) Terlinden, I 102 v.v. Bij breve van 1 mei 1816 prees Pius VII de Belgische bisschoppen en liet hij hun weten, dat hij de Koning voorstellen zou doen om alle moeilijkheden op te lossen. Terlinden I 174 vermeldt de brief der bisschoppen van 8 juni d.a.v. en die van Jozef Forgeur, vicaris-generaal van Mechelen, van 24 juni, waarin zij de Koning verzoeken om 's Pausen bemiddelingsvoorstellen te willen aannemen. Een soortgelijke brief werd ook door J. A. Barrett, de eminente vicaris-generaal van Luik, aan de koning gericht; daar deze niet door Terlinden wordt vermeld, zullen wij hem als *bijlage I* hierachter mededelen.

Bij koninklijk besluit van 25 febr. 1817 werd de eed ook opgelegd aan alle ambtenaren der *justitie*, rechters, advocaten enz. Te 's-Hertogenbosch werd hij in het begin (maart 1817) door betrekkelijk vele rechterlijke ambtenaren zonder enig verzet of voorbehoud afgelegd, blijkbaar tot groot verdriet en ergernis van Van Alphen, die in die dagen schreef: „Ongelukkige politiek! Op den kemel en het oog der naalde word niet meer gedagt." [93])

Evenals elders, waren ook in het vicariaat van Breda de geestelijken algemeen van oordeel — gelijk een hunner vertrouwelijk schreef aan G. Moser — dat de eed ongeoorloofd was. De vicaris A. van Dongen was echter van een andere mening; [94]) als argumenten voerde hij aan: De constitutie verzekert vrijheid van godsdienst en dus kan de vorst niet de bedoeling hebben iets op te leggen, wat daarmede in strijd zou zijn; ook is er verschil tussen de Belgen, die de R.K. godsdienst altijd als de staatsgodsdienst gekend hebben, en ons, die meer onderdrukt zijn geweest. [95]) Dit laatste was waar, maar toch haperde er wel iets aan deze redenering. „Indien er bij Ul. geen beter kleermakers woonen als hier" — aldus de zoeven aangehaalde geestelijke in zijn brief aan Moser —, „dan weet ik niet, hoe het met de mantels zal gaan; men maakt ze wat al te kort en dus dekken zij niet." [96])

Voor Van Alphen, die reeds pijnlijk was getroffen door Van Dongen's handelwijze in de kwestie der geldelijke toelagen, door de regering aan de geestelijkheid toegekend, moet diens houding in de eedskwestie een nieuwe bittere teleurstelling geweest zijn. Toch werd te 's-Hertogenbosch uitgestrooid, dat Van Alphen zelf zich ten gunste van de eed zou uitgesproken hebben. Onmiddellijk kwam hij daar fier tegenop in een brief van 27 maart 1817 aan de Bossche clerus: „Nescio me huic divulgationi ansam praebuisse. Id scio, me semper a similibus juramentis alienissimum fuisse et de eo, de quo agitur, praesertim post judicium

---

[93]) *Coll. IV.*

[94]) Het slechte voorbeeld, gegeven door Mgr. F. A. graaf de Méan, zal waarschijnlijk op hem van invloed zijn geweest.

[95]) Wij weten niet of Van Dongen de eed ook in het openbaar vergoelijkt heeft.

[96]) *Coll. III, doss. IV.*

tot tantorumque Episcoporum et Ordinariorum, [97]) quibus accessit S. Sedis judicium, [98]) satis superque, quantum circumstantiae permittunt, intimatum. Patres nostri pro conservanda fidei et morum integritate omnibus renuntiarunt, nihil iis defuit, fidemque servarunt. Faxit Deus, ne nepotes eorum pro conservandis officiis fidei renuntient et omnia amittant." Verder vroeg hij dringend, dat de leden van de Bossche clerus onder de leiding van hun deken een en dezelfde gedragslijn zouden volgen. [99])

Voor de practijk der geestelijkheid stelde hij navolgende regels: De eed mag niet gaaf en onbepaald (pure et simpliciter) afgelegd worden. [100]) Wie hem gaaf en onbepaald hebben afgelegd, moeten hem (liefst schriftelijk) herroepen; anders moeten zij geacht worden de absolutie onwaardig te zijn. Deze herroeping kan geschieden door aan degenen, voor wie de eed is afgelegd, te verklaren (zoo mogelijk schriftelijk), dat men hem beschouwt als afgelegd „voor zooveel het civiele of burgerlijke aangaat, behoudens de leer en discipline der R.K. Kerk" en dat men, indien de Koning deze verklaring niet aanneemt, zijn eed als niet afgelegd beschouwt. [101]) Wie echter de eed zullen afleg-

---

[97]) Het *Jugement doctrinal.*
[98]) De breve van 1 mei 1816.
[99]) *Coll. III, doss. IV.*
[100]) Dienaangaande schreef hij o.a. „Anders is het te beloven gehoorsaem en rustig te zullen leven in een rijck, ook onder eene constitutie, welke in sommige pointen met onse religie niet strookt; anders bij solemneele eeden zig te verbinden om te mainteneren en te handhaven eene constitutie, welke stellingen en wetten bevat, contrarie aan onse religie; het eerste gebied, het tweede verbied ons onse religie"; *Coll. III, doss. IV.*
[101]) Heel in het begin schijnt hij verlangd te hebben, dat de rechters, welke de eed zonder enige restrictie gedaan hadden, bij de koning een rekestje zouden indienen van ongeveer navolgende inhoud: Ondergetekenden hebben op order van Uwe Maj. de hun voorgeschreven eed te goeder trouw afgelegd, waarna echter gewetensbezwaren bij hen zijn opgekomen „wegens eenige verplichtingen in de constitutie"; zij betuigen gehoorzaamheid en liefde aan Z.M., maar verzoeken hun eed als niet afgelegd te beschouwen. Indien zij hun ambt mogen blijven behouden, bieden zij Uwe Maj. tot waarborg aan hun rechtzinnige verklaring en verzekering van houw en trouw aan Uw koninklijk persoon en gezag en hun ambt te zullen uitoefenen, zoals van brave rechters vereist kan worden. Zij beloven verder dusdanige eed te willen afleggen, „die Uwe Maj. met overleg en goedkeuring van den Stoel van Rome zal gelieven voor te schrijven"; *Br. en Circ.* Zoals bekend, wilde de koning niets weten van onderhandeling met Rome, noch van gewetensbezwaren, noch ook van enige restrictie.

gen onder het zoeven vermeld uitdrukkelijk voorbehoud („voor zooveel" enz.), zijn niet te verontrusten. [102])

Ook nu, evenals bij meer andere gelegenheden, had het Gouvernement zijn bijzondere aandacht gevestigd op de houding van de Bossche vicaris. Dit blijkt uit een schrijven, hem 14 april 1817 gezonden door de gouverneur van N. Brabant, C. G. Hultman. De Directeur-generaal voor de Zaken van de Kath. Eredienst (Baron Goubau) is „door eene geloofwaardige hand" geinformeerd — aldus de gouverneur —, dat de vicaris aan zijn geestelijkheid een mandement heeft uitgevaardigd, om de absolutie te weigeren aan allen, die de eed op de constitutie hebben afgelegd. Genoemde Directeur wil wel eens weten, wat de vicaris „tot zulk een roekeloozen stap" heeft bewogen. [103]) De vicaris antwoordt hierop, dat hij geen mandement over de eed heeft uitgevaardigd, maar wel overtuigd is, dat de eed, „suyver en sonder restrictie" afgelegd, ongeoorloofd is; de redenen daarvan haalt hij aan. Telkens als geestelijken of leken hem naar zijn mening vroegen, heeft hij een duidelijk antwoord gegeven en gezegd, dat een soort van herroeping moet plaats hebben, indien de eed op die wijze is afgelegd. [104]) Zo doende meent hij niet roekeloos gehandeld, maar zijn plicht gedaan te hebben. [105])

Niettemin werd hij nog aan een gerechtelijk verhoor onderworpen, gelijk hij schrijft in een brief van midden augustus 1817, waarin hij Kardinaal de Litta, prefect der Propaganda, over ver-

---

[102]) Op een vraag van Cramer, aartspriester van Holland en Zeeland, die vreesde, dat de eed ook van de geestelijkheid zou afgevorderd worden, gaf de Congr. de Propag. hem (door bemiddeling van Ciamberlani) 17 aug. 1817 ten antwoord: Communicetur oratori resolutio S. Congregationis super eodem dubio, proposito per curiam episcopalem Gandavensem, cui dubio tunc fuit responsum ita: Quatenus clerus se non valeat eximere ab emittendo juramento, detur ei facultas utendi formula approbata in Concordato Gallico anni 1801, vel si id obtineri nequeat, permittatur, ut emittat juramentum cum sequenti clausula: „Ego juro me observaturum etc. in solis tamen rebus ad ordinem civilem pertinentibus"; *Arch. Aartsb. Utr.* Dl. 20 p. 257, 258, Allard p. 420.

[103]) *Coll. III, doss. IV.*

[104]) Hij schrijft: „Sommigen legden den eed af gaaf en onbeperkt; anderen aarselden of weygerden; anderen bepaalden denzelven bij sekere voorwaarden en restrictiën."

[105]) *Coll. III, doss. IV.*

schillende aangelegenheden raadpleegt: „aliud quod nos torquet et viam ad defectionem a fide parat, juramentum est, quod ad manutenendam constitutionem exigitur et ad excludendos ab officiis primariis Catholicos timoratos unice excogitatum apparet. Occasione illius juramenti gubernium multum offendi et inquisitionem procuratoris fisci [106]) in me provocavi. Juxta sana religionis nostrae principia in simplicitate respondi. Periculum *pro praesenti* transiisse apparet". [107])

Daar de koning en het gouvernement geen enkele restrictie wilden aanvaarden, bleven de moeilijkheden voor de Katholieke ambtenaren steeds voortduren. Sommige Katholieke Brabanders lieten niet na, hun bezwaren aan de koning persoonlijk bekend te maken, o.a. V. A. van Rijckevorsel [108]) en Louis Gast, leden der rechtbank van koophandel te 's Bosch. Beiden gingen in 1819 samen bij Z.M. op audiëntie. Aan eerstgenoemde verzekerde de koning alsdan, dat het nimmer zijn bedoeling was geweest, door het opleggen van de eed zijn R.K. onderdanen te verontrusten of iets van hen te vorderen, dat in strijd zou zijn met de beginselen hunner Kerk; hij zou kunnen aannemen, dat er in de constitutie van 1814 min of meer zwarigheid voor de Roomsgezinden kon gevonden worden, doch dat men tegen de eed op de constitutie van 1815 ook maar het minste bezwaar kon maken, verwonderde hem. Toen L. Gast alsdan iets wilde zeggen over de restrictiën, beduidde de koning hun, dat zij konden heengaan. Ook Dr. Henr. Verhagen uit St. Oedenrode, lid der Provinciale Staten van Noord-Brabant, ging ter audiëntie bij de koning, die hem goedgunstig voorstelde zijn bezwaren schriftelijk in te dienen. Kort daarop, bij gelegenheid ener tweede audiëntie, presenteerde de doctor aan de koning het verzoekschrift, dat wij hierachter, tegelijk met een interessant verslag van het onderhoud tussen hem en de koning, zullen mededelen in bijlage II.

Al wat de regering aanwendde, om de eed gaaf en zonder

---

106) De fiscaal bij het Hof van Justitie.
107) *Coll.* II. 27 april had hij aan de Propaganda bericht: „Ob responsum illud me incipiunt prosequi; timeo mihi".
108) Victor Andreas v. Rijckevorsel, geh. met Theodora M. J. v. Lanschot.

restrictie te handhaven, had slechts tot gevolg, dat het verzet der Katholieken er nog door aangroeide, velen hunner geen openbare ambten wilden bekleden en anderen zich liever uit hun ambt lieten ontzetten, dan op de voorgeschreven wijze beëdigd te worden. [109]) Koning en gouvernement oordeelden het daarom ten laatste raadzaam wat meer toegevendheid te gaan betonen. [110]) Vandaar hun meermalen van toen af herhaalde verklaring, dat de eed alleen op het civiele, niet op de godsdienst betrekking had. Ook begonnen de eedafnemers sinds ongeveer het midden van 1820 op vele plaatsen de restrictie „salva religione" toe te laten.

De verklaringen van koning en gouvernement, dat de eed slechts het civiele betrof, konden Van Alphen niet gerust stellen. Ze waren immers slechts aan deze of gene in het particulier afgelegd en hadden dus slechts een *particulier* karakter; geen enkele *officiële* uitspraak werd gedaan. Bovendien waren sommige uitlatingen of daden van leden van het gouvernement in flagrante strijd met die verklaringen. Ook volgden de koning en zijn ministers niet altijd dezelfde gedragslijn. Te 's Bosch b.v. waren door een der Ministers drie voorname personen uit hun ambt ontslagen, omdat zij vóór hun beëdiging mondeling verklaard hadden, dat zij de eed alleen met betrekking tot het civiele beschouwden. Toen zij zich daarover schriftelijk bij de koning beklaagden, werden zij door hem onmiddellijk in hun ambt hersteld.

Toch hechtte Van Alphen aan bovenbedoelde particuliere verklaringen des konings nogal enige waarde, vooral omdat de Directeur-generaal van de Kath. Eredienst en verschillende hooggeplaatste ambtenaren, zoals de twee opeenvolgende gouverneurs der provincie Noord-Brabant, openlijk als hun overtuiging had-

---

[109]) Zo ontving de plaatsvervangende vrederechter in het kanton Eindhoven, A. van den Moosdijk, op 1 mei 1820 zijn ontslag, omdat hij op 29 maart de door hem afgelegde eed had herroepen met de schriftelijke verklaring, deze te beschouwen „voor zooveel het civiele of burgerlijke aangaat, behoudens in alles de leer en discipline van de R.K. Kerk"; *Coll. III, doss. IV.*

[110]) Alleen voor het bisdom Gent wilde de regering van geen toegevenheid weten, zolang Mgr. de Broglie daar aan het bestuur bleef.

den uitgesproken, dat de eed enkel maar een burgerlijke strekking had. Van nog meer beslissende betekenis achtte hij het getuigenis van de procureur-crimineel in Noord-Brabant, Jan van Blarkum; hem gaf de koning einde-november 1820 de verzekering, al zo dikwijls aan anderen gedaan, dat de eed slechts het burgerlijke betrof en dat hij hiervan gaarne een officiële verklaring zou geven, „zoo het niet per se onnoodig was en zijne verklaring niet weder aan andere verklaringen zoude onderworpen zijn"; tevens gaf de koning hem zijn vurig verlangen te kennen, „dat men betrouwen in hem stellende, daarbij zou berusten". Het gezag van Van Blarkum, die ex officio moest waken over de naleving van 's lands wetten en als de vertegenwoordiger des konings in de provincie Noord-Brabant kon beschouwd worden, gaf „een soort van legaliteyt" aan alle vorige verklaringen des konings, meende Van Alphen.

Naar zijn inzicht had men nu hier dezelfde toestand als in Frankrijk; toen Lodewijk XVIII aan de Paus verklaarde, dat de daar gevorderde eed alleen sloeg op het civiele, berustte Z.H. daarbij en werd de eed van toen af zonder verder bezwaar door de Franse katholieken afgelegd. Hij was dan ook van gevoelen, dat de hier voorgeschreven eed nu niet langer meer als ongeoorloofd hoefde beschouwd te worden en voortaan zonder enige verklaring of restrictie mocht afgelegd worden, want was zijn betekenis tot dan toe onbepaald, duister en onzeker geweest, nu was dit niet meer het geval; nu immers was de eed „genoegsaem bepaelt", als alleen slaande op de burgerlijke plichten en betrekkingen. Niet wij of onze principes zijn veranderd — zo oordeelde hij —, maar het voorwerp van de eed is veranderd; zouden wij hierin misleid worden, dan zouden wij de koning later terecht kunnen toevoegen: „Sire, indien wij ons hierin bedrogen hebben, zijn wij door U bedrogen, want Uwe Maj. heeft ons, zoo door zich zelve als door zijnen gouverneur over ons gestelt, dusdanig versekert, dat er geen twijfel voor ons kon overblijven."

Aan alle Ordinarissen van België maakte hij zijn veranderde zienswijze bekend, maar alvorens een besluit te nemen, wilde hij eerst nog de mening horen van enkele dekens uit het vicariaat,

nl. van H. den Dubbelden, pastoor van Gemert en deken van Helmond, M. Burgers, pastoor van Geffen en deken van Oss, J. van Heesbeen, pastoor van St. Oedenrode en deken van Eindhoven en J. van Erp, pastoor van Oirschot en deken van Hilvarenbeek. Aan elk van hen zond hij 13—15 december een confidentieel schrijven, waarin hij hun zijn mening over de nieuwe status quaestionis mededeelt en dan hun oordeel daarover vraagt. [111]) In het bijzonder stelt hij hun de vraag, of zijn opinie ten minste niet voor probabel mag gehouden worden, „daar in probabilibus de sententie, welke strekt tot welwesen en behoud van geloof en zeden, ten allen tijde van de Kerk als tutius is gehouden"; en vervolgens, „of in dese tijden de verschilligheyd van gevoelens, de swak- en krankheyd van sommigen, het gemor van anderen, de misagting van ons en van ons gezag uyt hoofde van rigorismus boven veele anderen, [112]) de ontzetting van alle godvreezende Roomsch-Catholijken uyt hunne posten, de vervulling derzelve door Protestanten etc., dese opinie niet tutius maken". Weldra immers zal hier in deze provincie „de organizatie der beampten" plaats hebben; de minister van justitie C. F. van Maanen heeft den fiscaal reeds aangeschreven „om te vigileren, dat er bij het afleggen van den eed niets werd toegelaten, nog restrictie, nog voorafgaande verklaring". Allen, die de eed niet gaaf zullen willen afleggen, zullen uit hun ambt ontzet worden. [113])

Het antwoord van H. den Dubbelden was, dat hij zich met de opinie van de vicaris volkomen verenigde. Aan M. Burgers en ook aan J. van Heesbeen kwam die opinie wel gegrond voor, maar toch was hun antwoord, vooral dat van J. van Heesbeen, meer weifelend. J. van Erp was het met de vicaris volstrekt oneens, naar zijn mening bleef diens sustenu, ondanks al de aangevoerde redenen, maar twijfelachtig [114]) en „in dubio jurare non licet";

---

[111]) De mening van pres. v. Gils zal hem wel bekend zijn geweest (prof. Moser was toen reeds overleden).
[112]) Bijzonder in de noordelijke provincies.
[113]) De dekens moesten zijn schrijven zo spoedig mogelijk terugzenden.
[114]) In de aangehaalde particuliere verklaringen des konings stelde hij geen

hij vond daarom best, dat men dezelfde practijk zou blijven volgen, welke men tot dan toe gevolgd had.

Na zich vervolgens nog vergewist te hebben van de verklaring des konings ten overstaan van de procureur-criminaal J. van Blarkum, nam de vicaris eindelijk zijn besluit. [115]) Per circulaire, gericht aan de diverse dekens, publiceerde hij aan zijn geestelijkheid, [116]) dat men volgens zijn persoonlijke opinie de eed zonder meer mocht afleggen, althans mits onderwerping aan een eventuele beslissing van de H. Stoel; deze sententie kwam hem als zeker en in ieder geval als tutior voor en de geestelijken moesten ze aan hen, die de eed hadden af te leggen, bekend maken. [117]) Overigens wilde hij aan niemand van zijn geestelijken in deze een *verplichting* opleggen, zodat iedereen kon handelen volgens eigen conscientie. Wel schreef hij hun voor, dat zij de ambtenaren, die de eed zonder enige verklaring of restrictie zouden afleggen, moesten laten beloven, liever hun ambt vaarwel te zeggen, dan ooit iets krachtens hun ambt of eed te zullen doen in strijd met godsdienst of kerk. Hij sloot zijn circulaire met de verzuchting: „Utinam lapis ille offensionis e medio eriperetur!"

Sinds een verklaring van de Directeur van de Kath. Eredienst over de zin van de eed, gegeven met 's konings toestemming 14 augustus 1821 aan de vicarissen van het bisdom Gent, [118])

---

vertrouwen. Iets anders ware het geweest, schreef hij, indien de koning aan de Belgische bisschoppen na hun jugement doctrinal een dergelijke verklaring hadde doen toekomen, „hetgeen zoo gemakkelijk en natuurlijk was".

[115]) De heer v. Blarkum gaf hem op 22 dec. met alle bereidwilligheid een schriftelijke bevestiging in forma van 's konings verklaring. 11 jan. 1821 zond de vicaris aan v. Blarkum een brief, waarin hij hem dankbaar liet weten, dat hij zijn persoonlijke mening over de eed aan zijn geloofsgenoten had bekend gemaakt, zie bijlage III. v. Blarkum zond deze brief (waarschijnlijk in overleg met de vicaris) onmiddellijk door aan de Minister van Justitie, die antwoordde, dat Zijne Maj. aan de procureur deswege „Hoogstderzelver welgevallen" liet betuigen. Bij confidentieel schrijven van 6 febr. 1821 deelde v. Blarkum dit weer mede aan de vicaris. Zo kreeg deze de nodige bewijsstukken in handen voor het geval, dat zich later moeilijkheden zouden voordoen.

[116]) De circulaire aan J. Hoogaerts, deken van 's Bosch, is gedagtekend 27 dec. 1820.

[117]) Zij mochten hun echter geen afschrift zijner circulaire in handen geven en de circulaire zelf moesten de dekens hem zo spoedig mogelijk terugzenden.

[118]) Na de dood van Mgr. de Broglie, † 20 juli 1821.

werd ook in België algemeen aangenomen, dat de eed alleen op het civiele betrekking had. [119]) Daarmede waren de moeilijkheden eindelijk over het gehele land uit de weg geruimd.

BIJLAGEN

I

1816 juni 15. J. A. Barret verzoekt aan Koning Willem I, naar aanleiding der Pauselijke breve van 1 mei 1816, de bemiddelingsvoorstellen des Pausen aan te nemen, om zodoende alle moeilijkheden (over eed enz.) uit de weg te ruimen. [120])

Copie.

A Sa Majesté le Roi des Pays-bas,
Grand-Duc de Luxembourg etc.

Sire !

Un Bref du 1er Mai adressé aux Evêques du Royaume et qui sans doute est deja connu de V.M., m'ayant étté communiqué par ordre de Sa Sainteté, je remplis un devoir sacré en unissant ma foible voix à celle du Souverain Pontife et à celle des chefs des églises episcopales de la Belgique, en suppliant V.M. d'acceder aux demandes du Père commun des fideles et de combler ses desirs et les notres. V.M. immortalisera son regne, en donnant à ses sujets Catholiques la paix de la conscience, qui est le premier des biens, auxquels ils aspirent ; elle s'attirera de plus en plus leur confiance et leur amour et elle assurera à jamais la tranquillité de son Royaume.

Le Seigneur nous ayant donné dans sa misericorde un Pontife aussi distingué par sa moderation, que par sa pieté, j'ai la plus vive confiance, que V.M., père de ses sujets par inclination comme par état, ne refusera pas de s'entendre et de se concerter avec lui, pour écarter à jamais ces dissensions desastreuses, qui font le malheur de l'Eglise et de l'Etat.

Que d'autres se croyent des grands hommes, parce qu'ils ont ravagé les villes et les provinces, V.M. acquérera une gloire bien plus solide, en nous donnant la paix, l'union et la tranquilleté,

---

[119]) Terlinden I 255, 256, waar hij schrijft : „Le Gouvernement avait fini par où il eût dû commencer".
[120]) *Coll. III, doss. I.*

sans lesquelles ni le peuple, ni le souverain ne sauroient être heureux.

Je suis avec le plus profond respect, Sire,
De V.M. le très humble et très obeissant serviteur et sujet
(signé) J. A. Barrett, vicaire general
Liège, le 15 Juin 1816. du Diocèse de Liège.

II

1819 of '20. Bezwaarschrift van Dr. Verhagen tegen de voorgeschreven eed, aangeboden aan Koning Willem I.

Sire.

..... [121])

In gevolge de gratieuse toelating van Uwe Majestijt neeme de vrijheid aan Uwe Majestijt voor te dragen, dat ik begrijp, dat in den 190 art. van de grontwet, die aan eenieder waarborgt de volkomen vrijheid van zijne godsdienstige begrippen, door die vrijheid niet verstaan kan worden de enkele vrijheid van denken —— dese is, Sire, onafschijdelijk van den mensch en buyten den kring van alle menschelijke magt en heeft geenen waarborg nodig ——, maar de vrije uytwendige uytoeffening van den godsdienst en aankleevinge van de leer van de religie en godsdienst, welke men verkiest te belijden.

Gegront op den natuurlijken zin van voorgenoemd artikel der constitutie, heb ik, evenals mijne amptgenoten, den bij de constitutie voorgeschreven eed afgelegt en ik zou hierover gene gemoedsbezwaaren maken, te min daar ik den gemelden eed nog heb afgelegt onder restrictie, ten ware de gerugte liepe, dat Uwe Maj. geene restrictiën aanneemt en alle restrictiën of bepalingen als niet bijgevoegd beschoud en vervolgens ik door Uwe Maj. zou gehouden worden den eed zuyver en sonder bepalinge gedaan te hebben, iets, Sire, hetwelk nog mijne intentie is geweest, nog mijne conscientie mij toelaat, om reden, Sire, dat er in de letter van de grontwet en in deszelfs gevolgen stellingen voorkomen, tot welkers nakoming of handhaving ik, behoudens de vrije uytoeffening van mijnen godsdienst, niet kan verpligt, veel minder door eede verbonden worden. Vertrouwende, Sire, dat die gerugten van waarheid ontbloot mogen wezen, heb ik de eer Uwe Maj. bij deze te verklaaren, dat ik bij het doen van den eed op

[121]) De inleiding kan gevoeglijk achterwege blijven.

de grontwet mij niet heb willen verpligten om iets te doen, of iets te helpen doen in mijne qualitijt hetgeen strijdig is tegen de leer en wetten van de R.C. Kerk, waarvan ik het geluk heb litmaat te wezen.

Ziedaar, Sire, mijne beswaaren, ziedaar mijne denkwijze over de verpligting van den eed op de grontwet. Moge het Uwe Maj. nu behagen plegtiglijk te verklaaren, dat dese mijne intentie en denkwijze regtmatig, gegront en in de grontwet gevestigt zijn, zal ik mij gelukkig agten, omdat ik dan zonder gemoedsbeswaar, benevens mijne amptgenoten, met vlijt en iever zal konnen medewerken tot welvaren van Vorst en Vaderland.

Bij het aanbieden van bovenstaand bezwaarschrift had Dr. Verhagen navolgend gesprek met de Koning.

De doctor bij den entrée: Sire, ik had onlangs de eer bij Uwe Maj. ter audiëntie toegelaten te worden...

De koning: Dit herinner ik mij, mijn Heer; over drie weeken, niet waar?

De doctor: Ja, Sire, en toen nam ik de vrijhijd om Uwe Maj. mondelings eenige gemoedsbeswaaren voor te dragen, die ik had over den eed, die ik als lit der Provinciaale Staten op de grontwet gedaan heb. Uwe Maj. had toen de goedheid mij toe te staan die in schrift op te geven, met toezegging van Uwe Maj.'s dispositie daarop te zullen laaten volgen. Die beswaaren, Sire, hebben merkelijk toegenomen sedert het gebeurde bij de regtbank te 's Bosch wegens eene egtschijding, die daar heeft plaats gehad, eene zaak, Sire, die Uwe Maj. wel weet, dat met ons geloof niet bestaanbaar is. — — Hier gaf de doctor zijn addres [122]) in hande van den Koning met verzoek van het te willen in aanmerking nemen — —; waarop *de koning* antwoordde: Zeer gaarne, mijn Heer, maar, vervolgde de koning, ik ben verwondert, mijn Heer, dat men daar niet eerder beswaaren over gemaakt heeft.

De doctor: Sire, de meeste R. Cath. hebben daar altijd beswaaren over gehad, maar het gaat hiermede, gelijk met andere zaken, de eene is ruymer in zijne denkwijze als de andere en veelen dragen den naam van R.-Catholiek, die evenwel wijnig werk van hunnen godsdienst maaken.

De koning: Ja, maar ik wil zeggen, waarom heeft men daarover geen addressen gemaakt aan Napoleon? Toen bestond dog ook de codex etc.

---

[122]) Bezwaarschrift.

De doctor: Sire, Uwe Maj. zal mijne vrijmoedigheid wel willen verschoonen. Niemand van Noord-Brabanders, of niemand van uwe onderdaanen zouden Uwe Maj. naast de zijde van Napoleon willen plaatsen; die man decideerde alles met zijnen deegen, maar onder het vaderlijk bestuur van Uwe Maj. durft de minste van uwe onderdanen zijne swarigheden vrijmoediglijk open te leggen — — hier glimlachte de koning — — en zegde:

De koning: Mij dunkt, mijn Heer Verhagen, gij zoud gecharmeert zijn, als ik door uw toedoen eene gunstige schikking hierover maakte?

De doctor: Ja, Sire, dit zou mij ten hoogste aangenaam zijn, niet omdat ik posten zoek, maar omdat ik alzoo zou meegewerkt hebben, om mijne mede R.C. amptenaren in staat te stellen om met een vrij gemoed tot welvaren van Vorst en Vaderland te konnen arbeiden.

De koning: Welnu, mijn Heer, ik zal eygens met attentie uw address in overweging nemen.

Eene buyging van den koning was het sein, dat de doctor mogt vertrekken, gelijk ook geschiedde.

III

1821 jan. 11. Van Alphen betuigt aan J. van Blarkum, procureur-crimineel in de provincie Noord-Brabant, zijn dank voor diens verklaring betreffende de voorgeschreven eed en deelt hem mede, dat hij als vicaris zijn persoonlijke mening over de eed in zijn vicariaat heeft bekend gemaakt.

HoogEd. Gestr. Heer!

Alleraangenaamst is aan mij geweest de verklaring van den 22 Dec. 1820 N° 3583, waarmede UHEG. mij wel heeft willen vereeren.

Van den beginne dat den eed op de constitutie is gevordert geworden, heeft dezelve, in generale termen vervat en wegens het voorworp onbepaalt, mij in de uiterste verlegentheid gebragt, voorziende de voor mij onaangename gevolgen, welke veelligt daaruit zouden geboren worden.

Wel is waar, er werden van tijd tot tijd verscheiden verklaringen opzichtens den zin van den eed verspreid, zelfs ook op naam van aanzienlijke personen, hoog van rang en gezag. Dan dese, veelal d' eene contrarie aan de andere, konden de nodige opheldering niet opleveren tot geruststelling der conscientiën der R. Catholijken, welke uit hoofde van religie zoo een ver-

heven denkbeeld hebben van de heiligheid van den eed.

Verscheiden verklaringen van Zijne Majesteit, onsen geëerbiedigden koning, zijn almede verspreid geworden. Evenals de persoon des konings, zoo is ook in gevolge de principes van onse religie het woord des konings heilig. Dan, alle dese verklaringen steunden alleen op particuliere mondelingsche gesprekken en op het gezag alleen van particuliere personen, waarom dan ook dezelve niet genoegzaam legaal zijn voorgekomen, om de gerustheid van conscientie daarop te gronden.

Door hoogachting, eerbied en gehoorzaamheid, zoo aan Z.M. in het borgelijke als aan het gezag van onse religie in het kerkelijke, bevonde ik mij bij aanhoudentheid in verlegentheid, om uit welke mij te trekken ik de vrijheid heb gebruikt mij tot UHEG. te wenden en mij bij UHEG. te informeren naar de waarheid van hetgeene op naam van UHEG. gedebiteerd wierd.

Uit hoofde van den aanzienlijken post en kwaliteit, waarmede UHEG. bekleed is, is UHEG. verpligt op de nakoming der wetten en van de constitutie te waken ex officio ; UHEG. is in dese het orgaan van Z.M. en Gouvernement. UHEG. verklaring moet dus als legaal beschouwt worden en verzekert niet alleen hetgeene UHEG. uit den mond van Z.M. en Hoogstdeszelfs Minister van Justitie heeft vernomen, maar geeft tevens mede een soort van legaliteit aan de vorige verklaringen van Z.M., waarvan de kennisse door particuliere personen alleen was verspreid geworden.

Na dese verklaring, waarmede UHEG. de goedheid heeft gehad mij te vereeren, heb ik mij gespoed mijne personeele gevoelens opzichtens den gerequireerden eed aan mijne geloofsgenoten tot derzelver gerustheid bekend te maken en daarvan aan UH EG. kennisse te geven, en wel in dat vertrouwen, dat UHEG. hierdoor wel overtuigt zal zijn, dat de zwarigheid, opzichtens den eed bij ons opgekomen, geenszins kan toegeschreven worden aan gebrek van hoogachting, eerbied en gehoorsaamheid aan Z.M. den koning, maar alleen aan naauwheid van conscientie en beweging van onse religie, dewelke ons de liefde en gehoorsaamheid, naast God, oplegt aan alle wettige souverainen, zonder opzicht van religie.

Gelieft, HEG. Heer, na dese mijne oprechte verklaring mijne erkentenisse en schuldige dankbaarheid voor de mij toegezonden verklaring bij dese goedgunstig aan te nemen en UHEG. verzekert te houden, dat ik blijve met alle eerbied en hoogachting, Hoog Edele Gestrenge Heer,

UHEG. ootmoedigsten dienaar.

Schijndel, den 11 Jan. 1821.

REGISTER VAN PERSONEN

Aa, 226
—, A. v. d. (= pseudoniem), 298, 310
—, Aert v. d., rector, 123
—, Godefr. v. d., pr., 79
Aahorst, Goyaert v. d., 127
Aalstius, Joh., 56, 85
Achel, Henr. v., 218
—, Jan Michiels v., 51
Acht, Joh. v., kap., 61
Ackersdijk, Mart., 98
Adam, meester, 93
Adriaans, Adr. H., 58—59
—, Adr. Nic., past., 186
—, Herman, 61
—, Job, past., 171
—, Joh., 170
—, Thomas, 98
—, Udo, secr., 49
Aelberti, Joannes, notaris, 132
Aelberts, Matheus, 243
Aerdt, mr, past. te Beek (L.), 120
Aerle, Henric v., past., 106
Aerts, Andreas, vic. apost., 4, 54, 209
—, Antonius, 208
—, Hadewich W., 104
—, Hillegond W., 104
—, Jacobus, past., 207—208
—, Petrus, past., 205—206
—, Wilhelmus, past., 205—206
—, Willem, 103—104
Aertssen, Joh., prior, 69
—, fr. N., 204
Agricola, Carolus, 178
Aken, Aert G. J. v., 67
Alardts, Jan, past., 47
Alarts, Jan Jan, 231
Aldenhuysen, J. Alb., past., 205
Aldeseel, fr. N., 204
Alewijns, Petrus, past., 207
Alexander, deken v. Woensel, 117, 159
— VI, paus, 51
— de Grote, 93, 273
Alphen, Antonius v., apost. vic., 1—31 passim, 53—54, 77—78, 112, 161—162, 209, 212, 275—327 passim
—, Jacobus v., kap., 204
—, Joost v., 102
Altena, Dirk v., 72
Ambrosii, Lamb., pr., 91
Amelrode, Jan v., rector, 62
Ameyden, mr Arnt v. d., 156
—, Thomas A. v. d., pr., 61
Amstel, Goyard v., rector, 51
—, Henr. v., past., 99
Andree, Carolus, circator, 121
Andries, broeder, 117
Andriessen, Willem, proc., 117
Anskens, Jan, 97
Anthonis, Jacobus, past., 210—211
Anthonissen, Ant.Mzn., 84
—, Henrick, relig., 68
—, Marten, 84
Appels, Margriet J., 123
Appollonis, Asman, 87
Arckel, Henr. v., 219
—, Walraaf baron v., 85
Arckesteijn, P., boekdrukker, 279, 281, 286
Arlebeeck, Joannes v., past., 136
Arnoldi, Alardus, past., 83
Arts, Adam, 49
Asdonck, Gisb. v. d., past., 64—65
—, Leon. v. d., past., 208
Asperen, Henrick v., past., 64, 171, 186
Asten, Henr. Jac. v., past., 171
—, Joannes v., kap., 213
—, Joannes Arn., v., past., 211
—, Wilhelmus v., past., 209
Audenhoven, Godefr. v., past., 115, 165
Avalos, Antonio de, 37, 42
Aijen, Thomas, kanunnik, 120

Back, C. de, 154
—, Jacobus, pr., 91

—, Joannes, ridder, 102
—, Roeloff, pr., 53
Baers, Barth., 174
Bakermans, Joh. Barth., past., 173
Balen, mr Christoffel v., rector, 82
—, Johan v., prior, 117
—, Marcus, proc., 240—241
Banniers, A., 154
Bardoul, Joannes, secr., 69, 177, 187, 192—193
Barrett, J. A., vic. gen., 314, 323—324
Basserij, G., apost. vic., 247
Baten, Heyn, 127
—, Jan, 128
Battem, Catharina, 59
—, Izaak, rentm., 59, 85
Beck, Jan, 103
Beckers, Jos., past., 29
—, Martina, 56
—, Petrus, past., 4, 7, 9—10, 12, 18—19, 27
—, Reynder, 52
Becx, Anneken, 84
—, mr Cornelius, 84
—, Henr. M., past., 211
—, Jan, 84
— S.J., mr Jan, 122
—, Petrus, vic., 54
Bedijcx, Barth., past., 208
Beeck (Beek), Jan v., pr., 51, 125 vlg.
—, Jan Janssen v. d., past., 111
—, Joannes v., kap., 214
—, Lucas v., 126
—, Willem Aerts v., vic., 231
Beeckmans, Wilh., past., 52
Beels, Th. A., past., 2, 19—20, 24—31
Beernts, Goesewinus Jzn., relig., 68
Beltjens, Herm. Henr., 232—233, 238
Bemel, Arn. v., 178
Berchem, Hendr. Gabr. v., past., 107
—, Lambert v., 243—244, 252—255
Berckel, Cath. v., relig., 121
—, Elisabeth v., relig., 121
—, jhr Hugo v., schout, 85, 121
Bercken, Goessen v. d., 127
Berckers, Edmundus, rector, 77
—, mr Jan, past., 66, 202
Berckvennius, Franc., past., 100
Berendtzen, H., aartspr., 277—278, 281
Berg(h), Daniel v. d., past., 213
—, Elisabeth v. d., 84
— O.F.M., Guilhelmus v. d., 204, 207
—, Jan v. d., past., 78
—, Joh. v. d., rector, zie : de Monte
—, mr Joost v. d., 84
Berge, Gerardus v. d., past., 181
—, Goyart v. d., 42
—, mr Herbert v. d., 156
—, Jan v. d., 44, 51—52
—, Reinbout H. v. d., 106
Berlaer, fam., heren v. Helmond, 122—123
Berlaymont, 35, 40—41
Bern, Jan, prior, 68
Bernaerts, Joost, relig., 68
Bers, Joseph v., 157
Bersius, Dion. P., past., 173, 199
Bertrand O.Praem., Carolus, 203
Berwouts, Godefr., 58
—, Philip, schout, 37, 39, 42, 44
Berzius O.P., Petrus, 92
Beth, J. v., 203
—, Peter W. v., 49
Beugen, Hendrik v., 47
—, Petrus v., 152
Beughem, Victor v., proton. apost., 101
Beyma, C. L. v., 294
Bichelaar, Helwigis J. v. d., 245—246
Biedijkx, Henr., past., 204
Biemans, Gaspar, 203, 205
—, Justinus, past., 213
Bierens, Guilh., kap., 205—206
Blarkum, Jan v., proc. crim., 320, 322, 326
Blieckx, fr. Joannes, 204
Blockerijen, Anna v. d., abdis, 121
Bloeymans, Hendrik, 265—266
Blom, controleur, 133
Bluijssen, Johan, 144—145
Bocholt, Alex. v., past., 73, 76
Bocx, Nic., schoolmeester, 66
Bodel, Johan, 153
Boemans, Petrus, 58
Boeren, Joannes Franc., past., 212
Boertken, Henr., relig., 68
Boextel, Gerit v., 131
—, Wilhelm v., relig., 117
Bogaert, Gerard v. d., 131
—, Lamb. v. d., past., 100

Bogart, Marcelis v. d., past., 120
—, Willem v. d., deken, 90
Bokhoven, 224
Bollen, Henrick, relig., 117
Bonaparte, Lucien, 313
Bongaerts, Cath., priorin, 123
Boogaert, Joannes v. d., past., 205
Boogaerts, Frans, 120
—, Godefr., past., 207—208
—, Hendricxken, 120
—, Petrus, past., 205—206
—, Walterus, past., 205
Boomen, Antonius v. d., past., 135
—, mr Jac. v. d., pr., 95
—, Lambert v. d., past., 211
Boor, Jacob, 100—101
Boort, Hendrik, 252
Borchmans, Jan, 91, 154—156
Bosch, Abraham, 85
Bossche, Elisabeth v. d., 119
—, Marcelis v. d., 119
—, Marcus v. d., kanunnik, 63
—, Willem v. d., secr., 219, 221
Bossers, Anselmus, past., 204
Botti, Matthias Jos., past., 209—211
Bourguignon, fr. Mart. le, 121
Boutens, Adr. Aug., past., 206
Boxmeer, Joannes v., past. deken, 62, 86, 135
—, Maria v., 85
Boxtel, fr. Adrianus v., 244
—, mr Corn. v., 53, 279, 282
—, zie ook : v. Boextel
Boys, Jean du, 35—37, 40—41
—, Valentijn du, 39, 44
Braeckhuijsen, Simon, past., 207—209
Brans, Dirck, pr., 100
—, mr Jan, kap., 119
—, mr Mathijs, past., 119
Bree, Jan v., pr., 240
—, v., zie : v. Brey
Bremmen, Joannes, 132
Bresser, Joannes de, past., 136
Bressers, Dirck, 156
Bresserus, Petrus, kanunnik, 54
Breugel, Arn. v., 243—244
—, Ds. Gerardus v., 118
—, mr Mathias G. Valx v., 103
—, Ds. Thielman G. Th., v., 118
Brey, Gerardus v., rector, 50, 95
—, Henricus v., rector, 77, 201
—, Joannes v., past., 203
—, Willem v., rector, 77
Broechoven, François v., 232
—, Rogier v., 237
Broek, Jacobus v. d., past., 171
Broglie, mgr M. J. M. prins de, biss., 314, 319, 322
Bronckhorst, 132
—, Frederik, 77
—, Gerard v., 118
Brouheze, fam. v., 102
Brouw(eler?), Peter, past., 118
Brouwer, Jacob de, past., 116
Brouwers, Adriaen, notaris, 98
—, Dirk, past., 98
—, Joannes Corn., past., 212
Brunius, J., lector, 121
Brunonis, Joh., kanunnik, 81
Brussel, A. H. v., kap., 60
—, Jan Henr. v., 84
—, Joh. v., proc., 239—240
—, Mariken J. P. v., relig., 69
Bruyn S.Th.B., mr Ph. de, past., 121
—, W. J. de, past., 290
Bruynen, Henr., kap., 209—210
—, J. B., past., 280
Bruynincx, Anth., kanunnik, 156
Bruysten, Jacobus, past., 212—213
—, Petrus J., pr., 213
Buck, Ludolphus, 220
Buckincx, Henrick M., 92
Buedelmaker, Jac., 222, 226
Buerden, Wilhelmus, kanunnik, 54
Burch, mr Henrick v. d., klokkengieter, 72—73
Burgers, M., past., 321
Busaeus, fam., zie : Buijs
Busco, Wilhelmus de, 225—227
Bushof, Bernardus, 112
Bussel, Henr. v., 51
Buijs, fam., 258, 260
—, Gerard, kanunnik, 149, 260
— S.J., Jan, 260
— S.J., Pieter, 260
Bije, Hendrik Fr. de, apoth., 58
—, Henr. de, rector, 58
—, mr Lamb. de, pr., 58
—, Lamb. Hzn. de, apoth., 58
Bijnen, Caspar, past., 213
—, Henr., pr., 206
Bijnens, Joseph Arn., past., 211

Calcar, Aleid v., 92
—, Jan v., 92
Campo, Godefr. de, deken, 134

—, Thomas de, past., 51, 132
—, Wilh. de, past., 102—103
Cannijf, Gerard, 252
Capaccini, mgr Franciscus, internuntius, 30
Capet, Louis, 295
Caprara, mgr J. B., kard., 312
Casparides, Henr., 87
Celen, Dirk, past., 122
—, Gerrit, 112, 218
—, Gerrit G., past., 64
—, Goyart, 103
—, Joost, 98
—, Joost Gerrit, 112
Ceppelfox, Roelof, 82—83
Christiani, Gerardus, past., 169, 171
Ciamberlani, mgr Luigi, internuntius, 7, 9—10, 12, 30, 300, 317
Cillis, Erardus, past., 203
Claes, Oda, relig., 222, 225—226
Claessen, Adrianus, past., 186
—, Petrus, 178, 202
—, mr Wijnand, past., 61, 84
Clemens Crabeels, biss., 71, 97
Clercx, Hendrick, 157
Clessens, Joannes Henr., past., 208, 210
Cleynall, Herman, kanunnik, 156
Cock, Elisabeth Heijm geb. de, 228—229, 231, 233
—, Johannes de, 230
Cocx, Barth., past., 209
—, mr Hendrik, rector, 49, 98
—, Jan, kanunnik, 62, 110
Coenen, Elizabeth, relig., 114
—, mr Thomas, 49
Coenssen, Raes, 73
Coeverincx, Gijsbertus, 172—173
—, Maria, 59
Coffermans, Henrick, rector, 108
Colen, Andreas, kap., 206
—, Antonius, past. deken, 61—62
—, Egidius, past., 204
—, Elisabeth, 56
—, Joh. Adr., 173
—, Lambertus, past., 105
Colet, John, 260
Coll, Joannes v., kap., 210
Conen, Johannes, prior, 164
Conincx, mr Pauwels, 49
Coolen, Jacob, 144—145
—, Joachim, pr., 64
—, Joannes Jos., 214
Cools, Franciscus, past., 208
—, Laurentius, past., 207—208
Coovels, dames, 70
—, G. J., 50
Coppens, Christianus, past. deken, 203, 205
Cornelissen, Jan, 49, 203
Cort, Philip de, 156
Cortenbach, Alexander v., 55
—, Barbara v., 80
—, L. v., 164
Coursel, Joannes v., proost, 145
Court, P. E. de la, 282
Couwenberg, Gerardus, past., 208—209
—, Jacob P. v., 49
—, Jan, schepen, 151
Crabeels, mgr Clemens, biss., 71, 97
Cramer, Jac. J., aartspr., 317
Cras, H. C., prof., 279, 282
Cremer, Herman, 100
Cremers, Joannes, past., 136
Crocq, fr. Jacobus du, 121
Croon, Bernard, 56
Croy, Karel v., 139
Cruypers, Catharina, 56
Cruys, Henr. v. d., past., 135, 205—207
Cuppifex, zie : Cuijpers
Curia, fr. Arnoldus de, 217, 220, 223—225
Custers, Joannes, past., 136
Cuyck, Anthony v., 156
—, Jan Gerits v., 158
Cuylen, Joannes, pr., 203
Cuypers, Antonius, kap., 203, 206
—, Jan Janssen, past., 263
—, Joannes W., pr., 262—264
Cuyten, Antonius, past., 212
Cuytsius, zie : Keutzius

Daemen, G., notaris, 145
Daems, Henr., past., 208
Damen, Christoph., kap., 214
—, Thomas, 38, 44
Dams, Vincentius, past., 206
Danckaerts, Adr., past., 136
Daniels, Jenneke, relig., 61
Daris, J., past., 110
Davids, Petrus Chr., past., 207
Deelen, Adrianus, past., 205
—, Petrus Norb., past., 105
—, Thomas Aug., past., 208
Desiderius O.Cap., pater, 83

Deutecum, Gijsbert v., rentm., 82
—, Peter v., rentm., 82
—, Zacharias v., rentm., 82
Deyl, Gerardus de, 218
Dick, Joannes v. d., past., 111
Dickbier, Hendrik, 80
—, Willem, prior, 117
Dielen, Lucas, kapitteldeken, 263
Diepenbroek, Fr. v., 63
Dierix, Gerardus, rector, 111
Dilenus, Egidius, cantor, 173
Dingens, Theodorus, past., 135
Dircx, Christoffel, schout, 232
—, Gerard, 49
—, Jan, 52
—, Petrus, 209
Dobbelsteen, Gerardus, past., 214
Doerne, Franciscus J. v., pr., 180
—, Georgius J. L. v., 168
—, Govert v., 56
—, Johannes Lamberti v., 168
Doeseldonck, Marcellis v. d., 117—118
Dommelanus, Theodoricus, deken, 117
Donck, Gosewijn Model v. d., 57, 133—134
Donckers, Seger, 237
Donder, J., rentm., 52, 59
Dongelberghe, Henri Alb. B. v., 64
Dongen, Adrianus v., apost. vic., 13, 25, 315
Donschot, Joh., vice-past., 174
Doolvoet, Henr., past., 136
Dooren, Adriaen v., 157
—, Henr. v., past., 204
—, Ign. v., past., 94
—, Theod. v., 157
Doorn, Arnd Dircx v., 102
Dorkens, Jan, past., 110
Dreycorts, Gielis, pr., 98
Driel, fr. Thomas v., 219—227
Driessen, B., past., 277, 280, 284
Dubbelden, mgr. Henricus den, 30, 213, 321
Duboys, zie : du Boys
Dupaix, fr. Martinus, 121
Duras, graaf v., 72
Dussen, Lamb. v. d., past., 212
Duyn, A. v. d., 152
Duynhoven, fr. Ambrosius v., 121
—, Lambert v., 76
—, Willem J. v., 98
Dijck, Adrianus v., past., 206—207
—, Anth. v., kap., 205
—, Arnold M. v., pr., 62
—, Guilielmus v. d., 186
—, Joannes v., past., 169
—, Martinus v., past., 209—210
Dynslaken, Petrus de, pr., 222—223, 225—226

Eckart, Jan v., past., 118
Eelkens, Jan, relig., 68
Effelt, fr. Henricus v., 203
Egmond, Frederik v., 62
Ekerschot, Jan in 't, 92
Elbeeck, Jan v., 119
Ellinck, Jan v., 119
Empel, Aert v., rector, 67
Engelen, Guilhelmus v., past., 204—205
Enkenvoort, Wilh. v., 51
—, Willem Lombarts v., aartsdiaken, 82
Erardus v. d. Marck, biss., 114, 164
Erasmus, Desiderius, 251, 256—260, 270
Ercken, Anth., past., 169, 171
Erkelenbout O.P., pater, 281
Erp, Anna v., 145
—, Franc. v., kap., 212
—, Gielis v., past., 78
—, Joannes v., past., 208, 210—211, 290, 321
—, Leonius v., pr., 99
—, Rutgerus v., 58, 65, 134
—, jhr Walraven v., 231
—, Willem v., 65
Erpecum, mr Willem v., fiscaal, 151
Es, Floris v., 157
Esch, Henr. v., pr., 91
Eupen, Petrus S. v., vic. gen., 300
Everts, Arnoldus, past., 204—205
—, Heylken W., begijn, 130
—, Lijsken W., 130
Eyck, Cath. Maria v., 64
—, Corn. Theod. in de, 186
—, Florentius v., 77
—, jhr Gerard v., 73
—, Gerardus v., abt, 53
—, Gerardus v., past., 51, 97, 133
—, Joannes v., 199, 202
—, Lucas v., 132
—, jhr Michiel v., 73, 85, 132
Eymberts, Christiaan, 245
Eynde, Henrick Hub. v. d., pr., 81

—, Jacob v. d., past., 100
—, mr Jan Symons v. d., past., 120
—, Joannes v. d., past., 136, 204
—, Joost v. d., 110, 117
Eyndhouts, Adriaan, 123
—, Henric Hermansz., 123
—, Herman, 123
—, Johannes, deserv., 58, 98, 108

Feyen, Nicolaus, past., 209
Fleru, mr Henr. v., rector, 107
Flodrop, Wilh. Fr., schepen, 178
Forgeur, Jozef, vic. gen., 314
Franciscus Sonnius, biss., 36
Francken, Johan, relig., 117
Franckenberg, mgr J. H. graaf v., kard., 8, 308
Franssen, Jacobus, past. deken en aartspr., 136, 168—169, 172—174, 177—178, 180—181, 183—187, 190, 192—193, 198—202
—, Michiel, koster, 173
Froben, J. E., 260
Froomans, Joannes, 206
Froyens, Arnoldus, past., 206
Furnaulx, Carolus, past., 76

Gabrielis, fr. Petrus, 121
Gantevoort, Gerardus, past., 214
Gast, Anthonius, kanunnik, 117
—, Joannes, past., 211
—, Louis, 318
Gastel, Franciscus v., past., 208
—, Guilielmus v., deken, 209—211
Geldrop, Joannes v., past., 49
—, Philippus v., past., 79, 147
Gelkercken, Jan v., 101
Gemert, Johan v., past., 118
Gemonden, Anth. v., relig., 117
Gent, Willem v., 131
Gerardi, Arnoldus, 204
—, Gaspard, kap., 76
—, Johannes, pr., 115—116
—, Matthias, kapittel-deken, 178
Gerarts, Anna, 93
—, Dirk, 93
—, Herman, 72
—, Reyn, 73

Gerits, br. Adriaen, 69
—, Jaspar, pr., 76
Geritssen, Anneke A., relig., 69
Gerlacus, past. v. Schijndel, 99
Gerven, jhr Marcus v., schout, 83—84
Gerwen, Pauwels Udens v., 104
Gestel, Franciscus v., officiaal, 69, 163, 198, 255
—, Frans v., 255
—, Giselbert v., pr., 91
—, Hendrik Franssen v., 253, 255
Gevel, Leonardus v. d., past., 210
Geven, Henr., past., 211
Gevers, Marten, 250
Geverts, Henrick, rector, 113
Gheenkens, Henr. Arn., 183
Ghert, J. P. v., 288—289
—, mr P. G. v., 20
Gheylaert, Jan, 65
—, mr Walter, 65
Ghimmenich, Th. de, past., 51
Ghyselen, Willem, 243
Gillis, Jacob, 257
—, Jan, 256—257, 260
—, Peter, 257
Gils, Adrianus Jac. v., 284
—, Antonius v., presid. semin., 209, 276, 278—281, 283—286, 289—292, 298—300, 313, 321
—, Ignatius v., past., 280—282, 284, 300—301, 308—309
—, Jan Bapt. v., 284
Glabbeeck, Nicolaas P. v., rector, 82
Godefridus, past. v. Dinther, 99
Goer, Cath. v. d., 48
—, Michael v. d., 48
Goerts, Willem Jan, 104
Goldsteyn, Johan v., 47, 51
Goossens, Arnoldus, past., 173
—, Christianus, 201
—, Jacobus, past., 172
—, Thomas Paulus, 201
—, Weyndelmoed, relig., 222, 225—226
Gordon, Rob., 85
Gose, fr. Michael de, 121
Goubau d'Hovorst, F. M. baron, 16, 25, 54, 317
Govarts, Petrus, apost. vic., 55, 204
Goverts, Jan, 252, 255—273 passim
Goyaerts, vic., 50
Graeff, H. v. d., past., 136
Grassis, dr Antonius de, 79
Gregorius VII, paus, 305
— XV, paus, 237
Greve, Arnoldus, past., 52
Grevers, Jacobus, abt, 6

Griensven, G. v., past., 70
—, Paul. Phil. Jac. v., past., 213
Grieten, Petrus, deserv., 203
Groet, Aert de, kap., 81
Guilielmus Lindanus, biss., 83, 149
Gijsberts, Andriesken, 56
—, Barth., koster, 186
Gijsbertus Masius, biss., 102, 138, 168, 172—174, 177, 181—182, 184, 187, 214, 245

Haematander, Henr., 266
Haes, Daniel de, 206
—, Hubertus de, past., 206
Haest, Franco, pr., 91
Haestricht, fam., 59
Halen, Henrick v., prior, 117
Ham, Henricus v., past., 209—210
Handschoenmaker, Petrus, 222, 226
Hanegraf, Adriaan, 57
Hansen, Jan, 75
Happert, Greg. Max., 237
Harten, Jan v., 52
—, Wouter v., 52
Hasenbosch, Arn. Ant. v., 173
Hasselt, Martinus v., past., 207
Hauthem, Christ. v., past., 65
Heel, Jan v., rector, 69
Heer, Gosewinus, 219
Heeren, J. A., kap., 1
—, Waltherus, past., 172, 193
Heersel, Benedictus v., rector, 51
—, Jan v., kanunnik, 54
Heesbeen, Joannes v., past. deken, 211—212, 321
Heessels, Macarius, past., 100—101
Heeswijck, Henricus v., proc., 222
—, Jan v., 86
Heeze, Henr. Egid. v., 203
—, Jan Hogarts v. d., 56
—, Willem Hogarts v. d., 56
Heezemans, Joannes, 208
Hegelsom, mag. Henricus v., 70
Helmond, Dirk v., 122
—, Frans J. v., 94
—, Geertruid W. v., relig., 123
—, Jan Dzn. v., kanunnik, 122
—, Jan W. v., vic., 51
—, Petrus v., pr., 205
—, Walraven v., 123
Helsemans, Joannes, past., 206—208
Hemert, Jochem v., prior, 117
Hendrickx, Ant., 237
Hendricx, Anth., pr., 202
—, br. Geert W., 68
—, Jan, 61, 202
—, Willem, 68
Hendrik I v. Brabant, hertog, 103
— IV, koning, 305
Hennoset, Joannes, past., 186, 201
Henricus den Dubbelden, mgr., 30
Herbertus, heer v. Heeze, 103, 159
Herck, Abraham v., provisor, 11
—, Godefr. v., past., 211
Herffs O.P., F. V., prof., 281
Herinc, Wilhelmus, relig., 68
Herinckx, Bernardus, past., 204—205
Herlaer, Arnold v., 216—217
Herman, mr., pr., 64
Hermans, G., vic., 25
—, Jan, kapittel-deken, 87
—, W. F., 63
Hertogs, Henr., past., 79, 147—148
Herzel, mr Daniel v., 90, 156
—, Henricus de, 70
—, Johannes v., notaris, 80, 91
—, Jordanus de, 70
—, Willem v., pr., 100
Hetsroy S.Th.B., fr. Michael v., 120
Heumen, Arnoldus v., past., 87—88, 152, 204—205, 209
—, mr Herman v., rentm., 92
—, Jan Gerits v., 158
Heurn, Frans v., rentm., 145
Heusden, Cornelis v., prior, 84
Heuts, Petrus, past., 209
Heuvel, Gerardus v. d., past., 213
—, J. v. d., notaris, 246, 250
—, Lucas v. d., kap., 209
Heyden, Henr. v. d., past., 106
—, Johannes v. d., vic., 202
—, Johannes Andr. v. d., past. 212—213
Heijm, Arnt, 229, 231
—, Elizabeth wed. Goessen, 228—229, 231, 233
—, Goessen, 228—229, 231, 233
—, Hendrick Hzn., 229
—, mag. Henricus, kanunnik, 229—231, 233
—, Jan, 229—232
—, Maria, 231—232
Heynselmans, Jacobus, past., 168—169
Hezelo, biss. v. Toul, 60—61
Hinepart, Hendricus, 160
Hoculem, Bela de, relig., 222, 225—

226
Hoeck, Pauwels A. v., pr., 81
Hoecx, Lambertus, past., 207
Hoefnagels, Adrianus, past., 213
Hoerken, Gerit, 131
Hoernken, Johannes, 218
Hoevenaers, Rogier, 157
Hoffers, J. P., boekdrukker, 279, 286
Hogarts, Jan, 56
—, Willem, 56
Hohenlohe, Philip v., graaf, 76, 104
Hombergh, Fred. Ferd. v., kap., 213—214
Hooff, J. F. R. v., minister, 12
—, Joannes Henr. v., 208
—, fr. Johannes v., 204
Hoogaerts, J. deken, 284, 288—289, 322
Hoogers, Nic., past., 20, 25
Hoop, A. v. d., 153—154
Hoornkens, mr Robrecht, past., 51
Hoppenbrouwer, Dirk de, 92
Horckmans, Joh., past., 231
Horst, graaf v. Huyn baron totter, 113
Hospitis, Gerardus, notaris, 47—48, 52, 81
Houbraecken, Adrianus, past., 206
—, Anthony, 70
—, mr Jan Jzn. v., rector, 82, 201
—, Judocus, vic., 85
Houtappel, fr. Laurens, 203
Houtert, Gerardus v., kap., 205
Houtlox, Marcus, past., 122
Hove, Arnoldus v. d., 107
—, N. Ten, 152
Hovelmans, Henr., drossaard, 108
—, Jan, 33—34
Hoymaeker, Arnold de, 44
Huben, Jan, 97
Hubo, Laurentius, sub-prior, 121
Hulscher, H. F. Ten, aartspr., 276—279, 281
Hultman, C. G., gouverneur, 16, 317
Hurck, Roeland v. d., 86
Hurkmans, H., past., 74
Hurwen, Gerardus v., past., 78
Hurx, Antonius, past., 210
Huyben, Peter, 76
Huybrechts, Hendrick, rector, 61
Huyn, graaf v., 113
Hijnsbergh, Maria v., 57
Idelet, 100
Iersel, Adrianus v., past., 211
—, Franciscus v., kap., 213
—, Joannes v., past., 213
Intven, Joannes Henr., past., 212—213

Jacobs, Corn. Jzn., 58
—, Gerardus, rector, 108
—, Gijsb. C. J., 58
—, Hendricus, past., 171
Jacque, fr. Leonardus, 121
Jans, Agnes, 56
—, Antonisken, 56
Janssen(s), Balthasar, 205
—, Franciscus, kap., 202
—, Georgius, kanunnik, 183
—, mr Hendrik, 49
—, Henrick, rector, 76
—, mr Jan, rector, 52
—, Maria, 56
—, Mathijs, past., 95, 171
—, Petrus, past., 193, 207—208, 210
—, Theodorus, past., 209
—, Thomas, past., 171
Jegers, Gerardus 's, rector, 113
Jennes, Maria, 56
Joannes XXIII, paus, 67
Joannes, abt v. Floreffe, 121
Jode, Jacobus de, past., 26
Johanna, hertogin v. Brabant, 160
Johannis, Georgius, kanunnik, 63
Jonckers, Henrick, pr., 81
Jong(h), Andries de, 73
—, Benjamin de, 59
—, Gerard Bzn. de, 59
—, Wilh. de, 214
Jonge, Arnoldus de, past., 135
Joosten, Frans, 94
—, Joannes, pr., 84, 202
—, Maria, 214
—, Willem, proc., 68
Josef II, 301
Juyn, Otto, 71

Karel V, keizer, 106
Keghels, fr. Cleophas, 121
Kempenaer, Danker de, rentm., 48
—, mr Hendrik de, rentm., 64, 87
Kemps, Hendrik, 86
—, Jan, 86
Kenens, Matheus, past., 205
Keppelfox, N., 248—249

Kerckhoff, Adriaan v. d., past., 86
—, Gerard v. d., 218
—, mr Jan v. d., 86
Kerckoirle, Jan Aerts v., 158
Kessel, Dirck v., 84
—, mr. Jan v., rector, 82
—, Joannes v., past., 213
—, Petrus v., past., 208—209
—, Sebastiaan v., deken, 167—170, 172—173
Keteler, Albert, 239—240
—, Willem, rector, 123
Keters, Cath., 56
Keulen, Reynerus v., pr., 205
Keutzius, Joannes, kanunnik, 173
Keysers, mr Laurens, pr., 121
Kievits, Daniel, past., 211—212
—, Johannes, pr., 187
Klijn, J., past., 25—26
Kock, Petrus Henr., past., 211
Koekhofs, Joannes Bapt., past., 208
—, Zepherinus Ger., past., 208
Kraepen, Matheus, 59
Kremer, Claes Jzn. die, pr., 120
—, Jan die, 120
Kuypers, Ant. Franc., past., 212
—, Franc. Wilh., kap., 212
—, Joannes, past., 210—211

Lacépède, B. G. E. de la Ville, graaf de, 313
Laer, Floris v. d., past., 95
—, Franciscus v. d., past., 209
—, Gerardus v. d., rector, 52, 117
—, Joannes v. d., past. (1), 214
—, Johannes v. d., (2), 218
Laerhoven, Hubert v., 186
—, Jan v., 157
Lamberti, Georgius J., kanunnik, 168, 173
—, Johannes, 168
Lamberts, Herbert, 76
Lambrechts, Margarita, relig., 222, 224—226
Landtmeter, fr. Laurentius, 164
Langdonck, Wilhelmina J. v., relig., 122
Langenberg, Marcelis v. d., 218
Langhecrutius, Matheus, deken, 72, 93
Lanschot, Theodora M. J. v., 318
Laure, Amandus de, past., 204
—, Andreas de, past., 106
—, Cornelius de, 204
Laurensz, Jacob Marcelis, 117
Laurentius, Henr., prior, 121
Laurentius Metsius, biss., 32—34, 36—38, 41
Leefdael, Louis Ernst baron v., abt, 47, 94
Leemputte, Henricus v. d., 67, 69, 163—164
Leende, fr. Waltherus v., 217, 220, 223—225
Leeuw, Antonius de, past., 203
—, Nicolaas de, schout, 77
Leeuwen, Thomas J. v., past., 183
Leez, Henri de, 74
Legius, Dirck, 156
Lenaers, Constantinus, past., 208
Lenarts, Maria, 56
—, Willem, 49
Lexius, J. H., past., 277, 284—285
Leydecker, Gerard de, 38, 44
Leyen, mgr Henricus v., biss., 74
Leysen, Jan, 92
Liemd, Nicolaus de, past., 47
—, Petrus Nic. v., kap., 202
Lierop, Alardus Arn. v., past., 83
Lieshout, Jacobus Fr. v., past.deken en aartspr., 112, 168—169, 172—174, 177—178, 180—181, 183—187, 190, 192—193, 198—202
—, Marg. v., begijn, 130
—, Rutgerus v., 58, 65, 134
—, Wilh. v., past., 214
—, Willem v., 65
Lindanus, mgr Guilielmus, biss., 83, 149
Lippens, Walterus, past., 205
Lith, Adrianus v., past., 210
Litsenborgh, Martinus v., vic., 2, 70—71, 144
Litta, mgr Lorenzo de, kard., 317
Lobry, Robertus, kanunnik, 62
Lodewijk XVI, koning, 295
— XVIII, koning, 320
— Napoleon, koning, 12, 14—15, 21
Loeffs, Sebastianus, kanunnik, 63
Loemel, Arn. v., 241
—, Dirck v., proc., 241—242
Loenman, Johannes, 222, 226
Loenys, Jan, 65
—, Walter, 65
Lokermans, Gerardus, 183
Loménie de Brienne, mgr E. Ch., kard., 312

Lommel, Gaudentius v., rector, 123
Longolius, Lambertus, 262—263
Loock, Adrianus v. d., past., 206
Loos, Jacobus de, past., 210—211
Louw, Peter de, 252
Louwe, notaris de, 145
Loyen, mr Jan, notaris, 75, 95
Lu, 220—221
—, Johannes, 57—58
Lucassen, Wilh., rector, 113
Luckemannus, F. Th., 273—274
Lummen, Arnoldus v., past., 206—207
Luytelaer, Godefr. v., pr., 203
Luyten, Henric Jzn. v., 52
Lycklama à Nyeholt, rentm., 87
Lijnden, deken, 63
Lynden v. d. Park, J., 63

Maanen, C. F. v., minister, 321 (—322), (327)
Maasacker, Gaspar v., past., 211—212
Mack, Joannes, past., 210
Maes, mr dr Guilliam, 73—74
—, Willem, 144—145
Maeseyck, Nicolaus v., proc., 239
Maessen, Jenneken E., 55
Malinens, 236
Marcelius, Franciscus, pr., 202
Marck, mgr Erardus v. d., 114, 164
Marcus, Henrick Corst., 248—250
Marin, Jacob, 252
Martens, fam. (Lieshout), 52
—, Adriaan, 267—268
—, Jan, rector, 118
—, mr Jan, 75
—, Jan Bapt., past., 52
Martini, Adrianus, 267—268
Masius, mgr Gijsbertus, biss., 102, 138, 168, 172—174, 177, 181—182, 184, 187, 214, 245
Matheeuwsen, Bernard, rector, 108
Mathijssen, Anth. Anth., rentm., 110
—, Joannes J., past., 47
—, Laurentius, past., 180—181, 186, 188
Matterni, fr. Ludovicus, 121
Matthisius, Gerardus, kanunnik, 270, 273
Méan, mgr F. A. graaf de, 315
Mechelen, Gummarus v., proc., 239
Meer, Henr. v. d., rector, 75, 81
—, Theodorus v. d., 173
—, Wilh. v. d., rector, 81, 94
Meerbayx, fr. Carolus, 121
Meeuwen, Joannes v., past., 205, 207—208
Melis, Jan, 49
—, Joannes, past., 105, 203—204
Mengelaers, mr Jan, kap., 66
Mennens, Godefr., 159
Merevoort, Michiel v., past., 63, 108—109, 111, 171
—, Paulus v., kanunnik, 54
—, Simon v., rector, 82
Messie, Nic. Fr. du, past. deken, 54, 94, 209, 290
Metsius, mgr Laurentius, biss., 32—34, 36—38, 41
Meulenhof, Henr. v. d., past., 209—210
Meyen, Joannes v. d., past., 53
Meynarts, Agatha, relig., 222, 225—226
Meyss, Maria, 56
Michael Ophovius, biss., 66, 76, 82, 124, 136—137, 139
Michaëlis, Adrianus, past., 110
—, Gerardus, past., 132
—, Petrus Rzn., rector, 58
—, Rodolph, 58
Michiel, heer, past., 65
Michiels, Aert, kanunnik, 62
—, Peter, 62
Michielsen, mr Gerard, past., 52
—, Jan, 248—250
Mierlo, Maria Adr. v., 247
Miert, Bern. J. v., past., 213
— S.J., L. v., 57
Milheeze, Dirk v., pr., 94
Millen, Fred., proc., 242
Minten, Hendricus, past., 172, 199, 202
Minutulus, mgr Henricus, kard., 67
Model, Gosewijn, 57, 133—134
—, Thomas, 57
Moens, mr Marten, 242
Moeschops, Dielis, 157
—, Willem, 156
Moescops, Petrus Rutten, kanunnik, 173, 199, 201
Molemakers, Antonie, 59, 100
—, Gerard Stanssen, 59, 86
Molendijck, Henr., 204
—, Herman, 204
Molinari, Carolus, nuntius, 2

Mollen, Guilhelmus, past. deken, 204—205, 207
Mollerus, Chr., 100
Monte, Johannes de, rector, 219—227
Moonen, Francis, 151
—, Joannes, 208
Moorsel, Arnoldus v., past., 213
—, Joannes v., past., 210
Moosdijk, A. v. d., 319
More, Jean le, 256—257
Moreau, Marcus, rector, 106
Mortel, Dirk Jac. v. d., 82
Morus, Thomas, 260
Moser, G., prof., 289—291, 298, 315, 321
Mostels, Jutten, relig., 123
—, Willem, 123
Mulders, Maria Adr., 247
Mulicum, Johan v., relig., 117
Munnick, Gertrudis de, 161—162
Murmellius, Johannes, 258, 260—263, 265
Museus, Walterus, kanunnik, 63
Muttsert, 237

Nanssen, Matheus Andr., pr., 113
Napoleon I, keizer, 15, 311—313, 325—326
Nelis, mgr F. C., biss., 112, 300
Nemius, Jan, 252, 255—273 passim
Nesse, D. v. d., 133
Neynssel, Jan v., deken, 117
Niclaessen, Nic., 84
Nicolaas V, paus, 51
Nicolaas, past. v. Stiphout, 106
Nicolaas v. Zoes, biss., 54, 69, 72, 83, 92—93, 108, 112, 123, 125, 162—164, 184, 187, 190, 192, 194, 198
Niel, N. N. v., advocaat, 47
Nieuwenhoven, Servatius, past., 136
Nieuwenhuize, Ant. v. d., proc., 68
Nieuwkuyk, Abraham v., past., 211
Noot, Judocus de, past., 211
—, Nicolaas de, past., 211, 213
Notker, biss. v. Luik, 61
Nouhuis, Geswinus Jac. v., 118
Nuenen, Jan Henr. v., 84
Nuenhem, Jan v., 78
Nulant, Gertrudis v., abdis, 98
Nijmegen, Goert v., prior, 117
Nijnen, Guilhelmus, 203

Oculi, Hilarius, rector, 79
Oetelaer, jhr Eimbert v., 84
—, jhr Jan Bruno v., 85
Ogen, Hilarius, rector, 79
Oirschot, Henr. Barth. v., past., 212, 214
—, Joannes v., pr., 207—208
Oisterwijck, Cornelis v., prior, 84
Olifiers, Chr., past., 106, 209
Oomen, Adrianus, vic. gen., 290—291, 298, 301, 308—310
—, Antonius, secr. bisdom, 298, 300
Ooms, Joannes, 204
Ophovius, mgr Michael, biss., 66, 76, 82, 124, 136—137, 139
Orbec, Godefr. de, 75
Ors, Dirk, pr., 56
Os, Aleidis v., 92
—, Jan Rob. v., 92
—, mr Peter v., 69
—, Robrecht J. v., past., 92
Otten, Claes Czn., rector, 67
—, mr Cornelis, 67
Otterings, Elco, 204
Otto, Franciscus, past., 169
Ottonis, Franc. Wilh., deserv., 71
Oudart, Jan, past., 80
—, Joh., heer v. Rixtel, 80
Overbeeck, Willem v., 156
Overdijck, Wouter v., 156
Oyvers, Heilwig, abdis, 98

Paedts, Jan Jac., 178
Palier, H., boekdrukker, 281
Palland, jhr Marcelis v., 120
Pallas v. d. Sterre, jhr Johan, 186
Paludanus, Adrianus, 273
Park, J. Lynden v. d., 63
Parma, hertog v., 109
Pauli, Theodora Henr., 246
—, Thomas, kap., 55, 202
Paulus, Pieter, 283
Pauwels, Gielis, past., 106
—, Jan, kap., 76
Pelgrom, Simon, prior, 252, 260—261, 268—270
—, Wilh., 242
Pellemans, Petrus, past., 205—206
Pelser, Nicolaas de, 48
Peters, Adriaan, 178
—, Egidius, 201
—, Gijsbert, past., 187
—, Jan, pr., 81

Peterschem, Wilh., pr., 91
Peypers, T. P., 153
Philippi, Petrus Henr., past., 110
Philips II, koning, 32—33 vlg., 39—41, 68, 170
Philips v. Bourgondië, hertog, 65, 116
Philips Willem, prins v. Oranje, 35
Pichegru, generaal, 53
Pieck, Aleydis, 216—217
Pieterson, Johan, rentm., 51, 73, 87, 113
Pistoris, Johannes, notaris, 80, 149
Pius VI, paus, 311—312
— VII, paus, 12, 312, 314
Plancke, Jonker Jan, 38—39, 43—44
Platea, Johannes de, vic., 230
Poerten, Claus v. d., deken, 62, 67
Polderman, D., 291
Polluyn, jhr Adam v., 121
—, Elisabeth v., relig., 121
Pompen, Frans, 144—145
—, Godefr., past., 208, 210
—, Nicolaas, 57
Pon, Guilhelmus de, 204
Ponsen, Gualterus, pr., 202
Ponte, fr. Theodoricus de, 121
Poppel, Joannes v., past., 136
Portalis, J. E. M., 313
Porten, Cath. v. d., 145
Potters, Joh., 74
Prouning, Jacob, schout, 59
—, Jacob Albert, schout, 238
—, Jacob Willem, 59, 85
Proyen, Johan v., 87
Pulser, Godefr. de, past., 83—84, 183
Puts, Raphael, 145
Putten, Reinerus v. d., pr., 95
Pijnappel, Wilh., 242
Pijnenborgh, Henr., past., 208—209, 290
Pijselman O.F.M., G., past., 276, 279, 281

Quade, Claes Jansz. de, 118

Raest, Petrus de, past., *) 171, 180
Rantrop, mag. Henricus, 237
Ras, Simon de, 85
Ratt, 236
Ravensteyn, Claes Jzn. de Quade v., 118
—, Everardus v., kanunnik, 194
—, Herman v., past., 152
—, Jacoba v., 152
—, fr. Libertus v., past., 203—204
Raymakers, Hub. J., past., 212
Reeck, Mattheus v. d., past., 205
Reede, jhr Johan v., 87
Rees, cantor, 63
Reinen, Johan, pr., 91
Renerus, Arnoldus, past., 102
Requesens, Don L. de, landvoogd, 32—36, 38—39, 41
Reuschenberg, Anna Maria v., 55
Reynders, Anthonisken D., 56
—, Joost J., 49
Reijnerts, Herman, sub-prior, 117
Reys, Willem, 253—255
Rhodius, Johannes, past., 187
Richardi, mr Jacobus, med.dr., 53
Riel, Folcoldus v., past., 77
—, Godefr. v., past., 205
—, G. A. v., 63
—, Henr. v., past., 203
Rietvoerts, Willem Dirk, 81
Rio, Johannes del, deken, 50
Rixtel, Didradis v., 95
Robillart, Jan, kanunnik, 89—90, 156
Rode, 220—221, 224, 226
—, Ant. v., prior, 117
Roelens, Dirk, pr., 50, 94—95
Roeyecker, Corstiaen v., 75
Rombouts, D. J., rentm., 82
Roosmaele O.P., Henr., 72
Roosmalen, fr. Martinus v., 254
—, M. J. v., past., 290
Roosteren, Theodorus v., 203
Roovere, Rodolphus, 160
Rooy, Daniel L. de, 156
Rossem, Gerard v., 98
Rossum, Maarten v., 91
Roy, Bernardus de, past., 207
—, Christianus de, past., 207
—, Cornelius de, past., 213
—, Dionisius v., rector, (I), 108
—, Dionisius Dionisii v., rector, (II), 82, 104—105, 108
—, Gerit v., 131
—, Jan v., past., 104—105, 107—108
—, Leenaert v., 157
Roymans, Anthonis, kap., 56
Rullen, v. d., zie : Verrullen

*) Schutjes V. 341 : „v. Reest".

Rutgeri, Jordanus, pr., 103, 158
Rutten, Ghijs, 72
—, Petrus, kanunnik, 173, 199, 201
Rijckevorsel, Victor Andr. v., 318
Rijder, mr Gijsbert Corn. de, 58
Rijsbosch, Isabella v., 86
Rijsingen, Henr. v., past., 172, 181, 203
—, Joannes v., 132, 203
—, Petrus v., 183, 186
Rijthoven, Petrus, notaris, 173, 178

Sande, C. v. d., proc., 100
Sanden, Henr. Remig. v. d., past., 108
Sanders, Bernardus, pr., 84
—, Godefr., pr., 121
—, Joseph Mart., kap., 214
Santfoort, Dirk Jzn. v., 85
—, Dirk Math. v., 59
—, Goyard v., rector, 58
—, mr Petrus v., kanunnik, 58—59
Santini, Vinc., nuntius, 55
Sassen, J. H., 19
Sauviac, generaal, 53
Scamparts, Petrus, 159
Sceerre, Joh. G., pr., 116
Scheffers, Jan, 244
Schellekens, Gerardus, past., 136
Schenk, Maarten, 139
Schenckels, Dominicus, 252
Schenkens, Willem, 49
Schepens, Anthony Andr., 157
Scheutjens, Theod., kap., 50
Scheutkens, Beelken, relig., 69
—, Peter R., 69
Schey, Joannes, past., 207
—, Nicolaas, past., 207
Schilde, Wilhelmus, 222
Schilder, Hillegondis, 221
—, Wellinus, 221
Schinvelt, Godefr., kanunnik, 62
Schipstal, Ant. v., deserv., 136
Schoenmaker, Philippus, 222, 226
Schoffen, Beelen, 130
—, Lucas, 130
Schoonhoven, Geertruid v., 86
Schoovers, Joannes, past., 169—170
Schouten, H., kap., 60
Schuermans, Godefr., past., 205
Schuyl, Florentius, rentm., 50
—, Wijnand, notaris, 59
Schijndel, Christiaan v., 257—258
—, Joannes v., past., 136, (202)
Scooffs, Johannes, past., 80
—, Marcelius, 80
Scuver, W. den, 131
Seegers, Rudolphus, past., 183
Sestich, Désiré van 't, 33—34, 38—39, 43—44
Severi, Carolus, prior, 121
Seyljarts, Gerard, 56
Seysens, Josephus, 208
Sichmans, Nic., past.deken, 64, 168, 203
Siepkens, prof. seminarie, 213
Siméon, Jos. J., 313
Sionghers, Lucas, deken, 247
Sixtus IV, paus, 79, 89, 147
Slaepbroeck, Adriana v. d., 218
—, Engbertus v. d., 218
Slaets, Peter, 95
Sledsens, N., 204
Sleeuwens, Paulus, past., 203
Slegers, Joannes, past., 86
Sloot, Eringardina, 59
Sluwen, Jan, 129
Smarius, Wilh., past., 210—211
Smits, Bartholomeus, 207
—, Jacob Peter, past., 63
—, Jacobus, 203
—, Joannes, diaken, 203
—, Joh. H., regent seminarie, 19, 212
—, Sebastiaan, kanunnik, 87
Smolderen, Petrus J., past., 211
Snavel O.F.M., Johannes, 68
Soghnius, Mathias, 75
Someren, Gerardus Walth. v., past. deken, 214
—, Guil. J. v., pr., 202
—, Jan Hansen v., 75
—, Lowies v., 157
Somers, Joannes, past., 213—214
Sonnius, mgr Franciscus, biss., 36
Sonsbeeck, Willem v., 152
Spaybaet, Johannes, 218
Spina, Philippus a, 242
Spinelli, Filippo, nuntius, 64
Spirinx, Peregrinus, pr., 205
Sprangers, Petrus Jos., past., 211—213
Sprengers, Henrick, pr., 81
Spronssen, J., 133
Spijker, Wouter v. d., 127
Staeck, Cath. v. d., 221
Staessens, Joannes, past., 210
Stafford, J., past., 277, 279, 285

Stalins O.P., Anselmus, prior, 72
Stalpaerts, Adrianus, abt, 112, 162—164
Stamelart, fr. Arnoldus, 221, 223, 226
Stanssart, Adriaen Dircx, 229
Stanssen, Joannes, past., 47
—, Peter, 112
Stappart, mr Willem, rector, 82
Stappers, Heilken, 56
Stegen, Goewinus v. d., 242
Stephani, Godefr., past., 80
Stephanus, 96
Stercken, Rudolphus, past., 203
Sterksel, Goort W. v., kap., 73
Sterre, Cornelius v. d., 194
Steyart, Mart., vic. apost., 298, 304
Steynssen, Lucas, rector, 67
Stipdonk, Herman v., rector, 77
—, Willem v., past., 120
Stoefkens, 127
Stooters, Goert, 231
Stoppelmans, Hillegond, 62
Storm van 's-Gravesande, Ewoud, 69
Straalen, Willem v., 47—48
Stricken, Thomas, deken, 56
Strijbos, J., 206, 291
—, Petrus, past., 206
Suetendaal, Hub. v., abt, 49
Suntheym, Jodocus Nath. v., 178
Suys, Wilh. Jos., past., 211—212, 214
Suyskens, advocaat, 47
Sweers, Robertus, plebaan, 118, 177
Sweers de Landas, M. G. A., 63
Swerts, Cornelius, past., 213
Swinkels, Andreas, past., 47, 136
Swolffs, Adriana Helwigis, 248
—, Aldegundis Martina, 248
—, Allegunda, 247
—, Anna Maria, 248
—, Hedwigis, 247
—, Helena, 248
—, Helwigis, 247
—, Henrick Joordens (I, II & III), 245—250
—, Henricus, past. (I), 136, 246
—, Henricus, past. (II), 246, 248—249
—, Joannes, 247
—, Joannes Baptist, 248
—, Jordanus Hzn., 246
—, Jordanus Pzn., 245
—, Petrus (I & II), 245, 247
—, Theodora Clara, 248
—, Thomas, 248
Sylvanus, Marcus, kanunnik, 63
Sijpkens, Maria, relig., 122

Tardwyck, Huybrecht L. v., 94
Taxillis, Aegidius, sub-prior, 121
Tefelen, Katherijn v., begijn, 122
Tegenbosch, Petrus, pr., 203—205
Tempelaers, Abraham, 86
Tempeler, Henrick, 48
Teppers, Agnes, 221
—, Willem, 221
Theunis, Henrick, 114
Theuwes, Peter, 73
Theodorici, Henr. Leon.,, rector 111
Thielmans, Ds. Thielman G., 118
Thoenis, Anneke, begijn, 69
Thomaes, Aert, pr., 64
Thomassen, Jan, 84
—, Willem Jzn., 84, 174
Thijs, Isfridus, kap., 4
Thijssens, Guilhelmus, past., 203—204, 206—207
—, Wouter, 74
Timmermans, Adrianus, past., 207
—, Joseph, past., 208
Tinnebroeck, Hub., past., 207—208
Tolinck, Gijsbrecht, proc., 68
Torrente, Joannes de, past., 111, 169
Toten, Johannes Wernerus, past., 136
Tournay, Josephus Lud., 206
Tricht, fr. Johannes v., 98
Truyden, Goeyen, 131
Truyens, Bruno, past., 207
Truyts, Elisabeth, relig., 222, 225—226
Tseylers, Jan Ermgarden, 130
Turnhout, Jan v., boekdrukker, 254, 257, 260—262, 266, 268

Ubach, Gerardus L., koster, 199, 203
Uden, Gerardus v., pr., 203
—, Henrick v., 239—242
Ursi, Reginaldus de filiis, aartsdiaken, 79, 99, 116, 145

Vaeck, Martinus, past., 136

Valken, Albertus, 219
—, Johannes, 219
Valkenburg, Otto v., aartsdiaken, 159
Valx, mr Mathias G., past., 103, 172, 181
Vandendaele, Theodoricus, arts, 39, 44
Varick, Johannes v., kanunnik, 80
Velde, Henrick Dirck C. v. d., 156
—, Henrick W. v. d., 156
—, Heymeryck v. d., 103
—, J. F. v. d., pr., 278
Velde de Melroy, mgr J. B. R. baron v., 12, 300, 304
Veldecker, J., 203
Velden, Cornelis v. d., past., 210—211
Vèn, Hiacynthus v. d., past., 78
—, Petrus v. d., past., 210
Venatoris, Gerardus, rector, 113
Venne, Abraham v. d., past., 204—205
—, Joannes v. d., 203
—, Mart. M. H. v. d., 250
Verasdonck, Barth., rector, 111
Verbaerschot, Servatius, past., 47, 63
Verbeeck, mr Henricus, 49
Verberne, Andries, 105
Verbort, Jorden, 241
Verbraecken, Roland, 178
Verculen, Jan, 81
Verdonk, Gerard, deken, 66, 136—137
Verdonschot, mr Frans, 119
Verepaeus, Simon, 252
Verhaetert, Dion., past., 120
Verhagen, dr Henri, 318, 324—326
—, Henricus, kap., 64
—, Joannes, past., 214
Verhallen, Cath. G., relig., 69
—, Jenneke G., relig., 69
Verhees, H., 66
Verheyden, Peter, past., 55
Verheyen, Joannes, kanunnik, 203
Verhoeven, Gerardus, past., 212—214
—, Goyart P., 92
—, Joannes H., vic., 123—124
Verhofstadt, Godefr. J., past., 212—213
Verhorst, Gosew., 82
—, Willem, 82
Verhoysen, Petrus, past., 208
Verinus, Michael, 258
Verlenius, Hieronymus, 252, 274
Vermeer, Antony, 47, 52, 109
Verrullen, Wolter, 241—242
Verschuur, C. v., 63
Verschuuren, Gerrit, 48
Vervoert, mr Godefr., rector, 106—107
Vervoordeldonck, Antonius, past., 209—210
Vervoort, Joannes, past., 59, 119, 212, 214
—, Jos. Godefr., past., 212—213
Vervorst, Guil. Petrus, past., 205—206
Verwetering, Joannes, past., 211
Verwey, Udo Melchior, 59
Verzandvoort, Dirk J., kap., 63
Vigelius, Aert, 178
Vilt, Reymboldus, 230
Vinck, Gilbertus, past., 100
Vininx, Jan, 241
Visscher, Otto de, schout, 113
Vladeracken, fam. v., 232—233
—, Christoffel v., 252, 255
—, Gerart v., 126
—, Peter v., rector, 252, 255
—, Reinald v., 229, 231
Vladeracus, Petrus Chr., past., 92
Vlemmincx, Anthonis, 57
Vlerken, Peter v., 48
Vleuten, Abraham v. d., 59
—, Adriaan v. d., 59
—, Daniel v. d., 157
—, Joost v. d., 59
Vlierden, mr Gabriel v., rector, 106
Vogeler, Aert, 126
Vogels, Walterus, past., 136
Vooght, Guil. de, past., 208
Vorst, Antonius v. d., past., 213
—, Gijsbert v. d., past., 210
—, Nicolaus v. d., past., 81
Vos, Godefr., notaris, 80
—, Henricus, pr., 91
Vossius, Nicolaus, past., 55
Votier, mr Marcus, pr., 63
Vranken, Gaspar, past., 103
Vries, Hendrik de, 38, 44
Vrint, Aert, 126—127, 130—132
—, Derick, 149
Vucht, Godefr. v., prior, 68
Vugs, Gerardus, past., 212

Wachtelaar, Adr., past., 204
—, Everardus, past., 174
—, Gijsbertus, past., 206
—, Isaac, vic., 174, 201, 203
Wagemans, Anneke, 56
—, Gerard, vic., 47
—, Marike, 56—57
Walterus, kanunnik, 53
Warrenborgh, Anna, 145
Water, Ludolf v. d., kanunnik, 217—222
Weegen, Mattheus v. d., 242—243
Weert, Paulus v., 156
Weerts, Norbertus, past., 204
Weesel, Gooswijn v., rentm., 82
Wellens, Joannes, past., 207
Wenceslaus, hertog v. Brabant, 160
Werbrouck, Jos. F. E., vic. gen., 300
Werd, Gerardus de, 74—75
Weyer, Andreas v. d., kap., 211
—, François v. d., 118
Weyms, Adamus, past., 169, 171, 201—202
Weyns, vic., 63
Willem I, koning, 15, 19—20, 24—25, 313, (318 vlg.), 323—324 (vlg.)
— I, prins v. Oranje, 39, 44
— IV v. Gulik-Cleve, hertog, 35
—, heer, past., 65
Willems, mr Aert, kanunnik, 119
—, Hans, 114
—, Jan Dirck, 237
—, Lenard, 72—73
Willemsen, Jan, 49
Willigen, Joannes B. v. d., past., 212
Wilmer, Gerardus P., kap., 212
Wintelroy, Willem v., 83
Wit, Jacobus G. de, kap., 214
—, Mathias de, 208
Woensel, Henrick v., sub-prior, 117
Woestinus O.P., Petrus, prov., 92
Wolff S.J., M., 1
Wolfsen, Johan, 82
Wouters, Gerard, 73
—, Jan Arien, 84
—, Joost Thonis, kanunnik, 62
—, Wouter Hzn., 117
Wuestenborch, Henr. P. v., rentm., 102
Wijbos, Antonius L., deserv., 108
Wijck, Geertruid v., 98
Wijdervelt, Roelant v., rentm., 132
Wijdeven, Simon v. d., deserv., 64—65
Wijfliet, Henricus, vic., 187
Wijn, Roeland, past., 73, 144—145
Wynants, Adr., past., 205
—, P., notaris, 164
Wijne, Petrus Jos., past., 212
Wijs, F. A. de, vic. apost., 50, 214, 313
—, H. de, 313
Wijtens, Joannes, past., 208

Zeeuw, Michael de, past., 210
Zeylberch, mr Dirck Geverts v. d., 95
Zoerendonck, Ph., kanunnik, 194
Zoesius, mgr Nicolaas, biss., 54, 69, 72, 83, 92—93, 108, 112, 123, 125, 162—164, 184, 187, 190, 192, 194, 198
Zwijsen, mgr Joannes, 1, 60, 212

REGISTER VAN PLAATSNAMEN

Aalst, 38, 44, 136, 168—171, 174—175, 179, 181, 183—185, 204—208, 210—212
Aanschot (onder Son), 218
Aarle, 47—49, 65, 68, 97, 108, 126—127, 131—134, 136
Aarle-Rixtel, 48, 85
Achel, 119, 130, 210
Acht, 202
Agatha, Sint, 1
Aken, 56
Alem, 49—50, 72
Alkmaar, 106, 258
Alphen (N.Br.), 59
Amersfoort, 1
Ammerzoden, 85
Amsterdam, 256, 265—268, 276, 278—280, 287, 301
Antwerpen, 12, 36, 38—39, 41, 43—44, 50, 58, 82, 112, 119, 122, 163, 184, 266, 280, 290, 298, 300—301, 304, 308, 310
Arendonk, 93, 183, 211
Arnhem, 256
Asten, 50, 77, 95, 130, 135—136, (171)
Averbode, 6, 12, 72, 103, 159—160

Baarle-Nassau, 58—59, 288
Bakel, 2, 50—51, 113, 123—125, 136
Balen, 72
Balgoy, 51
Bedaf, 5
Beek (bij Helmond), 47, 51—53, 59—60, 65, 97, 125—136
Beek (Limburg), 120
Beek en Donk, 51—53, 57—60
Beers, 80
Bergen-op-Zoom, 112, 140
Bergeyk, 53, 91, 136, 163, 168—172, 174—175, 179—180, 183, 185, 187—188, 201, 203—205, 207—209, 212—214
Berlicum, 2, 4, 20—21, 25, 247
Berne (abdij), 1—31 passim, 173, 182, 254
Bernheeze, 5
Best, 53, 136, 212
Beveren (België), 120
Bladel, 53, 83, 206
Blaerthem, 64—65, 168—171, 174—175, 179, 183, 185—186, 203, 207, 211—212, 214
Boekel, 1, 15
Boerdonk, 65
Bokhoven, 2, 21, 29, 49, 290
Bokt (onder Son), 103
Bologna, 79
Bommel, 282
Bonn, 66, 139—140
Borkel en Schaft, 204—205, 208, 211—214
Boxmeer, 1
Boxtel, 54—55, 132—133, 137, 211, 218—219, 223, 226, 290, 313
Breda, 12—13, 25, 120, 280—282, 290, 298, 309—310, 315
Bree (België), 61, 120
Breugel, 55, (103), (118), 168—171, 174—175, 179—180, 183, 185, 187—188, 202—203, 205, 210—212
Brouwhuis (onder Bakel), 113
Brussel, 2, 8, 24, 32, 35, 58, 65, 69, 120, 231, 236, 253, 255
Budel, 55—56, 213
Buren, 40

Chaam, 59
Chimay, 139
Compostella, 149
Cortessem, 62, 101—103, 106—107, 109—111, 117, 158—159, 171—172
Cranendonk, 62, 108
Cuyk, 27, 73, 95

Deurne, 51, 56, 78, 113, 125, 212
Deursen, 1, 56—57, 61—62, 98, 117
Deventer, 81, 173, 258

Diepenbeek, 120
Diessen, 163
Diest, 1, 62, 120
Dinther, 99
Dommelen, 38, 44, 60, 169—171, 174—175, 179, 183, 185, 206, 208, 210, 213
Donk, 52, 57—60, 126, 133—134
Dordrecht, 91
Druten, 27
Duizel, 60—61, 163, 205
Dungen, Den, 61, 213, 218
Düren, 140
Dussen, 213

Echternach, 172
Eerde, 61, 131 (?), 213, 235
Eerschot, 84
Eersel, 1, 79, 147, 206, 209—210
Eindhoven, 32—45 passim, 47, 52, 61—63, 86, 91, 107, 109—110, 112, 130—131, 135—136, 154—155, 158, 167—215 passim, 248, 319, 321
Einsiedeln, 48
Eksel (België), 160
Emmerik, 8, 66
Engelen, 1—2, 21
Erp, 63—64, 100, 127, 136, 230, 237
Esch, 79, 136

Famenne, 82
Ferrara, 262—263
Floreffe (abdij), 53, 73, 75—77, 95—96, 120—121, 160, 171

Gastel, 112
Geertruidenberg, 92, 137, 277, 309
Geffen, 135, 232—233, 321
Geldrop, 38, 44, 64, 73, 76, 82, 135, 139, 168—171, 174—175, 179—180, 183, 185, 188, 199, 201—204, 206, 209, 211—213
Gemert, 52, 64, 84, 98, 101, 120, 125, 130, 160, 214, 321
Gemonde, 216—218
Gent (België), 121, 184, 314, 317, 319, 322
Gerwen, 64, 76—78, 97, 105
Gestel, 36, 43, 45, 65, 168—171, 206—212, 214
Gestel en Blaerthem, 64—65, 168—171, 207, 211—212, 214
Gheel, 187, 194
Gierle, 290
Ginderdoor (Lieshout), 87
Ginderover (onder Heeze), 66
Grammene (België), 121
Grave, 12, 21, 25, 50, 124
Gravenhage, 's-, 9, 30, 153, 156—157, 161, 238, 249, 276, 279, 284
Grevenbroich, 140 vlg.
Grimbergen, 121
Groot-Linden, 27
Gulik, 35

Haaren, 6, 11, 56, 67
Haarlem, 279, 285, 295
Haarsteeg, 27
Hamme (België), 121
Hanau (Duitsl.), 178
Handel, 64
Hapert, 71, 163
Haren, 1, 65
Hasselt (België), 62, 102, 109, 117, 121, 159
Hedikhuizen, 2, 7, 21, 27
Heersel (onder Lierop), 75
Heeswijk, 2, 5—7, 19, 21—22, 24—26
Heeze, 65—66, 103, 135, 159—160, 169—171, 174—175, 179, 183, 185, 188, 199, 205—209, 211
Helmond, 38, 46—57, 61—64, 66—70, 72—78, 80—82, 84—85, 94—100, 103—104, 106, 108—109, 112—113, 117—123, 135—137, 140, 187, 194, 263, 321
Helvoirt, 266
Herborn (Duitsl.), 178
Herkenrode (België), 61, 121—122
Herlaer (seminarie), 27
Hermalen (onder Schijndel), 218
Herpen, 66
Hersel (onder Lierop), 81
Hertogenbosch, 's-, (bisdom), 1, 3, 5, 9, 15, 21, 30, 32, 34—36, 39—41, 46 vlg., 66, 69, 71, 78, 85, 107, 112, 119, 135, 137—139, 162—164, 167, 170, 172—174, 177, 181, 184—190, 192, 194—195, 198, 200, 214, 285
—, (bisschoppelijk archief), 2, 50, 53—55, 61, 63—65, 69—72, 74, 77—78, 81, 84, 92—94, 109, 113, 119 vlg., 132, 136, 144, 149, 154, 156, 162, 164, 167, 186, 254, 280
—, (meierij), 48, 59, 69—70, 86—

88, 97, 101, 145, 151—153, 160—161, 304
—, (rijksarchief), 46—48, 53, 65, 68—69, 77, 79—80, 83—85, 89—92, 94, 98, 105, 107, 113, 116, 144, 146, 149, 156, 166, 250
—, (stad), 1, 5—6, 19, 22, 46, 49, 52—53, 55, 57—59, 64, 66—70, 72, 84, 87—88, 91—92, 94, 98, 102, 113—114, 117—119, 124, 126—127, 130, 132—133, 140, 142, 144—145, 151, 153—155, 163, 171—173, 175, 177, 184, 186—187, 192, 209, 217—219, 221—222, 224—225, 227—229, 232, 239 vlg., 248, 251—274 passim, 279, 282, 284, 286, 288, 300, 313, 315—316, 318—319, 322, 325
—, (vicariaat), 1—2, 5, 10, 12, 15, 20, 27, 54, 78, 85, 103, 111—112, 215, 277—278, 297—298, 317
Heusden, 5, 137, 277, 290
Hilvarenbeek, 64, 70—72, 93, 144, 187, 194, 212, 321
Hintham, 222, 225, 227
Holthees, 95
Hoogeloon, 71—72, 163
Hoogemierde, 72
Hoogstraten, 1
Hooidonk, 52, 69, 84, 171—172, 174—175, 179—180, 183, 185—187
Horn, 73
Houthem (St. Oedenrode), 84, 94, 218
Hubert, Sint, 72
Huybergen, 140

Kamerijk, 62, 194
Kasteren (onder Liempde), 216—219, 223
Keldonk, 235
Kerk-Oerle, 87, 151—152, 154
Kessel (N.Br.), 78
Keulen, 61, 140—141, 255, 266, 270, 273—274
Kleef, 35, 40
Knechtsel, 136, 169—171, 173—175, 177, 179, 183, 185, 188, 199, 202—203, 206, 208, 210, 212—214
Korsendonk (België), 129
Kuringen (id.), 121

Lagemierde, 73, 77
Langres, 106
Ledacker, 73
Leende, 66, 73—74, 144—145, 169—171, 174—175, 179, 183, 185, 188, 199, 206, 208
Leiden, 178
Leuven, 74, 87, 94, 163, 231, 247, 278, 281, 284, 290
Liempde, 136, 207—208, 218, 223, 226, 245—250
Lierop, 50, 74—75, 81, 83, 95, 135
Lieshout, 47, 52, 75—77, 87, 96, 130
Liessel, 77, 87, 213
Lith, 77—78
Lithoyen, 2, 21
Lommel, 205—208, 210—211, 213—215
Loon-op-Zand, 213
Luik, 60—63, 74—75, 82, 99, 107, 114—115, 122, 126, 132—134, 140, 142, 146—148, 158—159, 164—165, 171, 194, 197, 215—216, 314, 324
Luiksgestel, 213—215

Maarheeze, 78, 173, 201, 206
Maarssen, 278
Maashees, 95
Maastricht, 122, 171
Maeseyck, 62
Maldegem, 123
Maren, 78
Mechelen (B.), 8, 70, 72, 123, 137—138, 174, 182, 184, 193, 197, 204, 216—217, 314
Meerveldhoven, 169—171, 174—175, 179—181, 183—186, 188, 203, 206—207, 211—212, 214
Meeuwen (België), 61
Megen, 1, 54, 65, 139
Memphis, 264
Mensvoort (onder Woensel), 44
Michielsgestel, Sint, 27, 78, 136, 212—213
Middelbeers, 79—80, 145—147
Mierlo, 4, 75, 80—83, 94, 100—101, 108, 117, 160—161, 163, 212, 214
Mierlo-Hout, 81—82
Milheeze, 50, 87, (94)
Moergestel, 93, 118
Mol, 187
Mullem, 72
Munster, 5, 54—55, 78, 93, 258

Namen, 95, 106
Napels, 67
Nederwetten, 70, 76—77, 169—170, 172, 174—175, 179, 204—205, 208—211
Neer, 73
Neerharen (België), 122
Netersel, 83, 213
Noblac, 75
Notel (onder Oirschot), 157
Nuenen, 52, 55, 61, 64, 66, 68—69, 76—77, 82, 84, 94, 97, 100, 103, 105—106, 108, 111, 114—115, 117, 120, 122, 214, 263
Nuland, 135
Nijmegen, 27, 83, 149, 160, 256—260, 265—266

Oedenrode, Sint, 1, 15, 19, 57—59, 61, 64, 69, 83—87, 94, (127, 132, 160), 168—172, 174—175, 179, 183, 185, 187, 201—202, 204—209, 211—213, 218, 235, 246, 250, 290, 318, 321
Oerle, 87—88, 152, 154, 169—171, 174—175, 179—180, 183, 185, 188, 201, 203—205, 209, 211, 213
Oirschot, 1, 15, 19, 53, 64, 79—80, 83, 88—94, 98, 115—116, 145—146, 149, 154—158, 165—166, 171, 211—212, 290, 321
Oisterwijk, (84), 94, 136, 213
Olland, 94, 216—219
Ommel, 81, 87, 94—95, 135
Oostelbeers, 163
Oostrum, 122
Orleans, 266
Orthen, 66—67, 69, 82, 137, 187, 194, 209, 214, 216—217, 246—247
Osnabrück, 264
Oss, 187, 194, 211, 321
Ossendrecht, 262, 264
Oudheusden, 2, 21
Overbrug(ge) (onder Aarle-Rixtel), 85
Overloon, 95

Parijs, 313
Poeldonk, 216—218, 220—221
Postel, 6, 74, 85—86, 93, 100—101, 203—205, 207—211
Purmerend, 280

Raamsdonk, 280
Ravenstein, 5, 35, 40, (118)
Renoy (onder Beesd), 211
Renswoude, 87
Reusel, 93
Riethoven, 38, 44, 91, 136, 155, 163, 169—170, 172, 174—175, 179, 183, 185, 199, 202, 205—213
Rixtel, 49, 80, 95—98, 108
Rode, 65, 127, 132, 160
Rodheym (D.), 178
Roermond, 11—12, 21, 27, 62, 83, 122, 137, 145, 149, 184, 217, 220, 223, 225, 232, 258, 300, 304
Rome, 3, 7, 9—10, 16, 27, 29—30, 41, 67, 80, 90, 149, 273, 306, 316
Rosmalen, 58, 62, 98, 118
Rotterdam, 258
Rijnsburg, 178

Sabina, 67
Saulthour, 76
Schaft, 193, 204—205, 208, 211—214
Schayk, 66
Schijndel, 25, 84, 99, 218—219, 290, 298, 327
Sens, 312
Simancas, 32—33
Sneek, 267—268
Someren, (75), 99—101, 119—120, 131, 160—161, 211—213
Son, 55, 78, 101—103, 107, 158, 169—170, 172, 174—175, 179—181, 183, 185, 201—206, 210, 212, 216—218, 220—221
Spoordonk, 157
Steensel, 136, 169—171, 173—175, 183, 185, 199, 203, 206, 208, 210—214
Sterksel, (73), 103, 159—161
Stipdonk, 75
Stiphout, 48, 65, 68—69, 77, 103—109, 123, 136
Straelen, 98
Stratum, 36, 43, 45, 63, 109, 169, 171, 174—175, 179, 183, 185, 204—207, 209—210, 212—214
Strijp, 36, 43, 45, 65, 67, 109—111, 169—171, 174—175, 177, 179, 181, 183, 185, 204, 206—207, 209, 211—213

Tilburg, 68, 93, 111—112, 161—162, 213, 281, 284, 299, 302, 307

Tongelre, 169—171, 174—175, 179, 183, 185, 202, 204, 208—209, 211—213
Tongerloo, 4, 6, 16, 112, 162—164, 171, 180, 182
Toul, 60—61
Trente, 137—138, 170, 188, 191
Truiden, Sint, 49
Turnhout, 112, 129, 161—162, 290

Uden, 1, 5, 16, 68—69, 234
Udenhout, 211
Utrecht, 115, 165, 194, 280

Valkenswaard, 114, 164, 169—170, 172, 174—175, 179, 183, 185, 193, 203, 206—210, 213
Veghel, 57—58, 60, 69, 100, 128, 136, 213, 228—238, 290
Veldhoven, 112—113, 169, 172, 174—175, 179, 183, 185—186, 188, 202—205, 207—208, 210—214
Velp (N.Br.), 1
Venray, 122
Vessem, 115—116
Vierlingsbeek, 95
Vilvoorde, 5—6, 9, 11, 22
Visé, 122
Vlierden, 87, 113, 209
Vliermael (België), 62
Vlijmen, 2, 19—21, 27
Vremde (België), 122
Vressel, 70
Vught, 83, 113, 136, 152, 216 vlg., 222, 224, 226, 229, 231—232

Waalre, 114, 164, 169—170, 172, 174—175, 179, 183—185, 207—208, 210—211, 213
Waalwijk, 114—115, 284
Walem (België), 123
Waspik, 309
Weert, 1, 43, 62, 123, 135, 203
Wesel, 218, 220, 223, 225
Westelbeers, 79, 147
Westerhoven, 136, 163, 169—170, 172, 174—175, 179—180, 183, 185, 201, 205, 207—213
Wetten, 130—131
Windesheim, 117, 139
Wintelre, 115—116, 165—166, 211
Woensel, 44—45, 107, 109, 117, 134, 136, 169—170, 172—175, 179, 183, 185, 199, 202—203, 205—208, 210—212, 214
Wolfswinkel (onder Son), 102

Xanten, 260

Zaltbommel, 117—118, 137
Zand-Oerle, 87—88, 150—154
Zeeland, 118
Zeelst, 59, 65, 118—119, 135, 169—170, 172, 174—175, 178—179, 183—186, 188, 203—207, 211—212, 214
Zevenbergen, 1
Zoetendaal, 123
Zonderwijk (onder Veldhoven), 169—170, 174—175
Zoutleeuw, 119
Zwaluwe, 212
Zijtaart, 57, 60, 233, 235

REGISTER VAN ZAKEN

Aerarium Capituli, 167
Apostelhuis te Mierlo, 82
Augustinessen, 15, 66
Augustinus, (Reg. Kanunniken v. St.), 117, 123
— (Reg. Kanunnikessen v. St.), 123

Bedevaarten, 48, 55
Beleg v. 's-Hertogenbosch, 232
Bernardinessen, 121
Bestuursreglement Brabant v. 11 Maart 1796, 284
Bloedwonder (Heilig), 54—55
Blijde Inkomste, 301
Bonifanten, 69—70
Breve (pauselijke) v. 10 Maart 1794, 311
— v. 1 Mei 1816, 314, 323
— v. 2 Juni 1841, 215
Briefwisseling Bossche Humanisten, 251—274
Broederschappen
— St. Jacob, 83
— St. Margrieta, 98
— H. Rozenkrans, 72, 92
— O.L.Vrouw, 48, 89

Capitula pastoralia, 167
Capucijnen, 1
Carmelieten, 1
Cess (= cessatio a divinis), 114—115, 165—166
Clerus bisdom Den Bosch, 46—119
—dekenaat Eindhoven, 167 vlg.
Collatierecht, zie : Patronaatsrecht
Collegium Philosophicum, 27
Communiegeld, 105—106
Concilia ruralia, 167
Concilie van Trente, 137—138, 170, 188, 191
— van Woensel, 134
Concordaat van 1801, 9—10, 313
Confiscatie geestelijke goederen, 7, 306

Congregaties, religieuze, 1 vlg., 6, 19
Constitutie van 1801, 309
— van 1805 en 1806, 310
— van 1815, 313 vlg.
Constituties (Franse) van 1791, 1795 en 1799, 311 vlg.

Decreet van Napoleon v. 3 Jan. 1812, 15
Donsgeld, 64

Eeden (politieke),
— 1795—1796, 275—289
— 1797 (België), 304 (noot)
— 1798 (= Verklaring), 289—309
— 1804 (Frankrijk), 310—311
— 1801, 1806 en 1810, 309—313
— 1815, 313—327

Franciscanen, 1, 62, 135—136
Fraterhuis St. Gregorius, 239—244, 254

Genealogie Swolffs, 245—250
Gilden, 50, 52—53

Hagelkruis, 105
Heilige Eik, 94
Humanisten, Bossche, 251—274

Interdict, 114—115
Introducties van geestelijken, 201 vlg.

Jezuieten, 251
Johannieter-orde, 268
Jugement doctrinal, 314

Kapellen
— St. Agatha, 81—82
— St. Antonius, 61, 66, 76
— St. Catharina, 73, 113
— St. Huybert, 72
— St. Jan, 245

— St. Job, 65—66
— St. Joris, 66
— St. Lambert, 81—82
— St. Leendert, 57—60, 133—135
— Mariakapellen, 49, 64, 81, 88—89, 94
— St. Severinus, 65
— te Heersel, 75
— te Someren, 99—100
Kapittels, 54, 62—63, 66—67, 79—80, 83, 86—94, 106—107, 110—111, 115—116, 158
Karthuizers, 113, 216 vlg.
Katechizatie-officie, 63
Kerk van Oirschot, 89 vlg.
Kerkbranden, 89, 104, 124
Kerknaasting, 53
Kerksluiting, 70—71, 94
Kerstlegenden, 263
Ketterij (in Eindhoven), 32 vlg.
— (in dekenaat Hilvarenbeek), 93
Klarissen, 55, 132
Kloosters
— Agnetendaal, St., 56—57
— Andrieshuis, St., 216, 222 vlg.
— Annaburg, St. (Den Bosch), 102
(Rosmalen), 62, 98
— Baseldonk, 68, 84, 140—144
— Berne, 1—31, 173, 182, 254
— Bethlehem, 122, 217
— Binderen, 113
— Catharinaklooster, St., 119
— Eikendonk, 61, 216—218
— Engelendaal, 66, 139—140
— Floreffe, 53, 73, 75—77, 95—96, 120—121, 160, 171
— Hagen („op die Hage"), 38, 43, 52, 117
— Herkenrode, 121
— Keizersbos (proostdij), 73, 144—145, 171
— Mariënschoot, 94
— Mariënwater, 98
— Nazareth, 114
— Noblac, 75
— O.L.Vrouwe-Wijngaard, 123
— Truiden (abdij St. —), 49
— Windmolenberg, 69
— zusters Orthen, 69
Kloosters (opheffing van), 1, 15
Koninklijke Besluiten v. Willem I,
— 2 Sept. 1814, 15
— 25 Febr. 1817, 315
— 23 Jan. 1825, 24
Koorbanken van Oirschot, 91—92, 154—156
Kruisheren, 1, 16, 68—69

Latijnse school te Alkmaar, 258
— te Amsterdam, 265, 267
— te 's-Hertogenbosch, 251, 254—256, 260—261, 265
— te Turnhout, 290
Lieve-Vrouwe-Broederschap, 48, 89

Maltezer-ridders, 268
Mariakapellen, zie : Kapellen
Minderbroeders, 2, 68
Missie van Holland, 3—4
Moeder- en dochterkerk, 96—97, 99, 105, 109

Norbertinessen, 73
Norbertijnen, 1—31, 120

Parochie Liempde, 245—250
Patronaatsrecht, 49, 54, 56—58, 64—65, 85—86, 96, 99—101, 233
Penitenten-Recollectinen, 1
Plakkaat van 21 Sept. 1730, 304
Predikheren, 68
Processies, 56, 89, 92
Proclamatie van 23 Maart 1798, 291, 302
Publicaties der Prov. Representanten
— van Brabant v. 25 Juni 1795, 287
v. 1 Oct. 1795, 283, 288
— van Holland v. 31 Jan. 1795, 275—277, 280
v. 9 Maart 1795, 275, 285
v. 11 Dec. 1795, 283—284 (noot), 286, 288

Relieken, 66, 72, 92

Sacramentsmirakel, Heilig, 103—104
Schuurkerken, 52, 64, 74, 87—88, 94, 97, 150—154, 156—158
Seminarie, 27, 69, 84, 301
Senatus-consulte (1804), 311
Spijnden, 76—77
Stormramp 1558, 90
Synode te Den Bosch, 181 vlg., 189

Testament v. Jan van Beek, pr., 125—132

Tienden, 47—48, 78—80, 101—102, 109, 112, 115—116, 118, 145—146, 162—164, 228—238

Verklaring van 1798, 289—309

Wilhelmieten, (68), 140—144, 261
Zegening der kraamvrouw, 70, 144
— van wijn, 83, 149—150
Zuiveringsagenten, 291

Drs. H. J. A. M. SCHURINK